

ZAGADNIENIA SPOŁECZNE

Nr 1 (3) 2015

RECENZENT NAUKOWY TOMU
Dr hab. Joanna M. Łukasik

RADA NAUKOWA

Prof. zw. dr hab. Tadeusz Wieczorek
Prof. zw. dr hab. Bożena Matyjas
Prof. zw. dr hab. Ewa Drozda-Senkowska
Prof. zw. dr hab. Mirosław J. Szymański
Doc. PhDr. František Škvrnda, CSc.
Dr hab. Katarzyna Klimkowska
Dr hab. Małgorzata Dajnowicz
Doc. PaedDr. Radmila Burkovičová, Ph.D.
Dr hab. Katarzyna Laskowska
Dr hab. Bolesław Sprengel
Dr hab. Inetta Nowosad
Dr Henryk Malewski
Dr Janusz Bryk
Dr Marek Jasiński
Dr Zbigniew Siemak

KOLEGIUM REDAKCYJNE

Redaktor Naczelny	Dr hab. Agata Popławska
Sekretarz	Dr Grażyna Kędzińska
Redaktor językowy	Dr Tatiana Aniskevich
Redaktor statystyczny	Mgr Małgorzata Bogdanowicz
Redaktor tematyczny	Dr Marek Strzoda
	Dr Agata Jacewicz
	Dr Hanna Hamer

PROJEKT OKŁADKI

Adam Jakoniuk

WYDAWCA

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku
Aleja Jana Pawła II 91, 15-703 Białystok, e-mail: nwsp@nwsp.bialystok.pl;
www.nwsp.bialystok.pl

Czasopismo jest finansowane ze środków
Niepaństwowej Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Białymstoku
Wersją referencyjną jest wersja papierowa
Regulamin czasopisma jest dostępny na stronie internetowej
Czasopismo ukazuje się co sześć miesięcy

NAKLAD: 100 egzemplarzy

REDAKCJA TECHNICZNA, SKŁAD I ŁAMANIE

Ewa Frymus-Dąbrowska

DRUK

Wydawnictwo PRYMAT. Mariusz Śliwowski
ul. Kolejowa 19; 15-701 Białystok
tel. 602 766 304, e-mail: prymat@biasoft.net
www.prymat.biasoft.net

SPIS TREŚCI

STUDIA I MATERIAŁY

7

Prof. zw. dr hab. Tadeusz Wieczorek
Triangulacja metod w badaniach społecznych
Triangulation of methods in social research

27

Dr hab. Jerzy Mroziak
Osoby starsze w starzejącym się społeczeństwie
The elderly in an ageing society

46

Dr Agata Jacewicz
Porozumiewanie się w języku ojczystym
kluczową kompetencją w procesie uczenia się przez całe życie
Communication in the native language key competence
in the process of learning a lifelong

59

Doc. PaedDr. Radmila Burkovičová, Ph.D.
Zmiany w kształceniu przedszkolnym dzieci
z obszarów wykluczenia społecznego
Changes in pre-school education of children
From socially excluded localities

72

Dr Bogdan Chmieliński
Edukacja dla bezpieczeństwa
jako czynnik kształtujący bezpieczną przestrzeń
dzieci i młodzieży
Education for safety as a factor that creates safe environments
for children and youth

87

Dr Wojciech Kasprzak

Wykrywanie i ściganie sprawców kradzieży dóbr z gier komputerowych
Detecting and pursuing the perpetrators of theft of goods
in computer games

103

Dr hab. Jacek Dworzecki

System prewencji kryminalnej w Republice Słowackiej.
Wprowadzenie do problematyki
Crime prevention system in the Slovak Republic.
Introduction to the issue

Z BADAŃ

134

Mgr Maciej Popławski

Narkomania i jej przeciwdziałanie w świetle prawa
oraz w percepcji młodzieży
Drug addiction and its prevention under law and
in the perception of youth

153

Adam Siegień

Przestępczość narkotykowa na terenie powiatu hajnowskiego
w latach 2008-2013
Drug-related crime in Hajnowka district in the years 2008–2013

166

Dr Penka Kozłuharowa

Stosowanie substancji psychoaktywnych przez uczniów klas siódmych
w kontekście realizacji programu prewencji w szkole
Substance use by seventh-graders in the context
of implementation of a school-based prevention program

Z HISTORII POLICJI

186

Dr Zbigniew Siemak

Organy bezpieczeństwa i porządku publicznego na Lubelszczyźnie
przed powstaniem Policji Państwowej (od listopada 1918 do lipca 1919 r.).
Część 1. Straż Bezpieczeństwa Publicznego
Public order and safety authorities in Lubelszczyzna region before
the formation of National police Force (from November to July 1919).
Part 1. Public Safety Guard

201

Dr Zbigniew Siemak

Organy bezpieczeństwa i porządku publicznego na Lubelszczyźnie przed powstaniem Policji Państwowej (od listopada 1918 do lipca 1919 r.).

Część 2. Lubelska Żandarmeria Krajowa

Public order and safety authorities in Lubelszczyzna region before the formation of National police Force (from November to July 1919).

Part 2. Lublin Military Police

214

Dr Stanisław Kozdrowski

Szkoła policyjna w Żyrardowie (1928-1931)

The police school in Żyrardów (1928-1931)

RECENZJE

233

Dr Tatiana S. Aniskevich

Девиантное поведение несовершеннолетних.

Профилактика и коррекция

Под редакцией М.П. Осиповой,

материалы педагогических чтений, Брест, 15 апреля 2014 г.,
Брестский государственный университет имени А.С. Пушкина,
Брест 2014, 78 с. ISBN 978-985-555-198-1

KOMUNIKATY

238

Dr Tatiana S. Aniskevich, Doc. Tatiana W. Nicziszyna, kand. ped. nauk

Konferencja Naukowa:

Szkoła podstawowa:

Problemy, priorytety i perspektywy rozwoju,
Brzeski Państwowy Uniwersytet im. A. S. Puszkina,
Brześć 12 listopada 2014

244

Dr hab. Agata Popławska, dr Agata Jacewicz

II Seminarium Pedagogiczne:

Edukacja – nauczyciel – uczeń/dziecko
w zmieniającej się przestrzeni społecznej,
Białystok 29 maja 2015

251

Dr Hanna Hamer

Konferencja w ramach
ogólnopolskiego dnia walki z depresją:
O depresji wśród dobrych słów
Warszawa 23 lutego 2015

255

KRONIKA

Dr Zbigniew Siemak

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna
w Białymstoku w latach 2006-2007

W następnym numerze:

Prof. zw. dr hab. Jadwiga Izdebska
Wielowymiarowość przestrzeni życia współczesnego dziecka

Dr Andrzej Puliński
Konspiracja uczniowska w Polsce
jako reakcja na zmiany społeczno-polityczne
w okresie tzw. ofensywy ideologicznej w oświacie po 1948 r.
Cz. I Lata 1944–1948

PaedDr. Zlatica Huřová, PhD., PaedDr. Marta Vránová, PhD.
Environmental Education in Technical Education

Tomasz Kiszło
Bezpieczeństwo własne policjantów
Oddziału Prewencji Policji w Białymstoku
w trakcie interwencji

Prof. zw. dr hab. Tadeusz Wieczorek¹

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku

TRIANGULACJA METOD W BADANIACH SPOŁECZNYCH

Streszczenie

Triangulacja jest postrzegana jako jeden z najczęściej stosowanych zabiegów metodologicznych nastawionych na obiektywizację procesu badawczego. W metodologii jakościowej najczęściej stosuje się triangulację danych, badawczą, teorii, metodologiczną i interdyscyplinarną. Od jakiegoś czasu toczy się jednak dyskusja nad łączeniem metod jakościowych z ilościowymi w badaniach społecznych. Wiele publikacji niemieckich pokazuje, że takie łączenie metod badawczych jest bardzo sensowne, dając bardziej obiektywny ale nigdy do końca pełny obraz danego przedmiotu badań. Łączenie ilościowych i jakościowych metod badań może następować na poziomie projektowania badań, doboru próbki, technik gromadzenia danych oraz ich analizy. Triangulacja metod ma na celu między innymi:

- potwierdzenia danych, lub ich walidację,

---

¹ Prof. zw. dr hab. Tadeusz Wieczorek – ukończył studia pedagogiczne i historyczne na Uniwersytecie Warszawskim w 1959 roku. Doktorat na SGGW w 1959 r. Habilitacja na Uniwersytecie Jagiellońskim w 1967r., profesor zwyczajny od 1985 roku. Autor ponad 300 publikacji i 30 książek. Wypromował 16 doktorów. Zainteresowania badawcze: pedagogika, historia wychowania, metodologia badań pedagogicznych. Pełnił liczne funkcje: z-ca dyr. Instytutu Oświaty Rolniczej w SGGW (1972-1976), dyrektor 1976-1982; kierownik Katedry Pedagogiki Rolniczej 1982-1990, prodziekan Wydziału Ekonomiczno Rolniczego 1969-1973, dziekan 1973-1978, podsekretarz stanu w Ministerstwie Oświaty i Wychowania 1986-1987, również kierownik Katedry Pedagogiki w SGGW 1991-2000, kierownik Zakładu Pedagogiki i Psychologii 2000-2004.

Kontakt z Autorem: za pośrednictwem Redakcji.

- pełne wyjaśnienie badanych zjawisk na podstawie rezultatów analizy danych,
- sugestie ewentualnego uzupełnienia badanej próby oraz kierunku dalszego gromadzenia danych i ich analizę.

W przyszłości konieczne wydaje się zwiększenie łączenia jakościowych badań przypadków i ilościowych badań przeglądowych w celu dogłębnego zbadania różnych płaszczyzn i wymiarów złożonej rzeczywistości pedagogicznej. Jednakże kwestia triangulacji metod badania w naukach o wychowaniu i innych naukach społecznych jeszcze długo nie będzie rozstrzygnięta. Szanse na dalsze doskonalenie metodologii i rozwój badań społecznych można upatrywać nie tyle w próbach mieszania podejścia jakościowego i ilościowego, co w kompleksowych planach badawczych stosujących w praktyce koncepcje komplementarnego łączenia metod ilościowych i jakościowych.

TRIANGULATION OF METHODS IN SOCIAL RESEARCH

Abstract

Triangulation is regarded as one of the most frequently used methodological measures aimed at rendering the research process more objective. In qualitative methodology, the most frequently used triangulations are that of data, research, theory, methodology, and interdisciplinary triangulation. However, there has been an on-going discussion concerning the combination of qualitative and quantitative methods in social research. Many German publications have demonstrated that such amalgamation of research methods is very sensible and yields a far more objective, although never complete, image of a given research subject. The qualitative and quantitative research methods can be combined at the research planning stage or for selection of samples, techniques for data gathering and their analysis. The aims of method triangulation include, among others:

- verification of data or their validation,
- full explication of the researched phenomena on the basis of data analysis results,
- suggesting possible supplement of the research sample and any directions of further data collection and their analysis.

In the future, it seems necessary to increase the instances of combining qualitative case studies and quantitative review investigations for in-depth research of the various planes and dimensions of the complex pedagogical reality. However, the question of triangulation of research methods in educational sciences and other social sciences will probably not be answered for many years. There is opportunity for further improvement in methodologies and development of social research not only in the attempts to combine the qualitative and quantitative approaches, but also in comprehensive research plans, where the concept of complementary combination of qualitative and quantitative methods is applied in practice.

Pojęcie triangulacji metodologicznej

Triangulacja jest postrzegana jako jeden z najczęściej stosowanych zabiegów metodologicznych nastawionych na obiektywizację procesu badawczego. Badania jakościowe, nasycone w swej istocie ogromną dozą subiektywizmu, stanowią szczególnie wdzięczne pole dla stosowania różnych rodzajów triangulacji. Nazwa „triangulacja” pochodzi od zastosowania trygonometrii w nawigacji i miernictwie, kiedy to przy dokładniejszym identyfikowaniu położenia danego punktu w przestrzeni dwuwymiarowej określa się oprócz danej pozycji dodatkowe dwa punkty odniesienia, które wspólnie tworzą po połączeniu trójkąt (triangle). Podobnie w badaniach, aby coś stwierdzić z większą pewnością, należy posłużyć się obrazem otrzymanym z różnych perspektyw, wielu punktów widzenia, danymi pochodzącymi z różnych źródeł w celu przeprowadzenia ich weryfikacji oraz osiągnięcia lepszego rozumienia badanego fenomenu².

Do najważniejszych rodzajów triangulacji stosowanych w metodologii jakościowej należą:³

- triangulacja danych – wykorzystanie w studium przeróżnych źródeł danych,
- triangulacja badacza – wykorzystanie w badaniach kilku różnych badaczy czy ewaluatorów,
- triangulacja teorii – wykorzystanie wielorakich perspektyw do interpretacji pojedynczego zbioru danych,
- triangulacja metodologiczna – wykorzystanie wielorakich metod przy studiowaniu pojedynczego problemu,
- triangulacja interdyscyplinarna – wykorzystanie różnych dyscyplin wiedzy i charakterystycznych dla nich podejść w celu wieloaspektowego rozpatrzenia przedmiotu badań.

Według Krzysztofa T. Koneckiego, wybitnego znawcy metodologii jakościowej, triangulacja jako procedura obiektywizacji rezultatów postępowania badawczego jest wieloaspektowa i jednocześnie niejednoznaczna. Jest ona w pewnym sensie uniwersalnym sposobem weryfikowania docierających do nas danych w ce-

² D. Kubinowski, *Jakościowe badania pedagogiczne. Filozofia – Metodyka – Ewaluacja*. Lublin 2010, s. 313.

³ Ibidem, s. 314.

lu „urealnienia” wyciąganych wniosków i potęgowania ich siły argumentacyjnej⁴.

Jednym z pierwszych, a przy tym głównym zwolennikiem metody triangulacji jest Norman Denzin. Jej temat pojawił się wówczas, gdy dążąc do usunięcia pewnych ograniczeń obserwacji uczestniczącej, zaproponował jej nową definicję jako strategii łączącej w badaniach jakościowych jednocześnie analizę dokumentów, wywiady z respondentami i informatorami, bezpośrednie uczestnictwo oraz obserwację i introspekcję⁵.

Martyn Hammersley i Paul Atkinson podkreślają, że „W przypadku badań społecznych istnieje niebezpieczeństwo, iż polegając tylko na jednym źródle danych, możemy łatwo wyciągnąć błędne wnioski, które zniekształcą całą analizę. Jeżeli natomiast różne rodzaje danych prowadzą do identycznych konkluzji, wolno nam patrzeć na nie z większą ufnością”⁶.

Z kolei David Silverman⁷, powołując się na Jenifer Mason⁸, pisze: „wiele jakościowych studiów przypadków łączy obserwację z wywiadem. Może do tego dochodzić wówczas, gdy stawiasz sobie kilka pytań badawczych lub „gdy pragniesz wykorzystać różnorodne metody bądź źródła, aby potwierdziły się wzajemnie, a tym samym odwołujesz się do pewnej formy triangulacji metodologicznej”. Triangulacja łączy się z próbą „prawdziwego” spojrzenia na sytuację w wyniku zespolenia odmiennych perspektyw jej oglądu lub różnorodnych wyników”⁹.

Chava Frankfort – Nachmials i David Nachmials podkreślają, że wyniki badań zależą w pewnym stopniu od natury zastosowanej metody zbierania danych. Dlatego też czasem okazują się artefaktami. Zminimalizowanie stopnia wpływu specyficzności określonych metod na wyniki badań jest możliwe w przypadku

---

⁴ K. T. Konecki, *Triangulation and dealing with realness of qualitative research*, „Qualitative Sociology Review” 2008, t. 4, nr 3, s. 22-25;

http://www.qualitativesociologyreview.org/ENG/Volume11/QSR_4_3_Konecki.pdf, [12.06.2013].

⁵ N. Denzin, *The Research Act in Sociology*, London: Butterworth, 1970, s. 186.

⁶ M. Hammersley, P. Atkinson, *Metody badań terenowych*, Poznań 2000, s. 236.

⁷ D. Silverman, *Prowadzenie badań jakościowych*, Warszawa 2008, Warszawa, s. 163.

⁸ J. Mason, *Qualitative Researching*, London: Sage, 1996, s. 25.

⁹ D. Silverman, op. cit., s. 260.

zastosowania dwóch różnych metod do zweryfikowania tej samej hipotezy. „Jest to istota metody triangulacji”¹⁰, która, wykorzystywana jako strategia badawcza, pozwala – jak twierdzi Norman K. Denzin – przezwyciężyć „osobiste uprzedzenia i ograniczenia wynikające z przyjęcia jednej metodologii. Dzięki łączeniu różnych metod w jednym badaniu badacze mogą częściowo pokonać brak dokładności wynikający z zastosowania jednej tylko metody i przeprowadzenia badań tylko przez jednego badacza”¹¹. Z triangulacji można korzystać również w odniesieniu do badaczy. Taką możliwość stwarzają badania zespołowe, szczególnie wtedy, gdy w badaniach terenowych obserwatorzy różnią się w sposób znaczący¹².

Triangulacja, obok wielokrotnego sprawdzania danych, jest jedną z najczęściej stosowanych procedur w celu zredukowania prawdopodobieństwa błędnej interpretacji. „Jest ona zazwyczaj rozumiana jako proces stosowania wielu perspektyw w celu wyjaśnienia danego znaczenia oraz zweryfikowania powtarzalności jakiejś obserwacji czy interpretacji. Badacz jakościowy jest zainteresowany różnorodnością perspektyw badawczych, a nawet wielością rzeczywistości, w jakich żyją ludzie”¹³. Dla potwierdzenia trafności wyników badań jakościowych stosowana jest też praktyka przekazywania roboczej wersji raportu osobom badanym.

Jak twierdzą Hammersley i Atkinson, „W triangulacji nie chodzi o samo tylko połączenie różnych rodzajów danych, a raczej o takie ich zestawienie, aby zminimalizować zagrożenie odnoszące się do trafności analizy”¹⁴. Umiejętności posługiwania się triangulacją nie polegają na sprawdzeniu trafności poszczególnych partii danych, ale przede wszystkim na ustaleniu, które wnioski wyciągnięte na podstawie tych danych są trafne¹⁵. Stąd też badacze jakościowi proponują ideę triangulacji refleksyjnej.

---

¹⁰ Ch. Frankfurt – Nachmials, D. Nachmials, *Metody badawcze w naukach społecznych*, Poznań 2001, s. 223.

¹¹ N. K. Denzin, *The Research Act: A Theoretical Introduction to Sociological Methods*, Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall, 1986, s. 236.

¹² M. Hammersley, P. Atkinson, op. cit., s. 236.

¹³ R. E. Stake, *Jakościowe studium przypadku*, [w:] N. K. Denzin, Y. S. Lincoln (red.), *Metody badań jakościowych*, t. 1., Warszawa, 2009, s. 640.

¹⁴ M. Hammersley, P. Atkinson, op. cit., s. 237.

¹⁵ Ibidem, s. 238.

W innej publikacji Hammersley sugeruje trzy sposoby łączenia badań jakościowych i ilościowych:

- triangulacja obydwu podejść, kładąca nacisk na wzajemną kontrolę wyników, a w mniejszym stopniu – na wzajemne poszerzanie potencjałów badawczych,
- facylitacja (facilitation) podkreśla wspierającą rolę drugiego podejścia – każde z nich dostarcza hipotez i inspiracji, które mogą być wykorzystane po drugiej stronie,
- obydwie podejścia mogą być łączone jako uzupełniające się nawzajem strategie badawcze¹⁶.

Krzysztof Rubacha podaje interesujący opis trzech rodzajów triangulacji w jednym badaniu – triangulacji badaczy, źródeł i metody¹⁷. Dodaje jednocześnie, że w etnograficznym schemacie badań „zbieranie danych musi być na bieżąco łączone z ich weryfikacją za pomocą różnych rodzajów triangulacji”¹⁸. Badanie jakościowe może stanowić zewnętrzne kryterium trafności badania ilościowego. Badania ilościowe mogą być wykorzystane po wykonaniu badań jakościowych, czy „prawidłowości” wykryte w konkretnym terenie rozciągają się na szersze populacje.

Uwe Flick określa zakres pojęcia triangulacji jeszcze szerzej – jako „Łączenie odmiennych metod, teorii, danych i/lub ujęć badaczy podczas badania jednego zagadnienia”¹⁹. Integracja obu podejść, mieszane metodologie są dziś dużo częstszym przedmiotem dyskusji. Mieszane metodologie dążą do wypracowania praktycznych połączeń między badaniami jakościowymi i ilościowymi, aby zakończyć dotychczasową wojnę między nimi. To podejście jest określane jako „metodologiczna trzecia droga”. Celem debaty metodologicznej jest tu ujednoczenie nazewnictwa, kwestii związanych z projektowaniem i stosowaniem mieszanych metodologii oraz wynikających z tego interpretacji. Z metodologicznego punk-

---

¹⁶ M. Hammersley, *The relationship between qualitative and quantitative research paradigm loyalty versus methodological eclecticism*, [w:] John T. E. Richardson (red.), *Handbook of Qualitative Research Methods for Psychology and the Social Sciences*, Leicester: BPS Books, 1996, s. 159-174.

¹⁷ K. Rubacha, *Metodologia badań nad edukacją*, Warszawa 2008, s. 78-88.

¹⁸ Ibidem, s. 319.

¹⁹ U. Flick, *Projektowanie badania jakościowego*, Warszawa 2010, s. 197.

tu widzenia celem tych starań jest ukonstytuowanie się metodologii mieszanej jako samodzielnego paradygmatu badawczego²⁰.

Krzysztof Konarzewski przedstawił w sposób jasny i wyraźny cztery typy triangulacji – źródeł, badaczy, metod i teorii, zaznaczając, że mogą one współwystępować ze sobą. Oto przykład możliwości ich zastosowania: „Jeśli chcemy poznać relacje współpracy i antagonizmu w klasie szkolnej, możemy wybrać kilka oddziałów z różnych szkół (źródła), zatrudnić dwóch badaczy (badacze), zaplanować obserwacje na przerwach oraz wywiady z uczniami (metoda), uzupełnić je wywiadami z nauczycielami (źródła), a zebrany materiał przeszukiwać pod kątem subiektywnych definicji współpracy i antagonizmu (interakcjonizm symboliczny) oraz społecznych metod podtrzymywania współpracy i antagonizmu (etnometodologia) (teoria). Byłoby naiwnością spodziewać się, że obraz badanych relacji zawsze będzie taki sam, jednak tam, gdzie pojawią się poważne rozbieżności, powinniśmy podejrzewać niedostatek ugruntowania”²¹.

Według Janusza Gniteckiego „Badania triangulacyjne to zbiory praktyk opartych równocześnie na pomiarze, opisie, analizie i wyjaśnieniu związków przyczynowych między zjawiskami edukacyjnymi oraz interpretacji i rozumieniu sensu i znaczenia procesów edukacyjnych. Akt badawczy ma tu charakter obiektywistyczny, obciążony wartościami. Następuje tu odróżnienie podmiotu badającego i przedmiotu badanego a zarazem pojawia się możliwość zatarcia różnicy między podmiotem badającym i przedmiotem badanym”²².

Nawiązując do publikacji Normana Denzina²³, Heinz-Hermann Krüger pisze, że pod hasłem triangulacji „rozumiana jest kombinacja materiałów zawierających różne dane lub dane zebrane przez różnych badaczy czy zespoły badawcze albo łączenie różnych założeń teoretycznych lub zastosowanie różnych metod podczas analizy tego samego zjawiska”²⁴.

²⁰ Ibidem, s. 33.

²¹ K. Konarzewski, *Jak uprawiać badania oświatowe*, Warszawa 2000, s. 33.

²² J. Gnitecki, *Wprowadzenie do metod badań w naukach pedagogicznych*, Poznań 2006, s. 40.

²³ N. K. Denzin, *Interpretative Biografy*, London 1989, s. 237-238.

²⁴ H.-H. Krüger, *Wprowadzenie w teorie i metody badawcze nauk o wychowaniu*, Gdańsk 2005, s. 160.

Już na etapie projektowania badania jakościowego zalecane jest w podejściu triangulacyjnym rozstrzygnięcie kwestii, czy zakładamy jedynie pragmatyczne połączenie metod, czy też może potrzebne jest bardziej wyrafinowane i dogłębnie przemyślane połączenie perspektyw teoretycznych, metodologicznych i konceptualnych²⁵.

Z dotychczasowych rozważań wynika, że wielu wybitnych badaczy jakościowych z przekonaniem wskazuje na zasadność stosowania triangulacji źródeł, metod, badaczy i teorii. Hammersley i Atkinson twierdzą nawet, że dane z badań terenowych mogą być analizowane na podstawie systemu pojęciowego nie tylko jednej teorii²⁶. Denzin używa terminu „teoretyczna triangulacja (theoretical triangulation), która polega na analizowaniu danych z wielu punktów widzenia równocześnie²⁷. Bensman i Vidich są zdania, że każdy napotkany w terenie problem badawczy może być konfrontowany z dowolną liczbą teorii, z których każda w inny sposób porządkuje dane²⁸. Hammersley i Atkinson zwracają słusznie uwagę, że nie wszyscy etnografowie zgadzają się co do trafności takiego podejścia, argumentując iż poszczególne teorie bywają wzajemnie nieprzystawalne, a niektóre orientacje teoretyczne są nieadekwatne do badań etnograficznych²⁹.

Według Nigela i Jane Fieldingów, wykorzystanie triangulacji powinno być zgodne z ugruntowanymi regułami:

- niech punkt wyjścia zawsze stanowi perspektywa teoretyczna lub model teoretyczny,
- wybrane metody i dane powinny umożliwiać opisanie struktur i znaczenia w ramach przyjętej perspektywy (np. wskazując strukturalny kontekst badanych interakcji w naturalizmie, społecznym konstruktywizmie czy emocjonalizmie. I tak np. emocjonalizm skłoni badacza do zbierania takich informacji, które umożliwią mu rzeczywiste dotarcie do ludzkich doświadczeń, podczas gdy zwolennik społecz-

²⁵ U. Flick, op. cit., s. 84-85.

²⁶ M. Hammersley, P. Atkinson, op. cit., s. 219.

²⁷ N. K. Denzin, *The Research Act: A Theoretical Introduction to Sociological Methods*, wyd. 2, New York 1978, McGraw-Hill.

²⁸ J. Bensman, A. Vidich, *Social theory in field research*, „American Journal of Sociology” 1960, 65, s. 577-584.

²⁹ M. Hammersley, P. Atkinson, op. cit., s. 220.

nego konstruktywizmu będzie wolał odkrywać to, jak poszczególne zjawiska łączą się w ramach określonych interakcji³⁰.

W dyskusji o kryteriach oceny badań jakościowych pojawia się kontrowersja dotycząca triangulacji postulowanej przez Denzina. Podnosi tę kwestię Danuta Urbaniak-Zajac pisząc: „Wydaje się, że triangulacja ma w specyficzny sposób zwiększać trafność badań empirycznych. Badacz sięgając po wiele źródeł, metod itp., ma podwyższać poziom reprezentatywności gromadzonych przez siebie danych i formułowanych interpretacji. [...] Krytycy uważają, że służy ona nie tyle zwiększaniu trafności badań, ile wielostronnemu ujęciu przedmiotu. Może się jednak okazać, że poszczególne ujęcia nie dadzą się uzgodnić”³¹.

Podnoszony jest także zarzut, że mankamentem triangulacji, traktowanej jako test trafności, jest to, iż w jej ramach równoważnie traktuje się odmienne konteksty, pomija się istnienie więzi pomiędzy tymi kontekstami oraz nie dostrzega się elastyczności interakcji społecznych³².

Kwestia łączenia metod ilościowych i jakościowych

Przywoływany już tu wielokrotnie Martyn Hammersley przedstawił w 2004 r. na 11. Konferencji Komputerowego Wspomagania Nauki Języków w Antwerpii znamienne tezy swojego referatu, które dobrze oddają atmosferę sporów w debacie dotyczącej metodologii ilościowej i jakościowej w naukach społecznych i edukacyjnych. Podkreśla w nich, że uderzającą cechą współczesnej literatury metodologicznej jest jej obfitość, która się zwiększa w szybkim tempie. Inną jej cechą jest różnorodność, nie pozbawiona właściwości dysonansowych. Czterdzieści lat wcześniej był, jego zdaniem, spory consensus w pojmowaniu natury badań

³⁰ N. Fielding, J. Fielding, *Linking Data*, London Sage, 1986.

³¹ D. Urbaniak-Zajac, *W poszukiwaniu kryteriów badań jakościowych*, [w:] D. Kubinowski, M. Nowak (red.), *Metodologia pedagogiki zorientowanej humanistycznie*, Kraków 2006, s. 214-215.

³² M. Bloor, *On the analysis of observation data: a discussion of the worth and uses of inductive techniques and respondent validation*, "Sociology" 1978, 12 (3), s. 545-557.

społecznych i edukacyjnych. Współcześnie toczą się ostre spory dotyczące, między innymi: związku między metodami ilościowymi i jakościowymi, roli wywiadów, charakteru wyników badań, czy sposobów i możliwości ich wykorzystania. Około jednej czwartej wypowiedzi wyraża mocne poparcie stosowania mieszanych metod badań („mixed metod” research), inne wpływowe głosy kwestionują jakiegokolwiek próby łączenia ilościowych i jakościowych strategii badań z powodu ignorowania podstawowych różnic w założeniach filozoficznych i orientacjach politycznych³³.

Konkludując, Martyn Hammersley sformułował dramatycznie brzmiące pytanie: czy to, co jest obecnie obserwowane w dziedzinie metodologii jest orzeźwiającą różnorodnością czy groźną anarchią? Wskazał jednocześnie na potrzebę debaty nad odmiennością stanowisk w kwestii związków między podejściem ilościowym i jakościowym w badaniach społecznych. Punktem wyjścia do dyskusji mogłyby – według niego – stać się stwierdzenia:³⁴

- 1) To ilościowe metody są przeważające.
- 2) To jakościowe metody są przeważające.
- 3) To ilościowe i jakościowe metody są komplementarne.
- 4) To ilościowe i jakościowe podejścia pochodzą z niezgodnych tradycji filozoficznych i dlatego są niewspółmierne; zatem jako badacze musimy po prostu osobiście angażować się wobec jednego lub drugiego; dwa podejścia nie mogą być mieszane lub łączone.
- 5) To rozróżnienie między ilościowym i jakościowym podejściem jest zasadniczo błędne, zatem potrzebne jest ustalenie ich bardziej subtelnych różnic³⁵.

Bardziej optymistycznie, przynajmniej w odniesieniu do nauk o wychowaniu, podchodzi do możliwości łączenia ilościowych i jakościowych założeń metodologicznych Heinz-Hermann Krüger. W przeciwieństwie do Martyna Hammersley’a, Krüger jest zdania, że w latach siedemdziesiątych ubiegłego stulecia dyskusje metodologiczne odznaczały się gwałtownymi kontrowersjami pomiędzy

---

³³ M. Hammersley, *Social Science Methodology Today: Diversity or Anarchy?*, http://0rts.monash.edu.au/lcl/newmedia_in_langlearn/s0cres-hammersleyho.pdf, [24.02.2007].

³⁴ Ibidem.

³⁵ Ibidem.

przedstawicielami ilościowych i jakościowych stanowisk badawczych, a wciągu ostatnich kilkunastu lat spory te ucichły. Badacze reprezentujący oba kierunki postulują obecnie łączenie ilościowych i jakościowych założeń metodologicznych a propozycje te są realizowane w wielu projektach badawczych³⁶.

Krüger wskazuje wiele publikacji wyników badań przeprowadzonych w Niemczech, w których były sensownie łączone ze sobą ilościowe i jakościowe założenia metodologiczne. W szczególności Treumann i Wolf ukazali szereg możliwości łączenia w różny sposób metod badania ankietowego i badania w polu³⁷. Były to badania dotyczące młodzieży, ale według Krügera, „Wariantem triangulacji metod, stosowanym często nie tylko w badaniach nad młodzieżą, jest poprzedzanie wywiadu badaniami jakościowymi, z których może zostać wyprowadzona wiedza na temat teoretycznej struktury oraz inspiracja do tworzenia dowodów i skal dla następujących potem studiów ilościowych”³⁸.

Można także łączyć studia przeglądowe ze studium przypadku. Ten sposób triangulacji metod polega na „dokładniejszym badaniu za pomocą metod etnograficznych i biograficznych wyodrębnionej w badaniach ilościowych grupy problemowej, np. grupy ryzyka osób intensywnie oglądających telewizję, czy grających na komputerze. Można także odwrócić perspektywę i zapytać, na ile metody ilościowe mogą przyczynić się do uogólnienia wyników uzyskanych jakościowo. Tak więc na przykład – pisze Krüger – za pomocą wywiadu badaliśmy, czy i jak często w społecznej rzeczywistości pojawiają się wypracowane w badaniach jakościowych różnorodne typy relacji rodzice – dziecko”³⁹.

W triangulacji metodologicznej należy zachować pewien umiar, by nie przekroczyć granic poprawności wyznaczonych w teoretycznych założeniach ontologicznych, epistemologicznych,

³⁶ H.-H. Krüger, *Geschichte und Perspektiven der Jugendforschung*, [w:] H.-H. Krüger (red.), *Handbuch der Jugendforschung*, Opladen 1993, s. 17-30.

³⁷ Por. np.: K. Treumann, *Zum Verhältnis von qualitativen und quantitativen Forschung*, [w:] W. Heitmeyer (red.), *Interdisziplinäre Jugendforschung*, Weinheim, 1986, s. 193-214; W. Wolf, *Qualitative versus quantitative Forschung*, [w:] E. König (red.), *Bilanz qualitativer Forschung*, t. 1, Weinheim 1995, s. 309-330.

³⁸ H.-H. Krüger, *Wprowadzenie w teorię...*, op. cit., s. 186.

³⁹ M. du Bois-Reymont, P. Büchner, H.-H. Krüger, *Kinderleben. Modernisierung von Kindheit im interkulturellen Vergleich*, Opladen 1994. Cyt. za: H.-H. Krüger, *Wprowadzenie w teorię...*, s. 187.

aksjologicznych, prakseologicznych i deontologicznych. Z niemieckich doświadczeń stosowania triangulacji w badaniach społecznych i edukacyjnych wynikają wnioski, które są ważne już na etapie projektowania każdego badania naukowego.

Jednym z nich jest przestroga, że dla uzyskania dostępu z wielu perspektyw do badanej rzeczywistości społecznej czy edukacyjnej, nie należy stosować jednocześnie różnych ujęć metodologicznych i różnorodnych zakresów danych, gdyż w ten sposób nie można „osiągnąć podwyższenia trafności wyników, bowiem wybór innych metod prowadzi do odmiennych perspektyw, a zatem także innej konstytucji przedmiotu badań⁴⁰.

Drugi wniosek, w ujęciu Krügera, ma brzmienie: „Zastosowanie metod ilościowych i jakościowych ma sens nie poprzez mieszanie obu podejść badawczych, lecz poprzez ich komplementarne uzupełnienie. W ten sposób można optymalnie wykorzystać szanse poznawcze obu strategii badawczych⁴¹.

Do tych wniosków trzeba jeszcze dodać uwagę nawiązującą do pracy Marotzkiego: „Poprzez kombinację różnych metod otrzymujemy „bardziej obiektywny”, z pewnością jednak nie pełen obraz danego przedmiotu badań⁴².

Potrzebę łączenia metod ilościowych i jakościowych szeroko uzasadnia Stanisław Palka, odwołując się do przesłanek ontologicznych, metodologicznych i prakseologicznych⁴³. Uważa, że „Udanym metodologicznie sposobem wiązania badań empirycznych ilościowych z badaniami empirycznymi jakościowymi są tzw. badania eklektyczne. Używa określenia badania ilościowo-jakościowe. Ich szczególnym wyrazem jest tzw. triangulacja⁴⁴.

Na potrzebę komplementarnego stosowania metod badań ilościowych i jakościowych wskazuje też Mieczysław Łobocki⁴⁵.

⁴⁰ H.-H. Krüger, *Wprowadzenie w teorię...*, s. 187.

⁴¹ Ibidem, s. 188.

⁴² W. Marotzki, *Forschungsmethoden der erziehungswissenschaftlichen Biographieforschung*, [w:] H.-H. Krüger (red.), *Erziehungswissenschaftliche Biographieforschung*, Opladen 1995, s. 55-89.

⁴³ S. Palka, *Ilościowo-jakościowe badania pedagogiczne*, „Ruch Pedagogiczny” 1989, nr 1 s. 9-11.

⁴⁴ Idem, *Metodologia. Badania. Praktyka pedagogiczna*, Gdańsk 2006, s. 64.

⁴⁵ M. Łobocki, *O pluralistycznym podejściu w badaniach pedagogicznych*, [w:] J. Gnitecki, S. Palka (red.), *Perspektywy i kierunki rozwoju pedagogiki*, Kraków – Poznań 1999, s. 43-50.

Teresa Bauman uzależnia dopuszczalność łączenia metod ilościowych i jakościowych od sposobu rozumienia przez badaczy pojęcia metodologii. Stwierdza, że „Jeżeli metodologię traktuje się jako wiedzę o metodach badania naukowego i zasadach posługiwania się nimi, metody jakościowe uznawane są za dodatkowe (poza ilościowymi) instrumentarium badawcze i wówczas akceptuje się łączenie w jednym projekcie badawczym obydwu rodzajów metod. Jeżeli natomiast metodologię traktuje się jako „rodzaj wiedzy o społecznych celach poznania naukowego i prawomocnych strategiach ich realizacji”⁴⁶, wówczas przyjmuje się, że obejmuje ona ontologiczną (dotyczącą istoty przedmiotu badania), epistemologiczną (dotyczącą procesu i efektu badania) i metodyczną (dotyczącą sposobów i reguł badania) wiedzę o sposobach poznawania świata. Proces badania jest wówczas nierozdzielnie związany z przyjętymi przez badacza założeniami na temat natury świata i własnych możliwości poznawczych. Badanie projektuje się ze świadomością przyjętych założeń ontologiczno-epistemologicznych. Taka sytuacja powoduje wykluczenie możliwości łączenia w jednym badaniu strategii jakościowej i ilościowej, ponieważ nie można równocześnie zakładać istnienia i nieistnienia obiektywnego świata, obiektywności i subiektywności poznania, stawiać hipotez na początku procesu badawczego i równocześnie traktować je jako jego rezultat”⁴⁷. Autorka podkreśla, że opiera się na drugim z wymienionych sposobów rozumienia metodologii i zakłada, iż „każda ze strategii badania budowana jest na innym uprawomocniającym ją paradygmacie”⁴⁸.

Z przytoczonego cytatu wynika, że według Teresy Bauman, jakościowe metody badań pedagogicznych mogą być stosowane jako w pełni „uprawnione” jedynie w strategii badań jakościowych, a jako dodatkowe – także w badaniach ilościowych. Pojawia się też pytanie czy „wiedza o metodach badania naukowego i zasadach posługiwania się nimi” nie jest bliższa metodyce postępowania badawczego niż metodologii.

---

⁴⁶ M. Malewski, *Metody ilościowe i jakościowe w badaniach nad edukacją*, „Kultura i Edukacja” 1997, nr 1-2.

⁴⁷ T. Bauman, *Strategie jakościowe w badaniach pedagogicznych*, [w:] T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, Warszawa 2001, s. 269.

⁴⁸ Ibidem, s. 270.

Poza tym, istnieją dwa inne podejścia pozwalające na bardziej jednoznaczne rozróżnienie badań ilościowych i jakościowych w naukach społecznych. Te dwa podejścia umożliwiają badaczom dwa różne sposoby postępowania. Pierwszy to postrzeganie rozróżnienia badań ilościowych i jakościowych w znaczeniu rozróżnienia o charakterze „technicznym”. W tym przypadku, w zależności od charakteru i specyfiki przedmiotu badań, można wybrać badania jakościowe lub ilościowe, albo stosować obydwa jednocześnie. Jeżeli zaś u podstaw podziału na badania ilościowe i badania jakościowe znajdują się określone założenia paradygmatyczne i metodologiczne, to łączenie tych dwóch rodzajów badań nie jest wskazane⁴⁹.

W literaturze metodologicznej można znaleźć wiele przykładów odmiennego postrzegania obiektywności i subiektywności czy roli hipotez w badaniach ilościowych i jakościowych.

Dariusz Kubinowski podkreśla, że „W naukach humanistycznych obiektywność i subiektywność nie są kategoriami wzajemnie się wykluczającymi. Obiektywność jest to nastawienie badacza na poznawanie danego obiektu, przedmiotu i poszukiwanie jego „prawdziwej” natury. Pragnie on w miarę możliwości wiernie go ukazać, opisać, zinterpretować. Subiektywność natomiast oznacza studiowanie tegoż obiektu przez badacza w unikalny, osobisty sposób, co prowadzić może do wydobycia na światło dzienne jego głębokich struktur i pełnego bogactwa, choć łączy się z niebezpieczeństwem arbitralności, bezrefleksyjności, przedziałowości. Badanie staje się trudną sztuką zrównoważonego połączenia obu perspektyw”⁵⁰.

„W scjentyistycznym rozumieniu obiektywizm odnosi się do znaczenia świata samego w sobie niezależnie od człowieka, który stara się go poznać. Tak rozumiana postawa obiektywna badacza „oznaczałaby konieczność zupełnego wykluczenia podmiotu z badania rzeczywistości, termin „subiektywny” posiadałby jedynie odcień pejoratywny. „Obiektywny” jest tu traktowany jako synonim „prawdziwego”, a „subiektywny” – przypadkowego, gdyż uza-

---

⁴⁹ E. Kus, *Can quantitative and qualitative methods be combined? Comparison of quantitative and qualitative interviews*, http://www.um.es/ESA/Abstracts/Abst_rn16.htm, [2007-06-08].

⁵⁰ D. Kubinowski, op. cit., s. 309.

leźnionego od konkretnego podmiotu, a nie wszystkich możliwych podmiotów. W poznawaniu rzeczywistości nie ma jednak możliwości absolutnej obiektywizacji subiektywności badacza i badanych. Stąd w poznaniu humanistycznym stosuje się inne rozumienie obiektywności...”⁵¹.

W badaniach jakościowych z założenia nie stawia się hipotez już na początku realizacji projektu. Mogą być jednak tworzone we wczesnych fazach badania i powinny być poddawane testom, dzięki czemu można ocenić ich trafność lub prawdziwość⁵². Zdaje się, że badanie jakościowe kończy się sformułowaniem hipotezy, która może być weryfikowana w badaniach ilościowych.

Triangulacja na poziomie paradygmatów, metod i technik

Łączenie ilościowych i jakościowych metod badań może następować przez operacjonalizację dokonywaną na poziomie projektowania badań, doboru próbek, technik gromadzenia danych i ich analizy. Badania z zastosowaniem metod mieszanych nie są mieszkanką paradygmatów naukowych *per se*, to raczej paradygmaty są odzwierciedlone w doborze i sposobie łączenia technik.

Paradygmaty, nazywane przez Silvermana modelami, tworzą ogólne ramy oglądu rzeczywistości, wskazując jej elementy składowe (ontologia) i drogi poznania, w tym status wiedzy oraz relacje między badaczem i badanym (epistemologia). Przykładami takich modeli w naukach społecznych mogą być: funkcjonalizm, który zajmuje się funkcjami instytucji społecznych, behawioryzm, który definiuje wszystko w kategoriach „bodźca” i „reakcji”, interakcjonizm, który skupia się na sposobach nadawania symbolicznego znaczenia relacjom międzyludzkim i etnometodologia, która zajmuje się sposobami codziennego kształtowania przez ludzi uporządkowanych interakcji społecznych⁵³.

Paradygmaty badawcze określają także metodologiczną perspektywę, wyznaczając sposoby postępowania badawczego oraz

---

⁵¹ Ibidem.

⁵² D. Silverman, op. cit., s.138.

⁵³ Ibidem, s. 136.

perspektywę aksjologiczną, wskazującą to, co jest wartościowe. Ponieważ różne paradygmaty, jak neopozytywizm, konstruktywizm, teoria krytyczna, badania uczestniczące, pociągają za sobą sprzeczne poglądy i stanowiska teoriopoznawcze, niemożliwe staje się ich łączenie w badaniach ilościowych i jakościowych na poziomie paradygmatów. Na przykład niemożliwe jest łączenie, mieszanie czy pogodzenie poglądów na badaną rzeczywistość, jakie reprezentują przedstawiciele pozytywizmu, konstruktywizmu i teorii krytycznej⁵⁴.

Założenia metodologiczne mają wpływ na wybór badanego przypadku, metod i form gromadzenia danych na etapie planowania i realizacji projektu badawczego. W badaniach społecznych i edukacyjnych założenia metodologiczne mogą być definiowane bardzo szeroko (np. jakościowe lub ilościowe), bądź bardziej szczegółowo (np. jako teoria ugruntowana lub analiza konwersatoryjna). Podobnie jak w przypadku teorii, metodologie nie mogą być prawdziwe bądź fałszywe. Mogą być jedynie mniej lub bardziej przydatne⁵⁵. Wybór metody powinien odzwierciedlać zarówno przyjęty temat badawczy, jak i całościową strategię badawczą, gdyż to metodologia wskazuje metody i sposoby ich wykorzystania.

Chociaż większość metod badawczych może być wykorzystana w badaniach jakościowych bądź ilościowych, to są one czymś więcej niż jedynie technikami. Różnorodne idiomy teoretyczne lub modele są źródłem odmiennych uzasadnień dla wyboru określonych metod badawczych⁵⁶. Z wyborem strategii wiążą się:

- podjęcie decyzji dotyczącej metod badawczych,
- dostrzeżenie związków między metodami i założeniami metodologicznymi,
- docenienie roli, jaką pełnią paradygmaty w kształtowaniu znaczenia i sposobu zastosowania metod,

---

⁵⁴ M. Sandelowski, *Focus on Research Methods. Combining Qualitative and Quantitative Sampling, Data Collection and Analysis Techniques in Mixed – Method Studies*, "Research in Nursing & Health" 2000, nr 23, s. 247.
http://www.med.umich.edu/csp/Course%20materials/Fall%202005/Foreman_Combining%20Quantitative%20Sampling, [28.02.2007].

⁵⁵ D. Silberman, op. cit., s. 138.

⁵⁶ Ibidem, s. 165.

- wybór metody lub metod właściwych dla tematu badawczego⁵⁷.

Łączenie badań ilościowych i jakościowych występuje faktycznie najwyraźniej na poziomie technik badawczych. Dotyczy ono sposobów doboru próby, technik gromadzenia i analizy danych, pojmowanych jako jakościowe czy ilościowe. Ponieważ techniki badawcze nie są w bezpośrednio powiązane ani z paradygmatami ani z metodami, ich łączenie umożliwia innowacyjne ich stosowanie do realizacji różnych celów⁵⁸. Cele te dotyczą, między innymi:

- a) triangulacji dla potwierdzenia danych, czy ich walidacji;
- b) komplementarności służącej pełnemu wyjaśnieniu badanych zjawisk na podstawie rezultatów analizy danych;
- c) ewentualnego uzupełnienia próby badanej oraz dalszego gromadzenia danych i ich analizy⁵⁹.

Należy wszakże pamiętać, że jakkolwiek techniki gromadzenia danych są ze swej istoty neutralne, podobnie jak neutralne są metodologie, to jednak tracą one swą neutralność w momencie interpretacji danych zebranych przy ich pomocy⁶⁰.

Zamiast zakończenia

Nie sposób nie zgodzić się ze stwierdzeniem Krügera, że badania jakościowe w naukach o wychowaniu i innych naukach społecznych dysponują już sprawdzonymi metodami pozyskiwania danych i ich interpretacji. Nadal jednak spotykane są w badaniach jakościowych określone niedociągnięcia metodologiczne. Główny brak badań jakościowych Krüger upatruje w pomieszaniu ich z badaniami ilościowymi, wskazując iż „niektóre z badań usiłują – poprzez wybór prób badawczych, ukierunkowanych na zewnętrzne cechy społeczne badanych osób – upiec dwie piecze-

---

⁵⁷ Ibidem, s. 149.

⁵⁸ M. Sandelowski, op. cit., s. 247.

⁵⁹ J. C. Greene, V. J. Caracelli, W. F. Graham, *Toward a conceptual framework for mixed-method evaluation designs*, "Educational Evaluation and Policy Analysis" 1989, nr 11, s. 259.

⁶⁰ K. Konecki, *Studia z metodologii badań jakościowych. Teoria ugruntowana*, Warszawa, 2000, s. 18.

nie przy jednym ogniu i rozwiązać jednocześnie dwie kwestie. Badający chcą się trzymać metodologicznej opcji postępowania jakościowego, zarazem jednak chcą – poprzez dobór badanej grupy – sformułować ilościowe wypowiedzi dotyczące rozkładu wyników. Reprezentatywne wyniki statystyczne na temat danej całości nie mogą jednak stanowić wyniku badań jakościowych, te bowiem nie opierają się na prawie wielkich liczb⁶¹. W przyszłości sensowne i konieczne będzie zwiększenie łączenia jakościowych badań przypadków i ilościowych badań przeglądowych w celu dogłębnego zbadania różnych płaszczyzn i wymiarów złożonej rzeczywistości pedagogicznej⁶².

Kwestia triangulacji metod badań w naukach o wychowaniu i innych naukach społecznych – z dużą dozą prawdopodobieństwa – jeszcze długo nie będzie rozstrzygnięta. Jak zauważył Krzysztof Konecki, „istnieją dwie interpretacje tego problemu. Pierwsza mówi, że badania ilościowe i jakościowe zasadniczo nie są sprzeczne i można je łączyć przy badaniu jakiegoś problemu społecznego z korzyścią dla prawomocności i pewności wniosków płynących z badań. Druga mówi, że między tymi dwoma rodzajami badań istnieje sprzeczność sięgająca swoimi źródłami do ogólnych założeń ontologicznych, epistemologicznych, przede wszystkim zaś metodologicznych⁶³.

Perspektywiczne szanse dalszego doskonalenia metodologii i rozwoju badań społecznych, w tym także pedagogicznych, można upatrywać nie tyle w próbach mieszania podejścia jakościowego i ilościowego, co w kompleksowych planach badawczych stosujących w praktyce koncepcję komplementarnego łączenia metod ilościowych i jakościowych.

Bibliografia

1. Angrosino M., *Badania etnograficzne i obserwacyjne*, Warszawa 2010.
2. Bauman T., *Strategie jakościowe w badaniach pedagogicznych*, [w:] T. Pilch, T. Bauman, *Zasady badań pedagogicznych. Strategie ilościowe i jakościowe*, Warszawa 2001.

⁶¹ H.-H. Krüger, *Wprowadzenie w teorię...*, op. cit., s. 173-174.

⁶² Ibidem, s. 174.

⁶³ K. Konecki, *Studia z metodologii badań jakościowych*, op. cit., s. 16.

3. Bensman J., Vidich A., *Social theory in field research*, "American Journal of Sociology" 1960, nr 65.
4. Bloor M., *On the analysis of observation data: a discussion of the worth and uses of inductive techniques and respondent validation*, „Sociology” 1978, nr 3.
5. Bryman A., *Quantitative and qualitative research: further reflections on their integration*, [w:] J. Brannen (red.), *Mixing Methods: Quantitative and Qualitative Research*, Aldershot: Aveburg, 1992.
6. Denzin N. K., *Interpretative Biografy*, London 1980.
7. Denzin N. K., *The Research Act: A Theoretical Introduction to Sociological Methods*, wyd. 2, New York 1978.
8. Fielding N., Fielding J., *Linking Data*, London Sage, 1986.
9. Fielding N. (red.), *Actions and Structure*, London Sage, 1988.
10. Flick U., *Managing Quality in Qualitative Research*, London Sage, 2007.
11. Flick U., *Projektowanie badania jakościowego*, Warszawa 2010.
12. Frankfurt – Nachmials Ch., Nachmials D., *Metody badawcze w naukach społecznych*, Poznań 2001.
13. Green J. C., Caracelli V. J., Graham W. F., *Toward a conceptual framework for mixed-method evaluation designs*, "Educational Evaluation and Policy Analysis" 1989, nr 11,
14. Hammersley M., *The relationship between qualitative and quantitative research paradigm loyalty versus methodological eclecticism*, [w:] John T. E. Richardson (red.), *Handbook of Qualitative Research Methods for Psychology and the Social Sciences*, Leicester: BPS Books, 1996, s. 159-174.
15. Hammersley M., *What's Wrong with Ethnography: Methodological Explorations*, London 1992.
16. Hammersley M., Atkinson P., *Metody badań terenowych*, Poznań 2000.
17. Kirk J., Miller M., *Reliability and Validity in Qualitative Research*, London Sage 1986.
18. Konarzewski K., *Jak uprawiać badania oświatowe*, Warszawa 2000.
19. Konecki K., *Studia z metodologii badań jakościowych. Teoria ugruntowana*, Warszawa 2000.
20. Konecki K. T., *Triangulation and dealing with realness of qualitative research*, "Qualitative Sociology Review" 2008, t. 4, nr 3.
21. Krüger H.-H., *Geschichte und Perspektiven der Jugendforschung*, [w:] H.-H. Krüger (red.), *Handbuch der Jugendforschung*, Opladen 1993, s. 17-30.
22. Krüger H.-H., *Wprowadzenie w teorie i metody badawcze nauk o wychowaniu*, Gdańsk 2005.
23. Kus E., *Can quantitative and qualitative methods be combined? Comparison of qualitative interviews*, http://www.um.es/ESA/Abstracts/Abst_m16htm, [2007.06.08].
24. Mason J., *Qualitative Researching*, London Sage 1996.
25. Kubinowski D., *Jakościowe badania pedagogiczne. Filozofia – Metodyka – Ewaluacja*, Lublin 2010.
26. Łobocki M., *O pluralistycznym podejściu w badaniach pedagogicznych*, [w:] J. Gnitecki, S. Palka (red.), *Perspektywy i kierunki rozwoju pedagogiki*, Kraków – Poznań 1999, s. 43-50.

27. Malewski M., *Metody ilościowe i jakościowe w badaniach nad edukacją*, „Kultura i Edukacja” 1997, nr 1-2.
28. Marodzki W., *Forschungsmethoden der erziehungswissenschaftlichen Biographieforschung*, Opladen 1995, s. 55-89.
29. Mason J., *Qualitative Reaserching*, London Sage 1996.
30. Palka S., *Ilościowo-jakościowe badania pedagogiczne*, „Ruch Pedagogiczny” 1989, nr 1.
31. Palka S., *Metodologia. Badania. Praktyka pedagogiczna*, Gdańsk 2006.
32. Rapley T., *Analiza konwersacji, dyskursu i dokumentów*, Warszawa 2010.
33. Rubacha K., *Metodologia badań nad edukacją*, Warszawa 2008.
34. Sandelowski M., *Focus on Research Methods. Combining Qualitative and Quantitative Sampling, Data Collection and Analysis Techniques in Mixed Method Studies*, “Research in Nursing & Health” 2000, nr 23.
35. http://www.med.umich.edu/csp/Course%2omaterials/Fall5202005/Foreman_C0mbining%2oQqualitive%20Quantitative%Sampling,%20Data%20Collectionhttp://update.microsOft.com/pdf [2007.02.28].
36. Silverman D., *Prowadzenie badań jakościowych*, Warszawa 2008.
37. Stake R., *Jakościowe studium przypadku*, [w:] N. K. Denzin, Y. S. Lincoln (red.), *Metody Badań jakościowych*, t. 1, Warszawa 2009, s. 623-654.
38. Urbaniak-Zajac D., *W poszukiwaniu kryteriów badań jakościowych*, [w:] D. Kulinowski, M. Nowak (red.), *Metodologia pedagogiki zorientowanej humanistycznie*, Kraków 2006, s. 209-222.

Dr hab. Jerzy Mroziak¹

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku

OSOBY STARSZE W STARZEJĄCYM SIĘ SPOŁECZEŃSTWIE

Streszczenie

Praca poświęcona jest problematyce starzenia się społeczeństwa oraz konsekwencjom wzrostu długości życia ludzkiego. Skoncentrowano się na psychologicznych problemach starzenia się, przystosowaniu się do starości, roli rodziny oraz społecznej roli osób starszych. Część uwagi poświęcono stereotypom dotyczącym osób starszych, ich trwałości, walce z nimi i zmianom jakim podlegały. Przedstawiono działania podejmowane wobec osób starszych, w tym inicjatywy podejmowane na forum międzynarodowym, także pod egidą ONZ. Wspomniano również o instytucjach zajmujących się osobami starszymi, takich jak domy opieki społecznej i hospicja, ale także uniwersytety trzeciego wieku, związane z kształceniem i aktywizacją osób starszych.

Słowa kluczowe: starzenie się, psychologiczne problemy starości, społeczna rola seniorów, starość – stereotypy, inicjatywy międzynarodowe na rzecz osób starych, instytucje zajmujące się seniorami.

---

¹ Dr hab. Jerzy Mroziak – absolwent Wydziału Psychologii i Pedagogiki Uniwersytetu Warszawskiego. Doktor nauk humanistycznych, w zakresie psychologii ze specjalnością psychologia poznawcza, od roku 1978. W 1993 roku uzyskał stopień doktora habilitowanego na podstawie rozprawy *Równoważność i asymetria funkcjonalna półkul mózgowych*. Zajmuje się patologią pamięci, funkcjonalnym zróżnicowaniem półkul mózgowych i zaburzeniami percepcji. W 1987 roku otrzymał Nagrodę zespołową III stopnia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego, w 1991 roku Nagrodę zespołową I stopnia Rektora UW a w 1993 r. Nagrodę Wydziału i Nauk Społecznych PAN im. Wł. Witwickiego. Współpracuje z holenderskim Universiteit van Tilburg oraz z niemieckim Uniwersytetem Eberharda Karola w Tybindze. Wydał między innymi pozycje: *Pamięć wzrokowa niewerbalna u osób po resekcjach skroniowych* (1982), *Równoważność i asymetria półkul mózgowych* (1992).

Kontakt z Autorem: za pośrednictwem Redakcji.

THE ELDERLY IN AN AGEING SOCIETY

Abstract

The paper deals with problems of the aging society and with consequences of the increased human lifespan. The focus is on psychological problems of aging, adaptation to old age, the role of the family, and the role of seniors in the community. Moreover, stereotypes concerning the elderly, stability of such stereotypes, counteracting them, and their evolution are discussed. Initiatives on behalf of the elderly are presented including international ones, also those under the aegis of the UNO. Institutions involved in care provision to seniors, such as nursing homes, hospices, but also golden age universities striving to educate seniors and motivate them to be active are briefly described.

Key words: aging; psychological problems of old age; social role of the elderly; old age stereotypes; international initiatives on behalf of the elderly; institutions providing care to seniors.

Zmiany demograficzne

Postęp nauk medycznych, wzrost gospodarczy, prozdrowotne zmiany trybu życia wyraźnie wpłynęły na zwiększenie długości życia, zwłaszcza w krajach rozwiniętych. O ile pod koniec XIX w. w Europie zachodniej przeciętna długość życia wynosiła około 40 lat, zaś populację osób starszych, ponad 65-letnich, szacowano na ok. 5%, to w drugiej połowie XX w. długość życia wzrosła o 14 lat u kobiet i o 11 u mężczyzn. W 2001 roku średni wiek życia kobiet wynosił już 79,6 lat, zaś mężczyzn – 75,8 lat. Znacznie wzrósł procentowy udział osób starszych (60+) i w 2000 roku wynosił 16,8%.

Owe zmiany demograficzne wywołują wzrost zainteresowania zjawiskiem starzenia się. Wyłoniły się dwie grupy teorii, ukierunkowujące również badania nad zapobieganiem starzeniu się. Zwolennicy pierwszej koncentrują się na biologicznej stronie zjawiska (teorie błędu genetycznego, mutacji genetycznych, wolnych rodników, miażdżycy, starzenia się układu immunologicznego, apoptozy i skracania się telomerów), natomiast zwolennicy drugiej – na czynnikach psychospołecznych (styl życia, odporność na stres, jakość relacji międzyludzkich).

W związku ze zmianami demograficznymi niektórzy specjaliści granicę popularnego życzenia „stu lat” przesuwają o 20,

a nawet o 50 lat. Czy oczekiwania takie są uzasadnione? Do pewnego stopnia chyba tak. Optymizm budzą np. badania nad komórkami macierzystymi, dając nadzieję na hodowlę organów, które mogłyby zastąpić zużyte narządy (niedawno np. opisano młodą kobietę, której wyhodowano tchawicę z jej własnych komórek macierzystych szpiku i wszczepiono już bez obaw o odrzucenie przeszczepu). Przekształcanie niezróżnicowanych komórek macierzystych w dowolne komórki, staje się największą nadzieją współczesnej medycyny. Jak podkreśla Szczeklik (2012), można by nawet przekształcać dojrzałe komórki ciała w komórki najmłodsze, macierzyste, zdolne zastąpić każdą komórkę uszkodzonego narządu, przy czym odpadłyby trudne problemy etyczne związane z użyciem zarodków czy klonowaniem.

Obiecującym kierunkiem są badania nad możliwościami regeneracyjnymi tkanek – poznanie mechanizmu regeneracji (np. odrastania utraconej kończyny u salamandry) budzi również duże nadzieje. Wiadomo także, iż długość życia zależy od długości telomerów, skracających się przy kolejnych podziałach komórkowych – badacze myślą już o sztucznym ich wydłużaniu (Walewski, 2012)².

Tempo procesu starzenia się zależy również od nas samych. Wśród czynników wpływających na starzenie się na pierwszym miejscu wymienia się szeroko rozumiany styl życia (około 50% wpływu), dalej środowisko społeczne (20-25%) i wreszcie wyposażenie genetyczne (5-15%) (Sadowski, 1994; za Steuden, 2012). Istnieją dane wskazujące na możliwość wydłużenia życia np. przez niskokaloryczną dietę: dieta o około 30 % uboższa w kalorie powodowała, że np. nicianie i myszy żyły znacznie dłużej, nie-stety stawały się ospałe i bezpłodne. Pytanie, czy chcielibyśmy płacić taką cenę za długowieczność należy oczywiście uznać za retoryczne. Pozostają natomiast pytania czy chcielibyśmy żyć w stanie „wiecznej starości” i czy takie życie będzie dostatecznie atrakcyjne? Dlatego w walkę ze starością oprócz medycyny winny włączyć się również nauki społeczne, zajmując się takimi problemami jak przystosowanie środowiska społecznego do wydłużonego życia, rozbudowa systemów opieki nad ludźmi starszymi,

---

² Przypisy według przyjętego w psychologii standardu ATP.

czy walka z deterioracją poznawczą i marginalizacją osób starszych. Dziś w większości państw uprzemysłowionych stosunek liczby pracujących do liczby osób na emeryturze wynosi 5:1, jednakże w roku 2040 stosunek ten wyniesie prawdopodobnie 3:1. To dlatego m.in. podtrzymanie aktywności poznawczej ludzi starszych i ich aktywizacja zawodowa nabierają dużego znaczenia.

Wraz z wydłużaniem się życia obserwuje się również zjawisko malejącej dzietności: wskaźnik dzietności zmalał z 3,7 dziecka około stu lat temu, do 1,4 dziecka na kobietę w czasach współczesnych. W efekcie, o ile w 2002 r. na świecie było ponad 580 mln. osób powyżej 60 r. ż., to według WHO w roku 2020 takich osób będzie prawdopodobnie ponad miliard. W Europie w 2000 r. około 17% populacji miało ponad 65 lat, natomiast przewiduje się, że w 2025 będzie to już około 25% populacji, zaś średni wiek życia wyniesie ok. 80 lat. Oznacza to, że w Europie będzie wówczas ponad 100 mln osób w wieku powyżej 65 lat, w tym 48 mln – powyżej 80 lat (Steuden, 2012; Nowicka, 2006a). Sytuacja taka stworzy różnorodne problemy zarówno prawne, społeczne, jak i polityczne.

Nie można zapominać, iż wydłużeniu życia będzie towarzyszyło również wydłużanie się okresu niepełnosprawności (średnio z 5,7 do 7,2 lat). Problem ten nie ominie Polski: ćwierć wieku temu Narodowy Spis Powszechny ujawnił ok. 2,5 mln niepełnosprawnych (około 7% ludności), zaś w 2002 – już prawie 5.5 miliona (około 14% ludności), a więc co 7 obywatel był niepełnosprawny. Oczywiście niepełnosprawność nie jest wyłącznie rezultatem starzenia się, jednakże istnieje tu wyraźny związek – ok. 60% osób niepełnosprawnych jest w wieku emerytalnym (Zych, Kaleta-Witusiak, 2006).

Starość

Powiada się, że starość jest wówczas, gdy ojciec czas zaczyna zabierać wszystko to, co dała matka natura. Starość określa się w kategoriach wieku: a) metrykalnego; b) społecznego (oczekiwań co do stanu zdrowia, poziomu aktywności itp., przejawiających się przyznaniem emerytury bądź innych świadczeń); c) biologicz-

nego, lub d) wieku psychologicznego (sprawności umysłowej, funkcjonowania w życiu społecznym). Brak jednoznacznego kryterium początku starości wynika zarówno z wydłużania się życia, jak i indywidualnego tempa starzenia się. Jest to okres życia bardzo zróżnicowany, zależny przy tym od okresów wcześniejszych, przebiegających różnie u każdego z nas. Trafiałek (za: Nowicka, 2006b) wyróżnia kilka progów początku starości: kalendaryzowy, biologiczny, prawny (ustawowy termin rezygnacji z pracy); społeczny (utrata prestiżu i ról społecznych) czy technologiczny (lęk przed nowymi urządzeniami). Dlatego też wprowadzono trzy kategorie wieku: 1) wiek chronologiczny (metrykalny, kalendaryzowy i socjoekonomiczny); 2) biologiczny (stan organizmu), oraz 3) psychiczny (poziom funkcjonowania zmysłów, psychomotoryki, umysłu).

Jeśli chodzi o **periodyzację okresu starości**, to np. Dzieńcio (za: Steuden, 2012), wyróżnia: 1) początkową starość (60-69 lat); 2) wiek przejściowy między starością początkową a wiekiem ograniczonej sprawności fizycznej i umysłowej (70-74 lata); 3) wiek zawansowanej starości, oraz 4) niedołęźnej starości (85+). Niekiedy wyodrębnia się kategorie tzw. „młodszych starszych” (60-75) i „starszych starszych” (75+). Z kolei według WHO (Nowicka, 2006 b; Steuden, 2012) wyodrębnia się:

- 1) wiek przedstarczy (45-59 lat),
- 2) okres starzenia się (wczesna starość, „młodzi starzy” – 60-74 lata),
- 3) wiek starczy (późna starość, „starzy starzy” – 75-89 lat) oraz
- 4) długowieczność (90+).

Bilikiewicz i Parnowski (za: Kołodziej, 2006) wyróżniają „młodych starych” (65-69 lat); „średnio starych – starych” (70-79 lat); „starych – starych” (80-89 lat); „bardzo starych – starych” (90+). Mówi się również o wczesnej (do 75 r. ż.) i późnej starości (powyżej 75 r. ż.) oraz o „trzecim” (60-90 lat) i „czwartym wieku” (90+). Określenia „trzeci” i „czwarty wiek” są mało precyzyjne, ale lubiane przez seniorów, nie zawierają bowiem ocen pejoratywnych. Przedstawione rozbieżności odzwierciedlają trudności w ustalaniu poszczególnych faz życia, co wynika zarówno z indywidual-

nego tempa starzenia się, jak i różnych kryteriów (biologiczne, ekonomiczne, społeczne czy psychologiczne) podziałów.

Psychologiczne problemy starości

W latach 80. ubiegłego wieku psychologia starości staje się odrębną subdyscypliną. Pojawia się czasopismo *Journal of Gerontology*, oraz monografie i podręczniki poświęcone starości (Stueden, 2012). Coraz częstsze publikacje oraz działalność organizacji (poza)rządowych i międzynarodowych powodują, że w końcu XX w. stopniowo zmienia się wizerunek ludzi starszych. Jednym z kierunków działań było dążenie do polepszenia opieki zdrowotnej i socjalnej nad seniorami, w przewidywaniu, że zmiany demograficzne spowodują obciążenie służby zdrowia pacjentami w podeszłym wieku. Dziś w Polsce już 25% hospitalizowanych to osoby po 65 r. ż., mimo to odczuwa się dotkliwy brak odpowiedniego personelu. Postępy medycyny zaczynają jednocześnie stawiać przed nami pytania dotyczące definicji śmierci, kończenia „uporczywej terapii”, godnego życia starszych. Okazuje się, że etyka czy prawo nie potrafią rozstrzygnąć wielu z tych problemów (Krajčik, 2011).

Przyczyn trudności w opiece medycznej nad seniorami jest wiele. Wynikają one zarówno z sytuacji gospodarczej, ogólnego stanu służby zdrowia, braku koordynacji w rozdziale zadań między instytucje i rodziny, oraz braków w kwalifikacjach zawodowych personelu. Ostatni czynnik zdaje się szczególnie wpływać na poczucie godności, które u osób starszych jest silne i niezależne od stanu zdrowia. Niewłaściwe formy zwracania się, lekceważenie, wywołują poczucie bezradności i poniżenia. Okazuje się, że narzucane osobom starszym decyzje, nawet bardzo drobne, wpływają negatywnie na ich samopoczucie (Langer, Rodin, za: Hock, 2003), natomiast dobre relacje „opiekun – chory” wywierają korzystny wpływ zarówno na chorych, jak i na personel.

Starość ma zarówno pozytywne, jak i negatywne strony. Do **pozytywów** należy zadowolenie z przejścia na emeryturę, zwłaszcza u osób zmęczonych, wypalonych zawodowo. Czas ten bywa odbierany jako „czas plonów”. Jeśli bilans życiowy wypada ko-

rzystnie, osoby te odczuwają satysfakcję z dobrze przeżytego życia, cieszą się ze spokoju i możliwości realizacji pasji, na które wcześniej nie miały czasu. Osoby bierne zwykle gorzej znoszą przejście na emeryturę, odczuwają pustkę wynikającą m.in. z ograniczenia kontaktów zawodowych. Osoby aktywne przejście na emeryturę znoszą łatwiej, a jeśli zachowały zdrowie, siły i energię, podejmują dodatkową pracę, aktywniej uczestniczą w życiu rodzinnym i społecznym, spełniając się w roli dziadków, bądź podejmują różne formy działalności oferowane przez rozmaite instytucje.

Okres ten niesie jednak różne **zagrożenia**. Obserwowane w tym okresie polepszenie relacji małżeńskich bywa podbarwione lękiem o stan zdrowia i utratę partnera. Również przejście na emeryturę to ogromna zmiana sytuacji życiowej, wywołująca stres, pogorszenie sytuacji materialnej. Jeśli bilans życiowy jest negatywny, pojawia się poczucie smutku, braku perspektyw, nasilają się myśli dotyczące słabnącego zdrowia, utraty sprawności, poczucie zbliżania się kresu życia. Ocena dorobku życiowego jest szczególnie ważna, wpływa bowiem na nasze emocje, dlatego w przypadku oceny negatywnej wskazane są działania zmierzające do poprawy stanu emocjonalnego osoby starszej.

Gorsza sytuacja materialna, pogarszające się zdrowie i sprawność psychomotoryczna, zanik kontaktów zawodowych przyczyniają się do ograniczenia kontaktów towarzysko-społecznych. Rodzą się problemy natury psychicznej, nasila poczucie osamotnienia, tendencja do wycofywania się. Być może dlatego około 30% osób starszych zdecydowałoby się na pobyt w domu opieki społecznej.

Mówiąc o narastającej **samotności** należy rozróżniać między samotnością polegającą na izolacji wskutek świadomego wyboru np. z chęci wyciszenia się, a osamotnieniem, polegającym na subiektywnym doświadczaniu braku więzi, oraz samotnością społeczną, która oznacza brak interakcji z innymi osobami i odpowiada z grubsza pojęciu samotności, czy wreszcie samotnością emocjonalną, bliską pojęciu osamotnienia i wynikającą z braku lub utraty osób bliskich. Przyczyny samotności bywają różne: 1) społeczno-kulturowe – wynikają ze stereotypów (zniedołężniali, niesamodzielni), dystansu międzypokoleniowego, braku więzi ro-

dzinnych, wdowieństwa itp.; 2) socjodemograficzne – wiążą się m.in. ze stanem cywilnym (np. bardziej samotne są kobiety i osoby stanu wolnego oraz mieszkańcy wielkich miast); 3) zdrowotne (Steuden, 2012).

Do starości, jak do każdego okresu życia, staramy się przystosować. Istnieją trzy grupy teorii dotyczące **przystosowania się do starości**: pierwsze akcentują wycofywanie się osób starszych; drugie kładą nacisk na stres (dostosowywanie się do zmian biologicznych i społecznych), a trzecie zwracają uwagę na aktywność i jej podtrzymywanie.

W związku z adaptacją osób starszych pożądane byłoby: 1) ułatwianie im korzystania ze zdobyczy techniki, 2) kontrola i monitorowanie stanu zdrowia, 3) zapewnienie opieki socjalnej, 4) ułatwianie i kontrola dbałości o siebie (edukacja, wygląd, rozwój). Pomoc seniorom powinna wiązać się z prewencją: promocją zdrowia, propagowaniem odpowiednich zmian stylu życia, udzielaniem wsparcia emocjonalnego. Także aktywizacja seniorów jest wielce korzystna: aktywni są zdrowsi, żyją dłużej, są szczęśliwsi (Steuden, 2012).

O ile cele życiowe młodych są nakierowane na przyszłość, to cele osób starszych ukierunkowane są na bieżące relacje społeczne, mniej liczne, lecz pogłębione, którym towarzyszy większa akceptacja innych ludzi. W życiu seniorów wzrasta również znaczenie wiary, ułatwiającej szukanie sensu, zmaganie się z cierpieniem i samotnością. W przeżywaniu wiary obserwuje się albo postawę negatywną (poczucie bycia karanym przez Boga), albo pozytywną (szukanie wsparcia u Boga). Kobiety są na ogół bardziej religijne, mają silniejsze poczucie, że wiara im pomaga, częściej też interpretują różne zdarzenia w kategoriach wiary (Steuden, 2012).

Szczególną rolę w życiu osób starszych odgrywa **rodzina**. Małżeństwa żyją dłużej i są zdrowsze niż osoby samotne. Przejście na emeryturę, ograniczenie kontaktów zawodowych i społecznych zwiększa tym samym rolę i znaczenie rodziny. Na życie rodzinne silnie wpływa zjawisko separacji pokoleń („bliskie kontakty, ale oddzielne mieszkanie”). Przewlekła choroba lub śmierć współmałżonka powoduje, iż niekiedy rodzic przeprowadza się do swego dorosłego dziecka, tworząc „zrekonstruowaną rodzinę

trzy pokoleniową”. Rodzic-senior jest wówczas zwykle podporządkowany, bez określonej roli, co bywa niekiedy przyczyną konfliktów.

Choroba, konieczność długotrwałej pielęgnacji znacznie pogarsza sytuację materialną rodziny – niekiedy zachodzi potrzeba wsparcia, przydzielenia jej „asystenta rodziny”. Problem ten dostrzeżono w Unii Europejskiej (projekt EUROFAMCARE). W Polsce według danych GUS 98% osób niepełnosprawnych mieszka w domu; wynika z tego potrzeba wsparcia takich rodzin i nietraktowania tej sytuacji jako okazji do oszczędzania na wydatkach publicznych (Zych, Kaleta-Witusiak, 2006). Potrzebna jest też koordynacja usług pielęgnacyjno-socjalnych świadczonych przez służbę zdrowia, opiekę społeczną, organizacje pozarządowe, wolontariat i rodzinę.

Stereotypy

Wydłużeniu życia i starzeniu się społeczeństwa towarzyszy swoisty kult młodości, którą niekiedy staramy zachować za wszelką cenę. Rośnie liczba operacji plastycznych (niektóre osoby poddają się im wielokrotnie!), przy czym „w miarę jak rosną techniczne możliwości przekształcania ciała, zmniejsza się zakorzenione w nim poczucie pewności” (Wieczorkiewicz, 2007, s. 74). Śmierć staje się terminem przemilczanym. Unikając tematu śmierci, bólu i cierpienia, tworzymy jednak nierealistyczny model egzystencji. Wierze w postępy medycyny zdaje się towarzyszyć przekonanie o możliwości przechytrzenia śmierci, tymczasem zamiast pełni życia mamy niekiedy do czynienia z przedłużeniem umierania: „Człowiek może błagać o wypoczynek, spokój godność; w zamian za to dostaje kroplówki, transfuzje” (Rudnicki, 2006, s. 113).

Na ogół o starości pisze się „poprawnie politycznie”, natomiast myśli się o niej posługując się negatywnymi stereotypami niedołęstwa i bezradności. Wpływa to również na samoocenę osób starszych. Stereotypy te ulegały zmianom: dawniej dominował raczej szacunek, autorytet, z czasem jednak wartość człowieka zaczęto mierzyć jego sprawnością i wydajnością. Wspo-

mniany kult młodości uwypukla negatywny obraz ludzi starszych. Niektórzy akceptują tę sytuację, starając się upodobnić do młodych (obronne trzymanie się młodości). Problem ten zdaje się w większym stopniu dotyczyć kobiet, być może dlatego, że wygląd ma dla nich większe znaczenie. Obciążającym stereotypem jest również „infantylicyzacja” – traktowanie seniorów jak dzieci. Taki stereotyp jest wzmacniany: seniorzy demonstrujący bezradność prowokują do udzielania pomocy, natomiast ci okazujący niezależność są ignorowani. Ciekawe, że zarówno osoby młode, a więc bardziej sprawne, jak i osoby starsze (nawet te doświadczone i mądre), zajmują niższą pozycję społeczną niż ludzie w średnim wieku, którzy zwykle mają jednak wyższy status zawodowy i ekonomiczny.

Stereotypy bywają trwałe, bowiem nabywane często w młodym wieku są wówczas przyjmowane bezkrytycznie. Przedstawianie seniorów jako słabych, zależnych, z pomijaniem ich pozytywnej roli w społeczeństwie, określa się mianem „ageizmu”. Niekiedy mamy do czynienia wręcz z wrogością wobec ludzi starych (gerontofobia), być może częściowo wynikającą z lęku przed własną starością.

Stereotypy mają duże znaczenie, ponieważ m.in. wpływają na zdrowie: osoby negatywnie nastawione do własnej starości żyją krócej, są obciążone większym ryzykiem chorób serca, uzyskują gorsze wyniki w testach (pamięci, matematycznych) i są bardziej podatne na zranienie psychiczne. Akceptacja negatywnych stereotypów przez seniorów powoduje, że wręcz oczekują u siebie obniżenia sprawności fizycznej i poznawczej: niekiedy tak dostosowują się do owych stereotypów, iż ujawniają deficyty których, obiektywnie biorąc, mieć nie powinni. Mają również tendencję do wyolbrzymiania dolegliwości; często nie podejmują leczenia, ponieważ uważają, że dolegliwości w ich wieku są czymś naturalnym, i nie wierzą w skuteczność leczenia osób starszych. Niekiedy jednak to otoczenie sugeruje seniorom rezygnację z leczenia, właśnie z powodu podeszłego wieku.

Interesujące, że negatywne stereotypy dotyczą ludzi starych „w ogóle”, natomiast seniorzy znani osobiście często są oceniani pozytywnie. Obserwuje się również stopniową zmianę stereotypów. Ludzie starzy początkowo byli przedstawiani np. w USA ja-

ko samotni, bierni, aspołeczni, kłótlivi i ubodzy, lecz w drugiej połowie ubiegłego wieku ich wizerunek w mediach zmienia się: pokazywani są jako osoby aktywne, podziwiane i wpływowe (Steuden, 2012). Niebezpieczne mogą być również uprzedzenia i stereotypy sugerujące, iż seniorzy wymagają szczególnej troski, co sprzyja traktowaniu ich protekcyjnie, a w konsekwencji obniża ich samoocenę. Szczególnie szkodliwy wydaje się wspomniany stereotyp infantylizacji, nakazujący traktować starszych jak dzieci, do których należy mówić powoli, prostymi zdaniami.

Rola ludzi starych w społeczeństwie

Rola osób starszych i stosunek do nich ulegały zmianom. W społeczeństwach pierwotnych trudno mówić o ludziach starych, bo ich z reguły nie było. Bardzo krótkie, pełne niebezpieczeństw życie powodowało, że problem długowieczności jako taki nie istniał. Oczywiście człowiek dojrzały i doświadczony był zapewne ceniony, jeśli jednak dożył sędziwego wieku, to jako zniechęcający stawał się bezużyteczny – istnieją dane, że takich ludzi wręcz uśmiercano (Nowicki, 2006).

W starożytnej Grecji czy Rzymie los osób starszych uległ znacznej poprawie. Zgodnie np. z zaleceniami Platona, wychowanie młodzieży winno opierać się wręcz na naśladowaniu starszych. W Atenach chętnie korzystano w rządzeniu z pomocy i rady starszych, Spartą rządziła wręcz rada starców. Podobnie w starożytnym Rzymie, którym rządzili senatorowie – ojcowie najznamienitszych rodów. Stopniowo jednak rola seniorów maleje: w średniowieczu narasta już kult silnego, sprawnego (a więc młodego) wojownika (Nowicki, 2006).

W czasach współczesnych po usamodzielnieniu się dzieci następuje okres życia we dwoje, a następnie uczestniczenie w życiu dzieci już w roli dziadków. Jest to bardzo istotna zmiana. Rola dziadka lub babci często daje poczucie bycia potrzebnym. Pojawia się duma z kontynuacji biologicznej, nasilają się kontakty rodzinne będące także substytutem malejących kontaktów pozarodzinnych (Sendyk, 2006). Sposób pełnienia roli dziadków zależy oczywiście od wielu czynników, takich jak wiek, sprawność

psychofizyczna, osobowość, wykształcenie, wcześniejsze relacje z dziećmi, itp. Podejmowanie roli dziadków bywa obustronnie korzystne. Umacniają się więzi rodzinne, które zwykle słabną po usamodzielnieniu się dzieci i opuszczeniu przez nie domu rodzinnego. Umacnianiu więzi sprzyjają także święta, często spędzane w rodzinnym gronie. Również kontakty „dziadkowie – wnuki” bywają obustronnie korzystne. Dziadkowie na ogół są cierpliwi, wyrozumiali, potrafią uważnie wysłuchać i być wsparciem, zwłaszcza w rodzinach niepełnych, których niestety przybywa – wówczas dziadek lub babcia mogą stać się wręcz wzorem osobowym dla wnuka czy wnuczki. Jeśli wszyscy mieszkają pod jednym dachem, stanowią rzadką dziś rodzinę wielopokoleniową. Takie środowisko jest wartościowe wychowawczo, chociaż niepozbawione zgrzytów i trudności: dziadkowie np. nie wychodząc z roli rodzicielskiej krytykują decyzje własnych dzieci, natomiast pracujący rodzice spychają na dziadków zbyt wiele własnych obowiązków rodzicielskich. Niekiedy dochodzą trudności w kontaktach dziadków z wnukami, mające często swoją dynamikę – początkowo harmonijne, w miarę dorastania wnuków mogą ulegać pogorszeniu, m.in. w związku z nienadażaniem dziadków za zmianami społecznymi, zwiększającymi rozdźwięk między światem ich i wnuków.

Działania społeczne wobec ludzi starszych

Pierwsze forum na temat starzenia się, zwołane z inicjatywy ONZ, odbyło się w Argentynie w 1948 roku, zaś następne w 1969 roku na Malcie. Z kolei Pierwsze Światowe Zgromadzenie na temat Osób Starszych, również z inicjatywy ONZ, odbyło się w Wiedniu w 1982. Owocem tego spotkania było opracowanie tzw. **Planu Wiedeńskiego** (Deklaracji Wiedeńskiej), określającej działania, które należy podjąć wobec seniorów. W 1991 Zgromadzenie Ogólne ONZ przyjmuje Zasady Działania na Rzecz Osób Starszych. Sformułowano tam osiemnaście zasad obejmujących pięć obszarów: niezależności, uczestnictwa, opieki, samorealizacji i godności (Jarre, 2011).

Drugie Światowe Zgromadzenie na temat Starzenia się Społeczeństw odbyło się w Madrycie w 2002 roku i zaowocowało opracowaniem II Międzynarodowego Planu Wsparcia Osób Starszych. Wskazuje się w nim na trzy priorytetowe działania: 1) Starość i rozwój (m.in. określenie potencjału poznawczego i zdolności uczenia się); 2) Promocja zdrowia i dobrostanu w starości (m.in. konieczność kształcenia ustawicznego, utrzymania sprawności poznawczej); 3) Tworzenie środowiska umacniającego i wspierającego osoby starsze. Podjęte badania wykazały m.in., że uczenie się w starszym wieku jest możliwe niezależnie od poziomu wykształcenia, co winno skłaniać do aktywizacji osób starszych. W "Politycznej Deklaracji Madryckiej na rzecz Osób Starszych" z 2002 roku stwierdza się, iż: „rządy powinny pełnić rolę lidera w działaniach na rzecz osób starszych i ponoszą odpowiedzialność za wprowadzenie Międzynarodowego Planu Działania na Rzecz Osób Starszych 2002, jednakże podstawowe znaczenie ma efektywna współpraca pomiędzy władzami centralnymi i lokalnymi, instytucjami międzynarodowymi, osobami starszymi oraz ich organizacjami i całym społeczeństwem, włącznie z organizacjami pozarządowymi i sektorem prywatnym” (Jarre, 2011).

W 1990 roku Zgromadzenie Ogólne ONZ wyznaczyło 1 października jako Międzynarodowy Dzień Osób Starszych, natomiast w 1992 uchwalono, że rok 1999 będzie obchodzony jako Międzynarodowy Rok Osób Starszych – jego podstawę programową stanowiła wspomniana Deklaracja Wiedeńska.

Opierając się na ww. dokumentach, Europejska Federacja Osób Starszych (EURAG) na XIX Międzynarodowym Kongresie wysunęła liczne (trzydzieści siedem!) wnioski i ustalenia, dotyczące m. in. zapobiegania dyskryminacji seniorów ze względu na wiek (pkt 8), dbałości o ich wizerunek (pkt 10), walki ze stereotypami (pkt 9), zapewnienia reprezentacji seniorów w kluczowych organach państwa (pkt 14), oraz konsultowania z nimi istotnych decyzji („Nic o nas bez nas”) (pkt 15). Postanowiono badać zjawisko dyskryminacji ze względu na wiek oraz powołać instytucję Rzecznika Praw Osób Starszych (pkt 25), inwestować w programy „kształcenia ustawicznego” (pkt 30), dbać o mobilność i niezależność starszych (pkt 32), zarazem uświadamiać seniorom, że mają też obowiązki wobec społeczeństwa (pkt 26) (Jarre, 2011).

W 2009 roku Europejska Platforma Ludzi Starszych (The European Older People's Platform) zorganizowała w Pradze konferencję na temat Godności i Zagrożeń Osób Starszych. Rozpoczęto długofalowe badania obejmujące cztery ważne sfery: zdrowie i sprawność fizyczną; funkcjonowanie poznawcze; adaptację (emocje, radzenie sobie) oraz funkcjonowanie społeczne (Steu-den, 2012).

W rozważaniach dotyczących starości należy wspomnieć również o **Uniwersytetach Trzeciego Wieku (UTW)**. Pierwszy powstał we Francji w 1973 przy Uniwersytecie w Tuluzie jako ośrodek dydaktyczny dla seniorów. Nieco odmienny charakter ma model brytyjski: powstałe w latach 80. ubiegłego stulecia UTW z reguły nie współpracują z uczelniami, a kształcenie oparte jest na wzajemnej pomocy (bez podziału na wykładowców i słuchaczy). Model ten przyjął się w krajach anglojęzycznych, z tym, że w USA istnieją także hostele, w których zajęcia prowadzone są przez pracowników uczelni, ale tylko podczas letnich wakacji (Steu-den, 2012). Z czasem UTW stały się ważnymi placówkami ustawicznego kształcenia oraz ośrodkami organizującymi życie seniorów.

W Polsce pierwszy UTW powstał już w 1975 roku w Warszawie. Obecnie istnieje ponad 200 tego typu placówek o dwojakim charakterze: a) UTW związane z uczelnią wyższą, kierowane przez osobę mianowaną przez rektora i funkcjonujące wg zasad uczelni; b) luźno związane z uczelnią, powoływane przez stowarzyszenia prowadzące działalność popularyzatorską i kulturalną. UTW tworzą odrębną sekcję przy Polskim Towarzystwie Gerontologicznym, istnieje ponadto Międzynarodowe Stowarzyszenie UTW. Uniwersytety te pełnią istotną rolę edukacyjną (wykłady, seminaria, lektoraty, dyskusje), integracyjną (spotkania, organizowanie wolnego czasu) oraz aktywizującą (zajęcia rekreacyjne, turystyczno-krajoznawcze) (Nowicka, Majdańska, 2006). Dzisiaj seniorzy są stosunkowo sprawni, wykształceni, mają większe potrzeby edukacyjno-poznawcze, stąd też większa rola UTW, które zaspokajają nie tylko potrzeby poznawcze, ale również potrzebę przynależności, rozwijają, podnoszą samoocenę. Niestety, nasilająca się komercjalizacja życia społecznego nie sprzyja takim instytucjom (Nowicka, Błażewicz, 2006).

Mówiąc o opiece nad osobami starszymi należy wspomnieć o **wolontariacie** – zjawisku w krajach zachodnich popularnym, u nas raczkującym. Z badań wynika, że większość wolontariuszy pozytywnie ocenia swoją rolę mimo trudów samej pracy (zakupy, sprząatanie, opieka), jak i miejsca (domy, szpitale, domy opieki społecznej, hospicja).

Dobrym rozwiązaniem byłby pobyt niepełnosprawnej osoby starszej w domu, z rodziną, w znanym środowisku, jednakże zanik rodziny wielopokoleniowej, warunki mieszkaniowe lub wręcz niechęć rodziny do pełnienia opieki powodują wzrost znaczenia **domów opieki społecznej**. Tryb życia i funkcjonowanie w takich placówkach odbiega od dotychczasowych ról (gospodyni, babci), następuje zmiana rytmu życia (np. inne pory posiłków) – czynniki takie nie ułatwiają adaptacji, zwłaszcza, że możliwości seniorów są w tym zakresie ograniczone. Takie sytuacje mogą źle wpływać na stan zdrowia, niekiedy powodują bunt czy „bierną adaptację”, czyli podporządkowanie się i izolację (Bąbka 2006). Autor stwierdził u ok. 20% badanych trudności adaptacyjne wymagające interwencji, a także uderzająco niski stan samopoczucia: 25% określiło je jako złe, a 75%a – jako bardzo złe. Ponieważ zdrowie wg WHO to nie tylko brak choroby, lecz pełny dobrostan psychiczny, fizyczny i społeczny, dane takie – gdyby zostały potwierdzone w innych badaniach – należy uznać za alarmujące. Trzeba jednak pamiętać, że samoocena zależy również od aktualnego stanu zdrowia, zwykle nienajlepszego. Bardziej optymistyczne dane uzyskała Niewiedział (2006) badając jakość życia 76 mężczyzn i 43 kobiet mieszkających przynajmniej od roku w domach opieki społecznej. Autorka stwierdziła dość wysokie poczucie satysfakcji, lekko podwyższony nastrój, ale małą aktywność (bardziej aktywni byli mężczyźni), co tłumaczono m.in. wycofywaniem się, wynikającym z dużej liczby pensjonariuszy.

Standardy życia w domach opieki są zróżnicowane, co wiąże z kosztami. Ustawa przewiduje, że jeśli senior ma rodzinę, musi ona pokrywać koszty pobytu, a dopiero gdy jej na to nie stać, pobyt finansuje państwo. Państwowe domy opieki są drogie (w Warszawie nawet 5 tys. za miesiąc), natomiast prywatne, jeśli są tańsze, to zwykle oferują gorszy standard (Bunda, Walewski, 2012). Autorzy zwracają szczególną uwagę na rodziny opiekujące się

chorym z otępieniem. U takich opiekunów – członków rodziny kilkakrotnie wzrasta ryzyko depresji, wypalenia, chorób kardiologicznych; ponadto nie mogą oni podjąć pracy, co często oznacza po prostu biedę. Opiekunowie powinni mieć możliwość oddania swoich podopiecznych na krótki okres, żeby odpocząć, co byłoby per saldo opłacalne, jednakże jest trudne. Istnieją co prawda wyspecjalizowane organizacje dla osób np. z chorobą Alzheimera, ale są to jedynie grupy wsparcia, czasem samopomocy, nie zapewniają natomiast całodobowej opieki. Poza tym nawet takie wsparcie z reguły nie jest dostępne w małych miejscowościach. W innych krajach Unii rodzinom takim pomagają samorządy (co jest tańsze niż koszty późniejszego leczenia), natomiast w Polsce samorządom się to nie opłaca (bo zyskuje skarb państwa, a nie samorząd!).

Na zakończenie należy wspomnieć o **hospicjach**. Budujący przykład stanowi Wielkopolskie Hospicjum dla Dorosłych (Jarkrzewska-Sawińska, Sawiński, Forycka, 2011), specjalistyczna placówka opieki nad osobami starszymi. W ciągu ostatnich 10 lat opiekowano się tam ponad dwoma tysiącami chorych w wieku 65-102 lata. Około 70% stanowili chorzy nienowotworowi, głównie z przewlekłym bólem i odleżynami. Hospicjum dysponuje zespołem wyjazdowym, przygotowanym do opieki paliatywno-hospicyjnej: lekarze różnych specjalności oraz wykwalifikowane pielęgniarki, a także psycholog, psychoterapeuta, fizjoterapeuta, pracownik socjalny, duchowny oraz wolontariusze przeszkoleni w opiece paliatywnej. Przestrzega się zasady zachowania autonomii chorego, tzn. opieka paliatywna jest dobrowolna, ponadto opracowuje się indywidualny program potrzeb pacjenta i rodziny, która również uczestniczy w podejmowaniu decyzji.

Uwagi końcowe

Przypomnijmy: w Europie w 2000 r. około 17% populacji było w wieku ponad 65 lat, natomiast w 2025 roku takie osoby będą stanowiły już ok. 25% populacji, zaś średni wiek życia wyniesie około 80 lat. Przewiduje się, że Polska może być wówczas jednym z najstarszych krajów Europy. Do nadchodzących zmian

demograficznych trzeba się przygotować, nie dopuszczając do wykluczenia z aktywnego życia dużej części społeczeństwa. Takie działania prewencyjne wymagają decyzji politycznych i ponadpartyjnej zgody. Pamiętajmy, że starość nie dotyczy wyłącznie seniorów i ich rodzin, ale wpływa na wszystkie sfery naszego życia: społeczne, ekonomiczne, prawne.

Nie można zapominać, że z wiekiem rośnie częstość występowania zespołów otępiennych, która wśród osób w wieku 80-84 lata wynosi już 16,5%. Dlatego należy pamiętać o rozwoju placówek zajmujących się rehabilitacją poznawczą osób starszych. Tego typu placówki są również potrzebne osobom starszym z normalnym pogarszaniem się zdolności umysłowych wskutek starzenia się – opracowuje się dla nich metody opóźniające zaburzenia poznawcze lub im zapobiegające (Raskin, 2010). Jak pisze Steuden (2012, s. 70), „Starość nie da się uniknąć, gdyż jest kolejnym etapem rozwoju człowieka, nie da się także wykluczyć czynników ryzyka zaburzeń pojawiających się częściej w tym okresie życia. Możliwe jednak stają się wszelkie działania – od profilaktyki zaburzeń, poprzez dobrą diagnostykę kliniczną, opracowanie programów o charakterze pomocowym (w wymiarze rodzinnym, społecznym, organizacyjnym ekonomicznym, prawnym) mające na celu podtrzymanie jakości życia osób starszych i zabezpieczenie przed poczuciem osamotnienia, marginalizacją i wykluczeniem społecznym”.

Czy takie zamierzenia i plany są realne? No cóż... Należy mieć nadzieję, a na razie wypada przypomnieć o zobowiązaniach: wspomnianej Deklaracji Wiedeńskiej, określającej działania, które należy podjąć wobec osób starszych, o przyjętych przez Zgromadzenie Ogólne ONZ Zasadach Działania na Rzecz Osób Starszych oraz innych omawianych tu inicjatywach tego typu.

Bibliografia

1. Bąbka J. (2006): *Psychospołeczne aspekty przystosowania się osób starszych do warunków życia w domu pomocy społecznej*, [w:] A. Nowicka (red.), *Wybrane problemy osób starszych*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków, 183-198.

2. Bunda M., Walewski P. (2012): *Starość: problem młodych*, „Polityka”, nr 35 (2872), s. 24-27.
3. Jakrzewska-Sawińska A., Sawiński K., Forycka M. (2011): *Współczesne wyzwania dla opieki nad osobami w podeszłym wieku z przewlekłymi, niepodającymi się leczeniu przyczynowemu chorobami – geriatryczne hospicjum domowe*, [w:] A. Jakrzewska-Sawińska (red.), *Kompleksowe rozwiązania problemów geriatrycznych w trosce o przyszłość starzejącej się Europy*, Poznań, 98-103.
4. Jarre D. (2011): „*Nic o nas bez nas*”. *Kształtowanie przyszłości przy faktycznym udziale wszystkich grup wiekowych*, [w:] A. Jakrzewska-Sawińska (red.), *Kompleksowe rozwiązania problemów geriatrycznych w trosce o przyszłość starzejącej się Europy*, Poznań, 145-150.
5. Kołodziej W. (2006): *Bio-psycho-społeczne funkcjonowanie osób starszych a społeczne stereotypy i uprzedzenia dotyczące starzenia się i starości*, [w:] A. Nowicka (red.), *Wybrane problemy osób starszych*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków, 55-71.
6. Krajčík Š. (2011): *Godność osób starszych*, [w:] A. Jakrzewska-Sawińska (red.), *Kompleksowe rozwiązania problemów geriatrycznych w trosce o przyszłość starzejącej się Europy*, Poznań, 113-114.
7. Langer E.J., Rodin J. (1976): *The effects of choice and enhanced personal responsibility for the aged: A field experiment in an institutional setting*, “Journal of Personality and Social Psychology”, 34, 191-198. Polskie tłumaczenie: R.R. Hock: *40 prac badawczych które zmieniły oblicze psychologii*. (przekład Ewa Wojtych). GWP, 2003.
8. Niewiedział D. (2006): *Poczucie jakości życia ludzi starych mieszkających w domach pomocy społecznej*, [w:] A. Nowicka (red.), *Wybrane problemy osób starszych*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków, 199-220.
9. Nowicka A. (2006a): *Wstęp*, [w:] A. Nowicka (red.), *Wybrane problemy osób starszych*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków, 11-13.
10. Nowicka A. (2006b): *Starość jako faza życia*, [w:] A. Nowicka (red.), *Wybrane problemy osób starszych*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków, 17-25.
11. Nowicka A., Błażewicz K. (2006): *Preferowane formy wykorzystywania czasu wolnego przez uczestników Klubu Seniora w Nowym Tomyślu*, [w:] A. Nowicka (red.), *Wybrane problemy osób starszych*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków, 253-273.
12. Nowicka A., Majdańska E. (2006): *Aktywność seniorów – słuchaczy Żarskiego Uniwersytetu Trzeciego Wieku*, [w:] A. Nowicka (red.), *Wybrane problemy osób starszych*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków, 283-296.
13. Nowicki J. (2006): *Historyczne uwarunkowania postrzegania roli człowieka starego w społeczeństwie*, [w:] A. Nowicka (red.), *Wybrane problemy osób starszych*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków, 43-54.
14. Raskin S.A. (2010): *Current Approaches to Cognitive Rehabilitation*, [w:] C.L. Armstrong, L. Morrow (eds.), *Handbook of Medical Neuropsychology*, Springer, 505-517.
15. Rudnicki Z. (2006): *Śmierć jako kres życia ludzkiego*, [w:] A. Nowicka (red.), *Wybrane problemy osób starszych*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków, 99-119.

16. Sendyk M. (2006): *Osoby starsze w roli dziadków*, [w:] A. Nowicka (red.), *Wybrane problemy osób starszych*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków, 151-159.
17. Steuden S. (2012): *Psychologia starzenia się i starości*, PWN, Warszawa.
18. Szczeklik A. (2012): *Nieśmiertelność. Prometejski sens medycyny*, Znak, Kraków.
19. Walewski P.: *Zagadki nieśmiertelności*, „Polityka”, 2012, nr 17/18 (2856).
20. Wieczorkiewicz A. (2007): *Lustro i skalpel*, [w:] W. Godzic, M. Żakowski (red.), *Gadżety popkultury*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa, 67-93.
21. Zych A. A., Kaleta-Witusiak M. (2006): *Geragogika specjalna – moralnym obowiązkiem naszych czasów*, [w:] A. Nowicka (red.), *Wybrane problemy osób starszych*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków, 27-41.

Dr Agata Jacewicz¹

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku

POROZUMIEWANIE SIĘ W JĘZYKU OJCZYSTYM KLUCZOWĄ KOMPETENCJĄ W PROCESIE UCZENIA SIĘ PRZEZ CAŁE ŻYCIE

Streszczenie

Artykuł prezentuje wybrane aspekty porozumiewania się w języku ojczystym. Zwrócono w nim uwagę na kategorię pojęciową kompetencja i jej przejawy. Wyeksponowano kompetencje językowe i komunikacyjne, w tym kompetencję fonologiczną, leksykalną, społeczną, strategiczną, dyskursu, socjokulturową i socjolingwistyczną. Zasygnalizowano też składowe i wskaźniki kompetencji porozumiewania się w języku ojczystym zawarte w Zaleceniu Parlamentu Europejskiego i Rady. Krótko scharakteryzowano dziecko kompetentne komunikacyjnie i podkreślono rolę środowisk wychowawczych w nabywaniu zdolności do posługiwania się językiem ojczystym.

---

¹ Dr Agata Jacewicz – doktor nauk humanistycznych w zakresie pedagogiki. Praca doktorska na Wydziale Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu w Białymstoku w 2004 r. Zainteresowania naukowe: problemy edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej, w szczególności dotyczące dziecka rozpoczynającego edukację szkolną, wspieranie i aktywizowanie jego wszechstronnego rozwoju, komparatystyczne ujęcie ścieżki zawodowej nauczyciela i wczesna edukacja w krajach europejskich. Liczne udziały w polskich i zagranicznych konferencjach. Członek Światowej Organizacji Wychowania Przedszkolnego (OMEP). Dotychczas autorka około 60 artykułów. Między innymi monografie: *Początki kariery szkolnej na tle przemian edukacyjnych* (2013), *Zabawy i zajęcia gimnastyczne w przedszkolu. Podstawy teoretyczne – badania – praktyka* (2011), *Metody aktywizujące i wspierające edukację dzieci w wieku przedszkolnym* (2011), J. Bielecki, A. Jacewicz (red.), *Edukacja z perspektywy przemian kulturowo-społecznych. Wczoraj – dziś – jutro* (2010), A. Jacewicz (red.), *Powodzenia i niepowodzenia szkolne. Źródła – profilaktyka – terapia* (2009).

Kontakt z Autorką: agata.jacewicz@wp.pl.

Słowa kluczowe: porozumiewanie się w języku ojczystym, kompetencja, kompetencje kluczowe, kompetencje językowe i komunikacyjne

COMMUNICATION IN THE NATIVE LANGUAGE KEY COMPETENCE IN THE PROCESS OF LEARNING A LIFELONG

Abstrakt

The article presents some aspects of communication in the native language. Drew attention to the competence and its manifestations. Were exposed linguistic and communicative competence, including the competence phonological, lexical, social, strategic of discourse, sociocultural and sociolinguistic. Signaled components and indicators of competence to communicate in the native language contained in the Recommendation of the European Parliament and the Council. Shortly characterized child communicatively competent and highlighted the role of educational environments in the acquisition of the capacity to use their native language.

Keywords: communication in the mother tongue, competence, key competences, linguistic competences and communicative competences.

Wprowadzenie

Zmiany warunków życia wymuszają potrzebę posiadania przez młodego człowieka odpowiedniego, nowego zasobu kompetencji, które są niezbędne do pomyślnego i samodzielnego funkcjonowania w społeczeństwie. Kompetencje muszą być uniwersalne to znaczy odpowiednie dla wszystkich członków społeczeństwa bez względu na płeć, rasę, język lub pochodzenie. Już od wieku przedszkolnego należy rozwijać aktywność dziecka (zwłaszcza językową), ponieważ budowanie kompetencji językowych i komunikacyjnych w aspekcie kompetencji kluczowych dla przyszłej idei *life long learning* w tym okresie jest wyjątkowo ważne. Służy ono przede wszystkim przygotowaniu przedszkolaka, a następnie ucznia do odpowiedzialnego i świadomego wykonywania stawianych mu przez całe życie zadań, a z czasem nabycia umiejętności samokształcenia, samodoskonalenia się, co w konsekwencji prowadzi do samorozwoju.

Kompetencja i jej przejawy

Termin kompetencja w ostatnim okresie jest często używany w psychologii i pedagogice na oznaczenie zdolności oraz umiejętności wykonywania określonych zadań. Wydaje się on potrzebny, ponieważ pozwala uświadomić sobie, iż w kolejnych okresach życia człowiek nabywa inne kompetencje, staje się zdolny do wykonywania różnych zadań. Ludzie różnią się nie tylko posiadanymi kompetencjami, ale także poziomem ich opanowania².

Określenie „kompetencja” wywodzi się z języka łacińskiego *competentia* i oznacza posiadanie wiedzy. Kompetencje umożliwiają wydawanie autorytatywnych sądów. Mają one charakter podmiotowy, są stopniowalne i wymierne, umożliwiają wykonywanie zadań na właściwym poziomie, wiążą się z określoną sytuacją, mają zróżnicowany charakter treściowy, są dynamiczne, przenosząc się na inne sytuacje zadaniowe³.

Kompetencja to „posiadanie wiedzy i doświadczenia w jakiejś dziedzinie umożliwiające prawidłowe wykonywanie obowiązków i podejmowanie właściwych decyzji”⁴.

John Raven zauważa, że kompetencje obejmują te sprawności i zdolności człowieka, które pozwalają mu efektywnie działać oraz realizować ważne cele i zadania życiowe⁵. Ale w literaturze pedagogicznej termin „kompetencja” ma różnorodny i szeroki zakres interpretacji, co czyni go użytecznym w wielu dziedzinach. Lech Witkowski⁶ kompetencję przedstawia jako repertuar dostępnych człowiekowi środków radzenia sobie ze światem.

² Zob.: A. Jacewicz, *Więzi łączące grupę rówieśniczą a rozwój kompetencji społecznych dzieci w wieku przedszkolnym*, „Zagadnienia Społeczne” 2014, nr1(1), s. 75.

³ E. Zyzik, *Kompetencja* [w:] J. Karbowiczek (red.), *Mały leksykon pedagoga wczesnoszkolnego*, Warszawa 2014, s. 135.

⁴ E. Sobol (red.), *Mały słownik języka polskiego*, Warszawa 2000, s. 343.

⁵ J. Raven, *The assessment competences*, „British Journal of Educational Psychology” 1988, nr 3, s. 98-126, cyt. za: B. Dudel, *Istota i rodzaje kompetencji kluczowych* [w:] J. Uszyńska-Jarmoc, B. Dudel, M. Głowska-Soldatow (red.), *Rozwijanie kompetencji kluczowych uczniów w procesie edukacji wczesnoszkolnej*, Kraków – Białystok 2013, s. 15.

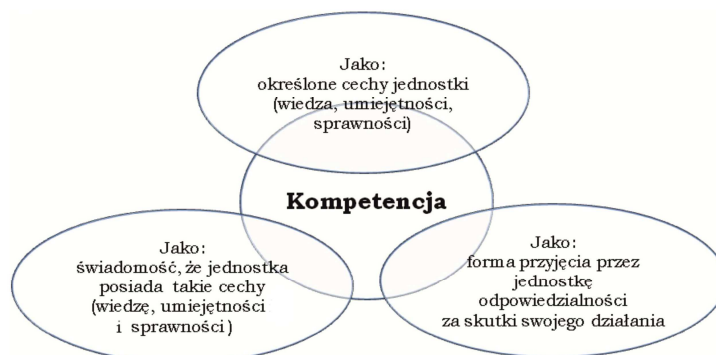
⁶ L. Witkowski, *Edukacja i humanistyka. Nowe konteksty humanistyczne dla nowoczesnych nauczycieli*, Warszawa 2000.

Nieco inne podejście prezentują Małgorzata Chrupała-Pniak i Monika Sulimowska-Formowicz⁷. Kompetencję traktują one jako zdolność realizacji konkretnych zachowań, zwłaszcza innowacyjnych. Z kolei Stanisław Dylak jest zdania, że kompetencja jest złożoną dyspozycją stanowiącą wypadkową wiedzy, umiejętności, postaw, motywacji, emocji i wartościowania⁸.

Maria Kielar-Turska⁹ i Maria Czerepaniak-Walczak¹⁰ kompetencje podmiotu taktują jako szczególną jego właściwość, która wyraża się w okazywaniu umiejętności właściwego zachowania się, w świadomości potrzeby i konsekwencji takiego zachowania, a także przyjęciu na siebie odpowiedzialności za skutki swoich działań (schemat 1). Zatem kompetencja zawiera w sobie poznawcze, moralne i interakcyjne komponenty zdolności podmiotu do poznania, mówienia i interakcji¹¹.

Schemat 1. Rozumienie terminu „kompetencja” i jego przejawów

Źródło: opracowanie własne na podstawie M. Kielar-Turska, *Poznawcze, językowe i komunikacyjne kompetencje dziecka*, [w:] R. Piwowarski (red.), *Dziecko – nauczyciel – rodzice. Konteksty edukacyjne*, Białystok 2003.

⁷ M. Chrupała-Pniak, M. Sulimowska-Formowicz, *Organizacyjna kompetencja innowacyjności – determinanty psychospołeczne i ekonomiczne*, „Choczwanna” 2010, t. 2 (35), s. 121.

⁸ S. Dylak, *Wizualizacja w kształceniu nauczycieli*, Poznań 1995.

⁹ M. Kielar-Turska, *Poznawcze, językowe i komunikacyjne kompetencje dziecka* [w:] R. Piwowarski (red.), *Dziecko – nauczyciel – rodzice. Konteksty edukacyjne*, Białystok 2003.

¹⁰ M. Czerepaniak-Walczak, *Między dostosowaniem a zmianą. Elementy emancypacyjnej edukacji*, Szczecin 1995, s. 137.

¹¹ M. Czerepaniak-Walczak, *Pedagogika emancypacyjna*, Gdańsk 2006, s. 128.

Zatem kompetencje jednostki są zdolnością działania poznawczego i umiejętnością do systematycznego oraz świadomego przebudowywania własnych kompetencji¹². O ich zdobyciu decyduje doświadczenie. W literaturze pedagogicznej kompetencje są najczęściej analizowane z perspektywy ucznia (dziecka) i nauczyciela. Publikacje na temat kompetencji uwzględniają różne podstawy ich klasyfikacji, podają cechy je charakteryzujące, sposoby kształtowania i znaczenie dla procesu uczenia się. Przedmiotem zainteresowania są także rodzaje kompetencji np. poznawcze, emocjonalne, społeczne, językowe, matematyczne, muzyczne i inne. „Na poziomie edukacji wczesnoszkolnej kompetencje ucznia to umiejętności osiągnięte przez różnorodne ćwiczenia, nabywanie doświadczeń podbudowanych przekonaniem, pewnością opartą na refleksji. Kompetencje powstają w wyniku zintegrowania umiejętności opanowanych sprawnie i świadomie tak, by w sposób swobodny, refleksyjny i odpowiedzialny podejmować działania”¹³.

Na początku XXI wieku szczególnego znaczenia nabral termin „kompetencje kluczowe”, czyli te najważniejsze, bez których nie można kształtować pozostałych. Składają się na nie wiedza, umiejętności i postawy. W Zaleceniach Parlamentu Europejskiego i Rady ustanowiono osiem kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie.

1. Porozumiewanie się w języku ojczystym.
2. Porozumiewanie się w językach obcych.
3. Kompetencje matematyczne i podstawowe kompetencje naukowo-techniczne.
4. Kompetencje informatyczne.
5. Umiejętność uczenia się.
6. Kompetencje społeczne i obywatelskie.
7. Inicjatywność i przedsiębiorczość.
8. Świadomość i ekspresja kulturalna¹⁴.

¹² W. Furmanek, *Kompetencje kluczowe. Przegląd problematyki*, Rzeszów 1999, s. 7-20.

¹³ E. Zyzik, *Kompetencja...*, op. cit., s. 135.

¹⁴ *Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 18 grudnia 2006 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie* (2006/962/WE), Dziennik Urzędowy UE L 394/10, <http://www.nina.gov.pl/docs/edukacjaplikido-pobrania/Zalec...> [5.12.2014].

Wszystkie te kompetencje są ważne, jednak porozumiewanie się w języku ojczystym jest istotnym fundamentem do zdobywania wiedzy i nowych umiejętności. Kompetencje językowe i komunikacyjne stanowią podstawę skutecznego porozumiewania się w języku ojczystym. Zwłaszcza posiadanie tych drugich warunkuje efektywne funkcjonowanie w społeczeństwie. Orientacja w tym, jak komunikować się właściwie i sprawnie jest ważnym kryterium oceny jednostki. Od posiadania tychże umiejętności zależy, jakie role i funkcje społeczne będą powierzane danej osobie.

Kompetencje językowe a kompetencje komunikacyjne

Pojęcie kompetencji językowej wprowadził w 1965 roku Noam Chomsky. Wyjaśnia on, że jest to zdolność dorosłego użytkownika języka do produkowania i rozumienia wypowiedzi w języku, który dana osoba opanowała. W werbalnym procesie reakcji językowej Chomsky wyróżnił trzy składniki: syntaktyczny (podstawowy i transformacyjny), semantyczny i fonologiczny. Kompetencja językowa ma wrodzony charakter, co oznacza, że każde dziecko może przyswoić sobie dowolny język używany w jego otoczeniu wraz z kompetencją komunikacyjną¹⁵.

Idee zawierające się w kompetencji językowej to kreatywność (otwartość/produktywność), gramatyczność (poprawność formalna i znaczeniowa), akceptabilność (poprawność zgodnie z obowiązującą w tym języku normą) i interioryzacja (nieuświadomiony proces opanowania języka ojczystego). Wówczas jednostkami kompetencji językowej są: fonem, wyraz, fraza i zdanie¹⁶.

Jednym ze składników kompetencji językowej jest kompetencja fonologiczna, która oznacza rozwojową zdolność poznawczą

---

¹⁵ N. Chomsky, *Modele wyjaśniające w lingwistyce* [w:] B. Stanosz (red.), *Lingwistyka a filozofia*, Warszawa 1977, cyt. za: E. Filipiak, *Konteksty rozwoju aktywności językowej dzieci w wieku wczesnoszkolnym*, Bydgoszcz 2002, s. 72.

¹⁶ Zob. S. Grabias, *Język w zachowaniach społecznych*, Lublin 1994, s. 30-31.

do odzwierciedlenia i manipulowania dźwiękami mowy. Zawiera następujące elementy składowe:

- zdolność do słuchowego rozróżniania fonemów (słuch fonemowy)
- umiejętność dokonywania operacji na sylabach (analiza i synteza sylabowa),
- umiejętność dokonywania operacji na fonemach (analiza i synteza fonemowa)
- umiejętność dokonywania operacji na elementach śródsylabowych (identyfikowanie rymów i aliteracji).

W obrębie kompetencji fonologicznej wyróżnia się dwa poziomy:

- 1) epifonologiczny (zdolność posługiwania się językiem w sytuacjach życia codziennego bez świadomej znajomości reguł jej używania),
- 2) metafonologiczny (zdolność posługiwania się językiem o świadomym, intencjonalnym i refleksyjnym charakterze)¹⁷.

Kolejnym elementem sprawności językowej jest kompetencja leksykalna, czyli umiejętność posługiwania się określonym zasobem słownikowym. W wychowaniu przedszkolnym jest ona związana z intensywnym poszerzaniem słownika (czynnego i biernego), zaś w edukacji wczesnoszkolnej jest określana jako zdolność do wykorzystywania w procesie komunikacji całego bogactwa oczystego języka i umiejętność użycia posiadanego zasobu słów do osiągnięcia zamierzonego celu.

Kielar-Turska¹⁸ podkreśla, że miarą rozwoju kompetencji językowej są przede wszystkim: zasób słownikowy, średnia długość wypowiedzenia i stopień złożoności wypowiedzi – wyrażony stosunkiem zdań prostych do złożonych.

Kompetencja komunikacyjna często zwana narracyjną, socjolingwistyczną lub komunikatywną jest zdolnością posługiwania się językiem odpowiednio do sytuacji i kontekstu społecznego.

---

¹⁷ B. Kucharska, *Kompetencja fonologiczna* [w:] J. Karbowniczek (red.), *Mały leksykon ...*, op. cit., s. 135.

¹⁸ Zob. M. Kielar-Turska, *Rozwijający się człowiek. Jak go widzi psycholinguwista?* [w:] J. Trempała (red.), *Rozwijający się człowiek w zmieniającym się świecie*, Bydgoszcz 1995, s. 13-29.

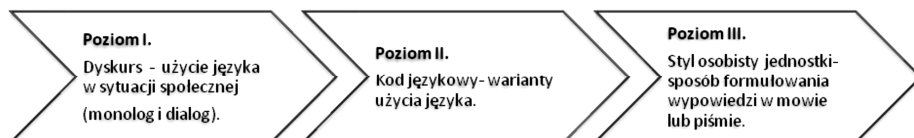
Pojęcie to wprowadził w 1980 roku Dell Hathaway Hymes¹⁹. Kompetencję komunikacyjną nazwał (świadomą lub nieświadomą) wiedzą o systemie aktów mowy, które obowiązują w danej wspólnocie językowej.

D. H. Hymes wyróżnia następujące aspekty kompetencji:

- 1) potencjał systemowy – możliwość wypowiedzi w danym systemie językowym,
- 2) odpowiedniość – stopień skuteczności wypowiedzi,
- 3) występowanie – stopień realizacji,
- 4) wykonalność – możliwość wypowiedzi ze względu na psychiczną i społeczną sytuację mówiącego²⁰.

Ida Kurcz²¹ traktuje kompetencję komunikacyjną jako system koordynacyjno-kontrolny w stosunku do rozumienia i produkowania mowy (zachowania językowego człowieka). Autorka wskazuje trzy poziomy regulacji kompetencji komunikacyjnej: dyskurs, kod językowy i styl osobisty jednostki (schemat 2).

Schemat 2. Poziomy regulacji kompetencji komunikacyjnej według I. Kurcz

Źródło: opracowanie własne na podstawie I. Kurcz, *Język a psychologia*, Warszawa 1992.

Miarą kompetencji komunikacyjnej jest stosowanie aktów realistycznych odpowiednich do słuchacza i sytuacji. Nie bez znaczenia jest używanie mowy niezależnej, stosowanie zwrotów rozpoczynających, podtrzymujących i kończących rozmowę, oraz przestrzeganie zasad krasomówczych.

David Fontana prezentuje inne spojrzenie na kompetencje językowe dziecka. Rozumie je, jako szeroko rozwijający się język,

¹⁹ D. H. Hymes, *Socjolingwistyka i etnografia mówienia* [w:] M. Głowiński (red.), *Język i społeczeństwo*, Warszawa 1980, s. 41-82.

²⁰ Ibidem, s. 51-52.

²¹ I. Kurcz, *Język a psychologia*, Warszawa 1992, s. 128.

system komunikowania się złożony z czterech oddzielnych, ale powiązanych wzajemnie ze sobą zakresów, takich jak:

- 1) kompetencja gramatyczna – wyrażanie znaczenia w sposób jasny, społecznie aprobowany,
- 2) kompetencja społeczno-lingwistyczna – prowadzenie rozmowy zgodnie z normami i konwencjami obowiązującymi w danej grupie społecznej, z uwzględnieniem statusu i poziomu rozumienia,
- 3) kompetencja dyskursu – łączenie wypowiedzi językowych w sposób płynny i zrozumiały,
- 4) kompetencja strategiczna – właściwe wykorzystanie porównań, przenośni, intonacji głosu itp.

Fontana wymienia także kompetencję analityczną²², którą traktuje jako wewnętrzny język niezbędny dziecku do rozwiązywania problemów, bycia twórczym i nowatorskim.

Podobny punkt widzenia prezentuje Hanna Komorowska²³, zwracając uwagę na następujące elementy kompetencji językowych:

- kompetencję społeczną (wchodzenie w interakcje z innymi osobami),
- strategiczną (radzenie sobie z trudnościami komunikacyjnymi),
- dyskursu (łączenie form gramatycznych i znaczeń, w spójną, jednorodną pod względem rodzaju wypowiedź),
- socjokulturową (znajomość i umiejętność stosowania takich konwencji komunikacyjnych, jak reguły grzecznościowe, zasady komunikacji w zależności od wieku, płci i statusu społecznego rozmówców, rytuały porozumiewania się, rejestry i style językowe, społeczne i regionalne odmiany języka, oraz inne czynniki mające znaczenie w komunikacji wewnątrz- i międzykulturowej²⁴),
- socjolingwistyczną (reguluje zasady społecznego użycia języka).

²² D. Fontana, *Psychologia dla nauczycieli*, Poznań 1998, s. 102.

²³ H. Komorowska, *Metodyka nauczania języków obcych*, Warszawa 2002.

²⁴ Zob. D. Coste, B. North, J. Sheils, J. Trim, *Europejski system opisu kształcenia językowego: uczenie się, nauczanie, ocenianie*, tłum. W. Martyniuk, Warszawa 2003.

Opanowanie kompetencji językowych i komunikacyjnych nie następuje w tym samym czasie. Podstawy kompetencji językowej dziecko opanowuje około 3 roku życia, zaś kompetencję komunikacyjną dopiero około 10 roku życia.

Porozumiewanie się w języku ojczystym

Język to nie tylko wewnętrzna potrzeba każdego człowieka, ale także narzędzie niezbędne do procesu komunikowania się. Powszechnie przyjmuje się, że jest to system znaków rozpatrywany w ujęciu konwencjonalnym, semantycznym i dwuklasowym. Współcześni lingwiści nadal starają się rozszerzyć to narzędzie w ujęciu socjologicznym. Badania przeprowadzone przez B. Bernstaina i J.A. Fishmana zilustrowały nowe spojrzenie na istotę języka. Uważają oni, że jest to element, który prowadzi do komunikacji społecznej. W aspekcie psychologicznym język postrzegano jako reakcję jednostki na pewne bodźce. Uważano, że powstaje on na skutek treści psychicznych emocjonalnych i intelektualnych. Inaczej postrzega go N. Chomsky, twierdząc, że język to raczej „zachowanie językowe”. Myśl Chomsky’ego zainspirowała J. Jenkinsa do powtórnej interpretacji tego pojęcia. Przedstawił on język w innym wymiarze, według którego jest to narzędzie pomagające człowiekowi odnaleźć się w nowych sytuacjach. Badacz podkreślał, że bez udziału procesu myślenia człowiek nie jest w stanie posługiwać się tym złożonym narzędziem²⁵.

Zatem język to „zasób wyrazów, zwrotów i form określonych przez reguły gramatyczne, używanych w celu porozumiewania się”²⁶. Język składa się ze znaków (m.in. dźwiękowych, pisanych), które służą społeczeństwu jako narzędzie komunikacji.

Zdolność wyrażania i interpretowania pojęć, myśli, uczuć, faktów i opinii w mowie i piśmie, oraz językowej interakcji w odpowiedniej i kreatywnej formie w pełnym zakresie kontekstów

---

²⁵ M. Grabowski, *Język*, [w:] J. Karbowiczek (red.), *Mały leksykon...*, op. cit., s. 127.

²⁶ E. Sobol (red.), *Mały słownik języka...*, op. cit., s. 343.

społecznych i kulturowych w edukacji i szkoleniu, pracy, domu i czasie wolnym to porozumiewanie się w języku ojczystym.

Na podstawie Zaleceń Parlamentu Europejskiego i Rady wskaźniki kompetencji porozumiewania się w języku ojczystym to odpowiednio:

1. wiedza o:

- związku między rozwojem indywidualnych zdolności poznawczych, które pozwalają interpretować świat i budować relacje z innymi ludźmi, a poziom porozumiewania się z innymi,
- zależnościach między poziomem znajomości słownictwa, gramatyki i funkcji języka a możliwościami porozumiewania się,
- konieczność stosowania różnego języka w różnych rodzajach tekstów,
- związku języka i sposobu porozumiewania się z kontekstem,

2. umiejętności w zakresie:

- porozumiewania się w mowie i piśmie w zależności od sytuacji komunikacyjnej,
- obserwowania swojego sposobu porozumiewania się i dostosowywania do wymogów sytuacji,
- rozróżniania różnego rodzaju tekstów i wykorzystywania stosownie do kontekstu,
- poszukiwania, gromadzenia, przetwarzania informacji oraz wykorzystywania ich do wyrażania własnych argumentów w mowie i piśmie,

3. pozytywna postawa wobec:

- krytycznego i konstruktywnego dialogu,
- urzeczywistniania kontaktów z innymi ludźmi,
- używania języka w sposób pozytywny i odpowiedzialny społecznie²⁷.

Dziecko w wieku przedszkolnym rozwija się w określonej rzeczywistości językowej, czyli poznaje ją i aktywnie w niej uczestniczy przez słuchanie i mówienie, a w późniejszym okresie przez czytanie i pisanie. Rozważania nad porozumiewaniem się dzieci

---

²⁷ Zalecenie Parlamentu Europejskiego..., op. cit.

w języku ojczystym należy uzupełnić, cechami dziecka postrzeżanego jako kompetentne komunikacyjnie. Tu, na pierwszy plan wysuwa się jego pewność, czyli brak blokad komunikacyjnych. Dziecko komunikuje to, co chce powiedzieć i jest świadome swojej wypowiedzi. Dysponuje wiedzą o regułach językach, potrafi je stosować adekwatnie do rodzaju rozmowy, sytuacji i roli społecznej, w której się znajduje. Potrafi różnicować problemy i podejmować działania w celu ich rozwiązania. Istotną umiejętnością jest nawiązanie rozmowy, jej współtworzenie i zakończenie. Dziecko w wieku przedszkolnym wykorzystuje środki językowe i niejęzykowe, nadając szczególne znaczenie językowi niewerbalnemu, a więc mimice, gestom itp. Zatem porozumiewanie się dzieci w języku ojczystym jest istotną umiejętnością, która pozwala im wyrażać myśli, uczucia i opisywać zdarzenia najpierw w języku mówionym, a następnie na piśmie (słuchanie, mówienie, czytanie i pisanie) oraz utrzymywać kontakty z innymi ludźmi w różnych sytuacjach życiowych.

Zakończenie

Nierozłącznymi składowymi porozumiewania się w języku ojczystym są kompetencje językowe i komunikacyjne dziecka, które obejmują nie tylko jego wiedzę, ale także umiejętności właściwego posługiwania się nią w różnych sytuacjach, warunkach, okolicznościach, zgodnie z oczekiwaniami ich uczestników. Zdolność do posługiwania się językiem ojczystym rozwija się spontanicznie w kontaktach z innymi ludźmi, ponieważ wówczas dziecko może zaspokoić naturalną potrzebę nawiązania kontaktu i wyrażenia siebie. Lecz obok naturalnej drogi rozwoju języka istnieje konieczność celowego oddziaływania. Szczególną rolę w tym zakresie pełnią środowiska wychowawcze dziecka, w pierwszej kolejności jego rodzina, grupa rówieśnicza i nauczyciel, który organizuje proces uczenia się dziecka, pomaga mu nabywać świadomość językową i przygotowuje do odkrywania różnych jej aspektów.

Bibliografia

1. Chrupała-Pniak M., Sulimowska-Formowicz M., *Organizacyjna kompetencja innowacyjności – determinanty psychospołeczne i ekonomiczne*, „Chowanna” 2010, t. 2 (35).
2. Czerepaniak-Walczak M., *Między dostosowaniem a zmianą. Elementy emancypacyjnej edukacji*, Szczecin 1995.
3. Czerepaniak-Walczak M., *Pedagogika emancypacyjna*, Gdańsk 2006.
4. Coste D., North B., Sheils J., Trim J., *Europejski system opisu kształcenia językowego: uczenie się, nauczanie, ocenianie*, tłum. W. Martyniuk, Warszawa 2003.
5. Dudel B., *Istota i rodzaje kompetencji kluczowych*, [w:] J. Uszyńska-Jarmoc, B. Dudel, M. Głowska-Soldatow (red.), *Rozwijanie kompetencji kluczowych uczniów w procesie edukacji wczesnoszkolnej*, Kraków – Białystok 2013.
6. Dylak S., *Wizualizacja w kształceniu nauczycieli*, Poznań 1995.
7. Filipiak E., *Konteksty rozwoju aktywności językowej dzieci w wieku wczesnoszkolnym*, Bydgoszcz 2002.
8. Fontana D., *Psychologia dla nauczycieli*, Poznań 1998.
9. Furmanek W., *Kompetencje kluczowe. Przegląd problematyki*, Rzeszów 1999.
10. Grabias S., *Język w zachowaniach społecznych*, Lublin 1994.
11. Grabowski M., *Język*, [w:] J. Karbowniczek (red.), *Mały leksykon pedagoga wczesnoszkolnego*, Warszawa 2014.
12. Hymes D. H., *Socjolingwistyka i etnografia mówienia*, [w:] M. Głowiński (red.), *Język i społeczeństwo*, Warszawa 1980.
13. Jacewicz A., *Więzi łączące grupę rówieśniczą a rozwój kompetencji społecznych dzieci w wieku przedszkolnym*, „Zagadnienia Społeczne” 2014, nr1(1).
14. Kielar-Turska M., *Rozwijający się człowiek. Jak go widzi psycholingwista?*, [w:] J. Trempała (red.), *Rozwijający się człowiek w zmieniającym się świecie*, Bydgoszcz 1995.
15. Kielar-Turska M., *Poznawcze, językowe i komunikacyjne kompetencje dziecka*, [w:] R. Piwowarski (red.), *Dziecko – nauczyciel – rodzice. Konteksty edukacyjne*, Białystok 2003.
16. Komorowska H., *Metodyka nauczania języków obcych*, Warszawa 2002.
17. Kucharska B., *Kompetencja fonologiczna*, [w:] J. Karbowniczek (red.), *Mały leksykon pedagoga wczesnoszkolnego*, Warszawa 2014.
18. Kurcz I., *Język a psychologia*, Warszawa 1992.
19. Raven J., *The assessment competences*, „British Journal of Educational Psychology” 1988, nr 3.
20. Sobol E (red.), *Mały słownik języka polskiego*, Warszawa 2000.
21. Witkowski L., *Edukacja i humanistyka. Nowe konteksty humanistyczne dla nowoczesnych nauczycieli*, Warszawa 2000.
22. *Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 18 grudnia 2006 r. w sprawie kompetencji kluczowych w procesie uczenia się przez całe życie* (2006/962/WE), Dziennik Urzędowy UE L 394/10, http://www.nina.gov.pl/docs/edukacjaplikido-pobrania/Zalecenie_PE_i_..., [5.12.2014].
23. Zyzik E., *Kompetencja*, [w:] J. Karbowniczek (red.), *Mały leksykon pedagoga wczesnoszkolnego*, Warszawa 2014.

Doc. PaedDr. Radmila Burkovičová, Ph.D.¹
Uniwersytet Ostrawski w Ostrawie (Czechy)

ZMIANY W KSZTAŁCENIU PRZEDSZKOLNYM DZIECI Z OBSZARÓW WYKLUCZENIA SPOŁECZNEGO

Streszczenie

W Czechach dzieci w wieku przedszkolnym kształcą się w przedszkolach od trzeciego do szóstego roku życia. W ostatnim roku, przed rozpoczęciem obowiązkowej edukacji, dla dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych, dzieci z obszarów wykluczenia społecznego oraz dla dzieci z odroczonym obowiązkiem szkolnym tworzone są klasy przygotowawcze przy szkołach podstawowych. Nowelizacja ustawy oświatowej powoduje konieczność przyjęcia wszystkich dzieci w ostatnim roku przed rozpoczęciem obowiązkowej edukacji szkolnej do przedszkoli lub do klas przygotowawczych. Dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych muszą uzyskać środki wsparcia.

---

¹ Doc. PaedDr. Radmila Burkovičová, Ph.D. – w 1983 roku ukończyła studia z zakresu pedagogiki przedszkolnej na Uniwersytecie Palackiego w Olomuńcu. Tutaj w 2006 roku pomyślnie przeszła postępowanie o nadanie tytułu Ph.D. w zakresie pedagogiki. W 2011 roku habilitowała się na Uniwersytecie w Bańskiej Bystrzycy w zakresie pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej. Zawodowo zajmuje się badaniami nad nauczaniem oraz edukacji dziecka w wieku przedszkolnym. Opublikowała samodzielnie cztery monografie oraz jako współautorka kilku innych. Wydała trzy podręczniki ogólnokrajowe, jeden w języku angielskim i liczne artykuły naukowe w różnych czasopismach fachowych oraz popularnonaukowych. Wystąpiła na kilkudziesięciu konferencjach krajowych i zagranicznych. Realizowała i współrealizowała krajowe i międzynarodowe projekty badawcze, a także siedem czeskich. Występuje jako gwarantka kierunku studiów pierwszego stopnia Nauczanie dla przedszkoli i drugiego stopnia Pedagogika przedszkolna. Pracuje w komisji do spraw studiów doktoranckich na uniwersytetach w Olomuńcu oraz w Bańskiej Bystrzycy. Zasiada w Radzie Naukowej Fakultetu Pedagogicznego Uniwersytetu w Ostrawie.

Kontakt z Autorką: za pośrednictwem Redakcji.

Słowa kluczowe: dziecko, wiek przedszkolny, przedszkole, klasa przygotowawcza, szkoła podstawowa, obszar wykluczenia, specjalne potrzeby edukacyjne, środki wsparcia.

CHANGES IN PRE-SCHOOL EDUCATION OF CHILDREN FROM SOCIALLY EXCLUDED LOCALITIES

Abstract

Pre-school children in the Czech Republic, namely between the ages of three and six, are educated in nursery schools. Preparatory classes for children with special education needs, children from socially excluded localities and children with postponed school attendance were founded at elementary schools for the last year of pre-school education prior to commencement of the obligatory school attendance. According to the amendment to the School Act, it shall be obligatory to admit all children for pre-school education, both to nursery schools and the preparatory classes, for the last year of pre-school education prior to commencement of the obligatory school attendance. Children with special education needs shall be provided with supporting measures.

Keywords: a child, the pre-school age, a nursery school, a preparatory class, an elementary school, an excluded locality, special education needs, supporting measures

Wstęp

Polityka oświatowa państwa, rozumiana jako ogół działań i postanowień, wpływa na edukację w Czechach. Nowelizacja ustawy o szkolnictwie z dnia 19 marca 2015 roku zmieniła podejście do dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych, podkreślając znaczenie edukacji integracyjnej oraz wdrożyła do głównego nurtu edukacyjnego szereg środków wsparcia służących integracji dzieci, uczniów i studentów. Umożliwienie integracyjnego kształcenia dzieci z tzw. obszarów wykluczenia społecznego jest dowodem mocy prawnej państwa.

W Czechach, w wyniku zróżnicowania statusu ekonomicznego obywateli na obszarach wykluczenia społecznego mieszka wiele dzieci. Życie tych dzieci znacząco różni się od życia dzieci z innych miejsc zamieszkania. Różnice te są zauważalne tak w sferze społecznej, zdrowotnej jak i edukacyjnej. Negatywne skutki takiej sytuacji odczuwają dzieci i to tym bardziej im są młodsze.

Środowisko życia dziecka w wieku przedszkolnym

Określone miejsce, w którym dzieci żyją i w którym stale przebywają ze swoimi rodzicami, rodzeństwem lub innymi członkami rodziny, określa się jako **obszar**. Jak twierdzi Vladimír Jochmann wspólnota terytorialna jest związana z obszarem zamieszkania i z relacjami, które wynikają z życia na wspólnym terytorium².

W miejscu, w którym dziecko żyje, na przestrzeni czasu powstaje **środowisko**, rozumiane przeważnie jako ogół warunków, w których to dziecko egzystuje, oraz czynników, które kształtują jego osobowość i wywierają na nie wpływ stale lub przez dłuższy czas³. Arnošt Inocenc Bláha definiuje środowisko jako system bodźców, które zewnętrznie warunkują rozwój dziecka⁴.

Zjawiska, stany, procesy i relacje, z którymi człowiek styka się w rodzinie, grupie społecznej, warstwie społecznej i w całym społeczeństwie, kształtują **środowisko społeczne**, socjalne. Jest to ogół wszystkich wpływów ludzi i grup, z którymi jednostka ma styczność w społeczeństwie, i które mają niewątpliwie duży wpływ na przebieg procesu edukacji oraz jego wyniki⁵. Środowisko życia określonej grupy społecznej ze specyficznymi cechami jej kultury, np. sposobami komunikacji i spędzania czasu wolnego, hierarchią wartości, wpływem pochodzenia, religią, statusem społeczno-ekonomicznym oraz takimi warunkami materialnymi, jak np. liczba książek znajdujących się w gospodarstwie domowym, jest określane jako **środowisko społeczno-kulturowe**. Jest to istotny wyznacznik procesów edukacyjnych, zwłaszcza w przypadku środowiska społeczno-kulturowego rodziny, w którym dziecko rozwija się jeszcze przed rozpoczęciem obowiązku szkolnego.

W rodzinach, w których kultura nie jest na dostatecznie rozwiniętym poziomie, często diagnozuje się ubogie, jednokierunko-

² V. Jochmann, *Úvod do sociologie*, Most 1970, s. 205.

³ J. Špičák, *Prostředí z pohledu sociální pedagogiky*, Olomouc 1993, s. 5.

⁴ I. A. Bláha, *Dítě a prostředí*, Praha 1933, s. 8.

⁵ J. Průcha, E. Walterová, J. Mareš, *Pedagogický slovník*, Praha 2008, s. 218.

we lub niewłaściwe środowisko emocjonalne⁶. Środowisko społeczne (również rodzinne) i kulturowe, które nie zapewnia dziecku wystarczającej ilości właściwych bodźców do rozwoju potencjału poznawczego, psychomotorycznego, społeczno-emocjonalnego i moralnego, w wyniku czego dziecko w wieku przedszkolnym nie posiada wiedzy na tym samym poziomie co jego rówieśnicy, a w innych sferach przejawia odmienne zachowania społeczne i emocjonalne niż dzieci w tym samym wieku, określa się jako niekorzystne środowisko społeczno-kulturowe. **Dziecko**, które ze względu na swoją pozycję społeczną wynikającą z niekorzystnych warunków, w jakich żyje ono i jego rodzina ma ograniczony dostęp do niektórych dóbr społecznych i materialnych, nie mając takich samych możliwości zdobycia wykształcenia jak większość społeczeństwa, jest **społecznie defaworyzowane**⁷. Stopień społecznej defaworyzacji dzieci i uczniów można określić na podstawie cech podanych przez słowackich autorów Jozefa Ihnácika i Jána Špitkę. Są to:

- niski poziom wykształcenia rodziców i członków rodziny,
- niepełna rodzina,
- niski dochód w przeliczeniu na osobę w rodzinie,
- niski status zawodowy członków rodziny, włącznie z bezrobociem,
- złe warunki mieszkaniowe,
- przynależność do mniejszości⁸.

Dziecko defaworyzowane społecznie nie posiada niezbędnych umiejętności, możliwości i predyspozycji, aby osiągnąć sukces w procesie kształcenia, a tym samym w społeczeństwie⁹. Gorsze położenie społeczne dziecka w wieku przedszkolnym jest wynikiem długotrwałego niedostatecznego zaspokajania potrzeb dziecka przez rodziców, ich niedostatecznych kompetencji rodzicielskich w przygotowaniu dziecka do szkoły.

⁶ J. Špičák, *Prostředí z pohledu...*, op. cit., s. 16.

⁷ J. Průcha, *Vzdělávání sociálně znevýhodněných žáků*, [w:] J. Průcha (red.) *Pedagogická encyklopedie*, Praha 2009, s. 454.

⁸ J. Ihnacik, J. Špitka, *Vplyv školy na prekonávanie sociálneho znevýhodnenia žiakov*, „Slovenský učiteľ, príloha Technologie vzdelávania” 2002, nr 7, s. 6.

⁹ R. Šikulová a kolektiv, *Spoolečně to dokážeme. Metodika pro učitele přípravných tříd*, Ústí nad Labem 2011, s. 11.

Dla procesu edukacji jest ważne, aby wszystkie rodzaje środowisk, w których znajduje się dziecko w wieku przedszkolnym, były dla niego stymulujące z punktu widzenia ilości, zakresu i intensywności bodźców. Bodźce te nie powinny być jednokierunkowe, ale powinny działać w określonym rytmie i być odpowiednie pod względem etapu rozwoju i rodzaju. Nie powinny też zawierać czynników niepożądanych w kształceniu. Dziecko w wieku przedszkolnym bardziej naśladuje, niż rozmyśla lub ocenia. Jest zatem do pewnego stopnia odbiciem środowiska, w którym żyje. Dlatego tak ogromne znaczenie ma charakter, jakość i stymulujące cechy środowiska, w którym żyje dziecko. Opinie dotyczące znaczenia środowiska w procesie kształcenia dziecka oscylują od niekwestionowanego wpływu środowiska do jego całkowitej marginalizacji i absolutyzacji dziedziczenia¹⁰.

Ograniczony dostęp do dóbr społecznych i materialnych spowodowany sytuacją społeczną jednostki może doprowadzić do wykluczenia społecznego. Jak odnotowuje Tereza Zíková i in. termin „wykluczenie społeczne (ekskluzja)” we współczesnych naukach społecznych oznacza sytuację, w której określona grupa społeczna funkcjonuje w izolacji od pozostałych członków społeczeństwa¹¹.

Obszar, na którym mieszkają na stałe lub tymczasowo ludzie wykluczeni społecznie, z reguły nie posiada dostatecznej oferty w sferze edukacji, zatrudnienia, nie ma tam odpowiedniej infrastruktury publicznej, nie zapewnia się także mieszkańcom bezpieczeństwa. Obszar taki równocześnie obfituje w bary, drogi w złym stanie i słabo rozwinięty system transportu publicznego. Zbieg wymienionych okoliczności powoduje, że taki teren staje się **obszarem wykluczenia społecznego**.

Warunki życiowe to wszystkie czynniki, które reprezentują okoliczności życia dziecka i stanowią podstawę dla jego dalszego rozwoju. Standardowe warunki życia we współczesnym czeskim społeczeństwie są rozpatrywane w kontekście socjologicznej ka-

---

¹⁰ S. Štech, *Jde nám skutečně o rovné šance dětí ve vzdělávání?*, Deník Referendum Domov 2015. <http://denikreferendum.cz/clanek/19477-jde-nam-skutecne-o-rovne-sance-deti-ve-vzdelavani?> (25.04.2015).

¹¹T. Zíková, et al. *Analýza institucionálních podmínek integrace sociálně vyloučených osob do vzdělávacího systému*, Plzeň 2010, s. 12-13.

tegorii jakości życia *kvality života*, która przedstawia i obejmuje np. (właściwą dla czasu i miejsca) jakość środowiska życia *životního prostředí*, (wystarczającą) jakość wyżywienia *kvalitu výživy*, dostępność do profilaktyki i opieki zdrowotnej *zdravotní prevenc*, (właściwy dla czasu i miejsca) dochód w przeliczeniu na osobę.

Istotne jest, że w przypadku dzieci mieszkających na obszarach wykluczenia społecznego, warunki ich życia znacząco odbiegają od sytuacji większości innych dzieci. Tym samym rozwój społeczny i osobisty tych dzieci również przebiega w wyraźnie odmiennych okolicznościach niż innych dzieci z tej samej grupie wiekowej. Dzieci z obszarów wykluczonych społecznie, w żaden sposób, same nie przyczyniły się do znalezienia się w powyższej sytuacji i nierównym położeniu względem innych dzieci¹².

Obecne kształcenie dziecka z obszaru wykluczenia społecznego

Czeska polityka oświatowa zmierza w kierunku spełnienia podstawowego zamyśłu edukacji, m.in. do osiągnięcia pełnego rozwoju osobistego każdej jednostki. Jednym z trzech wyznaczonych kompleksowych priorytetów w zakresie edukacji do roku 2020 jest zredukowanie w czeskim społeczeństwie nierówności w kształceniu, tak, aby żadna grupa społeczna nie była defaworyzowana w dostępie do edukacji szkolnej, oraz aby możliwości i wyniki kształcenia poszczególnych jednostek były w jak najmniejszym stopniu uwarunkowane takimi czynnikami, jak np. status społeczno-ekonomiczny, region, narodowość, przynależność do odmiennego środowiska kulturowego itp., a zatem tymi czynnikami, które pozostają poza zasięgiem wpływu jednostki.

Gorsze położenie społeczne dziecka zazwyczaj wynika z dotychczasowego życia jego rodziców i odzwierciedla się w aktualnej sytuacji społecznej całej rodziny. Dziecko znajdujące się wraz z rodzicami w obszarze wykluczenia społecznego, musi w nim przebywać bez możliwości zmiany tej sytuacji aż do wieku przed-

---

¹² R. Šikulová a kolektiv, *Společně to dokážeme...*, op. cit., s. 12.

szkolnego lub dłużej. Dzieci mieszkające na obszarach wykluczenia społecznego przyswajają i utrwalają wartości, sposób życia i kontekst społeczno-kulturowy grupy społeczno-ekonomicznej, do której przynależą. Jednak ogół społeczeństwa preferuje odmienny styl życia, inne doświadczenia życiowe, z którymi dzieci z obszarów wykluczonych społecznie nie mają zbyt dużej styczności ze względu na swój wiek i zależność od rodziców.

Wszystkie dzieci w wieku przedszkolnym mają prawo do równego dostępu do inicjatyw edukacyjnych, które na wiele sposobów i w różnym stopniu biorą udział w przygotowaniu dziecka do dalszego etapu życia. Zwłaszcza w przypadku dzieci z marginalizowanych środowisk, instytucjonalna opieka od najmłodszych lat ma pomóc w wyeliminowaniu niektórych nierówności, które dzieci wnoszą ze swoich rodzin, umożliwić wczesne włączanie dzieci do głównego nurtu kultury i wspierać je w przystosowywaniu się do niego. W pokonaniu trudnej sytuacji dzieciom oczywiście nie są w stanie pomóc rodzice, rodzeństwo, sąsiedzi ani rówieśnicy, ponieważ sami w najlepszym przypadku znajdują się w analogicznej sytuacji¹³. Celem polityki oświatowej jest stworzenie w ramach ustawy oświatowej takich warunków, aby podczas edukacji przedszkolnej wyeliminować zjawisko defaworyzacji dzieci z obszarów wykluczenia społecznego lub złagodzić skutki samego wykluczenia społecznego i tym samym zapobiec przyszłym niepowodzeniom edukacyjnym takich dzieci.

Obecnie w Czechach dzieci w wieku przedszkolnym kształcą się w przedszkolach od trzeciego do szóstego roku życia, kiedy to rozpoczynają obowiązkową edukację. Od 2000 roku dla dzieci z obszarów wykluczonych społecznie, w ostatnim roku przed rozpoczęciem obowiązkowej edukacji oraz dla dzieci z odroczonym obowiązkiem szkolnym są tworzone klasy przygotowawcze przy szkołach podstawowych. Zadaniem tych klas, zgodnie z ustawą oświatową, jest wyrównanie poziomu ich rozwoju. To samo zadanie mają także przedszkola w przypadku, gdy dziecko kończy w nich ostatni rok edukacji przedszkolnej.

---

¹³ Ibidem, s. 12.

Zmiany w instytucjonalnym kształceniu dziecka z obszaru wykluczenia społecznego po nowelizacji ustawy oświatowej

W nowelizacji ustawy oświatowej nadal jest używany termin „dzieci, uczniowie, studenci o specjalnych potrzebach edukacyjnych”, jednak zmieniona została definicja tego terminu. Dotychczas pojęcia dziecka, ucznia, studenta o specjalnych potrzebach edukacyjnych zawierały określenie niepełnosprawności, dotycząc dziecka, ucznia lub studenta niepełnosprawnego, wykluczonego z powodów zdrowotnych lub wykluczonego społecznie. W nowym rozumieniu dziecko, uczeń i student o specjalnych potrzebach edukacyjnych oznacza osobę, której należy udzielić wsparcia w celu osiągnięcia przez nią możliwości edukacyjnych lub w celu właściwego dostosowania i korzystania z praw na równych zasadach z pozostałymi. Środki wsparcia proponowane w edukacji i instytucjach szkolnych, są niezbędne aby dziecko, uczeń lub student osiągnął odpowiedni stan zdrowia lub przystosował się do środowiska kulturowego lub innych warunków życiowych.

Rozpoczynając od dziecka w wieku przedszkolnym, które jest kształcone zgodnie z wytycznymi *Rámcového vzdělávacího programu pro předškolní vzdělávání*, środki wsparcia mogą polegać, na przykład, na zmianie treści kształcenia, które nie dają oczekiwanych wyników, zgodnych z właściwym programem nauczania. Środki wsparcia nie muszą oznaczać tworzenia indywidualnych programów nauczania, jednak dotychczas uznawano to za konieczne dla dzieci z defaworyzowanych środowisk (mieszkających głównie na obszarach wykluczenia społecznego). Zmiany programu zawsze były poparte zaleceniem szkolnej poradni i świadomą pisemną zgodą prawnego opiekuna dziecka. Sytuacja dzieci z obszarów wykluczenia społecznego jest na tyle specyficzna, że nie sposób sobie wyobrazić sytuacji, w której indywidualne programy nauczania nie byłyby przygotowywane. Dzieci te wymagają szczególnej opieki, zindywidualizowanego podejścia i motywującej strategii kształcenia. Zgodnie ze znowelizowaną ustawą wsparcie w formie indywidualnego programu nauczania można powiązać z kolejnym stopniem wsparcia, tj. ze zmianą oczekiwanych rezultatów kształcenia. Jednak w przypadku edukacji

przedszkolnej dzieci, to rozwiązanie nie znajduje zastosowania, ponieważ osiągnięcie końcowych rezultatów u dziecka w wieku przedszkolnym nie jest obowiązkowe. Zmiany w oczekiwanych rezultatach końcowych byłyby również sprzeczne z całą filozofią kształcenia dzieci z obszarów wykluczenia społecznego, której podstawowym celem jest przecież „wyrównanie poziomu ich rozwoju”. Instytucje edukacyjne będą musiały zatem zarówno rozstrzygać kwestie zasadności tworzenia indywidualnych programów nauczania dla dzieci ze społecznie marginalizowanych środowisk lub obszarów wykluczenia społecznego, jak i tworzenia indywidualnych programów kształcenia.

Jednym z wykorzystywanych w przeszłości środków wsparcia było korzystanie z pomocy asystenta nauczyciela. Obecnie, zatrudnienie asystenta nauczyciela zależy od zgody władz regionalnych, które odpowiadają za finansowanie jego miejsca pracy.

Zgodnie z nowelizacją ustawy oświatowej od 1.09.2017 r. kształcenie przedszkolne dzieci w ostatnim roku przed rozpoczęciem obowiązku szkolnego będzie obowiązkowe. Kształcenie w ostatnim roku przed rozpoczęciem nauki w 1. klasie również i tych dzieci, które nie będą potrzebowały wsparcia, będą prowadziły przedszkola oraz klasy przygotowawcze organizowane przy szkołach podstawowych. Klasy te zgodnie z proponowaną zmianą nie będą już przygotowane jak dotąd dla dzieci społecznie defaworyzowanych, lecz pierwszeństwo otrzymają tu dzieci, którym udzielono odroczenia obowiązku szkolnego i dzieci w ostatnim roku przed rozpoczęciem obowiązkowej edukacji szkolnej, wobec których istnieje przypuszczenie, że umieszczenie w klasie przygotowawczej pozwoli na wyrównanie poziomu ich rozwoju.

Z powyżej przytoczonym twierdzeniem można się było spotkać w poprzednich dekadach w odniesieniu do dzieci ze środowisk społecznie i kulturowo defaworyzowanych i obszarów wykluczenia społecznego. W naukowym ujęciu termin „rozwój” w odniesieniu do dziecka jest rozumiany jako proces, w którym zachodzą zmiany zarówno ilościowe, jak i jakościowe obejmujące całość osobowości dziecka, rozwój zdolności intelektualnych i umiejętności, rozwój moralny dziecka, rozwój psychospołecz-

ny¹⁴. Pavel Hartl i Helena Hartlová rozwój tłumaczą jako rośnięcie oraz zmiany wiążące się z dojrzewaniem i doświadczeniami¹⁵. Pozostaje pytanie, czy i w jakim stopniu pedagog, nauczyciel może pomóc w wyrównaniu nierównomiernego rozwoju dziecka? Czy w ostatnim roku przed rozpoczęciem przez dziecko obowiązkowej edukacji nauczyciel powinien się skoncentrować wyłącznie na osobistym rozwoju dziecka? Przecież zgodnie z ustawą oświatową – społecznym zadaniem kształcenia przedszkolnego jest stworzenie podstaw do kontynuowania przez dziecko nauki, i to w obowiązkowym zakresie.

Odroczenie obowiązku szkolnego prawie zawsze dotyczy dzieci z obszarów wykluczenia społecznego. I zgodnie z nowym brzmieniem ustawy o szkolnictwie będzie dotyczyć dzieci, które do tej pory były zakwalifikowane do klas przygotowawczych. Jeżeli jednak w grupie dzieci z odroczonym obowiązkiem szkolnym znajdują się również dzieci z innych obszarów, nie marginalizowanych, będą stanowić pozytywny element, który może zostać efektywnie wykorzystany w procesie integrowania społecznego dzieci z obszarów wykluczenia społecznego do grupy dzieci z innych terenów. Dotychczas w klasie przygotowawczej faktycznie nie dochodzi do integracji dzieci z obszarów wykluczenia z innymi dziećmi jako przedstawicielami większości społeczeństwa, ponieważ klasy przygotowawcze nie wytwarzają dla defaworyzowanych społecznie dzieci „naturalnego” środowiska społecznego, w którym miałyby one okazję spontanicznie uczyć się w sytuacjach, których nie stwarza im ich środowisko rodzinne. Jeżeli klasa przygotowawcza została utworzona w szkole, w której przeważają dzieci z obszarów wykluczenia społecznego, a co więcej, szkoła ta znajduje się na takim obszarze, jak wskazuje Zdeněk Svoboda, po zakończeniu nauki w klasie przygotowawczej dzieci jako społecznie identyczna, jednorodna grupa znów spotkają się w jednej pierwszej klasie, często w ramach szkolnego getta w danym mieście lub gminie¹⁶.

---

¹⁴ J. Průcha, E. Walterová, J. Mareš, *Pedagogický slovník...*, op. cit., s. 289.

¹⁵ P. Hartl, H. Hartlová, *Psychologický slovník*, Praha 2004, s. 684.

¹⁶ Z. Svoboda, *Pedagogické etnobjryle aneb tanec mezi hady*, [w:] Z. Svoboda, P. Morvayová a kol., *Schola Excludus*, Ústí nad Labem 2010, s. 76-77.

Jednak głównym zadaniem klas przygotowawczych jest wciąż uzupełnienie braku miejsc w przedszkolach. Warunki materialne i wyposażenie klas przygotowawczych i klas przedszkolnych¹⁷ są odmienne. Na przykład zaplecze sanitarne w przedszkolach jest przystosowane do wieku i liczby dzieci, a harmonogram dnia dzieci powstał w oparciu o sprawdzone przez dziesięciolecia podziały czasowe zaspokajające potrzeby organizmu dziecka. Konsekwentnie monitorowane jest regularne spożywanie napojów, przeplatanie się aktywności fizycznej i odpoczynku oraz kaloryczna i odżywcza zawartość dziecięcej diety. Elementem posiadającym zdrowotne i edukacyjne wartości są również regularne spacerki. Jest to wynik specyficznych warunków i sposobu funkcjonowania przedszkoli. Klasa przygotowawcza działająca na terenie szkoły podstawowej nie jest w stanie zapewnić wielu wymienionych wyżej warunków, nawet w przypadku, gdy nauczyciel bądź nauczycielka będzie absolwentem pedagogiki przedszkolnej. Klasy przygotowawcze przy szkołach podstawowych posiadają wprawdzie część, która jest urządzona w podobny sposób jak sale zabaw w przedszkolu – znajdują się tam zabawki, klocki, pomoce naukowe dla dzieci w wieku przedszkolnym, ale są tam także stoły i krzesła ustawione tak jak w klasycznej sali w szkole podstawowej. Jednak przede wszystkim różnią się zapleczem sanitarnym, warunkami do stołowania dzieci i regularnego picia, możliwościami zapewnienia różnorodnego pod względem czasu i aktywności harmonogramu dnia, przez co nie zapewniają odpowiednich warunków do nauki dzieci.

Najbardziej skutecznym rozwiązaniem dla przedszkolnego kształcenia dzieci na każdym dowolnym obszarze, bez względu na jego indywidualną specyfikę byłoby systematyczne rozwijanie sieci przedszkoli i zwiększanie, w już istniejących, liczby dostępnych miejsc. Przedszkole umożliwia pracę z dziećmi w otwartym, integracyjnym i wymagającym procesie kształcenia przedszkolnego w pełnym zakresie, co można uznać za najbardziej niezawodny sposób wyeliminowania nieprzystosowań wynikających

---

¹⁷ Zob. wyniki grantu „*Výzkum profesních činností učitelů specifikovaných tříd a škol č. 1065 IGS*”.

z odmiennych warunków społecznych¹⁸. Zaletą kształcenia przedszkolnego w przedszkolach jest przede wszystkim wspólne przebywanie dzieci pochodzących z odmiennych środowisk społeczno-kulturowych.

Należy jednak zauważyć, że w niektórych rejonach Czech brak miejsc w przedszkolach dotyka również dzieci spoza obszarów wykluczenia społecznego. Z drugiej strony pewna grupa takich dzieci często nie uczęszcza do przedszkola nawet wtedy, kiedy są dostępne w nich wolne miejsca. Niewątpliwie dzieje się tak dlatego, że ich rodzice lub prawni opiekunowie nie przyprawdzają ich do przedszkola.

Wnioski końcowe

Odroczenie obowiązku szkolnego i wspomaganie w rozwoju – prawdopodobnie do takiego poziomu jaki osiągają ich rówieśnicy – najczęściej jest potrzebne dzieciom z obszarów wykluczenia społecznego.

Podczas kształcenia przedszkolnego w przedszkolu lub edukacji w klasie przygotowawczej, trwającej rok lub dwa lata, często nie sposób wyeliminować nawet podstawowych niedoborów w poziomie rozwoju konkretnego dziecka, których źródłem jest rodzina dziecka. W czeskiej polityce oświatowej przeważa pogląd, że gorsze położenie społeczne jest przejawem niesprawiedliwości społecznej, która powinna być łagodzona za pomocą środków kompensacyjnych, tak aby wszystkim zapewnić równy dostęp do edukacji. Jednak ważne jest, aby również rodzice dzieci z obszarów wykluczenia społecznego podejmowali starania, regularnie przyprawdzając dzieci do przedszkola i klas przygotowawczych. Powinni także aktywnie współpracować z nauczycielami i wspierać swoje dzieci tak jak one tego potrzebują, a nie jedynie oczekiwać, że większość społeczeństwa będzie wciąż bezinteresownie pomagać im i ich dzieciom.

---

¹⁸ P. Morvayová, *Aktuální limity a možnosti saturace vzdělávacích potřeb sociálně znevýhodněných dětí*, [w:] R. Šikulová a kolektiv, *Společně to dokážeme...*, op. cit., s. 10.

Bibliografia

1. Bláha A. I., *Dítě a prostředí*, Praha 1933.
2. Hartl P., Hartlová H., *Psychologický slovník*, Praha 2004.
3. Ihnacík J., Špitka J., *Vplyv školy na prekonávaní sociálneho znevýhodnenia žiakov*, „Slovenský učiteľ, príloha Technologie vzdelávania“ 2002, nr 7.
4. Jochmann V., *Úvod do sociologie*, Most 1970.
5. Morvayová P., *Aktuální limity a možnosti saturace vzdělávacích potřeb sociálně znevýhodněných dětí*, [w:] R. Šikulova a kolektiv, *Společně to dokážeme. Metodika pro učitele přípravných tříd*, Ústí nad Labem 2011.
6. Průcha J., *Vzdělávání sociálně znevýhodněných žáků*, [w:] J. Průcha (red.), *Pedagogická encyklopedie*, Praha 2009.
7. Průcha J., Walterová E., Mareš J., *Pedagogický slovník*, Praha 2008.
8. VÚP, *Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání*, Praha 2006.
9. Šikulová, R. a kolektiv, *Společně to dokážeme. Metodika pro učitele přípravných tříd*, Ústí nad Labem 2011.
10. Špičák, J., *Prostředí z pohledu sociální pedagogiky*, Olomouc 1993.
11. Svoboda Z., *Pedagogické etnobrýle aneb tanec mezi hady*, [w:] Z. Svoboda, P. Morvayová a kol., *Schola Excludus*, Ústí nad Labem 2010.
12. Štech, S., *Jde nám skutečně o rovné šance dětí ve vzdělávání?*, „Deník Referendum Domov, 2015“, dostupné na: <http://denikreferendum.cz/clanek/19477-jde-nam-skutecne-o-rovne-sance-deti-ve-vzdelavani>Jde nám skutečně o rovné šance dětí ve vzdělávání? (dostup 25.04.2015 r.)
13. Ziková T. et al., *Analýza institucionálních podmínek integrace sociálně vyloučených osob do vzdělávacího systému*, Plzeň 2010.

Dr Bogdan Chmieliński¹

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski Olsztyn

EDUKACJA DLA BEZPIECZEŃSTWA JAKO CZYNNIK KSZTAŁTUJĄCY BEZPIECZNĄ PRZESTRZEŃ DZIECI I MŁODZIEŻY

Streszczenie

Podstawą bezpieczeństwa jest możliwość reagowania na realne lub potencjalne zagrożenia występujące w otoczeniu człowieka. Zagrożenia bezpieczeństwa mają charakter dynamiczny, programy edukacyjne powinny dostosowywać się do zmieniającej rzeczywistości. Bardzo ważnym elementem edukacji dla bezpieczeństwa jest współpraca ze środowiskiem lokalnym, służbami profesjonalnie przygotowanymi do działań. Ważnym problemem są kwalifikacje, kształcenie i przygotowanie nauczycieli. Edukację dla bezpieczeństwa należy rozpoczynać już w szkole podstawowej, gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych opracowując spójny, wzajemnie się uzupełniający program. Treści nauczania powinny nadać za rozwojem psycho-fizycznym dzieci i młodzieży.

Słowa kluczowe: zagrożenia, dzieci, młodzież, szkoła, przemoc, agresja, reakcja.

---

¹ Dr Bogdan Chmieliński – adiunkt w Katedrze Bezpieczeństwa i Porządku Publicznego Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, doktor nauk wojskowych, specjalność-dydaktyka wojskowa. W ramach działalności naukowej i dydaktycznej specjalizuje się w problematyce bezpieczeństwa militarnego i edukacji dla bezpieczeństwa. Zajmuje się teoretycznymi i praktycznymi zagadnieniami bezpieczeństwa społeczności lokalnych. M.in. przewodniczy uniwersyteckiej komisji do spraw bezpieczeństwa i organizacji ruchu na terenie miasteczka akademickiego UWM w Kortowie. Jest członkiem Platformy Ekomobilności Miejskiej, zespołu doradczego przy Prezydencie Olsztyna, zajmującego się transportem publicznym i komunikacją Eco-mobilną. Autor kilkudziesięciu publikacji naukowych. Kierownik projektów badawczych podejmujących problemy bezpieczeństwa mieszkańców Warmii i Mazur, zagrożeń w środowisku akademickim i bezpieczeństwa w ruchu drogowym. Prywatnie pasjonuje się wędkarstwem szaławikowym i sadownictwem.

Kontakt z Autorem: za pośrednictwem Redakcji.

**EDUCATION FOR SAFETY
AS A FACTOR THAT CREATES SAFE ENVIRONMENTS
FOR CHILDREN AND YOUTH**

Abstracts

The basis of safety is the ability to react to real and potential dangers occurring in our surrounding. The security threats are dynamic and the education programmes should be adjusted to changing reality. The cooperation with local societies and services professionally prepared for action is a very important part of safety in education. The competence, education and credentials of teachers pose a serious issue. The safety education should begin in primary, secondary and high schools, a coherent and mutually complementing programme should be devised. The content of educational materials should follow the physical and psychological development of youngsters.

Keywords: threats, children, youngsters, school, violence, aggression, reaction.

W potocznym języku często spotyka się stwierdzenie, że „wiedza poszerza horyzonty”, że dzięki niej świat jest większy i bardziej komunikatywny. Wiedza pozwala zrozumieć, zdiagnozować potencjalne i realne zagrożenia, zapobiegać i przygotować się do przeciwdziałania ich negatywnym skutkom. Im więcej człowiek wie, tym lepiej i bardziej racjonalnie przeciwdziała zjawiskom stresu, paniki i niekontrolowanym zachowaniom. Dotyczy to zarówno zagrożeń naturalnych, technicznych (związanych z działalnością człowieka) jak i tych codziennych wynikających z braku zaspokojenia potrzeb. Taki sam stres, a w ekstremalnych sytuacjach panikę, może wywołać zjawisko wyładowań atmosferycznych, awaria samochodu lub egzamin na uczelni. Brak wiedzy budzi demony, które często zastępują racjonalne myślenie i adekwatne zachowania. Na przestrzeni dziejów jest wiele przykładów, gdy nieznanne zjawiska atmosferyczne wpływały na losy ludzi wymuszając ich określone zachowania. W literaturze są one szeroko opisane, jak na przykład fenomen zaćmienia księżyca w starożytnym Egipcie oraz cudowne i magiczne tłumaczenie wyładowań atmosferycznych.

Wiedza lub jej brak determinuje zachowania ludzi niezależnie od wieku, pochodzenia, przekonań religijnych i wielu innych czynników. Dzieci, młodzież i dorośli podobnie reagują na sytuacje zagrożenia, deprivacji, brak zaspokojenia podstawowych

potrzeb. Prezentowane rozważania obejmują środowisko dzieci i młodzieży pod względem tworzenia bezpiecznych przestrzeni w okresie dziecięcym, dorastania i u podstaw dorosłego życia.

Wiele czynników warunkuje przeobrażenia ponieważ proces socjalizacji jest wielowymiarowy i wymaga intensywnego wysiłku wychowawczego. Socjalizacja jest traktowana jako proces (oraz rezultat tego procesu) nabywania przez dzieci i młodzież systemu wartości, norm oraz wzorów zachowań, obowiązujących w zbiorowości. Największą rolę na tym etapie odgrywają rodzice, później także wychowawcy i rówieśnicy oraz instytucje wychowujące i kształcące (takie jak szkoła lub Kościół). Na drodze socjalizacji człowiek uczy się podstaw interakcji społecznych, poznaje społeczne normy postępowania, wartości, nabywa umiejętność posługiwania się przedmiotami i kształtuje swoją osobowość². Otrzymuje podstawowe kompetencje w zakresie dostrzegania, przeciwdziałania i reagowania w sytuacjach zagrożenia. Zdolność do rozpoznawania tych zjawisk opiera się na podstawach takich jak wiedza, doświadczenie, sądy i rady autorytetów. Ważną rolę, w opinii wielu autorów, odgrywa intuicja w rozumieniu otaczających człowieka zjawisk.

Jeżeli przyjąć za Abrahamem Maslowem, że potrzeba bezpieczeństwa należy do najważniejszych w życiu człowieka, to na jej zaspokojenie powinny być skierowane poważne wysiłki wychowawcze i edukacyjne. Analizując różne teorie i dziedziny wychowania trudno znaleźć obszar oddziaływań, który bezpośrednio odnosiłby się do bezpieczeństwa człowieka w różnych okresach jego rozwoju. W tradycyjnym ujęciu wyróżnia się wychowanie moralne, estetyczne, umysłowe i fizyczne³. W. Okoń wymienia wiele dziedzin wychowania, w tym pokrewne i interesujące tutaj wychowanie obronne, patriotyczne i obywatelskie⁴. W tej sytuacji może warto wprowadzić do teorii wychowania nową dziedzinę – wychowanie dla bezpieczeństwa, rozumianą jako ogół świadomych oddziaływań na wychowanka i jego działań własnych, których celem jest przygotowanie młodego pokolenia do dostrzega-

---

² Więcej na ten temat J. Górniewicz, *Teoria wychowania. Wybrane problemy*, Toruń – Olsztyn 1996, s. 9-13.

³ Ibidem.

⁴ W. Okoń, *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 1998, s. 444-450.

nia, przeciwdziałania i reagowania w sytuacjach zagrożenia, a także poznania mechanizmów funkcjonowania zarządzania kryzysowego, samoobrony powszechnej, obowiązków i praw obywateli w zakresie bezpieczeństwa. Wychowanie dla bezpieczeństwa powinno obejmować oddziaływania o charakterze poznawczo-emocjonalnym, zmierzające do ukształtowania pożądanych poglądów i postaw oraz przygotowanie do działań praktycznych związanych z zapewnieniem bezpieczeństwa. Proces wychowania powinien być zintegrowany z programem edukacji dla bezpieczeństwa a wręcz stanowić jedną spójną koncepcję.

Próby zdefiniowania bezpiecznej przestrzeni i umiejscowienia jej w środowisku dzieci i młodzieży w sensie materialnym, urbanistycznym i kryminalistycznym trwają już od dawna⁵. W rozumieniu *Ustawy z 27 marca 2003 roku o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym* „obszar przestrzeni publicznej” jest definiowany jako obszar o szczególnym znaczeniu dla zaspokojenia potrzeb mieszkańców, poprawy jakości ich życia, sprzyjający nawiązywaniu kontaktów społecznych. Ze względu na jego położenie oraz cechy funkcjonalno-przestrzenne jest on określony w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy. Przykładem przestrzeni publicznych są: pasáže, parki, rynki, place, obiekty sportowe i ulice. W takim rozumieniu „bezpieczna przestrzeń” jest to obszar o szczególnym znaczeniu dla mieszkańców, z którego wyeliminowano lub w którym w znacznym stopniu ograniczono występowanie zagrożeń, ryzyko utraty życia, zdrowia i mienia.

Kreując bezpieczną przestrzeń należy zwrócić uwagę na kształtowanie przestrzeni urbanistycznej, rozwiązań architektonicznych, oświetlenia osiedli i ulic, umiejscowienie monitoringu wizualnego, aranżację i dbałość o zielen, likwidację terenów niezagospodarowanych i pustostanów, bezpieczeństwo ruchu drogowego i rozgraniczenie obszarów, które są domeną publiczną, społeczną i indywidualną. W ujęciu społecznym i prawnym szczególnego znaczenia nabierają regulacje prawne, odpowiedni system kar za przestępstwa i wykroczenia. Egzekwowanie prawa

---

⁵ B. Czarnecki, W. Siemiński, *Kształtowanie bezpiecznej przestrzeni publicznej*, Warszawa 2004; W. Borkowicz, *Bezpieczna przestrzeń publiczna*, Warszawa 2007; A. Urban, *Bezpieczeństwo społeczności lokalnych*, Warszawa 2012.

w praktyce, tworzenie społecznej atmosfery aprobaty dla różnych koncepcji profilaktycznych i prewencyjnych można sprowadzić do wspólnego programu „zero tolerancji”. W przestrzeni dzieci i młodzieży szczególną rolę odgrywa bezpieczny dom, środowisko lokalne, szkoła i droga do niej, obiekty sportowe, rekreacyjne i ośrodki kultury. Miejsca, w których najczęściej przebywa młodzież, powinny być dostosowane do ich potrzeb, bezpieczne i izolowane od presji o charakterze patologicznym.

Trudniejszym zadaniem jest budowanie bezpiecznych przestrzeni w warstwie intelektualnej, emocjonalnej i edukacyjnej. Tworzenie spójnych programów wychowawczych i edukacyjnych adresowanych do dzieci i młodzieży jest nakazem chwili. Wiele przykładów tragedii z udziałem młodych ludzi miało swoją genezę w braku odpowiedniej wiedzy i umiejętności. Przykrych zdarzeń można było uniknąć dzięki działaniom profilaktycznym i prewencyjnym, a przede wszystkim szerokiej, wielowymiarowej edukacji na rzecz bezpieczeństwa.

1 września 2009 roku w szkołach rozpoczęto sukcesywne wprowadzanie nowej podstawy programowej przedmiotu edukacja dla bezpieczeństwa. Zmiany zapoczątkowało rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 roku w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół⁶ oraz nowelizacja ustawy o powszechnym obowiązku obrony 22 maja 2009 roku, która w art. 1 pkt. 3 dokonuje zmiany art. 166 i wprowadza do szkół przedmiot *edukacja dla bezpieczeństwa* w miejsce *przysposobienia obronnego*⁷. Wymienione dokumenty rozpoczynają nowy etap, dostosowują program nauczania do współczesnych wyzwań i wymogów Unii Europejskiej.

Po raz pierwszy edukacja dla bezpieczeństwa trafia do szkół gimnazjalnych, a obowiązujący program kształcenia ulega znacznej modyfikacji. Dotychczasowy proobronny, wojenny charakter szkolenia zmienia się, a nacisk jest kładziony na przygotowanie uczniów do działania w warunkach pokojowych, w sytuacji zagrożenia życia i zdrowia. Ambitne plany i nadzieje związane z wprowadzeniem nowych treści do programu ujawnił, w listopa-

---

⁶ Dz. U. 2009, nr 4, poz. 17.

⁷ Dz. U. 2009, nr 97, poz. 801.

dzie 2008 roku, Zbigniew Marciniak – wiceminister edukacji. „Na zajęciach z edukacji dla bezpieczeństwa gimnazjaliści i licealiści dowiedzą się jak postępować w przypadku pożaru, powodzi, wypadku drogowego, czy ataku terrorystycznego. Nauczą się, jak udzielać pierwszej pomocy i jak ewakuować szkołę oraz co zrobić w przypadku poparzenia, wyziębienia i przegrzania, zatrucia pokarmowego i chemicznego, porażenia prądem oraz złamania i zwichnięcia. W ramach lekcji odbędą się również zajęcia o profilaktyce HIV i przemocy seksualnej. Dzieci mają być uświadomione, co im grozi ze strony dorosłych i rówieśników oraz jakie przysługują im prawa. – Szkoła ma także uczyć ograniczonego zaufania do mediów i Internetu. Nastolatki zapoznają się też z podstawami kodeksu karnego i cywilnego”⁸. Cytowana wypowiedź wierne oddaje proponowane kierunki zmian i dyskusji merytorycznej poprzedzającej wprowadzenie programu edukacji dla bezpieczeństwa. Wywiad ukazał się półtora miesiąca przed podpisaniem nowej podstawy programowej i można domniemywać, że minister znał już dokument, o którym mówił. Proponowane kierunki zmian nie zostały w nim jednak uwzględnione w całości i występują istotne różnice między treściami deklarowanymi a ostatecznie zawartymi w podstawie programowej. Na przykład, brak tematów związanych z bezpieczeństwem personalnym, zagrożeniami w sferze seksualnej, w relacjach z dorosłymi, bezpieczeństwem w przestrzeni globalnej, w kontaktach z Internetem i mediami.

Wprowadzenie do realizacji nowego programu nie zakończyło dyskusji w gronie pedagogów i przedstawicieli nauk o bezpieczeństwie i o obronności. Reforma z 2009 roku to tylko etap w zmianie kompleksowego systemu edukacji społeczeństwa na rzecz bezpieczeństwa. Projektowano i wprowadzano wtedy do szkół edukację dla bezpieczeństwa w rzeczywistości, która obecnie po kilku latach nie istnieje. Nie ma poboru do wojska i zasadniczej służby wojskowej, a w tej formie szkolenia uczestniczyło kilkadziesiąt tysięcy młodych ludzi rocznie, nabywając wiedzę, umiejętności i kompetencje społeczne ważne dla bezpieczeństwa

---

⁸ *Edukacja dla bezpieczeństwa zamiast przysposobienia obronnego.* www.wiadomosci.gazeta.pl/, [03.11.2008].

państwa i obywateli. W 2010 roku definitywnie zakończono też program przysposobienia obronnego w środowisku akademickim.

Przemiany własnościowe w sektorze przedsiębiorstw powodują marginalizację struktur i formacji Obrony Cywilnej. Z życia publicznego w sposób świadomy lub nie eliminuje się programy i treści związane z bezpieczeństwem. Obecnie można przyjąć, że w grupie powszechnych, społecznych programów edukacyjnych, problemy bezpieczeństwa będą podejmowane tylko w szkołach realizujących przedmiot edukacja dla bezpieczeństwa. Czyni to system polskiej oświaty odpowiedzialnym za bezpieczeństwo państwa i poszczególny obywateli, skłania do refleksji merytorycznej i dyskusji nad kompleksowym programem edukacyjnym. Kontekst tej instytucjonalnej i merytorycznej dyskusji silnie wiąże się z rozważaniami nad reformą kształcenia w szkołach.

Problemem jest także spójność programowa edukacji dla bezpieczeństwa w gimnazjum i szkołach ponadgimnazjalnych. W podstawie programowej edukacji dla bezpieczeństwa III i IV etapu edukacyjnego jest szereg treści, które się powtarzają. Na przykład na poziomie wymagań szczegółowych dla gimnazjum są następujące treści nauczania:

1. zadania ochrony i obrony cywilnej,
2. ochrona przed skutkami różnorodnych zagrożeń,
3. źródła promieniowania jądrowego i jego skutki,
4. oznakowanie substancji toksycznych,
5. ostrzeganie ludności o zagrożeniach, alarmowanie,
6. bezpieczeństwo i pierwsza pomoc.

Praktycznie w całości powtarzają się one w szkołach ponadgimnazjalnych. Jest to sytuacja, która zaprzecza idei przyświecającej m.in. twórcom koncepcji gimnazjów. Spotyka się to z krytycznym spojrzeniem nauczycieli prowadzących ten przedmiot. A często ten sam nauczyciel prowadzi zajęcia w gimnazjum i np. liceum mieszczącym się w tym samym budynku, z tymi samymi uczniami, powtarzając te same treści. I nawet realizacja zaawansowanych programów autorskich niewiele pomaga w uatrakcyjnieniu przedmiotu.

Cytowany już Zbigniew Marciniak w rozważaniach o potrzebie reformy programowej kształcenia ogólnego, postulat spójności programowej wymienia, jako jeden z najważniejszych: „(...)

należy potraktować czas nauki w gimnazjum oraz w szkole ponadgimnazjalnej, jako spójny programowo, sześćioletni (a w technikum nawet siedmioletni) okres kształcenia. W okresie tym w pierwszej kolejności wyposażymy uczniów we wspólny, solidny fundament wiedzy ogólnej, po czym znacznie pogłębimy tę wiedzę w zakresie odpowiadającym indywidualnym zainteresowaniom i predyspozycjom każdego ucznia. Warto wiedzieć, że taka organizacja procesu kształcenia została zastosowana w podobnych okolicznościach w wielu krajach świata. (...) Aby umożliwić wszystkim uczniom solidne opanowanie wspólnego fundamentu wiedzy ogólnej, jego realizacja będzie rozciągnięta na trzy lata gimnazjum oraz część czasu nauki każdej szkoły ponadgimnazjalnej. Pozwoli to na wolne od pośpiechu omówienie wszystkich podstawowych tematów w zakresie klasycznego kanonu przedmiotów”⁹. Minister Zbigniew Marciniak swoje rozważania wspiera przykładem realizacji historii w III i IV etapie edukacyjnym, kiedy to występuje podobna sytuacja, jak przy realizacji edukacji dla bezpieczeństwa. Wniosek: program edukacji dla bezpieczeństwa powinien być spójny programowo, jednolity dla III i IV etapu edukacyjnego.

Odrębnych rozważań wymaga problem, kiedy rozpocząć zorganizowaną, systematyczną edukację na rzecz bezpieczeństwa? Odwołując się jeszcze raz do teorii potrzeb Abrahama Masłowa, bezpieczeństwo jest jedną z najważniejszych potrzeb, którą człowiek odczuwa od najmłodszych lat. Do prawidłowego rozwoju dziecka potrzebnych jest wiele czynników, ale poczucia miłości i bezpieczeństwa nic nie może zastąpić. Zaspokojenie tych potrzeb decyduje o prawidłowym, harmonijnym rozwoju dziecka i dorosłego człowieka. Badania z zakresu kryminologii i kryminalistyki potwierdzają tezę, że deprywacja potrzeb, w wieku dziecięcym, jest przesłanką do zachowań sprzecznych z prawem i ogólnie przyjętymi normami życia społecznego. Jeśli bitemu dziecku uda się jakoś przeżyć dzieciństwo, to bicie uzna ono za normę

---

⁹ Z. Marciniak, *O potrzebie reformy programowej kształcenia ogólnego*. www.men.gov.pl, [15.07.2012].

i też kiedyś będzie było¹⁰. Ostatnio ujawnione przypadki zabijania i maltretowania dzieci potwierdzają tezę, że państwo z całym aparatem urzędniczym, wszyscy dorośli są bezradni wobec bestialstwa rodziców i rówieśników. Wiele zdarzeń miało miejsce w realnym społecznym otoczeniu, tam gdzie była rodzina, sąsiedzi, duchowni i pracownicy socjalni.

Równie poważnym problemem, powszechnie niedostrzeganym są przestępstwa seksualne przeciw nieletnim. Pedofilia dotyczy mężczyzn i w coraz większym stopniu kobiet (30% ujawnionych przypadków pedofilii, to dzieło matki, opiekunki, wychowawczyni), także ludzi z kręgów zaufania społecznego, pedagogów, psychologów, lekarzy pediatrów, którzy garną się do zawodów, w których mają kontakt z dziećmi pod płaszczykiem niesienia im pomocy. Znieczulica, niechęć do wtrącania się w sprawy innych lub zwykle braki w edukacji i nieumiejętność racjonalnego, asertywnego reagowania na przypadki barbarzyństwa w bezpośrednim otoczeniu są przyczyną takich zachowań. Jest XXI wiek, ale ludzie mają odruchy średniowieczne. Są prymitywni urzędnicy i prymitywni rodzice. Gdzieś zatracają człowieczeństwo¹¹.

Na państwie, społeczeństwie, kościele i rodzinie spoczywa obowiązek zapewnienia bezpiecznego rozwoju dziecka od najmłodszych lat. Elementem tych starań powinna być jak najwcześniejsza edukacja. Nie ulega wątpliwości, że dom rodzinny, dobre wzory zachowań najbliższych powinny być podstawą wychowania i przykładem do naśladowania. Jakie przykłady dzieci wynoszą z domu rodzinnego, takie z dużą dozą prawdopodobieństwa będą stosować w dorosłym życiu i kontaktach z dziećmi.

Zainteresowania tego artykułu koncentrują się na edukacji szkolnej. Jarosław Słoma we wstępie do programu nauczania edukacji dla bezpieczeństwa dla gimnazjum napisał „Skala zagrożeń i rozmiar zatroskania nimi każą edukację w tym zakresie rozpoczynać jak najwcześniej; mówić młodym ludziom o zagrożeniach i uczyć ich radzenia sobie w sytuacjach niebezpiecznych

---

¹⁰ Słowa prof. Bronisław Młodziejowski, kierownik Zakładu Kryminalistyki i Medycyny Sądowej Wydziału Prawa i Administracji UWM. M. Kundzicz, *Ludzie są prymitywni. Rodzice też*, „Gazeta Olsztyńska” z 28.09. 2012.

¹¹ Ibidem.

już od najmłodszych lat. Takie postępowanie jest racjonalne i słuszne zarówno z etycznego, jak i pedagogicznego punktu widzenia; przynosi też wymierne efekty społeczne i wydaje się trwałą, powszechnie akceptowaną tendencją¹².

Analiza podstawy programowej I etapu edukacyjnego, klasy I-III, opinii nauczycieli i praktyków pokazuje, że zagadnienia bezpieczeństwa są należycie reprezentowane w treściach nauczania. *W zintegrowanym programie nauczania, w grupie zagadnień związanych z edukacją społeczną, etyką dziecko odróżnia dobro od zła, wie, jak należy zachowywać się w stosunku do dorosłych, jest tolerancyjne, zna prawa ucznia, najbliższą okolicę, jej ważniejsze obiekty. Zna zagrożenia ze strony ludzi, potrafi powiadomić dorosłych o wypadku, zagrożeniu i niebezpieczeństwie. Potrafi wymienić numery telefonów alarmowych pogotowia ratunkowego, straży pożarnej, policji i ogólnopolski numer alarmowy 112. Treści nauczania edukacji przyrodniczej zawierają tematy dotyczące ochrony przyrody i bezpieczeństwa ekologicznego. Uczeń dba o zdrowie i bezpieczeństwo swoje i innych (w miarę swoich możliwości), orientuje się w zagrożeniach ze strony roślin i zwierząt, a także w zagrożeniach typu burza, huragan, śnieżycy, lawina, powódź itp., wie, jak trzeba zachować się w takich sytuacjach. W czasie zajęć komputerowych poznaje zagrożenia wynikające z korzystania z komputera, Internetu i multimediiów, ma świadomość niebezpieczeństw wynikających z anonimowości kontaktów i podawania swojego adresu, stosuje się do ograniczeń w sieci. W trakcie zajęć technicznych uczy się, jak się zachowywać i dbać o bezpieczeństwo własne i innych, m.in. utrzymuje ład i porządek w miejscu zajęć, właściwie używa narzędzi i urządzeń technicznych. Wie, jak należy bezpiecznie poruszać się po drogach (w tym na rowerze) i korzystać ze środków komunikacji, jak trzeba zachować się w sytuacji wypadku. Bardzo ważną rolę odgrywają zajęcia z wychowania fizycznego, a szczególnie w zakresie bezpieczeństwa i edukacji zdrowotnej. Uczeń wyrabia nawyki dbałości o higienę osobistą, czystość odzieży, prawidłową postawę, np. siedząc w ławce, przy stole. Wie, jakie znaczenie dla zdrowia ma właściwe odżywianie się, aktywność fizyczna, wie,*

---

¹² J. Słoma, *Program nauczania edukacji dla bezpieczeństwa dla gimnazjum*, Warszawa 2009, s. 3.

że nie może samodzielnie zażywać leków i stosować środków chemicznych. Przestrzega zasad bezpiecznego zachowania się w trakcie zajęć ruchowych, posługuje się przyborami sportowymi zgodnie z ich przeznaczeniem. Potrafi wybrać bezpieczne miejsce do zabaw i gier ruchowych, wie, do kogo zwrócić się o pomoc w sytuacji zagrożenia zdrowia lub życia. Program w pełni odzwierciedla wymogi bezpieczeństwa dzieci w wieku 7-10 lat. Jest realizowany różnymi metodami obejmują programy jak bezpieczna szkoła, bezpieczne otoczenie, bezpieczna droga do szkoły, bezpieczne wakacje, wpływa na prawidłowy i bezpieczny rozwój uczniów.

Analiza podstawy programowej II etapu edukacyjnego, klasy IV-VI, zakresu tematów i zagadnień odnoszących się do edukacji dla bezpieczeństwa też wskazuje, że nie odbiegają one zasadniczo od problemów nauczania wczesnoszkolnego. Zastosowano tu system spiralny polegający na powtarzaniu i poszerzaniu poznanego materiału, co oznacza, że zagadnienia realizowane w klasach I-III są w wyższych etapach edukacyjnych rozszerzone, a zakres tematyki staje się bogatszy i bardziej uszczegółowiony. Pozwala to także na doskonalenie umiejętności i nawyków działania. Ta słuszną koncepcją, w obszarze bezpieczeństwa, powinna być jednak wzbogacona o nowe zagadnienia i tematy związane m.in. z rozwojem psycho-fizycznym dziecka, przyjmowaniem ról i powstawaniem nowych zagrożeń społecznych. Katalog niebezpieczeństw czyhających na dziecko w wieku 10-13/14 lat jest znacznie większy, wymaga wiedzy, umiejętności i, co najważniejsze, wsparcia ze strony dorosłych, rodziców, nauczycieli i wychowawców. To bardzo trudny okres w życiu dziecka. W jego życiu pojawia się wiele zagrożeń, jak:

1. zagrożenia komunikacyjne, wzrost ze względu na samodzielne poruszanie się, korzystanie ze środków komunikacji publicznej,
2. przemoc rówieśnicza, agresywni uczniowie, problemy szkół z rozwiązaniem problemów, brak w wielu przypadkach współpracy z rodzicami,
3. zagrożenia związane z wczesną inicjacją seksualną,
4. niebezpieczeństwa w kontaktach z dorosłymi, „zły dotyk”, przekraczanie granicy między normalnością a patologią,

5. szkodliwości nikotyny, alkoholu, narkotyków i innych substancji,
6. zagrożenia środowiska przyrodniczego,
7. przemoc w rodzinie,
8. globalna wioska, zagrożenia w kontaktach z komputerem, internetem, mediami, ochrona danych w sieci,
9. zagrożenia emocjonalne, wyrażanie stosunku do otaczającej rzeczywistości;
10. nieumiejętność reagowania na zagrożenia,
11. zagrożenia lokalne, m.in. materiały wybuchowe, woda.

Wymienione problemy w mniejszym lub większym stopniu znajdują odzwierciedlenie w programach kształcenia i wychowania w szkole podstawowej, klasach IV-VI. Rozbicie tematów i realizacja przez wielu nauczycieli na lekcjach z różnych przedmiotów nie wpływa dobrze na merytoryczny i organizacyjny poziom zajęć. W przekonaniu Autora nastał dobry moment do rozpoczęcia dyskusji nad wprowadzeniem przedmiotu edukacja dla bezpieczeństwa do szkół podstawowych, klasy V lub VI i prowadzenie zajęć przez profesjonalnie przygotowanych nauczycieli.

Podstawą bezpieczeństwa jest możliwość reagowania człowieka na realne lub potencjalne zagrożenia występujące w jego otoczeniu. Katalog zagrożeń jest dynamiczny, ulega systematycznym zmianom. Bardzo interesujące byłoby np. porównanie niebezpieczeństw czyhających na młodzież współczesną i u progu XX wieku. Szybkość rozwoju informatycznego, technologicznego powoduje, że nie można przewidzieć potencjalnych zagrożeń, które pojawią się za piętnaście, dwadzieścia lat. Edukacja jest jednym z elementów zespołu działań na rzecz bezpieczeństwo państwa i społeczeństwa, jednym z najważniejszych, oddziałującym na świadomość, poczucie odpowiedzialności i postawy młodzieży. Jeżeli przyjąć, że zagrożenia bezpieczeństwa mają charakter dynamiczny, to i programy edukacyjne powinny permanentnie dostosowywać się do zmieniającej rzeczywistości. Wiele zagrożeń, problemów nurtujących współczesną młodzież, nie znajduje odzwierciedlenia w programach edukacyjnych szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych. Tak jest również z programem edukacji dla bezpieczeństwa.

Zmiany wprowadzone w 2009 roku idą w dobrym kierunku, istnieje jednak grupa zagadnień, które powinny się znaleźć w podstawie programowej, odpowiadając na zapotrzebowanie młodzieży. Każdy nauczyciel ma swoją listę tematów, które wprowadziłby do programu, wielu tak czyni w ramach prowadzonych zajęć. Może warto zapytać praktyków, nauczycieli edukacji dla bezpieczeństwa o ich autorskie propozycje, o problemy interesujące młodych ludzi, na jakie zagadnienia brakuje im czasu w procesie nauczania. Jeżeli uwzględnić propozycję opracowania spójnego programu edukacji dla bezpieczeństwa w gimnazjum i szkołach ponadgimnazjalnych, to śmiało można przyjąć, że 10-12 godzin można przeznaczyć na nowe treści nauczania wśród, zapewne znajdą się:

1. zagrożenia chorobami cywilizacyjnymi, w tym depresje, próby samobójcze,
2. lekomania, używki, dopalacze,
3. zagrożenia seksualne, kontakty z dorosłymi (także w sieci), płatna miłość, niechciana ciąża, choroby przenoszone drogą płciową, antykoncepcja,
4. zagrożenia w sferze ekonomicznej, chęć szybkiego pozyskania pieniędzy w różny sposób, pożyczki na telefon, bez dowodu, poręczycieli, inne formy wykorzystywania niewiedzy młodych ludzi,
5. profilaktyka patologii społecznych,
6. zagrożenia w sferze aksjologicznej i emocjonalnej,
7. zagrożenia prawidłowej komunikacji interpersonalnej, spaczony obraz komunikacji w sieci, grupy tzw. przyjaciół, anonimowość w komunikacji,
8. działalność i możliwości współpracy z organizacjami i instytucjami społecznymi, pozarządowymi, które funkcjonują w obszarze bezpieczeństwa,
9. zagrożenia związane z pracą, prawa i obowiązki podejmujących pracę, praca na czarno, „atrakcyjna praca na zachodzie Europy”, wykorzystywanie nietetnich,
10. i jeszcze wiele innych.

Ważnym elementem edukacji dla bezpieczeństwa jest współpraca ze środowiskiem lokalnym, służbami profesjonalnie przygotowanymi do działań na rzecz bezpieczeństwa, organizacjami

i instytucjami społecznymi, pozarządowymi. Szczególnie dobre wyniki może dawać systematyczny kontakt z przedstawicielami Policji, Straży Pożarnej, Straży Granicznej, Wojska Polskiego, prezentacja programów PCK, LOK, OSP, WOPR i wielu innych organizacji. Poziom i jakość kontaktów może być różna, zależna od szkoły, nauczyciela, szefów służb, przygotowania pedagogicznego funkcjonariuszy. Jest jednak wiele przykładów wzorowej współpracy, realizacji atrakcyjnych programów edukacyjnych, ale także informacje o „współpracy na papierze”, markowaniu działań wychowawczych i profilaktycznych. Istotną rolę odgrywają silnie zaangażowane osoby odpowiedzialne za realizację programów, ich animatorzy, co decyduje o powodzeniu projektu. *Wiele z wymienionych organizacji posiada własne autorskie programy krzewienia bezpiecznych zachowań, współpracy ze szkołami i środowiskiem lokalnym. Przykładem może być program edukacji dla bezpieczeństwa powstały z inicjatywy Mazowieckiej Komendy Wojewódzkiej Policji w Radomiu. W przygotowaniu i opracowaniu koncepcji uczestniczyli nauczyciele, policjanci, strażacy, specjaliści od komunikacji, przedstawiciele innych służb i organizacji społecznych. W 2009 roku przedstawiciele urzędu miasta, wymienionych służb podpisali stosowne dokumenty, program wdrożono i do chwili obecnej jest z powodzeniem realizowany¹³. Przykładów podobnych inicjatyw jest wiele i dyrektorzy szkół oraz nauczyciele powinni szukać kontaktu, nawiązywać współpracę.*

Na uczelniach wyższych funkcjonuje wiele kierunków studiów mających na celu przygotowanie przyszłych nauczycieli edukacji dla bezpieczeństwa. Uczelnie kształcące, od wielu lat, na potrzeby przysposobienia obronnego, wyrażając swoją autonomię, przyjmowały różne nazwy dla kierunku, np. wychowanie obronne, pedagogika obronna, przysposobienie obronne, edukacja dla bezpieczeństwa. Analiza programów tych studiów wskazuje na duże różnice w treściach kształcenia, inne rozłożenie akcentów w ustalaniu przedmiotów kierunkowych i specjalistycznych, dalekich od wymogów szkół i treści nauczania przedmiotu edukacja dla bezpieczeństwa. Praktyka pokazuje, że w wielu

---

¹³ „Edukacja dla bezpieczeństwa” – podpisana. www.kwp.radom.pl/prewencja/edukacja, [23.10.2012].

przypadkach programy studiów przygotowywane są pod kątem konkretnych pracowników naukowych lub zdeterminowane są kwalifikacjami zatrudnionych. Wprowadzenie europejskich i krajowych ram kwalifikacji, nadanie priorytetu efektom kształcenia, zniesienie standardów kształcenia dla kierunku studiów, pogłębia autonomię uczelni i daje większą swobodę w ustalaniu programu. Zmiany powinny zmierzać w kierunku ujednoczenia nazwy studiów przygotowujących nauczycieli edukacji dla bezpieczeństwa, ustalenia obligatoryjnego minimum programowego. Propozycja jest sprzeczna z obowiązującą tendencją, ale jej przyjęcie pozwoli fachowo przygotować przyszłych nauczycieli i dać narzędzie dyrektorom szkół do sprawnej oceny przygotowania kandydata.

Prowadząc działalność edukacyjną należy pamiętać, że bezpieczeństwo nie ma zabarwienia politycznego, nie podlega wyborom sumienia. O istnieniu lub braku zagrożeń nie decyduje telewizja i inne media. Zagrożenia funkcjonują obiektywnie w bliższym i dalszym otoczeniu jednostki. Celem jest dążenie do zapewnienia bezpieczeństwa indywidualnego, zbiorowości lokalnej, społeczeństwa i państwa.

Bibliografia

1. Edukacja dla bezpieczeństwa – podpisana, www.kwp.radom.pl/prewencja/edukacja.
2. Edukacja dla bezpieczeństwa zamiast przysposobienia obronnego, www.wiadomosci.gazeta.pl.
3. Górniewicz J., *Teoria wychowania. Wybrane problemy*, Toruń – Olsztyn 1996.
4. Kundzicz M., *Ludzie są prymitywni. Rodzice też*, „Gazeta Olsztyńska” z 28.09. 2012.
5. Marciniak Z., *O potrzebie reformy programowej kształcenia ogólnego*, www.men.gov.pl.
6. Okoń W., *Nowy słownik pedagogiczny*, Warszawa 1998.
7. Słoma J., *Program nauczania edukacji dla bezpieczeństwa dla gimnazjum*, Warszawa 2009.

Dr Wojciech Kasprzak¹
Collegium Balticum w Szczecinie

WYKRYWANIE I ŚCIGANIE SPRAWCÓW KRADZIEŻY DÓBR Z GIER KOMPUTEROWYCH

Streszczenie

W artykule opisana została problematyka kradzieży dóbr z gier komputerowych. Współczesne źródła rozrywki zawierają często wiele elementów wykorzystujących wirtualne środki płatnicze. Wiąże się to z wzrostem kradzieży na tle cyfrowym, także w stosunku do gier internetowych. Głównym celem hakerów stały się loginy, hasła dostępu do kont internetowych, dane personalne, numery kart kredytowych i wirtualne elementy, które mogą zostać sprzedane. Wykrywanie przestępstw podobnego typu jest niezwykle trudne dla współczesnych organów ścigania. Sprawca czynu zabronionego jest często osoba z zagranicy wykorzystująca zaawansowaną technologię, wirusy, robaki komputerowe i innego rodzaju złośliwe oprogramowanie. W artykule omówione zostało również podejście organów ścigania do problematyki kradzieży dóbr z gier komputerowych.

Słowa kluczowe: gry, cyberprzestępczość, MMO, kradzież, Internet, cyberprzestrzeń.

---

¹ Dr Wojciech Andrzej Kasprzak – prawnik, absolwent Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie. Doktorat *Ślady cyfrowe. Studium prawnokryminalistyczne* pod kierownictwem dr hab. Denisa Sołodowa na Uniwersytecie Warmińsko-Mazurskim w Olsztynie w 2015 r. W swoich opracowaniach łączy zainteresowania prawem i kryminalistyką z osiągnięciami współczesnej informatyki. W 2014 r. wyróżniony nagrodą im. Prof. Tadeusza Hanauska, ustanowioną przez Polskie Towarzystwo Kryminalistyczne i Uniwersytet Warszawski.

Kontakt z Autorem: kasprzak.wojciech@o2.pl.

**DETECTING AND PURSUING THE PERPETRATORS
OF THEFT OF GOODS IN COMPUTER GAMES****Abstract**

The article discussed is the issue of the theft of goods from computer games. Modern multimedia entertainment is equipped with a number of items associated with electronic payment systems. Increasingly, there are cases of theft of digital data contained in the online games. The main target of hackers are logins and passwords for online accounts, personal information, credit card numbers, virtual items that can be sold. Detection of such crimes is a very difficult and a challenge for today's law enforcement agencies. Offender is a foreign person, and often uses technologically advanced digital tools in the form of viruses, worms and other malicious software. The article described the issue of actions taken by law enforcement agencies to report the crime for theft of goods from a computer game.

Keywords: brak słów kluczy w języku angielskim

Postęp technologiczny zawsze oznacza nowe przywileje dla konsumentów, szerszy dostęp do informacji, szybsze i bardziej komfortowe usługi, otwiera też drogi dla nowych patologii. Powstanie Internetu jako centralnej bazy danych i wymiany informacji pomiędzy konsumentami dało początek całej fali nowych rodzajów przestępstw. Sprawca jest w stanie osiągnąć korzyści w sposób sprzeczny z prawem za pomocą komputera, nie wychodząc nawet z domu lub miejsca pracy, kafejki internetowej. Poza klasycznymi i znanymi policji działaniami hakerów (włamania do prywatnych firm, tworzenie wirusów) istnieje jeszcze wiele innych mało znanych rodzajów przestępstw komputerowych, które stają się coraz większym zagrożeniem.

Źródłem kradzieży dóbr cyfrowych, stały się gry internetowe. Najbardziej podatnymi grami na kradzież są produkcje z gatunku MMO (Massively Multiplayer Online). Gry te pozwalają na wspólną zabawę milionom ludzi jednocześnie w wirtualnie wykreowanym świecie² za pośrednictwem Internetu. Gracz – konsument wciela się w takiej grze w wykreowanego przez siebie awatara – protagonistę³ i wraz z innymi graczami z całego świata dąży do wyznaczonego celu. MMORPG jest obecnie najpopularniejszą

---

² J. Dovey, H. W. Kennedy, *Kultura gier komputerowych*, Warszawa 2011, s. 114.

³ Ibidem, s. 118.

formą rozrywki wśród miłośników gier komputerowych. Specyfika tego gatunku wynika z paru unikatowych cech, których nie posiadają inne gatunki gier, lub które nie są wystarczająco wyeksponowane przez wirtualną rozrywkę. Cechą dominującą w grach MMORPG jest ścisła współpraca pomiędzy graczami. Osamotniony użytkownik nie jest w stanie osiągnąć postawionych przed nim zadań. Element społecznościowy jest głównym czynnikiem przykuwającym użytkowników do wybranej gry MMO⁴.

Program, poza dostarczaniem rozrywki i odczuć czysto estetycznych, pozwala na zawiązywanie znajomości pomiędzy graczami z całego świata. Produkcja ta jest także miejscem spotkań, rozmów, wirtualnego życia, a także sposobem na oderwanie się od rzeczywistości. Mechanikę rozgrywki w grach z gatunku MMORPG trudno zaklasyfikować do jednej dziedziny – jak w przypadku innych rodzajów gier. Produkt ten jest bardzo złożony, ponieważ na całość składa się wiele pomniejszych elementów jak współpraca, rywalizacja, eksploracja. Często jest on mieszanką wszystkich innych gatunków gier. Są w nim czynniki bardzo mocno oddziałujące na psychikę odbiorcy, jak ciągła chęć polepszania swojej sytuacji w grze i presja rywalizacji z innymi graczami. Gracz gra, bo chce by jego awatar (bohater) był coraz silniejszy, chce utrzymywać kontakty z poznanymi ludźmi, a także z nimi rywalizować. Odbiorca w ostateczności stara się współistnieć razem ze światem gry, tworząc własne wirtualne *alter ego* będące, przykładowo „potężnym czarodziejem i pogromcą smoków”, podczas, gdy w codziennym życiu jest np. nauczycielem. Poczucie bycia kimś zupełnie innym i szansa na wcielanie się w pewnego rodzaju aktora biorącego udział w „wielkiej wyprawie przeciw siłom zła” jest właśnie fenomenem, który powoduje olbrzymią popularność gier gatunku MMORPG⁵.

Producent gry, udostępniając produkt konsumentom przez Internet, opiera się na dwóch podstawowych metodach płatności. Najpopularniejszą metodą jest Free to Play (F2P – Darmowa Gra). Mechanizm ten polega na mikrotransakcjach. Producent udostępnia swój produkt za darmo, ale dodaje możliwość robienia

---

⁴ D. Urbańska-Galanciak, *Homo players Strategie odbioru gier komputerowych*, Warszawa 2010, s. 77.

⁵ Ibidem, s. 75.

zakupów za prawdziwe pieniądze, w elektronicznym sklepie na oficjalnej stronie produkcji. Konsument może za niewielką opłatą dokupić do swojego „bohatera” dodatkowe elementy jak zbroję lub miecz, niedostępny w inny sposób. Gracz zyskuje tym samym przewagę nad użytkownikiem nie wykorzystującym takiego sklepu. Drugim rodzajem płatności jest metoda Pay to Play (P2P – Płać by Grać). Właściciel takiej gry wymaga od konsumenta uiszczania miesięcznych opłat abonamentowych w określonej wysokości, w zamian za dostęp do gry. Najczęściej abonament taki obejmuje czas gry w wysokości 30 lub 60 dni. Każdy użytkownik gry MMORPG przed rozpoczęciem rozgrywki musi utworzyć indywidualne konto, na którym będą zapisywane postępy w grze. Konto znajduje się na serwerach właściciela gry i jest zabezpieczone loginem i hasłem, a także systemami bezpieczeństwa, jakie zapewnia dostawca usługi gry komputerowej. Konto to z czasem nabiera pewnej wartości, stając się „dobrem internetowym”. Czas, poświęcony na zdobycie określonych rzeczy w grze można przeliczyć na sumę pieniędzy, jaką płaci się za możliwość użytkowania takiej gry. Użytkownik przeznaczając własny czas na doskonalenie posiadanej postaci. Staje się to pewnego rodzaju mieniem niematerialnym człowieka, który spędził olbrzymią ilość czasu w wirtualnym świecie⁶.

W świetle prawa, Internet sam w sobie nie może być przypisany określonej podmiotowi jako konkretne dobro prawne z uwagi na jego ogólnoświatowy wymiar. Konkretnym podmiotom mogą być natomiast przypisane określone dobra zawarte w Internecie lub takie, dzięki którym funkcjonują np. technologie i urządzenia. Konsument, który godzi się na korzystanie z Internetu ponosi w tym celu pewne koszty. Nie płaci za sam Internet ponieważ ten sam w sobie nie wiąże się z żadnymi formalnymi kosztami w sensie dobra materialnego, płaci za możliwość użytkowania sieci i jej funkcji. Internet stanowi więc źródło korzyści dla szeregu podmiotów umieszczających swoje usługi w sieci np. innych użytkowników, przedsiębiorców, podmiotów obsługujących poprawne funkcjonowanie i rozwój Internetu. Charakter

---

⁶ *Rosnąca popularność gier MMORPG*, Praca w biznesie komputerowym, <http://praca.komputerowcy.info/2012/02/14/rosnaca-popularnosc-gier-mmorpg/>, [14.02.2012].

dóbr związanych z Internetem dzieli się na dwie kategorie: materialne i niematerialne.

Istota funkcjonowania Internetu jest związana z poprawnym działaniem wielu urządzeń, czyli dóbr materialnych takich jak urządzenia przesyłające, odpowiadające za gromadzenie danych i cała infrastruktura związana z techniczną obsługą sieci. Art. 49 k.c. stanowi, że urządzenia służące do doprowadzania lub odprowadzania płynów, pary, gazu, energii elektrycznej oraz inne urządzenia podobne nie należą do części składowych nieruchomości, jeżeli wchodzi w skład przedsiębiorstwa. Natomiast osoba, która poniosła koszty budowy tego rodzaju urządzeń i jest ich właścicielem, może żądać, aby przedsiębiorca, który przyłączył urządzenia do swojej sieci nabył ich własność za odpowiednim wynagrodzeniem chyba, że w umowie strony postanowiły inaczej. Z żądaniem przeniesienia własności tych urządzeń może wystąpić także przedsiębiorca⁷. Nie ma więc przeciwwskazań aby zapisem „innych urządzeń podobnych” nie objąć także urządzeń doprowadzających Internet jak sieci telekomunikacyjne, światłowody, nadajniki dalekiego zasięgu itp.

Do dóbr materialnych w kontekście użytkowania Internetu zalicza się też wszelkie dobra biorące udział w wymianie handlowej za pośrednictwem sieci. Najlepszym przykładem dla takiego obrotu dobrami są sklepy internetowe i aukcje internetowe. Sam sklep w postaci elektronicznej stanowi mienie należące do jego właściciela. Przedstawia on realną wartość (marka, nazwa) mimo, że nie posiada fizycznej placówki jak sieć sklepów TESCO lub Real. Stanowi więc dobro internetowe.

Dobra Internetowe niematerialne to wszelkiego rodzaju dane przesyłane drogą elektroniczną, nie posiadające cech fizycznych np. nośników CD/DVD. Dzielią się one na:

- 1) dobra niechronione (nieregulowane) w szczególności sposób (z którymi nie wiążą się odrębne prawa wyłączne, czyli przewidziane ustawowo prawa polegające na decydowaniu przez podmiot wyłącznie uprawniony o korzystaniu z danego dobra przez inne podmioty),

---

⁷ R. Golat, *Prawo Internetu dla praktyków*, Gdańsk 2009, s. 14.

- 2) dobra stanowiące wyodrębniony normatywnie przedmiot ochrony (regulowane ustawowo w sposób szczególny, w tym poprzez ochronę poszczególnych dóbr na zasadzie odrębnych praw wyłącznych).

Wszelkie dobra z gier komputerowych gatunku MMORPG zaliczają się do dóbr niematerialnych. Konsument może uznać za swoje mienie rzeczy niematerialne znajdujące się na używanym koncie gry pod postacią danych cyfrowych. Dobra takie zalicza się do niechronionych (nieregulowanych). Brak jest szczególnych zapisów ustawowych dotyczących dóbr o takim charakterze. Ustawodawca zalicza je do elektronicznych danych i kradzieży informacji. Czynnikiem, który pozwala na zaliczenie dobra niematerialnego pochodzącego z gry komputerowej jako swoje mienie o wartości realnej jest indywidualne przeżycie psychiczne lub myślowe, długotrwałe doznanie emocjonalne płynące z prowadzenia rozgrywki w grze internetowej. To, co osiąga się w grze komputerowej staje się naszym dobrem niematerialnym. Sama gra stanowi zbiór danych cyfrowych (produkt jest skonstruowany z języka informatycznego), Internet stanowi natomiast jedno z podstawowych źródeł informacji (danych). Informacje są dobrami prawnymi, gdyż mają znaczenie dla korzystających z nich podmiotów, w tym przedsiębiorców, choć informacje jako takie nie są przedmiotem odrębnych praw wyłącznych⁸. Polskie prawo uznaje dobra z gier komputerowych za informacje i dane. Mienie to nie ma fizycznej postaci, występuje jedynie w formie wirtualnej, niematerialnej. Dodatkowo nie jest odrębnie regulowane.

W 99% przypadków kradzież dobra z gier komputerowych dotyczy gier MMORPG. Każdy użytkownik posiadający dostęp do produktu jest zmuszony do przestrzegania rygorystycznych systemów bezpieczeństwa w celach ochrony jego mienia wirtualnego. Konta do gier MMORPG są zabezpieczone loginem i hasłem indywidualnego użytkownika. Kradzież wymaga przełamania zabezpieczenia i dostania się do wnętrza systemu. Wszystko, co znajduje się na koncie gry posiada wartość realną mimo, że jest to mienie niematerialne i wirtualne. Już posiadanie konta wymaga nabycia produktu, elementy, które pojawiają się na koncie

---

⁸ R. Golat, op. cit., s. 15.

z upływem czasu, także nabywają realną wartość. System, na jakim opiera się wartość konta gry internetowej jest dość skomplikowany. Takie konto jest zabezpieczone, a właściciel marki zapewnia bezpieczne użytkowanie swojego produktu. W momencie włamania, utraty danych, właściciel gry jest zobowiązany do przywrócenia konta do stanu sprzed włamania. Realna wartość zawartości konta może być indywidualnie przeliczana przez jego użytkownika, nie ma sztywnych ram cenowych. Konsument na podstawie poświęconego czasu, opłaconego abonamentu i opłat dodatkowych może wyliczyć szacowaną wartość swojego mienia pod postacią konta w grze internetowej i jest to przeliczane na realne pieniądze, stanowi zatem realne mienie, chociaż postać tego mienia jest wirtualna⁹.

Wypuszczenie każdego nowego produktu w dobie Internetu, wymagającego stałego połączenia z siecią naraża nasz komputer na ataki z zewnątrz. Działania hakerów obejmują kilka metod. Pierwszą jest bezprawna i nieautoryzowana próba włamania się do sieci komputerowej, systemu lub pojedynczego PC. Drugą metodą jest tworzenie złośliwego oprogramowania, służącemu destrukcji danych, szpiegowaniu lub ułatwianiu zdalnego dostępu do komputera ofiary. Trzecią i ostatnią metodą działań przestępców jest łamanie zabezpieczeń i rozpowszechnianie pirackiego oprogramowania. Podstawowym problemem w zabezpieczeniach systemów jest fakt, że nie da się ich w 100% ochronić. Internet pozwala stworzyć to, co nie istnieje i zmienić to, co już zostało stworzone. Hakerzy zawsze znajdą lukę w systemach bezpieczeństwa, jest to tylko kwestia czasu. Rodzaje ataków dzielą się na kilkanaście odmian. Niżej wymienione sposoby działań hakerów są jedynie najczęściej stosowanymi przykładami, gdyż szczegółowe opisanie wszystkich metod wymagałoby posiadania specjalistycznej wiedzy z zakresu informatyki i kodowania zarówno u czytelnika jak i autora¹⁰. Działalność osoby pragnącej dokonać kradzieży dóbr z gier komputerowych to jeden z rodzajów ataków

---

⁹ R. A. Stefański, *Prawo karne materialne część szczególna*, Warszawa 2009, s. 571.

¹⁰ M. Siwicki, *Nielegalna i szkodliwa treść w Internecie*, Warszawa 2011, s. 249, por. M. Brzozowska, *Ochrona danych osobowych w sieci*, Wrocław 2012, s. 28.

hakerskich. Ataki hakerskie dzieli się ze względu na różne kryteria.

Przy uwzględnieniu miejsca ich przeprowadzania:

- zewnętrzne (zdalne) – ataki przeprowadzane są z systemów znajdujących się poza atakowaną siecią, na przykład atak na sieć firmy NARF.Inc odbywa się z sieci firmy Agresory.Inc.
- wewnętrzne (lokalne) – ataki przeprowadzane są z systemów znajdujących się w atakowanej sieci, na przykład atak na główny serwer firmy NARF.Inc odbywa się z serwera działu zaopatrzenia tej samej firmy¹¹.

Ataki takie mają na celu spowodowanie szkody lub kradzież danych z systemów. Są to powszechne metody stosowane przez konkurencyjne firmy wykradające sobie technologie i informacje. Konsekwencjami mogą być najczęściej przerwy w pracy i działaniu poszczególnych komputerów lub całej sieci. Dodatkowo zdarzają się także uszkodzenia sprzętu, utraty ważnych i poufnych danych.

Ze względu na zamiar wyróżnia się:

- atak umyślny – atakujący zdaje sobie sprawę z tego, co robi i jakie konsekwencje mogą z tego wyniknąć, na przykład atak w celu uzyskania konkretnie wytyczonych informacji,
- atak nieumyślny – atakujący przypadkowo i nieświadomie dokonuje ataku, na przykład jeden z użytkowników serwera przez błąd programu obchodzi system autoryzacji uzyskując prawa administratora.

Biorąc pod uwagę skutek otrzymuje się:

- atak udany – rozpoczęty atak przez atakującego kończy się osiągnięciem zamierzonego celu, na przykład poprzez przeskanowanie sieci wykrywa lukę w zabezpieczeniu, którą wykorzystuje do ataku. Atak kończy się powodzeniem a haker zaciera za sobą ślady i opuszcza atakowany cel. Udany skutek ataku możemy podzielić na:
  - o aktywny – w wyniku ataku system komputerowy traci integralność, na przykład atak włamywacza, który

---

¹¹ P. Krawaczyński, D. Zelek, *Rodzaje i klasyfikacja włamań oraz ataków internetowych*, s. 2, <http://www.hal.trzepak.net/faq/winxp/wlamania.htm>, [15.06.2015].

usuwa pewną ilość ważnych danych oraz powoduje zmianę działania programów. Atakiem aktywnym może być także modyfikowanie strumienia danych lub tworzenie danych fałszywych,

- o pasywny – atak ten polega na wejściu do systemu bez dokonywania żadnych zmian w treści cyfrowej, na przykład atak włamywacza, który kopiuje pewną ilość ważnych danych nie powodując zmian w działaniu programów. Atakiem pasywnym może być także podsłuchiwanie lub monitorowanie przesyłanych danych. W tym przypadku celem osoby atakującej jest odkrycie zawartości komunikatu. Typowym atakiem pasywnym może być analiza przesyłu danych (traffic analysis). Ataki pasywne są bardzo trudne do wykrycia, ponieważ nie wiążą się z modyfikacjami jakichkolwiek danych,

– atak nieudany – rozpoczęty atak ostatecznie nie osiąga zamierzonego celu.¹²

W przypadku, gdy użytkownik gry internetowej staje się ofiarą przestępstwa kradzieży mienia, nie pozostaje na straconej pozycji. Pokrzywdzony powinien podjąć odpowiednie działania w stosunku do zaistniałej sytuacji. Pierwszym etapem jest zgłoszenie problemu do administratora usługi, w której nastąpiło popełnienie przestępstwa kradzieży. W tym celu pokrzywdzony ma do dyspozycji liczne wewnętrzne odnośniki i narzędzia takie jak maile, formularze zgłoszenia problemu, telefon kontaktowy, a także może napisać do odpowiedniej osoby w samej grze. Firmy dostarczające gry z gatunku MMORPG umieszczają wewnątrz świata gry postacie operowane przez wyznaczonych w tym celu pracowników. Taka osoba ma właśnie na celu zapewnić błyskawiczny kontakt w razie zaistnienia problemu. Administrator usługi po zgłoszeniu problemu przez pokrzywdzonego jest zobowiązany wewnętrznym regulaminem każdej z produkcji do podjęcia działań w celu rozwiązania i usunięcia zaistniałego problemu. Konto pokrzywdzonego zostaje na czas sprawdzania wyłączone z użytku. Administrator usługi sprawdza czy na konto faktycznie nastąpiło włamanie poprzez prześledzenie logów (jest to zapis

---

¹² P. Krawaczyński, D. Zelek, op. cit., s. 3.

elektroniczny, który stanowi historię operacji przeprowadzonych na danym koncie), a także numerów IP, z jakich łączono się z serwerami. Po wykryciu nieprawidłowości, administrator informuje pokrzywdzonego o wykryciu błędu i udziela dalszych szczegółowych informacji na temat czasu potrzebnego by przywrócić konto do stanu z przed włamania. Celem działań administratora jest przede wszystkim przywrócenie możliwości korzystania z usługi dla pokrzywdzonego, nie jest on za to organem śledczym i nie będzie podejmował działań mających na celu schwywanie i dochodzenie zadośćuczynienia od sprawcy. Całość działań administratora systemu nie powinna przekroczyć miesiąca, po tym czasie pokrzywdzony otrzyma zwrot dostępu do konta, a także zostaną przywrócone wszelkie skradzione dobra, które były celem ataku. W przypadku, gdy przestępca sprzedał dane do konta i samą możliwość jego użytkowania, nowy właściciel traci na rzecz pokrzywdzonego prawo użytkowania danego konta. Warto nadmienić, że opisany wyżej schemat działania administratora jest przykładem dla firm dysponujących znacznym zapleczem pracowników. Bardzo często zdarza się tak, że w przypadku kradzieży mienia będących częścią składową gier dostarczanych przez mniejsze firmy, administratorzy wykazują bierność i nie reagują na skargi pokrzywdzonego. W takim przypadku można wymusić egzekwowanie prawa przez poinformowanie odpowiednich organów ścigania.

Pokrzywdzony zawiadamia organ procesowy¹³ o podejrzeniu popełnienia przestępstwa. Aby wszczęcie postępowania było prawnie dopuszczalne, powinien istnieć, co najmniej taki zespół danych, który obiektywnie uprawdopodobnia fakt popełnienia przestępstwa, subiektywnie zaś wywołuje co do tego faktu wysoki

---

¹³ Organy ścigania określane także jako organy procesowe zalicza się do kategorii uczestników postępowania karnego. Organ taki posiada określoną strukturę organizacyjną i działa w oparciu o właściwe przepisy. W ramach postępowania przygotowawczego procesu można wyróżnić organy prowadzące postępowanie (śledztwo, dochodzenie) oraz organ nadzorujący przebieg postępowania, które same podejmują czynności procesowe, w tym także czynności dowodowe. Z. Swida, R. Ponikowski, W. Posnow, *Postępowanie karne część ogólna*, Warszawa 2008, s. 79; J. Grajewski, *Prawo karne procesowe część ogólna*, Warszawa 2007, s. 184; S. Waltoś, *Proces karny zarys systemu*, Warszawa 2009, s. 481; T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2011, s. 219.

stopień podejrzenia¹⁴. Organ procesowy w momencie wszczęcia postępowania musi określić klasyfikację prawną czynu zgłoszonego przez pokrzywdzonego.

W obecnym systemie polskiego prawa kradzież dobra z gier komputerowych w większości przypadków jest klasyfikowana jako kradzież informacji na mocy art. 267 k.k. Są jednak znane przypadki, gdy takie zgłoszenie jest zaliczane jako kradzież z włamaniem na mocy art. 279 k.k. Przepięstwo jakim jest kradzież mienia z gier internetowych posiada wszelkie przesłanki do tego by zawsze było klasyfikowane jako kradzież z włamaniem¹⁵. Dla przykładu: Policja z Zielonej Góry w 2011r. wszczęła postępowanie w sprawie zgłoszenia kradzieży „statku kosmicznego” o przybliżonej wartości 1000 zł, ponieważ pokrzywdzona inwestowała w grę prawdziwe pieniądze. Organ zaklasyfikował czyn jako kradzież z włamaniem¹⁶. Inny przypadek zgłoszenia kradzieży z gry internetowej dotyczył mieszkańca mazurskich Mikołajek. Pokrzywdzony złożył doniesienie o kradzieży dwóch postaci z gry MMORPG o łącznej wartości 5000zł. Poszkodowany przedstawił dowody zakupu wirtualnych przedmiotów, jakie znajdowały się na koncie. Policja podjęła działania mające na celu ustalenie sprawcy czynu zabronionego i zaklasyfikowała czyn jako kradzież z włamaniem¹⁷.

Organ przeprowadzający czynności sprawdzające¹⁸, powinien w pierwszej kolejności przesłuchać pokrzywdzonego, a następnie sprawdzić prawdziwość jego wersji. Ważne jest, aby pokrzywdzony przed zgłoszeniem podejrzenia popełnienia przestępstwa, wykorzystał wszystkie dostępne możliwości mogące pomóc mu w odzyskaniu skradzionego mienia (np. powiadomienie administratora usługi). Jest to ważny czynnik dowodowy w sprawie prowadzonej przez organ ścigania. W momencie przesłuchania,

---

¹⁴ T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2011, s. 669.

¹⁵ R. Zawłocki, *Przestępstwa przeciw mieniu i gospodarcze*, Warszawa 2011, s. 87.

¹⁶ <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/505045,Policja-szuka-zlodzieja-statku-kosmicznego>, [15.06.2015].

¹⁷ <http://www.fakt.pl/Ukradli-mi-szamanke-z-komputera-,artykuly,87579,1.html>, [15.06.2015].

¹⁸ Z. Świda, R. Ponikowski, W. Posnow, op. cit., s. 229; J. Grajewski, op. cit., s. 318.

pokrzywdzony powinien udzielić szczegółowych informacji na temat zdarzenia, dostarczyć możliwie jak największą liczbę informacji oraz poinformować, że skradzione dobra były niematerialne, ale posiadały wartość materialną w pieniądzu. Organ prowadzący przesłuchanie powinien ustalić:

- tytuł gry, której dotyczy zgłoszenie,
- administratora gry,
- wydawcę gry i ustawowego reprezentanta wydawcy na terenie Polski. Informacja ta jest bardzo ważna, ponieważ 99,9% produkcji gier internetowych to marki zagraniczne, często nie posiadające nawet oddziału na terenie Polski,
- co zostało skradzione. Pokrzywdzony musi wyraźnie zaznaczyć czy zostało mu ukradzione całe konto w grze internetowej, sam dostęp do takiego konta, czy też integralne części powiązane z takim kontem (elementy wyposażenia postaci gracza, same postacie bohaterów).

W czasie przesłuchania trzeba dążyć do ustalenia domniemanej przyczyny kradzieży. Pokrzywdzony może mieć informacje, które pozwolą określić, jakiego rodzaju ataku komputerowego padł ofiarą. Śledztwo może przebiegać inaczej, jeżeli zostanie ustalone, że do kradzieży mogło dojść na komputerze pokrzywdzonego, bez ingerencji zewnętrznej ze strony Internetu.

Największym problemem zarówno dla pokrzywdzonego jak i organu prowadzącego postępowanie jest ustalenie wartości skradzionego mienia. Rzeczy niematerialne o charakterze wirtualnym trudno jest wycenić, ponieważ nie posiadają swoich fizycznych odpowiedników. Wartością będzie subiektywna ocena pokrzywdzonego względem czasu i środków poświęconych na zdobycie danych wartości, które zostały skradzione. Elementy składowe skradzionego mienia mogą się zasadniczo różnić od siebie, gdyż część może pochodzić z wirtualnego sklepu, przypisanego do gry. Posiadają wtedy swoją sztywną cenę i ułatwiają oszacowanie całości poniesionych strat. Reszta elementów skradzionych musi być obiektywnie przeliczona na czas poświęcony w celu zdobycia takich materiałów (chodzi tu zarówno o przedmioty istniejące w grze, ale takie, które można zdobyć dla swojego bohatera jedynie przez czynne uczestniczenie w rozgrywce). Następnym czynnikiem wpływającym na oszacowanie całości po-

niesionych strat są wniesione opłaty abonamentowe, pozwalające pokrzywdzonemu na użytkowanie samej gry. Musi być to wartość wyliczona odpowiednio to skali poniesionych strat. Jeżeli pokrzywdzony utracił całkowicie dostęp do konta to można liczyć ten element jako całość spędzonego w świecie gry czasu od pierwszego logowania, w jednostkach miesięcznych¹⁹. Dopiero po zsumowaniu wszystkich tych elementów można wstępnie wnioskować o przybliżonej wartości skradzionego mienia. Nie jest możliwe precyzyjne wyliczenie takiej wartości, ponieważ sama specyfika mienia o charakterze wirtualnym jest trudna do oszacowania. Dopiero wtedy organ procesowy może wszcząć postępowanie lub też odmówić jego wszczęcia, gdy zachodzą uzasadnione przesłanki procesowe w oparciu o art. 17 k.p.k.

Informacje w formie elektronicznej są istotnym elementem w systemie dowodów²⁰. W sprawie o kradzież mienia z gier komputerowych znaczenie mają właśnie „dowody elektroniczne”, które pozwolą ujawnić okoliczności czynu i wysunąć określone wnioski. Narzędziem w rękach organu procesowego mogą być opinie biegłych informatyków i możliwość dokonywania ustaleń faktycznych na podstawie tego rodzaju dowodów i ich prezentacji w postępowaniu sądowym²¹. Organ prowadzący postępowania może zwrócić się do administratora usługi gry internetowej, w której doszło do przestępstwa kradzieży o przekazanie materiału dowodowego na potrzeby śledztwa. Uzyskane w ten sposób dowody elektroniczne dostarczą informacji na temat rodzaju ataku na konto pokrzywdzonego, adresu, z jakiego dokonano nieautoryzowanego logowania i narzędzi, jakimi posłużył się przestępca. Administrator dostarcza również informacje o podjętych czynnościach po zgłoszeniu zaistniałego problemu przez pokrzywdzonego.

---

¹⁹ R. Zawłocki, *Przestępstwa przeciw mieniu i gospodarcze*, Warszawa 2011, s. 68.

²⁰ T. Grzegorzczak, *Dowody w procesie karnym*, Warszawa 1998, s. 4, R. Kmiecik, *Prawo dowodowe*, Zakamycze 2005, s. 19; Z. Doda, A. Gaberle, *Dowody w procesie karnym*, Warszawa 1995, s. 23, A. Gaberle, *Dowody w sądowym procesie karnym*, Kraków 2007, s. 21, R. Kmiecik, *Prawo dowodowe zarys wykładu*, Warszawa 2008, s. 23, K. J. Pawelec, *Proces dowodzenia w postępowaniu karnym*, Warszawa 2010, s. 15.

²¹ K. J. Pawelec, op. cit., s. 25.

Komputer jest urządzeniem teleinformatycznym będącym nośnikiem danych i konieczne jest zabezpieczenie komputera należącego do pokrzywdzonego na potrzeby śledztwa. Maszyna zapisuje w swojej pamięci wszelkie operacje przeprowadzone w systemie. Powołanie biegłego z zakresu informatyki, pozwoli ujawnić działanie programu trzeciego (wirusa) na komputerze należącym do pokrzywdzonego, a także wszelkie inne próby nieautoryzowanego wejścia osoby trzeciej (hakera) do systemu operacyjnego. Biegły sądowy może również sprawdzić legalność posiadanego oprogramowania na komputerze pokrzywdzonego. Może się więc zdarzyć tak, że w przypadku wykrycia pirackiej kopii programu na dysku twardym, pokrzywdzony stanie się również oskarżonym w innym już postępowaniu karnym. Opinia biegłego będzie jednoznacznym dowodem świadczącym o tym czy włamania dokonano poprzez komputer pokrzywdzonego czy wewnętrzne serwery administratora gry internetowej.

Ustalenie źródła incydentu da odpowiedź czy atak nastąpił z komputera znajdującego się na terenie Polski. Bardzo często zdarza się, że hakerami są mieszkańcy państw obcych. Specyficzne systemy prawa, obowiązujące w tych krajach mogą sprawić, iż ustalenie i ukaranie sprawcy będzie trudne, jeśli pochodzi on z np. w Chin, Brazylii, Rosji. Próba ściągnięcia podejrzanego dla potrzeb prowadzonego postępowania karnego musiałaby się wiązać z zastosowaniem ekstradycji obywatela obcego państwa. Sprawa będzie wyglądała inaczej, gdy okaże się, że włamanie nastąpiło w całości na terenie Polski. Sprawdzenie adresu IP da organom ścigania informacje na temat dokładnego położenia komputera, z jakiego dokonano włamania i jego domniemanego właściciela. Metoda taka jest, zatem bardzo skuteczna, ale tylko w przypadkach, gdy sprawca również jest obywatelem Polski. W momencie zatrzymania podejrzanego zabezpiecza się także materiał dowodowy pod postacią komputera, z którego dokonano włamania i wszelkich nośników danych znalezionych w miejscu zamieszkania i zatrzymania sprawcy czynu zabronionego. Analiza skonfiskowanego sprzętu komputerowego na potrzeby śledztwa dostarczy dowodów pod postacią zapisów elektronicznych. Dowody takie pozwolą określić dokładną datę i czas popełnienia przestępstwa, a także, jakimi narzędziami posłużył się podejrzany.

ny. Należy mieć także na uwadze, że zabezpieczanie materiału dowodowego w pewnych sytuacjach może być utrudnione lub nawet niemożliwe. Sprawca może umyślnie zatrzeć ślady swojej działalności w pamięci komputera, znacząco utrudnić tym samym pracę organów śledczych. W przypadku zniszczenia fizycznego nośnika danych lub innego uszkodzenia mechanicznego takiego nośnika, odtworzenie historii procesów jakie zaszły w systemie może być niemożliwe.

Przestępstwa komputerowe różnią się w znacznym stopniu od przestępstw klasycznych. Dużym problemem dla współczesnych organów ścigania i współczesnej kryminalistyki jest zatrzymanie sprawcy przestępstwa internetowego, pochodzącego z obcego kraju. Wynika to z faktu, że sprawca przestępstwa nie musi być fizycznie na miejscu zbrodni, co utrudnia wykrycie i ściganie sprawcy. Haker, aby dokonać zaplanowanego czynu może wykorzystać w tym celu dowolne urządzenie teleinformatyczne przystosowane do tego by łączyć się z siecią internetową. Nie istnieją granice przestępstwa komputerowego, przez co powstaje szereg przeszkód formalnych, utrudniających ich ściganie z uwagi na różnorodność systemów prawnych oraz problemy wynikające z właściwości podmiotów uprawnionych do ścigania.

Bibliografia

1. Brzozowska M., *Ochrona danych osobowych w sieci*, Wrocław 2012.
2. Doda Z., Gaberle A., *Dowody w procesie karnym*, Warszawa 1995.
3. Dovey J., Kennedy H. W., *Kultura gier komputerowych*, Warszawa 2011.
4. Gaberle A., *Dowody w sądowym procesie karnym*, Kraków 2007.
5. Gola R., *Prawo Internetu dla praktyków*, Gdańsk 2009.
6. Grajewski J., *Prawo karne procesowe część ogólna*, Warszawa 2007.
7. Grzegorzczak T., *Dowody w procesie karnym*, Warszawa 1998.
8. Grzegorzczak T., Tylman J., *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2011.
9. <http://www.fakt.pl/Ukradli-mi-szamanke-z-komputera-artykuly,87579,1.html>, [15.06.2015].
10. <http://www.polskieradio.pl/5/3/Artykul/505045,Policja-szuka-zlodzieja-statku-kosmicznego>, [15.06.2015].
11. Kmieciak R., *Prawo dowodowe zarys wykładu*, Warszawa 2008.
12. Kmieciak R., *Prawo dowodowe*, Zakamycze 2005.
13. Krawczyński P., Zelek D., *Rodzaje i klasyfikacja włamań oraz ataków internetowych*, <http://www.hal.trzepak.net/faq/winxp/wlamania.htm>, [15.06.2015].

14. Pawelec K. J., *Proces dowodzenia w postępowaniu karnym*, Warszawa 2010.
15. *Rosnąca popularność gier MMORPG*, Praca w biznesie komputerowym, <http://praca.komputerowcy.info/2012/02/14/rosnaca-popularnosc-gier-mmorpg/>, [14.02.1012].
16. Siwicki M., *Nielegalna i szkodliwa treść w Internecie*, Warszawa 2011.
17. Stefański R. A., *Prawo karne materialne część szczególna*, Warszawa 2009.
18. Świda Z., Ponikowski R., Posnow W., *Postępowanie karne część ogólna*, Warszawa 2008.
19. Urbańska-Galanciak D., *Homo players. Strategie odbioru gier komputerowych*, Warszawa 2010.
20. Waltoś S., *Proces karny zarys systemu*, Warszawa 2009.
21. Zawłocki R., *Przestępstwa przeciw mieniu i gospodarcze*, Warszawa 2011.

Dr hab. Jacek Dworzecki¹

Wyższa Szkoła Policji w Szczytnie

SYSTEM PREWENCJI KRYMINALNEJ W REPUBLICE SŁOWACKIEJ. WPROWADZENIE DO PROBLEMATYKI

Streszczenie

Artykuł przedstawia system prewencji kryminalnej funkcjonujący w realiach Republiki Słowackiej. W tekście omówiono m.in. istotę działań profilaktycznych, podejmowanych wobec zjawisk niedostosowania społecznego występujących na terenie Słowacji. Zaprezentowano wszystkie trzy poziomy systemu (krajowy, regionalny, lokalny) oraz przybliżono (w zarysie) „Narodową strategię prewencji kryminalnej na lata 2012-2015”.

Słowa kluczowe: prewencja kryminalna, zapobieganie przestępczości, Republika Słowacka.

CRIME PREVENTION SYSTEM IN THE SLOVAK REPUBLIC. INTRODUCTION TO THE ISSUE

Abstract

This article presents a system of crime prevention functioning in the realities of the Slovak Republic. The text discusses, inter alia, the essence of preventive measures taken against the phenomena of social maladjustment occur-

---

¹ Dr hab. Jacek Dworzecki – absolwent Akademii Wychowania Fizycznego w Katowicach, kierunek wychowanie fizyczne (2004). Doktorat ze stopniem doktora nauk humanistycznych na Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie w 2008 r. W 2012 roku habilitował się w Akademii Korpusu Policji w Bratysławie. Dr hab. nauk społecznych w dyscyplinie nauki o bezpieczeństwie. Zainteresowania naukowe: bezpieczeństwo, kryminologia. Liczne publikacje zakresu nauk o bezpieczeństwie, w tym osiem monografii, cztery prace pod redakcją, trzy podręczniki akademickie oraz inne recenzowane opracowania jak artykuły, rozdziały w pracach zwartych itd. – ogółem 143, a także osiem artykułów nierecenzowanych.

Kontakt z Autorem: jacekdworzecki@o2.pl.

ring in Slovakia. All three levels of the system (national, regional, local) are presented and the "National Crime Prevention Strategy 2012-2015" is brought closer (in an outline).

Key words: crime prevention, crime deterrence, the Slovak Republic.

Wstęp

Utrzymywanie bezpieczeństwa publicznego jest jednym z najstarszych zadań publicznych i jest nierozzerwalnie związane z powstawaniem władzy publicznej². W procesie stanowienia prawa, jego stosowania, a nawet w literaturze prawniczej przyjęło się używanie tych określeń jednocześnie, zestawiając je w jeden termin „bezpieczeństwo i porządek publiczny”. Określenia te są na pewno zbliżone, w wielu wypadkach pokrywają się pod względem treści, są trudne do precyzyjnego oddzielenia i mimo wszystko niejednoznaczne³.

Bezpieczeństwo publiczne jest to stan równowagi przejawiający się akceptacją przez ogół społeczeństwa, istniejących predykcji konstytucyjnych i obowiązujących w drodze demokratycznego nadania norm prawnych. Pojęcie to przyjmuje postać stałego balansu społeczno-instytucjonalnego, który wynika z niezakłóconej pracy podmiotów umiejscowionych w strukturach administracji państwowej, samorządowej oraz zlokalizowanych w inicjatywach, podejmowanych wielopłaszczyznowo na rzecz szeroko rozumianego dobra społecznego, stanowiącego gwarancje zachowania przez obywateli należnych im praw⁴.

Jak wskazuje M. Stefański, „...heterogeniczność staje się normą funkcjonowania zależności ruchów społecznych, które obserwujemy nie tylko w Europie, a brak stabilności bezpośrednio wpływa na zagrożenie poczucia bezpieczeństwa w wymiarze mi-

---

² J. Widacki, *Ustrój i organizacja Policji w Polsce oraz jej funkcje i zadania w ochronie bezpieczeństwa i porządku*, Warszawa – Kraków 1998, s. 17.

³ D. Podleś, *Bezpieczeństwo publiczne*, [w:] B. Wiśniewski, S. Zalewski (red.), *Bezpieczeństwo wewnętrzne RP w ujęciu systemowym i zadań administracji publicznej*, Bielsko-Biała 2006, s. 28.

⁴ J. Dworzecki, *Policja w Polsce. Wybrane zagadnienia*, Kraków 2011, s. 31-32.

kro- i makrospołecznym”⁵. Wszelkie inicjatywy podejmowane na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa publicznego na wszystkich poziomach funkcjonowania każdego nowoczesnego, demokratycznego organizmu państwowego, powinny spotykać się nie tylko z ogólną akceptacją społeczeństwa, ale również – co bardzo istotne – z wymiernym i systemowym wsparciem ze strony instytucji i organizacji rządowych, z najwyższymi władzami państwowymi łącznie.

Istotnym warunkiem skutecznej ochrony bezpieczeństwa publicznego jest sprawność rządu oraz administracji publicznej we wszystkich obszarach życia społecznego⁶. Przedmiotowe opracowanie przedstawia ogólne założenia funkcjonowania systemu prewencji kryminalnej na terenie Republiki Słowackiej. Tekst może posłużyć jako materiał do prac komparatystycznych, analitycznych i diagnostycznych, realizowanych w ramach inicjatyw badawczych skorelowanych z obszarem nauk o bezpieczeństwie⁷.

Istota systemu prewencji kryminalnej na terenie Republiki Słowackiej

Inicjatywy podejmowane na terenie Republiki Słowackiej na rzecz zapobiegania zjawiskom niedostosowania społecznego, nie są współczesnym wytworem aktywności państwowych i samorządowych instytucji, w których obszarze zainteresowania znajdują się wszelkiego rodzaju patologie społeczne. Jeszcze przed 1990 r. podejmowano szereg projektów i przedsięwzięć, mających w swej istocie zapobiegać wszelkim zidentyfikowanym formom zachowań, niezgodnych z powszechnie akceptowanymi i przestrzeganymi normami życia społecznego.

---

⁵ M. Stefański, *Prewencyjno-edukacyjne działania Policji w systemie bezpieczeństwa publicznego*, Słupsk 2012, s. 15.

⁶ R. Szeremietiew, *Strategia narodowego bezpieczeństwa*, Warszawa 2000, s. 9.

⁷ Obszar wiedzy – nauki społeczne, dziedziny nauki – dziedzina nauk społecznych, dyscypliny naukowe – nauki o bezpieczeństwie. Źródło: Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 8 sierpnia 2011 r. w sprawie obszarów wiedzy, dziedzin nauki i sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych (Dz. U. z 2011 r. Nr 179, poz. 1065).

Na najwyższych szczeblach władzy państwowej, podejmowano decyzje o wdrażaniu różnych inicjatyw, przede wszystkim o charakterze organizacyjnym i legislacyjnym, których zadaniem było wdrożenie kompleksowego i skoordynowanego systemu edukacji, w tym społecznie oczekiwanych działań socjalizujących i resocjalizacyjnych, mających na celu wyeliminowanie przyczyn, czynników i warunków umożliwiających zachowania, będące nie do przyjęcia w ówczesnych realiach⁸. Zadania w tym zakresie powierzono instytucjom partycypującym w systemie prawnokarnym, do których należało zaliczyć państwowe formacje mundurowe odpowiedzialne za bezpieczeństwo i porządek publiczny oraz pozostałe podmioty wchodzące w skład organów ścigania i systemu sądownictwa. Obciążenie ww. podmiotów działaniami na polu profilaktyki społecznej, nie wykluczało aktywności w tym zakresie innych państwowych, samorządowych czy społecznych organizacji⁹.

W podejmowanych działaniach skorelowanych w pewnym stopniu z pojęciem polityki kryminalnej, koncentrowano się przede wszystkim na zapobieganiu i ograniczaniu recydywy, czyli powrotu do przestępstwa osób już karanych, a także faktycznym wzmocnieniu ochrony prawnej i instytucjonalnej dzieci oraz młodzieży, przed wpływem patologii społecznych w postaci np. alkoholizmu czy narkomanii. Władza przeznaczała także znaczącą część sił i środków do ochrony mienia. Przede wszystkim jednak, pod legendą interesu ogólnospołecznego, koncentrowano się na zabezpieczeniu mienia państwowego, jako wiodącej formy własności w owym czasie.

Dokonując analizy krytycznej podejmowanych, bądź pozostających tylko w fazie deklaracji, działań na polu zapobiegania zjawiskom niedostosowania społecznego należy stwierdzić, że w okresie „demokracji ludowej” na terenie Czechosłowacji, ich skuteczność była niewielka. Przede wszystkim nie udało się równomiernie rozłożyć stopnia intensywności, we wdrażanych działaniach i inicjatywach profilaktycznych, do wszystkich zdiagnozowanych

---

⁸ J. Matis, P. Hamaj, M. Martinská, *Sociológia armády: základy sociológie vojny a armády pre príslušníkov Ozbrojených síl Slovenskej republiky*, Liptovský Mikuláš 2008, s. 27-35.

⁹ J. Bubelini, *Prevencia kriminality*, Bratysława 2001, s. 74.

obszarów życia społecznego, w których zidentyfikowano dysfunkcje. Ponadto wiele nowych, implementowanych do bieżącej doktryny postępowania rozwiązań, miało charakter działań o stricte represyjnym charakterze.

W rozwiązywaniu problemów społecznych związanych z ujawnionymi patologiami, nie pomogła wszechobecna ideologizacja podejmowanych przez państwo działań, które w myśl partyjnie przyjętych założeń miały doprowadzić do błyskawicznych i spektakularnych efektów, bez względu na poniesione przez społeczeństwo koszty.

Zmiany społeczno-polityczne, które miały miejsce po 1989 r. wpłynęły pejoratywnie na efektywność kontroli przestępczości i to zarówno w zakresie działań represyjnych jak i profilaktycznych. W tym przejściowym okresie transformacji ustrojowej, niedoceniało szczególnie profilaktyki, którą traktowano „po macoszemu”, a wszelkie rozpoczęte wcześniej akcje, kampanie czy programy prewencyjne zarzucono lub kontynuowano bez należytej systematyczności. Nie dziwi więc fakt, że wiele wdrożonych pod koniec lat 80. przedsięwzięć profilaktycznych, nie przyniosło oczekiwanych rezultatów, a z uwagi na brak w tym okresie funkcjonalnych mechanizmów kontroli i koordynacji pracy prewencyjnej, można było prognozować, że to zagadnienie nadal będzie marginalizowane.

W okresie przemian politycznych, gospodarczych i społecznych po 1989 r., poszczególne podmioty wchodzące w skład słowackich organów ścigania, stopniowo dążyły do porzucenia odpowiedzialności za realizację działań w ramach prewencji kryminalnej¹⁰, a każda nowelizacja obowiązujących je aktów prawnych,

---

¹⁰ Prewencja kryminalna to profilaktyka i ochrona przed przestępczością. W pojęciu tym mieści się szereg celowych, zaplanowanych i skoordynowanych działań zorientowanych na neutralizację przyczyn przestępczości i zapobieganie zjawiskom niedostosowania społecznego. Ze społecznego i pragmatycznego punktu widzenia, prewencja kryminalna to uzasadnione działania nacechowane celowością i dalekowzrocznością, które dzięki rzetelnemu planowaniu i profesjonalnej koordynacji, przyczyniają się do zwalczania źródeł występowania deliktów. W działaniach tych uczestniczą instytucje państwowe i samorządowe oraz organizacje społeczne, które dzięki doborze odpowiednich form i metod oraz strategii postępowania, zapobiegają potencjalnym zagrożeniom bezpieczeństwa publicznego, a ponadto mają za zadanie neutralizację wszelkich przejawów zachowań społecznie nieakceptowanych oraz promowanie oczekiwanych postaw obywatelskich i wytwarzanie antykryminogennych warunków społecznego egzy-

skutkowała usuwaniem zapisów dotyczących przyporządkowanych tym instytucjom zadań w zakresie szeroko pojętej profilaktyki. Na przykład z ustawy nr 40 z dn. 24 kwietnia 1974 r.

stencjalizmu. Przy planowaniu przedsięwzięć realizowanych w ramach prewencji kryminalnej, trzeba mieć na uwadze, że przestępczość jest tylko jedną z wielu form patologii społecznych. Zidentyfikowane zjawiska o charakterze socjopatologicznym (określane również mianem dewiacji społecznych), stanowią jeden z najpoważniejszych, współczesnych problemów społecznych. Są one ściśle sprzężone ze społecznym systemem aksjonormatywnym i drobiazgowo reagują na każdą zmianę w życiu publicznym oraz jej konsekwencje. Przy szeroko rozumianych niecyklicznych przemianach struktur i funkcji społecznych, które zazwyczaj są poprzedzone zmianami postaw obywatelskich wobec określonych stanów, dochodzi paralelnie do reorientacji podmiotów tworzących system (np. w zakresie norm moralnych, społecznych i kulturowych) i ich zasymilowania z determinantami zjawisk socjo-patologicznych. Do współcześnie zidentyfikowanych zjawisk niedostosowania społecznego, należy zaliczyć przede wszystkim: celową i świadomą nieobecność uczniów na obowiązkowych zajęciach szkolno-lekcyjnych (wagarowanie), szykanowanie (np. w szkole, w pracy, w instytucjach opiekuńczo-resocjalizacyjnych), mobbing, alkoholizm, narkotyki i inne uzależnienia (np. hazard, palenie), przemoc domowa, agresja, znęcanie się, maltretowanie i zaniedbywanie dzieci, złośliwe i powtarzające się nagabywanie, prześladowanie zagrażające czyjemuś bezpieczeństwu (stalking), prostytutka, pornografia, kuplerstwo, handel ludźmi i handel organami, wykorzystywanie seksualne dzieci (w tym komercyjne), molestowanie seksualne, wandalizm (np. nielegalne graffiti), przemoc na stadionach (np. przestępczość pseudokibiców), zamieszki uliczne, zbiorowe zakłócanie porządku publicznego, przynależność do grup o charakterze ekstremistycznym, sekt religijnych, rasizm, ksenofobia, agresja elektroniczna (cyberprzemoc), wyludzanie poufnych informacji osobistych (pharming, phishing), samobójstwo, eutanazja, korupcja, klientelizm, inne zjawiska społecznie niebezpieczne (wykroczenia, stanowiące niższą formę świadomego łamania obowiązującego porządku prawnego), przestępczość (w tym formy dzielące ją zgodnie z dyspozycjami Kk. na zbrodnie i występki). Znaczna część patologii jest wzajemnie ze sobą powiązana, poszczególne zjawiska dopełniają się i są od siebie zależne. W dalszej konsekwencji takie konglomeraty prowadzą do naruszania obowiązujących norm prawnych (wykroczenia, przestępstwa) lub wytwarzają warunki do zaistnienia i trwania czynów zabronionych. Pojęciem komplementarnym prewencji kryminalnej jest zagadnienie represji kryminalnej. Represja kryminalna zwalcza stany socjo-patologiczne, wykorzystując w tym celu, dostępne prawnie sankcje i środki karne, które mają na celu uniemożliwienie przygotowania i popełnienia czynu karalnego. Pojęcie to, zawiera w sobie również prawo do ograniczenia praw i wolności obywatelskich, za pośrednictwem kompleksowego systemu (tworzą go policja, prokuratura, sądy) i trybów ścigania sprawców przestępstw (publiczno i prywatnoskargowy). Działania prewencyjne mają za zadanie, wytworzyć możliwości do prawidłowego postępowania, zwłaszcza wobec osób z grup szczególnego ryzyka, które są potencjalnymi sprawcami deliktów. Jeżeli inicjatywy prewencyjne i profilaktyczne nie odniosą zamierzonego efektu i dojdzie do złamania obowiązujących norm prawnych, kolejnym etapem będą działania o stricte represyjnym charakterze. Obopólna relacja, przenikanie i uzupełnianie się prewencji oraz represji, prowadzą do zwalczania zjawiska przestępczości w szeroko pojętym interesie społecznym. Źródło: Opracowanie własne.

o Korpusie Bezpieczeństwa Narodowego, nie przeniesiono do nowego aktu prawnego regulującego powstanie Korpusu Policji tj. Ustawy Rady Narodowej Republiki Słowackiej nr 204 z dn. 29 kwietnia 1991 r. o Korpusie Policji Republiki Słowackiej, dyspozycji dotyczących zadań nowej formacji w zakresie prewencji kryminalnej. Dopiero kolejny akt prawny definiujący i precyzujący działalność Korpusu Policji tj. Ustawa Rady Narodowej Republiki Słowackiej nr 171 z dn. 6 czerwca 1993 r. o Korpusie Policji, wskazał w § 2 pkt. 3 na konieczność podejmowania przez tę grupę dyspozycyjną działań profilaktycznych. Podobna sytuacja miała miejsce w przypadku nowych aktów prawnych regulujących działalność słowackich sądów, do których również w początkowym okresie przemian państwowych, nie wprowadzono zapisów o profilaktycznej roli w inicjatywach podejmowanych przez jednostki organizacyjne krajowego wymiaru sprawiedliwości.

Po 1989 r. uwidoczniła się w zachowaniu obywateli, wyraźna tendencja do lekceważenia obowiązującej w kraju legislatywy¹¹. Niestety stan ten, choć już w nieco mniejszym rozmiarze, obserwujemy do dnia dzisiejszego. W pierwszej dekadzie zainicjowanych przemian politycznych, obywatele Republiki Słowackiej w sposób nieadekwatny do obowiązujących w kraju dyspozycji formalno-prawnych, postrzegali problematykę podstawowych praw i wolności człowieka. W skrajnych przypadkach ustrój demokratyczny, w którym źródło władzy stanowi wola większości obywateli, postrzegano jako preludium do zachowań anarchistycznych, szczególnie przez osoby ze skłonnościami do popełniania przestępstw. Apatia i bierność społeczeństwa wobec zjawiska przestępczości, przejawiająca się m.in. niechęcią do współpracy z policją oraz innymi podmiotami systemu bezpieczeństwa wewnętrznego, była charakterystyczna dla okresu końca XX wieku.

Ponadto inne czynniki endo- i egzogenne warunkowały w tym okresie poziom przestępczości na Słowacji. Do tych pejora-

---

¹¹ Š. Kočan, *História a budúcnosť inštitútu vyšetrovania v Slovenskej republike*, [w:] J. Viktoriová, J. Blatnický (red.), *Vyšetrovanie – história, súčasnosť a budúcnosť*, Zborník z vedeckej konferencie so zaslanými zahraničnými príspevkami konanej dňa 7 septembra 2012, Bratislava 2012, s. 14-25.

tywnych faktorów należy zaliczyć m.in. kumulację problemów natury gospodarczej i socjalnej, pośród których na pierwszy plan wyłoniło się bezrobocie, niespójna i niekonsekwentna polityka legislacyjna państwa, otwarcie granic, problemy ekonomiczne w krajach sąsiednich oraz całkowity brak lub niska jakość mechanizmów i narzędzi kontrolnych, mających na celu realizację – przez uprawnione organy państwowe, inicjatyw weryfikujących legalność zachodzących w trakcie transformacji procesów industrialnych. Zachodzące zmiany z jednej strony determinowały dynamiczne przemiany i rozwój słowackiego społeczeństwa, a z drugiej stanowiły przyczynę gwałtownego wzrostu poziomu przestępczości¹².

Na początku 1989 r. na terenie Republiki Słowackiej odnotowano 46 398 czynów zabronionych, aby po czterech latach intensywnych przemian wskaźniki przestępczości osiągnęły wartość 146 125 deliktów. Jednocześnie wykrywalność przestępstw z poziomu 87,8% w 1989 r. spadła do 36,3% w 1993 r. Konsekwencją gwałtownego wzrostu przestępczości na Słowacji był spadek poczucia bezpieczeństwa u obywateli, co doprowadziło do radykalizacji oczekiwań społecznych, przejawiających się m.in. żądaniem zaostrzenia przez państwo działań represyjnych, poprzez wdrażanie „twardszego” prawa i coraz surowszych sankcji karnych.

W związku z gwałtownym po 1990 r. wzrostem poziomu przestępczości i towarzyszącym temu zjawisku negatywnym przemianom społecznym, ówczesny rząd Republiki Słowackiej podjął działania, polegające na wprowadzeniu w życie zapisów Uchwały nr 984 z dnia 22 grudnia 1992 r. dotyczącej programu zwalczania przestępczości i wdrożenia inicjatyw profilaktycznych na rzecz poprawy bezpieczeństwa publicznego w państwie. Powstrzymanie tendencji rosnących i stopniową redukcję poziomu przestępczości, uznano za jeden z podstawowych elementów niezbędnych dla ustabilizowania się sytuacji społecznej i dalszego rozwoju państwa.

---

¹² J. Viktorová, *Právne a etické aspekty vyšetrovania*, [w:] J. Viktorová, J. Blatnický (red.), *Vyšetrovanie – história, súčasnosť a budúcnosť*, Zborník z vedeckej konferencie so zaslanými zahraničnými príspevkami konanej dňa 7 septembra 2012, Bratislava 2012, s. 7-13.

Zawarty w ww. akcie woli organu państwowego program, koncentrował się na czterech podstawowych obszarach, tj.:

- wytworzeniu niezbędnych warunków, sprzyjających zapobieganiu dalszemu wzrostowi przestępczości i skuteczniejszej walki z tym zjawiskiem;
- stworzeniu warunków do lepszej koordynacji, konsolidacji oraz planowania działań mających na celu zwalczanie przestępczości;
- opracowaniu spójnej koncepcji zapobiegania przestępczości i wprowadzenia jej w życie;
- organizowanie i wspieranie badań nad przestępczością, w tym poszukiwanie efektywnych form jej zapobiegania, dążenie do zaktywizowania społeczeństwa na rzecz działań profilaktycznych oraz pozyskiwanie środków masowego przekazu, instytucji, organów i podmiotów opiniotwórczych do pomocy we wdrażanych inicjatywach prewencyjnych.

W oparciu o założenia ujęte w powyższym programie, powołano Radę Rządu Republiki Słowackiej ds. Prewencji Kryminalnej oraz uchwalono jej statut¹³, który jednoznacznie orientował działalność tego organu decyzyjnego na obszar zapobiegania i przeciwdziałania występowaniu zjawisk niedostosowania społecznego na Słowacji. Jednocześnie powołano do życia komisję Rady, przy której ukonstytuowały się cztery grupy eksperckie, zajmujące się problematyką narkomanii, prania brudnych pieniędzy, zapobiegania występowaniu patologii społecznych w zachowaniach dzieci i młodzieży oraz przeciwdziałania przestępczości popełnianej przez Romów.

Dynamiczny rozwój przestępczości po 1993 r. zwłaszcza w sferze gospodarczej i sektorze finansowym, podyktowały konieczność zdefiniowania nowych obszarów, w których należało podjąć natychmiastowe działania prewencyjne, na drodze ku tworzeniu zdrowego, demokratycznego i praworządnego organizmu państwowego.

Transformacja ekonomiczna kraju, w tym przekształcenia własnościowe majątku należącego do skarbu państwa i demokra-

---

¹³ Uchwała nr 214 Rządu Republiki Słowackiej z dnia 5 kwietnia 1993 r. o powołaniu Rady Rządu Republiki Słowackiej ds. Prewencji Kryminalnej.

tyzacja życia społecznego, otworzyły nowe możliwości w zakresie rozwoju przestępczości gospodarczej, a szczególnie takich jej przejawów jak korupcja, oszustwa podatkowe, celne, kredytowe, przenikanie rodzimych i zagranicznych zorganizowanych grup przestępczych do legalnego, krajowego sektora biznesu i finansów oraz legalizowanie środków pieniężnych pochodzących z przestępstw, a także innych deliktów w branży bankowej.

Wychodząc naprzeciw sytuacji zagrażającej bezpieczeństwu wewnętrznemu państwa, Rząd Republiki Słowackiej przyjął w dn. 21 marca 1995 r. Uchwałę nr 128 wdrażającą program zwalczania korupcji, pod nazwą „Czyste ręce”. Jednocześnie w miejsce odwołanej Rady ds. Prewencji Kryminalnej, powołano nowe ciało władcze pn. Rada Rządu Republiki Słowackiej ds. Zwalczania Działań Antyspołecznych. Koncepcja działania nowej Rady uległa zasadniczym zmianom, w porównaniu do doktryny realizowanej w latach poprzednich. Statut Rady ds. zwalczania działań antyspołecznych, nie zawierał już zapisu wskazującego na jej wiodącą, koordynacyjną rolę w zakresie przygotowania i realizacji ogólnokrajowego programu prewencji kryminalnej. Rolę Rady ograniczono do podejmowania inicjatyw inspekcyjnych wobec innych podmiotów administracji państwowej i samorządowej, które ustawowo były zobligowane do działań skorelowanych z problematyką ujętą w programie „Czyste ręce”.

W wyniku zmian wprowadzonych w 1995 r., na pierwszym miejscu w klasyfikacji najniebezpieczniejszych zjawisk niedostosowania społecznego, ujęto produkcję, handel i uzależnienie od narkotyków¹⁴. Pełnię plenipotencji dyspozycyjnych w zapobieganiu i zwalczaniu tej formy patologii społecznej, powierzono nowo powołanej Komisji Ministrów ds. Przeciwdziałania Narkomanii. Pokładane w Radzie ds. Zwalczania Działań Antyspołecznych nadzieje, na skuteczniejsze zapobieganie i zwalczanie patologii społecznych nie spełniły się. Rada, pomimo posiadanych instrumentów nadzorczych, prewencyjnych i represyjnych, nie zdołała zreorganizować doktryn postępowania wobec zjawisk niedostosowania społecznego, przyjętych w działaniach podmiotów słowackiego systemu bezpieczeństwa wewnętrznego. Praktyka

---

¹⁴ M. Lisoň, *Drogová kriminalita – možnosti jej kontroly PZ*, Bratislava 2003, s. 8-15.

wskazała, że funkcjonowanie Rady ma poważne ograniczenia natury praktycznej, a formuła jej strategii szybko się wyczerpała, uniemożliwiając tym samym skuteczną realizację działań w obszarze prewencji kryminalnej.

Wskutek negatywnych doświadczeń, jakie wyniesiono z okresu działalności Rady ds. Zwalczania Działań Antyspołecznych, powrócono do pierwotnej koncepcji zwalczania patologii społecznych. Została odtworzona Rada Rządu Republiki Słowackiej ds. Prewencji Kryminalnej, a w nowym statucie zdefiniowano jej koordynacyjną, inicjatywną oraz doradczą rolę, jako wiodącego organu państwowego w zakresie zapobiegania zjawiskom społecznym, związanym z zachowaniem się jednostek lub grup społecznych niezgodnym z obowiązującymi wartościami słowackiej kultury. Rekonstrukcja Rady ds. Prewencji Kryminalnej, wytworzyła warunki organizacyjne umożliwiające podejmowanie wieloletnich, cyklicznych działań profilaktyczno-kontrolnych mających za zadanie ograniczyć, a w dalszej konsekwencji zredukować zagrożenia bezpieczeństwa i porządku publicznego na Słowacji, których źródłem były dysfunkcjonalne zachowania społeczne.

Fundament podejmowanych przez Radę inicjatyw, stanowi „Narodowa strategia prewencji kryminalnej”, która jako dokument wiążący wszystkie podmioty administracji państwowej i samorządowej, jest uchwalana na okres 3-4 lat¹⁵.

Radę ds. Prewencji Kryminalnej, na której czele stoi jej przewodniczący – Minister Spraw Wewnętrznych, tworzą przedstawiciele centralnych oraz naczelnych organów administracji państwowej, reprezentanci samorządów lokalnych zrzeszonych w związku miast i gmin, pełnomocnicy Krajowego Stowarzyszenia Przedsiębiorców, przedstawiciele Słowackiej Asocjacji Ubezpieczycieli, osoby reprezentujące organizacje i stowarzyszenia pomocy społecznej, pracownicy jednostek samorządu terytorialnego, a także przedstawiciele wybranych instytucji naukowo-badawczych. Funkcję zastępcy przewodniczącego pełni Minister Sprawiedliwości. Jednostką wykonawczą Rady jest Sekretariat

---

¹⁵ Zob. np. „Narodowa Strategia Prewencji Kryminalnej na lata 2012-2015”. Źródło: Uchwała nr 807 Rządu Republiki Słowackiej z dnia 14 grudnia 2011 r. w sprawie projektu strategii prewencji kryminalnej i przeciwdziałania zachowaniom antyspołecznym (Dz. Urz. nr 40458/2011).

Rady, który jako komórka organizacyjna jest umiejscowiony w strukturach Ministerstwa Spraw Wewnętrznych.

Organy administracji państwowej powołują komisje ds. prewencji, które stanowią ciała doradcze aparatu rządowej administracji zespolonej w województwie (wojewody, starosty). W razie potrzeby, takie komisje mogą zostać utworzone również na poziomie miast i gmin.

W realiach Republiki Słowackiej funkcjonuje trójstopniowy system prewencji kryminalnej, który obejmuje¹⁶:

- poziom krajowy,
- poziom regionalny,
- poziom lokalny.

Prewencja kryminalna na poziomie krajowym

W ramach systemu prewencji kryminalnej na poziomie krajowym, realizowane są przede wszystkim zadania:

- legislacyjne, polegające na opracowaniu norm prawnych i innych dokumentów zawierających dyspozycje natury jurydycznej, w zakresie wszelkich zagadnień skorelowanych z pojęciem prewencji kryminalnej. Przygotowywanie do wdrożenia w ramach procedury ustawodawczej, aktów prawnych i związkowych, odnoszących się do problematyki zapobiegania i zwalczania zjawisk niedostosowania społecznego,
- koncepcyjne, których podstawową rolą jest formułowanie obowiązujących zasad i nakreślanie nowych obszarów oddziaływania kreowanej polityki w zakresie działań prewencyjnych. Doktryna działań prewencyjnych wspólnie z polityką karną tworzą politykę kryminalną, stanowiącą podsystem realizowanej polityki bezpieczeństwa państwa. W odróżnieniu od polityki karnej, która reprezentuje defensywną strategię kontroli przestępczości, a jej zasadnicze założenia koncentrują się na działaniach o represyjnym charakterze (zorientowanych na delikty które już za-

---

¹⁶ Rada Rządu Republiki Słowackiej ds. Prewencji Kryminalnej „Narodowa strategia prewencji kryminalnej w Republice Słowackiej”, Bratysława 2003, s. 15.

istniały), polityka w zakresie działań prewencyjnych odnosi się do przyszłości i wyraża ofensywny aspekt kontroli przestępczości, którego istota polega na przeciwdziałaniu czynom zabronionym przy wykorzystaniu metod i form z obszaru tzw. miękkiej profilaktyki (nieretorsyjnych). Najczęstszym przejawem realizacji działań w ramach prac koncepcyjnych, są wdrażane projekty i programy profilaktyczne, skierowane zarówno do szerokiego jak i wąskiego grona odbiorców,

- koordynacyjne, polegające na hierarchizacji oraz zsynchronizowaniu czasowo-przestrzennym programów profilaktycznych o zasięgu ogólnokrajowym, a także oddolnych inicjatyw, koncepcji i strategii zapobiegania przestępczości, czym zajmuje się specjalny zespół ekspertów-koordynatorów. Koordynowane są również zadania wynikające z międzynarodowych zobowiązań Republiki Słowackiej w zakresie prewencji kryminalnej,
- wsparcia finansowego, polegającego na racjonalnym i efektywnym podziale posiadanych środków pieniężnych, wobec inicjatyw profilaktycznych stanowiących reakcję na pojawiające się lokalnie i regionalnie formy patologii społecznych, które podejmowane są na różnych szczeblach i przez dowolne podmioty. W szczególności wspierane są akcje, kampanie i programy prewencyjne, wykazujące się dużą elastycznością środowiska odbiorców i podejmowanych obszarów tematycznych, przy jednoczesnym zachowaniu aktualności swoich zasadniczych założeń. Aspirujące do uzyskania dotacji działania, muszą być tożsame z kluczowymi założeniami krajowej polityki w zakresie działań prewencyjnych,
- doradczo-informacyjne i kreujące, w zakresie obsługi fachowych służb i podmiotów krajowego systemu prewencji kryminalnej oraz tworzenia nowych poza systemowych struktur na rzecz zapobiegania patologiom społecznym, w innych państwowych, samorządowych i społecznych instytucjach działających na rzecz szeroko pojętego bezpieczeństwa publicznego,

- edukacyjne, dotyczące przede wszystkim realizacji szkoleń w zakresie problematyki prewencji kryminalnej i prowadzenia doskonalenia zawodowego, dla przedstawicieli dziedzin zaliczanych do innych obszarów życia społecznego np. ekspertów z zakresu ochrony cywilnej, ochrony przeciwpożarowej, szkolnictwa, opieki społecznej, opieki zdrowotnej.

Podmiotami systemu prewencji kryminalnej na poziomie krajowym są: parlament, rząd, konstytucyjne organy doradcze oraz inne instytucje posiadające władcze plenipotencje.

Na poziomie ministerialnym w zakresie działań z obszaru prewencji kryminalnej, są realizowane zadania w analogicznym porządku jak w przypadku inicjatyw rządowych, choć ich wymiar jest dostosowany do faktycznych potrzeb i możliwości danego urzędu administracji rządowej. Na tym szczeblu omawianą problematyką zajmują się wydzielone komórki organizacyjne, umiejscowione w strukturach danego ministerstwa.

Wachlarz inicjatyw prewencyjnych uzupełniają także akcje, programy i kampanie profilaktyczne organizowane przez inne instytucje administracji państwowej i samorządowej, które na potrzeby podejmowanych działań tworzą w swoich strukturach wyspecjalizowane agendy czy jednostki i komórki organizacyjne.

Do zadań rządu jako komponentu słowackiego systemu prewencji kryminalnej, należy m.in. aprobowanie do dalszego procedowania nowych koncepcyjnych rozwiązań zwalczania przestępczości i przeciwdziałania patologiom społecznym, zatwierdzenie strategii prewencji kryminalnej, jako podstawowego dokumentu konkretyzującego zadania państwa i jego podmiotów na rzecz poprawy stanu bezpieczeństwa publicznego. Strategia zawiera założone do osiągnięcia kluczowe cele, przy uwzględnieniu określonego uprzednio dla nich horyzontu czasowego, priorytety i etapy oraz sposoby ich realizacji. Ponadto na posiedzeniach rządu są omawiane wyniki działań podejmowanych w ramach systemu prewencji kryminalnej i zatwierdzane roczne sprawozdania z tych przedsięwzięć¹⁷.

---

¹⁷ Ustawa nr 583 z dn. 3 grudnia 2008 r. o prewencji kryminalnej i innych działaniach o charakterze antyspołecznym (Zbiór Ustaw nr 202 z dn. 20.12.2008, s. 5018).

System prewencji kryminalnej na poziomie regionalnym

System prewencji kryminalnej zlokalizowany na poziomie regionalnym jest oparty o podział administracyjny (województwa, powiaty) lub samorządowe jednostki podziału terytorialnego. Istnieją regiony, w których połączone podmioty administracji publicznej i samorządy lokalne, kolegialnie realizują zadania wynikające z „Narodowej strategii prewencji kryminalnej” na rzecz wspólnego dobra mieszkańców.

Regionalnymi elementami systemu prewencji są właściwe terenowo podmioty administracji państwowej lub samorządowej, a także ich lokalne agendy powołane do realizacji ściśle określonych zadań w zakresie bezpieczeństwa publicznego. Status urzędu regionalnego mają również podmioty zlokalizowane na szczeblu centralnym aparatu państwowego, ale tylko w przypadku wykonywania przez nie zadań prewencyjnych przyporządkowanych konkretnemu regionowi¹⁸.

Współpraca zarówno w wymiarze lokalnym jak i ponad regionalna, stanowi znak współczesnych czasów, ponieważ granice administracyjne nie stanowią żadnych barier zapobiegających rozprzestrzenianiu się patologii społecznych. Aby efektywnie przeciwdziałać wszelkim formom niedostosowania społecznego, należy posiadać o tych zjawiskach jak najszerszą wiedzę, w tym informacje o przyczynach i skutkach ich zaistnienia, mechanizmach je warunkujących oraz przesłankach, które mogą świadczyć, że dane zagadnienie może zaistnieć na określonym terenie w bliższej lub dalszej przyszłości. Ponadto doświadczenia wielokrotnie wypracowane na zasadzie prób i błędów, którymi dysponują regiony nawiedzone już w przeszłości patologiami dopiero pojawiającymi się na innym zagrożonym terenie, mogą stanowić nieocenioną pomoc w efektywnym zwalczaniu wszelkich zjawisk niedostosowania społecznego.

Pracę biur regionalnych koordynujących zwalczanie patologii społecznych, nadzoruje Rządowa Rada ds. Prewencji Kryminalnej. Na czele biura stoi Koordynator regionalny. Biuro regionalne

---

¹⁸ M. Ondicová, S. Uhrín, *Prevencia kriminality*, Plzeň 2012, s. 43.

umiejscowione jest w strukturach urzędów wojewódzkich, a jego pracownicy współtworzą strategię działań prewencyjnych, profilaktycznych i edukacyjno-informacyjnych, które w swoich założeniach odpowiadają specyfice danego regionu. Co roku z działań wykonywanych w ramach prewencji kryminalnej na terenie danego regionu, biuro regionalne sporządza sprawozdanie, z którym zapoznają się członkowie Rządowej Rady. Do obszaru zainteresowań biur regionalnych ds. prewencji kryminalnej i podległych im komórek wykonawczych, należą zagadnienia związane z szeroko pojętą przestępczością i innymi deliktami oraz wszelkie przejawy zachowań antyspołecznych, które są identyfikowane i analizowane, a następnie zwalczane przy wykorzystaniu dostępnych instrumentów prawnych, społecznych i ekonomicznych. Na szczeblu regionalnym przeprowadza się również wstępną analizę projektów (autorstwa lokalnych podmiotów), które dotyczą akcji, kampanii i programów profilaktycznych, proponowanych – po uzyskaniu akceptacji Rady i dzięki jej dotacjom, do wdrożenia na danym terenie.

Biuro regionalne ds. prewencji kryminalnej za pośrednictwem swojego głównego przedstawiciela – Koordynatora regionalnego, sprawuje merytoryczny nadzór nad działaniami podejmowanymi przez inne jednostki organizacyjne samorządów lokalnych, funkcjonujące na terenie danego województwa czy regionu.

Zadania systemu prewencji kryminalnej na poziomie lokalnym

Najniższym poziomem słowackiego systemu prewencji kryminalnej, objęte są przy uwzględnieniu kryteriów prawno-administracyjnych i ludnościowych tereny miast, gmin albo ich części np. dzielnice, osiedla, sołectwa.

Właściwymi organami, którym powierzono na tym obszarze zadania w zakresie przeciwdziałania i zapobiegania zjawiskom niedostosowania społecznego, są terenowe podmioty administracji samorządowej, a także inne lokalne placówki, powołane do wykonywania zadań na rzecz bezpieczeństwa mieszkańców. Skład instytucji systemu prewencji uzupełniają również jednostki i ko-

mórki organizacyjne państwowych grup dyspozycyjnych np. komisariaty Korpusu Policji, filie stowarzyszeń pomocy społecznej czy innych organizacji pożytku publicznego, itp.

Działania realizowane w ramach strategii prewencji kryminalnej na poziomie lokalnym mają swoją specyfikę. Zauważalna jest od wielu lat wyższa efektywność działań profilaktycznych podejmowanych na tym szczeblu, ale ta skuteczność wynika ze spełnienia wielu określonych warunków. Należy do nich zaliczyć na przykład brak anonimowości pośród podmiotów, na które profilaktyka ma oddziaływać. W mniejszych skupiskach ludzkich, obowiązujące normy prawne są przestrzegane o wiele bardziej rygorystycznie, aniżeli ma to miejsce w dużych aglomeracjach miejskich. Bowiem łamanie ustalonego i powszechnie akceptowanego porządku przynosi konsekwencje, które są w swej istocie bardziej dolegliwe i realnie odczuwalne dla wszystkich członków danej mniejszości. Małe zbiorowości są w stanie wygenerować dyspozycje natury legislatywnej, utrzymane np. w tonie rozkazująco-nakazowym, które są niejako „szyte na miarę” wobec zidentyfikowanych zjawisk o pejoratywnej społecznie proveniencji.

Podejmowane w ramach miast i gmin inicjatywy mają charakter kompleksowy, ponieważ nie ograniczają się tylko do prewencji sytuacyjnej, która niejako z definicji jest związana z określonym, pejoratywnym zjawiskiem zachodzącym w konkretnym czasie i przestrzeni. Działania prewencyjne na poziomie lokalnym, obejmują również zagadnienia z zakresu profilaktyki społecznej i kształtują postawy antywiktyimizacyjne.

Wszystkie projekty profilaktyczne powinny być realizowane na każdym etapie działań prewencyjnych tj. w fazie prewencji podstawowej (pierwszorzędowa), prewencji wtórnej (drugorzędowa) oraz prewencji naprawczej (trzeciorzędowa)¹⁹.

---

¹⁹ Prewencja podstawowa (pierwszorzędowa), koncentruje się przede wszystkim na działaniach i inicjatywach o charakterze wychowawczym, edukacyjnym, organizacji czasu wolnego, a także przedsięwzięciach doradczych, kierowanych do ogółu społeczeństwa. To inspirowanie obywateli do podejmowania starań na rzecz podnoszenia poziomu bezpieczeństwa, zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i na nieco szerszej płaszczyźnie, tj. w społecznościach lokalnych (najbliższym otoczeniu). W ramach pierwszorzędowego oddziaływania wychowawczo-edukacyjnego, szczególną uwagę poświęca się dzieciom i młodzieży (np. w zakresie organizacji czasu wolnego czy swobodnego dostępu do infrastruktury).

Poszczególne stadia działań zapobiegawczych pierwszo-, drugo- i trzeciorzędowych są realizowane we wszystkich trzech obszarach oddziaływania profilaktycznego tj. prewencji społecznej, sytuacyjnej oraz wiktyimizacyjnej²⁰.

---

ry umożliwiającej uprawianie dowolnych form aktywności fizycznej, w tym sportu). Podstawowym obszarem oddziaływania tej formy prewencji jest rodzina, środowisko szkolne oraz wspólnota lokalna. Prewencja wtórna (drugorzędowa) skupia się na osobach posiadających cechy i predyspozycje wiktyimizacyjne oraz podmiotach indywidualnych narażonych na sprawstwo czynu zabronionego. Obszarem zainteresowania prewencji drugorzędowej są również jednostki z tzw. grup ryzyka społecznego (m.in. objęte systemem pomocy socjalnej państwa, osoby pochodzące z rodzin niewydolnych wychowawczo lub rodzin dysfunkcyjnych), a także osoby zagrożone lub już doświadczające różnych form patologii społecznych (np. uzależnienie od alkoholu, narkotyków, hazardu, ofiary fizycznego i psychicznego znęcania się, wagarowanie, wandalizm, konflikty między etniczne, długotrwałe bezrobocie) oraz ludzie narażeni na inne skutki zjawisk o kryminogennym charakterze. Odbiorcami działań profilaktycznych, podejmowanych w ramach prewencji wtórnej są zarówno potencjalne ofiary jak i potencjalni sprawcy przestępstw. Prewencja naprawcza (trzeciorzędowa) koncentruje się na osobach, które już doświadczyły przestępstwa i to zarówno w charakterze ofiary jak i sprawcy. Podejmowane działania mają na celu przeciwdziałać powtarzaniu się sytuacji, w których podmiot oddziaływania prewencyjnego ponownie mógłby stać się pokrzywdzonym (wtórna wiktyimizacja) lub powrócić do przestępstwa (zapobieganie recydywie). Ponadto zamierzeniem wszelkich inicjatyw tej fazy działań prewencyjnych, jest pielęgnacja dorobku wcześniejszych interwencji, w tym wielopłaszczyznowego kontynuowania resocjalizacji oraz rekonstrukcji dysfunkcyjnego środowiska społecznego. Profilaktyka jest skierowana do ofiar i sprawców deliktów, a jej główne założenia opierają się na zapewnieniu efektywnej reintegracji społecznej podmiotów, na które oddziałują m.in. w postaci udzielenia pomocy psychiatrycznej, psychologicznej, w ramach opieki zdrowotnej, pośrednictwo pracy – w tym przekwalifikowanie, poradnictwo socjalne i rodzinne, pomoc w uzyskaniu lokalu mieszkalnego, itd.). Źródło: Opracowanie własne na podstawie Ustawy nr 583 z dn. 3 grudnia 2008 r. o prewencji kryminalnej i innych działaniach o charakterze antyspołecznym.

²⁰ Obszarem oddziaływania prewencji społecznej są wszystkie zidentyfikowane przejawy działań niezgodnych z obowiązującymi normami prawnymi. To podejmowanie inicjatyw mających na celu przeciwdziałanie wszelkim czynom zabronionym, zarówno przestępstwom jak i wykroczeniom, a także zapobieganie faktorom warunkującym występowanie zjawisk niedostosowania społecznego. Działania te mają za zadanie wpływać na proces socjalizacji i integracji społecznej, a ich głównym celem jest zmiana niekorzystnych warunków społecznych i gospodarczych, które są postrzegane za najważniejsze przyczyny występowania deliktów. W ramach prewencji społecznej tworzone są akcje, kampanie i programy profilaktyczne skierowane do ogółu społeczeństwa, w tym do wszystkich grup wiekowych. Inicjatywy są skoncentrowane na jednostkach i grupach wykluczonych z udziału w życiu społecznym, a także kierowane do rodzin, dzieci i młodzieży, osób objętych opieką penitencjarną i postpenitencjarną. Prewencja sytuacyjna jest zorientowana na zapobieganie przestępczości, ochronę porządku publicznego, zdrowia, życia i mienia podmiotów jej oddziaływania. W działaniach podejmowanych w ramach tego obszaru przyjmuje się założenia,

Zaletą działań profilaktycznych podejmowanych na poziomie lokalnym jest fakt, że partycypowaniem w nich są zainteresowane nie tylko miejscowe organy samorządowe oraz agendy instytucji rządowych, ale również okoliczne podmioty i przedsiębiorstwa prywatne, a także stowarzyszenia społeczności lokalnych. Uzyskiwane efekty są odczuwalne nie tylko w postaci spadku realnej przestępczości, co potwierdzają statystyki, ale również przynoszą inne niewymierne korzyści, jak np. zmiana postaw obywateli w podejściu do własnego bezpieczeństwa, wzrost poczucia bezpieczeństwa w miejscu swojego zamieszkania, pogłębienie współpracy mieszkańców z instytucjami państwowymi, samorządowymi działającymi w miejscu ich zamieszkania czy zintensyfikowanie wzajemnych relacji sąsiedzkich, a także kształtowanie bilateralnej odpowiedzialności (mieszkańców i organów) za poziom bezpieczeństwa na własnym terenie.

Te pozytywne następstwa o społeczno-psychologicznym charakterze nie odnoszą się tylko do okresu i zbiorowości, do których były pierwotnie kierowane działania profilaktyczne, ale w dłuższej perspektywie mają również realny, szerszy wpływ na całe lokalne społeczeństwo. Aby uzyskać najwyższą efektywność inicjatyw mających przeciwdziałać patologiom społecznym na rodzimym terenie, podmioty lokalnego systemu prewencji kryminalnej muszą wytworzyć określone warunki, w tym:

- zapewnić adekwatną do potrzeb, wykwalifikowaną kadrę ekspertów posiadających bogate doświadczenia w zakresie podejmowanej problematyki, a także w sposób właściwy m.in. pod względem metodycznym i organizacyjnym, przy-

---

że konkretne rodzaje przestępstw występują w określonych przedziałach czasowych, miejscach i przy towarzyszeniu im specyficznych okoliczności. Za pomocą środków ochrony fizycznej i technicznej, podejmowane są działania zmierzające do zminimalizowania warunków i sytuacji o kryminogennym charakterze. W ramach prewencji sytuacyjnej, najefektywniejsze są działania podejmowane w zakresie zapobiegania przestępstwom przeciwko mieniu. Prewencja wiktymizacyjna opiera się na koncepcji propagowania bezpiecznych zachowań, szczególnie w odniesieniu do różnych sytuacji i zagrożeń kryminalnych, a jej zasadniczy nurt stanowi przygotowanie psychiczne potencjalnych ofiar deliktów. Ponadto realizowane są inicjatywy, kierowane zarówno do podmiotów indywidualnych jak i grup społecznych w postaci m.in. doradztwa prawnego, wsparcia psychologicznego i opieki zdrowotnej, kursów samoobrony oraz propagowania nowoczesnych środków technicznych służących do ochrony osobistej. Źródło: Opracowanie własne.

gotować do wdrożenia programy profilaktyczne, koordynować przebieg oraz dokonać ich oceny sumarycznej i analizy krytycznej;

- uzyskać wsparcie podmiotów administracji państwowej i samorządowej wyższego szczebla, nie tylko w zakresie implementacji nowych regulacji prawnych, czy propozycji pilotażowych programów profilaktycznych, ale także w kwestii wsparcia materialnego (finansowego, rzeczowego).

To co jest bardzo charakterystyczne dla systemu prewencji kryminalnej realizowanej na szczeblu lokalnym to fakt, że wszystkie działania są podporządkowane konkretnej zbiorowości i uwzględniają jej bieżące potrzeby, ponieważ dotyczą najbliższego otoczenia, domu, szkoły, miejsca pracy i odpoczynku oraz innych miejsc, w których członkowie danej społeczności funkcjonują, a meritum tej problematyki jest dostrzegane w wielu krajach²¹.

Narodowa strategia prewencji kryminalnej na lata 2012–2015. Zarys

Rząd Republiki Słowackiej przyjął „Narodową strategię prewencji kryminalnej na lata 2012-2015”, która w swych założeniach zarówno odnosi się do uprzednio realizowanych działań profilaktycznych, w wielu przypadkach stanowiąc naturalną ich kontynuację, jak również wyznacza nowe kierunki rozwoju inicjatyw, zmierzających do przeciwdziałania i zwalczania skutków występowania zjawisk niedostosowania społecznego na terenie kraju.

Biorąc pod uwagę dynamizm życia społecznego, który jest udziałem każdego nowoczesnego organizmu państwowego i pojawiające się intensywne zmiany na wielu płaszczyznach funkcjonowania państwa, nowa strategia została oparta na priorytetach w zakresie zapobiegania i zwalczania przestępczości, wychodząc naprzeciw potrzebom obywateli.

---

²¹ R. Svatoš, *Kriminologie*, Plzeň 2012, s. 86-87.

Krajowe doświadczenia uzyskane w wyniku wielu lat pracy na polu prewencji kryminalnej, a także oczekiwania i zalecenia międzynarodowych organizacji zajmujących się zapobieganiem przestępczości, wygenerowały problemy i obszary, w których trzeba podjąć nowe inicjatywy o prewencyjnym charakterze.

Priorytety nie są jedynymi elementami strategii prewencji kryminalnej, niemniej stanowią jej najważniejszą część i należy do nich zaliczyć takie zagadnienia jak:

- dążenie do ograniczenia wzrostu przestępczości oraz występowania innych patologii społecznych, a także modyfikacja ich ciężaru gatunkowego – stopnia dolegliwości społecznej;
- poprawa stanu bezpieczeństwa w wymiarze regionalnym i lokalnym;
- eliminacja zjawisk niedostosowania społecznego w grupach wysokiego ryzyka (w wymiarze indywidualnym zjawiska negatywne związane z fizycznym bytem jednostki; w wymiarze zbiorowym zjawiska negatywne związane np. z życiem rodziny);
- zwalczanie wszelkich przejawów promowania przez media pozytywnego wizerunku czynów i zachowań antyspołecznych, bezprawnych lub innych spenalizowanych działań oraz sposobu postępowania, które zarówno z prawnego jak i społecznego punktu widzenia są nieakceptowane przez ogół obywateli kraju.

W wybranych ministerstwach funkcjonują zespoły ludzkie, którym powierzono realizację kompleksowych lub częściowych zadań, w ramach ustalonych priorytetów systemu prewencji kryminalnej.

Ministerstwo Spraw Wewnętrznych podejmuje w obszarze działań prewencyjnych przedsięwzięcia polegające m.in. na inicjowaniu i podtrzymywaniu dialogu społecznego (dwustronnego, wielostronnego) w zakresie wspólnego przeciwdziałania i zapobiegania, wszelkim zidentyfikowanym zjawiskom patologicznym i to na wszystkich poziomach zarządzania tego urzędu. Organ ten jest odpowiedzialny za realizację szkoleń specjalistycznych dla pracowników administracji państwowej i samorządowej oraz organizacji społecznych czy podmiotów pożytku publicznego, które

funkcjonują w krajowym systemie prewencji kryminalnej. MSW współpracuje z innymi podmiotami z kraju i z zagranicy, w zakresie przygotowania, realizacji i weryfikowania efektywności planowanych, wdrażanych czy kontynuowanych programów profilaktycznych.

Ministerstwo Sprawiedliwości współpracuje z organami (komisjami) pomocniczymi Organizacji Narodów Zjednoczonych, zarówno w zakresie zapobiegania i zwalczania przestępczości, jak i wspólnej polityki karnej. Uwzględniając istotne aspekty prewencji wymierzonej wobec specyficznych form przestępczości, zapewnia właściwy poziom szkolenia i doskonalenia zawodowego sędziów i asesorów sądowych oraz wzmacnia poziom bezpieczeństwa biernego i czynnego w jednostkach penitencjarnych.

Ministerstwo Pracy, Opieki Społecznej i Rodziny w ramach szeroko pojętej prewencji kryminalnej, realizuje m.in. wytyczne wynikające z „Narodowego programu pomocy dzieciom”, a także inicjuje projekty integracyjne skierowane do mniejszości romskich. Ponadto organ ten podejmuje działania prewencyjne zmierzające do zapobiegania przemocy w rodzinie, w tym wykonuje zadania wynikające z „Narodowego programu zapobiegania przemocy wobec kobiet”. Ministerstwo wdraża również szereg projektów, zmierzających do efektywnego przeciwdziałania zjawisku przemocy domowej, ze szczególnym uwzględnieniem ochrony praw kobiet i dzieci, które są najbardziej zagrożonych tą formą patologii społecznej. Pracownicy ministerstwa zajmują się doradztwem zawodowym oraz szkoleniami specjalistycznymi skierowanymi przede wszystkim do pracowników socjalnych, którzy w swojej codziennej pracy mają do czynienia z różnymi formami dewiacji społecznych. Ponadto poszczególne komórki organizacyjne resortu, inicjują w ramach wsparcia terenowej pracy socjalnej, projekty zorientowane na zapobieganie konsumpcji narkotyków oraz innych środków odurzających i psychotropowych, a także działają na rzecz ograniczenia przestępczości polegającej na wykorzystywaniu i znęcaniu się na dziećmi. W zakresie funkcji społecznej, stanowiącej komponent krajowej polityki zatrudnienia, Ministerstwo Pracy, Opieki Społecznej i Rodziny realizuje za pomocą posiadanych instrumentów wykonawczych, działania w ramach aktywnej polityki rynku pracy. Inicjatywy te zmierzają

do obniżenia faktycznego poziomu bezrobocia, będącego jednym z potencjalnych czynników warunkujących występowanie zjawisk niedostosowania społecznego na danym terenie.

Ministerstwo Szkolnictwa, Nauki, Badań i Sportu w ramach narodowej strategii prewencji, realizuje zadania wynikające np. z „Narodowego programu edukacji i wychowania w Republice Słowackiej”. Nacisk jest kładziony przede wszystkim na kształtowanie świadomości prawnej i społecznej, a także wskazywanie właściwych postaw moralnych. Ponadto urząd ten inicjuje programy profilaktyczne zogniskowane wokół problemów przemocy i agresji w środowisku szkolnym, a także organizuje zajęcia odbywające się w szkole lub poza jej terenem, nie będące częścią obowiązkowego programu szkolnego i mające charakter fakultatywny.

Ministerstwo Rolnictwa realizuje w ramach prewencji kryminalnej m.in. działania wynikające z polityki antynarkotykowej Unii Europejskiej, na podstawie np. „Europejskiego programu zwalczania uzależnień i handlu narkotykami”. W toku podejmowanych czynności urząd ten dostosowuje regulacje wspólnoty do bieżącej doktryny postępowania i krajowego porządku prawnego. Ponadto ministerstwo opracowuje, koordynuje i analizuje skuteczność wdrażanych działań profilaktycznych, które w zakresie merytorycznym są skupione wokół problematyki około narkotykowej. Do czynności stricte przyporządkowanych Ministerstwu Rolnictwa, które jednoznacznie charakteryzują się wydziwieniem prewencyjnym, należy zaliczyć wszelkie działania informacyjne skoncentrowane wokół zagadnień bezpieczeństwa żywnościowego, potencjalnych epidemii pochodzenia odzwierzęcego oraz wykorzystywanie wszelkich dostępnych środków, w ramach czynności mających na celu zapewnienie lasom bezpieczeństwa i stworzenia warunków do prawidłowego wzrostu i rozwoju.

Ministerstwo Środowiska Naturalnego koncentruje swoją działalność prewencyjną na obniżeniu faktycznego poziomu przestępczości w podległym sobie obszarze kompetencyjnym, poprzez efektywniejsze rozmieszczanie i zarządzanie podległymi formacjami mundurowymi (np. straż ochrony przyrody) oraz udoskonalanie na terenach parków narodowych i na obszarach chronionego krajobrazu, systemu infrastruktury informacyjnej.

Ministerstwo Transportu, Poczty i Telekomunikacji wdraża na wielu płaszczyznach swojej aktywności, systemowe rozwiązania mające na celu poprawę aktualnego stanu bezpieczeństwa, w podległym ustawowo obszarze działań. Urząd ten kładzie bardzo duży nacisk na szkolenie swoich pracowników, jak i osób zatrudnionych w firmach kooperujących ze spółkami skarbu państwa, których działalność koncentruje się wokół bezpieczeństwa ruchu drogowego oraz obsługi teleinformatycznej kraju.

Ministerstwo Budownictwa i Rozwoju Regionalnego pośród działań kontrolnych, wkomponowanych w sferę zadań prewencyjnych, wykonuje m.in. inspekcje wydzierżawianych obiektów mieszkalnych i handlowych oraz zakładów produkcyjnych, które stanowią własność skarbu państwa, pod kątem właściwego ich użytkowania, zgodnie z obowiązującym prawem oraz innymi regulacjami legislacyjnymi. W zakresie postępowań konkursowych na stanowiska w spółkach skarbu państwa, ministerstwo wykorzystuje najlepsze rozwiązania z obszaru zarządzania zasobami ludzkimi oraz stosuje najwyższe normy, obowiązujące jednocześnie w etyce biznesu. Ponadto działania nadzorczo-kontrolne ministerstwa, dotyczą również rozdysponowywania środków budżetowych oraz dotacji celowych pochodzących ze źródeł zewnętrznych np. fundusze unijne, w tym wsparcia finansowego asygnowanego na konkretne projekty. Wspecjalizowane komórki organizacyjne ministerstwa, prowadzą czynności wyjaśniające wszelkich pojawiających się informacji (nawet anonimowych), dotyczących nieprawidłowości przy zarządzaniu mieniem i środkami publicznymi.

Ministerstwo Obrony kładzie szczególny nacisk na działania kontrolne podległych jednostek i komórek organizacyjnych, aby uniemożliwić jakiegokolwiek próby wykorzystania sprzętu wojskowego do innych działań (np. terrorystycznych), niż te przyporządkowane konstytucyjnie i ustawowo Siłom Zbrojnym Republiki Słowackiej. Ponadto prowadzone są intensywne działania profilaktyczne i edukacyjne, skierowane do żołnierzy i pracowników korpusu cywilnego, mające na celu zapobieganie przestępstwom narkotykowym i kryminalnym na terenie wojskowym. Ministerstwo Obrony współuczestniczy w budowie zintegrowanego systemu bezpieczeństwa państwa i współpracuje z organami syste-

mu prewencji kryminalnej na poziomie krajowym, regionalnym i lokalnym.

Ministerstwo Kultury organizuje wiele inicjatyw profilaktyczno-edukacyjnych, których oferta jest skierowana do wszystkich grup wiekowych i zbiorowości społecznych. Ponadto w procesie szkolenia i doskonalenia zawodowego pracowników z podległych instytucji, ministerstwo kładzie szczególny nacisk na omawianie zagadnień związanych z przeciwdziałaniem i zwalczaniem zjawisk niedostosowania społecznego.

Ministerstwo Gospodarki monitoruje wykorzystywanie środków pochodzących z budżetu państwa, przez podmioty gospodarcze wchodzące w skład systemu mobilizacyjno-obronnego kraju, informuje obywateli o produktach i materiałach niebezpiecznych znajdujących się w obiegu na rynku wtórnym, a także udaremnia wszelkie próby naruszania obowiązujących norm i przepisów w zakresie państwowej gospodarki energetycznej oraz kontroluje eksploatację zasobów naturalnych republiki.

Ministerstwo Zdrowia w ramach systemu prewencji kryminalnej, ściśle współpracuje z organami ścigania i wymiarem sprawiedliwości oraz mediami, a także czynnie uczestniczy we wszelkich inicjatywach profilaktycznych, przede wszystkim skoncentrowanych na ochronie dzieci i kobiet przed wszelkimi formami przestępczości. Urząd ten i podległe mu podmioty są wiodącymi partnerami programów, akcji i kampanii prewencyjnych, szczególnie skierowanych przeciw wszelkim formom przestępczości narkotykowej. Szkolenia organizowane dla pracowników systemu opieki zdrowotnej, koncentrują się m.in. na zjawisku korupcji w przestrzeni publicznej, a o jakichkolwiek jej przypadkach natychmiast powiadamiane są właściwe służby.

W strategii na lata 2012-2015 przyjęto, że zakres zadań realizowanych w ramach prewencji społecznej obejmuje, m.in.:

- przekaz wiedzy poprzez inicjatywy skierowane do ogółu społeczeństwa, w tym do wszystkich kategorii wiekowych i grup społecznych, w postaci ogólnie dostępnych opracowań naukowych, raportów końcowych z prac badawczych, artykułów w powszechnie kolportowanych magazynach, a także za pośrednictwem bezpośrednich audycji radiowych i telewizyjnych, dyskusji publicznych i wykładów

- otwartych, materiałów informacyjno-promujących oraz doradztwa;
- inicjatywy wspierające rodzinę za jej zgodą i z aktywnym jej udziałem, w postaci m.in. prelekcji i dyskusji, rozmów z rodzicami, uczniami i studentami, doradztwem rodzinnym, udzielania wsparcia socjalnego i swobodnego dostępu do opieki zdrowotnej, okresowej pomocy finansowej;
  - szeroką ofertę edukacyjno-wychowawczą skierowaną do dzieci i młodzieży, realizowaną w ramach procesu uczenia się i nauczania, doradztwo indywidualne i grupowe, zorganizowane zajęcia pozalekcyjne, organizację zajęć rekreacyjno-sportowych, kursy kwalifikacyjne i doskonalenia zawodowego oraz kursy przekwalifikowujące, a także programy telewizyjne i audycje radiowe o charakterze autodydaktycznym;
  - pomoc osobom niezaradnym życiowo poprzez tworzenie nowych miejsc pracy, budowę zaplecza i infrastruktury socjalno-bytowej dla osób znajdujących się w ciężkiej sytuacji życiowej, wdrażanie rozwiązań zmierzających do alternatywnego przeciwdziałania deliktom, poprawę jakości opieki socjalno-prawnej i sądowej, którą otaczane są dzieci – szczególnie te pokrzywdzone przestępstwami, wzrost liczby inicjatyw resocjalizacyjnych, skierowanych do osób odbywających karę pozbawienia wolności;
  - pomoc osobom objętym opieką postpenitencjarną m.in. w zakresie stałego doradztwa kuratorskiego, w rozwiązywaniu ważnych problemów życiowych, przy szukaniu miejsca zamieszkania i pracy;
  - pomoc grupom marginalizowanym społecznie (w tym mniejszościom narodowym i etnicznym) w zakresie zapewnienia opieki przedszkolnej i szkolnej, przy pielęgnowaniu tradycji i rozwoju własnej kultury, organizowanie kształcenia zawodowego i pomoc w znalezieniu zatrudnienia, a także wsparcie w rozwiązywaniu problemów mieszkaniowych, doradztwo i opieka socjalna, inicjowanie programów profilaktycznych zaadresowanych do wąskiego grona odbiorców.

Natomiast prewencję sytuacyjną skoncentrowano przede wszystkim na działaniach polegających m.in.:

- projektowaniu bezpiecznych przestrzeni co pozwoli na osiągnięcie oczekiwanych celów (m.in. ograniczenia intruzom wstępu do jasno określonej strefy prywatności, zmniejszenie liczby aktów wandalizmu, znaczna redukcja czynów zabronionych, stworzenie środowiska nieatrakcyjnego dla intruza, napastnika np. brak miejsc umożliwiających ukrycie się, wzmocnienie tożsamości i więzi społecznej wśród mieszkańców, ograniczenie ruchu – wyciszenie ruchu, stworzenie miejsca sprzyjającemu wypoczynkowi, wzmocnienie poczucia odpowiedzialności wśród mieszkańców za dobro wspólne, zmniejszenie aktywności Policji),
- projektowaniu i wykonawstwie bezpiecznych budynków, wyposażonych m.in. w izolowane strefy wejścia posiadające drzwi i okna antywłamaniowe, nowoczesne systemy wentylacji, zabezpieczenia o charakterze stałym np. kraty, system monitoringu CCTV)²²,
- projektowaniu i wykonawstwie bezpiecznych, nowoczesnych parkingów (m.in. właściwa lokalizacja, nowatorskie samoobsługowe rozwiązania, zabezpieczenia techniczne i elektroniczne)²³,
- doświetleniu miejsc użyteczności publicznej (np. przestrzeni dla pieszych, przystanków autobusowych, wypracowywanie rozwiązań organizacyjnych oraz prawnych umożliwiających i obligujących podmioty odpowiedzialne do oświetlania wybranych przestrzeni przez całą noc),
- powoływaniu na szczeblu lokalnym, zespołów do przeprowadzenia analizy pod kątem oceny bezpieczeństwa w naj-

---

²² CCTV (ang. Closed Circuit Television) oznacza system telewizji funkcjonującej w układzie zamkniętym. Do zasadniczych elementów tworzących ten system należą kamery, monitory, rejestratory wizji, układy sterowania, a także urządzenia pomocnicze. Wyróżnia się kilka rodzajów obserwacji. Należą do niej identyfikacja, rozpoznanie, detekcja, kontrola tłumy. W zależności od rodzaju obserwacji stosunek obiektu do wysokości ekranu, wyrażony jest inną liczbą. J. Dworzecki, *Taktyka i Techniki Interwencji*, Gliwice 2010, s. 133.

²³ A. Veľas, *Mestské kamerové monitorovacie systémy ako prostriedok zvyšovania bezpečnosti v obciach a mestách*, [w:] *Zborník z 11. medzinárodnej vedeckej konferencie: Riešenie krízových situácií v špecifickom prostredí*, Žilina 2006.

bliższym otoczeniu budynków (m.in. szacowanie ryzyka wystąpienia deliktów kradzieży, zniszczenia mienia, klasyfikowanie efektywności zabezpieczeń budowlanych, np. wysokość i jakość ogrodzenia, analiza krytyczna mająca na celu zidentyfikowanie miejsc newralgicznych, umożliwiających ukrycie się przestępców, ocena odporności pożarowej elementów budynku oraz innych komponentów infrastruktury towarzyszącej np. koszy na śmieci),

- utrzymaniu w należyтым ładzie i czystości miejsc publicznych (np. identyfikacja miejsc zagrożonych wandalizmem i zwalczanie tego zjawiska, zbieranie śmieci, zapobieganie wykorzystywaniu przez bezdomnych miejsc użyteczności publicznej do nielegalnego zamieszkiwania) oraz prowadzenie ich nadzoru osobowo-technicznego (np. monitoring i działania kontrolne organizowane przez funkcjonariuszy Korpusu Policji, Policji Miejskiej/Gminnej, itp.),
- ustawicznej kontroli bezpieczeństwa i porządku publicznego np. za pomocą działań o charakterze patrolowo-interwencyjnym, pełnionych przez funkcjonariuszy państwowych i samorządowych formacji mundurowych, m.in. w centrach miast, w dużych obiektach handlowych, w miejscach gdzie gromadzą się osoby bezdomne lub korzystające z pomocy społecznej, a także osoby dopuszczające się sprawstwa czynów karalnych, itp., opiece niechronionych uczestników ruchu drogowego ze szczególnym uwzględnieniem dzieci w drodze do i ze szkoły, kontroli miejsc przebywania osób zajmujących się żebractwem, wyłączenie z użytkowania publicznego miejsc, w których dochodzi do permanentnego naruszania prawa tzw. kryminogennych sektorów.

Inicjatywy w obszarze prewencji wiktymizacyjnej skupiają się wokół:

- rozpowszechniania za pośrednictwem prasy, telewizji, radia oraz Internetu, a także lokalnych mediów i poprzez ulotki, informacji o potencjalnych zagrożeniach w obszarze bezpieczeństwa publicznego na danym terenie i możliwych formach zapobiegania tym zjawiskom, w tym przyjęciu po-

staw umożliwiających potencjalnym ofiarom uniknięcia zagrożenia,

- organizowanie programów, szkoleń i instruktaży kierowanych do osób z grup potencjalnego ryzyka wiktymizacyjnego (potencjalnych ofiar) w tym do dzieci, kobiet, osób w podeszłym wieku, osób niepełnosprawnych,
- identyfikowania i upubliczniania sytuacji, zjawisk o kryminogennym charakterze oraz wdrażania rozwiązań mających na celu zapobieganie takim zagrożeniom,
- uruchamianie tzw. „gorących linii”, umożliwiających obywatelom bezpośredni kontakt z przedstawicielami administracji państwowej, samorządowej w kontekście zapobiegania i zwalczania konkretnych zjawisk niedostosowania społecznego czy innych zachowań niemieszczących się w normach prawnych i społecznych,
- wsparcia psychologicznego, socjalnego czy w postaci porad prawnych, kierowanego do ofiar przestępstw,
- zajęć w zakresie szkolenia i doskonalenia zawodowego dla osób, które z racji pełnienia obowiązków zawodowych, mają kontakt z ofiarami przestępstw,
- profesjonalnego doradztwa w sytuacjach kryzysowych.

Zakończenie

Aktualna wielowymiarowość istniejących bądź potencjalnych zagrożeń, zobowiązuje każde państwo do nieustannego doskonalenia własnych działań i modyfikowania narzędzi natury prawno-organizacyjnej, wykorzystywanych w przeciwdziałaniu, rozpoznawaniu oraz wykrywaniu wszelkich deliktów²⁴. Ta sytuacja jest głównym katalizatorem występowania swego rodzaju specjalizacji organizacyjno-instytucjonalnej, w tym stosowania systemów, których poszczególne komponenty wykonują zadania w sferze szeroko pojmowanego bezpieczeństwa publicznego.

W obszarze profilaktyki społecznej wymierzonej przeciw zjawiskom niedostosowania społecznego – potocznie określanym

---

²⁴ J. Hrudka, D. Zámek, *Organizace a činnost policejních služeb: stav k 1.1.2012*, Praha 2012, s. 11-25.

mianem patologii, największy wkład na Słowacji mają inicjatywy podejmowane w ramach „Narodowej strategii prewencji kryminalnej”. Są one niezwykle ważnym elementem warunkującym ograniczanie przestępczości i podnoszącym wzrost poczucia bezpieczeństwa obywateli Republiki Słowackiej. Należy stwierdzić, w oparciu m.in. o dane statystyczne wskazujące na spadek przestępczości na terenie Słowacji, że takie holistyczne działania, poparte m.in. rzetelną pracą legislacyjną władzy ustawodawczej, już teraz owocują pozytywnymi, synergicznymi efektami na szeroko pojętej płaszczyźnie działań dla bezpieczeństwa.

Bibliografia

1. Bubelíni J., *Prevenia kriminality*, Bratislava 2001.
2. Dworzecki J., *Taktyka i Techniki Interwencji*, Gliwice 2010.
3. Dworzecki J., *Policja w Polsce. Wybrane zagadnienia*, Kraków 2011.
4. Hrudka J., Zámek, D., *Organizace a činnost policejních služeb: stav k 1.1.2012*, Praha 2012.
5. Kočan, Š., *História a budúcnosť inštitútu vyšetrovania v Slovenskej republike*, [w:] J. Viktoriová, J. Blatnický (red.), *Vyšetrovanie – história, súčasnosť a budúcnosť*, Zborník z vedeckej konferencie so zaslanými zahraničnými príspevkami konanej dňa 7 septembra 2012, Bratislava 2012.
6. Ondicová M., Uhrín, S., *Prevenia kriminality*, Plzeň 2012.
7. Lisoň M., *Drogová kriminalita – možnosti jej kontroly PZ*, Bratislava 2003.
8. Matis J., Hamaj, P., Martinská, M., *Sociológia armády: základy sociológie vojny a armády pre príslušníkov Ozbrojených síl Slovenskej republiky*, Liptovský Mikuláš 2008.
9. Podleš D., *Bezpečnosť publiczne*, [w:] B. Wiśniewski, S. Zalewski (red.), *Bezpečnosť wewnętrzne RP w ujęciu systemowym i zadań administracji publicznej*, Bielsko-Biała 2006.
10. Stefański M., *Prewencyjno-edukacyjne działania Policji w systemie bezpieczeństwa publicznego*, Słupsk 2012.
11. Svatoš R., *Kriminologie*, Plzeň 2012.
12. Szeremietiew R., *Strategia narodowego bezpieczeństwa*, Warszawa 2000.
13. Veľas A., *Mestské kamerové monitorovacie systémy ako prostriedok zvyšovania bezpečnosti v obciach a mestách*, [w:] Zborník z 11. medzinárodnej vedeckej konferencie: Riešenie krízových situácií v špecifickom prostredí, Žilina 2006.
14. Viktoriová J., *Právne a etické aspekty vyšetrovania*, [w:] J. Viktoriová, J. Blatnický (red.), *Vyšetrovanie – história, súčasnosť a budúcnosť*, Zborník z vedeckej konferencie so zaslanými zahraničnými príspevkami konanej dňa 7 septembra 2012, Bratislava 2012.
15. Widacki J., *Ustrój i organizacja Policji w Polsce oraz jej funkcje i zadania w ochronie bezpieczeństwa i porządku*, Warszawa-Kraków 1998.

Inne źródła

1. „Narodowa strategia prewencji kryminalnej w Republice Słowackiej”, Bratysława 2003, wyd. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych.
2. Ustawa nr 583 z dn. 3 grudnia 2008 r. o prewencji kryminalnej i innych działaniach o charakterze antyspołecznym (Zbiór Ustaw nr 202 z dn. 20.12.2008, s. 5018).
3. Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 8 sierpnia 2011 r. w sprawie obszarów wiedzy, dziedzin nauki i sztuki oraz dyscyplin naukowych i artystycznych (Dz. U. z 2011 r. Nr 179, poz. 1065).
4. Uchwała nr 214 Rządu Republiki Słowackiej z dnia 5 kwietnia 1993 r. o powołaniu Rady Rządu Republiki Słowackiej ds. Prewencji Kryminalnej.
5. Uchwała nr 807 Rządu Republiki Słowackiej z dnia 14 grudnia 2011 r. w sprawie projektu strategii prewencji kryminalnej i przeciwdziałania zachowaniom antyspołecznym (Dz. Urz. nr 40458/2011).
6. Metodika přípravy komplexného súčinnostního programu prevence kriminality na místní úrovni, www.mvcr.cz

Mgr Maciej Popławski¹

NARKOMANIA I JEJ PRZECIWDZIAŁANIE W ŚWIETLE PRAWA ORAZ W PERCEPCJI MŁODZIEŻY

*My nie przegrywamy wojny z narkotykami.
My ją przegraliśmy*

Eduardo Vergara,
dyrektor Asuntos del Sur
najbardziej wpływowego think tanku
w Ameryce Południowej

Streszczenie

Autor dokonuje analizy wybranych zagadnień dotyczących przeciwdziałania narkomanii, w tym m.in. przepisów karnych dotyczących posiadania narkotyków. W artykule zaprezentowano wyniki badań nad postrzeganiem przez

---

¹ Mgr Maciej Popławski – absolwent Uniwersytetu Warszawskiego, Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych, Instytut Dziennikarstwa, kierunek: dziennikarstwo i komunikacja społeczna w zakresie dziennikarstwo. Praca licencjacka *Korzystanie z elektronicznych przekazów medialnych o treści sportowej a zainteresowania sportem młodzieży* (2012). Studia magisterskie ukończył w 2014 roku na Wydziale Stosowanych Nauk Społecznych i Resocjalizacji, kierunek: kryminologia. Praca magisterska wykonana pod kierunkiem prof. dr hab. Ireny Rzeplińskiej *Postawy młodzieży wobec narkotyków, dopalaczy i uregulowań prawnych związanych z polityką prohibicyjną wobec tych środków na przykładzie uczniów IV Liceum Ogólnokształcącego w Białymstoku*. Zainteresowania naukowe to przestępczość narkotykowa, przestępczość zorganizowana, teorie kryminologiczne. Obecnie zatrudniony w Prokuraturze Okręgowej w Warszawie jako analityk kryminalny.

Kontakt z Autorem: maciejpoplawski.id@gmail.com.

młodzieżą licealną problematyki związanej z narkotykami i dopalaczami. Przedstawiono wybrane przepisy innych państw dotyczące posiadania narkotyków i przeciwdziałania narkomanii.

Słowa kluczowe: narkotyki, dopalacze, narkomania, przeciwdziałanie, młodzież, prawo.

DRUG ADDICTION AND ITS PREVENTION UNDER LAW AND IN THE PERCEPTION OF YOUTH

Abstract

The author analyzes selected issues on the prevention of drug addiction, including the criminal provisions relating to the drug possession. The article presents the results of a research on secondary school students and their perception of the problematic aspects related to drugs and designer drugs. Selected regulations from other countries concerning the drug possession and the prevention of drug addiction were also presented in this article.

Keywords: drugs, designer drugs, drug addiction, preventing, youth, law.

Wprowadzenie

Współczesny świat charakteryzuje się niezwykle szybkim tempem przemian społecznych. Dynamiczny rozwój nauki i techniki, który miał przynieść ludziom szczęście stawia ich bardzo często wobec wyzwań ponad siły i możliwości, wywołując stres lub lęk. Ludzie poszukują różnych sposobów radzenia sobie z utrudnieniami, które niesie życie. Zdarza się, że są to sposoby niewłaściwe i człowiek uzależnia się od różnych środków.

Narkomanię często uznaje się za najszybciej rozwijającą się patologię społeczną. Problem ten dotyczy różnych grup społecznych i wiekowych. Niestety coraz częściej także młodzieży. Nawet dzieci wchodzące w okres dojrzewania będące w wieku 12–14 lat, mają już za sobą doświadczenia ze środkami odurzającymi². Różne badania pokazują, że zażywanie narkotyków przez młodych ludzi tak na świecie, jak i w Polsce ma tendencję wzrostową. Rozwiązanie problemu narkomanii jest jednym z największych wyzwań współczesnego świata. Jak się okazuje nie wystar-

---

² M. Jędrzejko, M. Cabalski, *Próba diagnozy problemu narkotykowego w Polsce*, [w:] M. Jędrzejko (red.), *Narkomania, spojrzenie wielowymiarowe*, Pułtusk-Warszawa 2009, s. 146.

czą jedynie ostre sankcje za posiadanie narkotyków, ale należy również kłaść nacisk na edukację, wsparcie społeczne i medyczne, które obecnie w Polsce wydaje się szczególnie niedostateczne. Zasadnym krokiem jest więc dokonanie refleksji na temat polityki narkotykowej, sposobów przeciwdziałania narkomanii i przestępczości z nią związanej.

Słowo „narkomania” pochodzi z języka z greckiego. *Narke* oznacza odurzenie, natomiast *mania* szaleństwo. Pojęcie narkomanii nie jest jednoznaczne. Jedną z definicji narkomanii opracował w 1957 r. Komitet Światowej Organizacji Zdrowia ONZ, zgodnie z którą „narkomania jest stanem zatrucia okresowego lub chronicznego spowodowanego powtarzającym się przyjmowaniem narkotyków w postaci naturalnej lub syntetycznej”³. B. Szukalski określa narkomanię jako „stałe lub okresowe przyjmowanie środków odurzających w celach niemedycznych, które prowadzi do uzależnienia lub jest jego wynikiem”⁴. Wbrew temu co twierdzą zwolennicy pełnej legalizacji narkotyków i postrzegania narkomanii jako problemu indywidualnego danej osoby, zjawisko zażywania narkotyków przez człowieka ma z reguły określone negatywne skutki dla jego najbliższego otoczenia, zakłóca prawidłowe funkcjonowanie całego społeczeństwa rodząc szereg negatywnych konsekwencji i kosztów. Zjawisko narkomanii opiera się przede wszystkim na uzależnieniu od narkotyków, które B. Szukalski określa jako „ciężka, przewlekła choroba ośrodkowego układu nerwowego (OUN) z nawrotami występującymi nawet po długich okresach abstynencji”⁵.

Uznając narkomanię za jedną ze współczesnych patologii istotnie wpływających na życie społeczne, trzeba zwrócić uwagę na jej związek z obecnym systemem prawnym. Państwo mając na uwadze ochronę swoich obywateli przyjmuje odpowiednie środki, których celem jest zapobieganie patologiom i aspołecznym zachowaniom. W zależności od rodzaju niepożądanego zachowania stosuje się różne instrumenty działania. W przypadku narkomanii polski ustawodawca postanowił posłużyć się m.in. prawem

---

³ <http://www.pzks.pl/doc/pdf/sem4.pdf>, [26.02.2015].

⁴ B. Szukalski, *Narkotyki. Kompendium wiedzy o środkach uzależniających*, Warszawa 2005, s. 3.

⁵ Ibidem, s. 4.

karnym, aby skutecznie odstraszać obecnych i przyszłych konsumentów narkotyków, jak również wpłynąć na zmniejszenie podaży narkotyków. Użyto zatem systemu prohibicyjnego wobec narkotyków i ma to pełne odzwierciedlenie w polskich przepisach karnych. Co do zasady, posiadanie jakiegokolwiek ilości środków odurzających jest przestępstwem.

Posiadanie narkotyków a polskie prawo

Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu narkomanii⁶ (w dalszej części u.p.n.) weszła w życie dnia 4 października 2005 r., uzupełniona o rozwiązania dostosowane do regulacji Unii Europejskiej, zastępując ustawę z dnia 24 kwietnia 1997 r. o przeciwdziałaniu narkomanii⁷. Ustawa zawiera szereg regulacji, które mają na celu ochronę dobra społecznego jakim jest życie ludzkie i przeciwdziałanie narkomanii. Znajdują się w niej m.in. przepisy dotyczące instytucji odpowiedzialnych za działalność wychowawczą, edukacyjną, terapeutyczną i zapobiegawczą. To uregulowanie prawne określa też zakres pomocy osobom uzależnionym.

Przepisy karne dotyczące narkotyków są zawarte w rozdziale 7 ustawy, wyodrębniając m.in. następujące przestępstwa:

- wytwarzanie, przetwarzanie albo przerabianie środków odurzających lub substancji psychotropowych albo przetwarzanie słomy makowej (art. 53 u.p.n.),
- wyrabianie, posiadanie, przechowywanie, zbywanie lub nabywanie przyrządów, jeżeli z okoliczności wynika, że służą one lub są przeznaczone do niedozwolonego wytwarzania, przetwarzania lub przerobu środków odurzających lub substancji psychotropowych (art. 54 u.p.n.),
- przywóz, wywóz, przewóz, wewnątrzspółnotowe nabycie lub wewnątrzspółnotowa dostawa środków odurzających, substancji psychotropowych lub słomy makowej (art. 55 u.p.n.),

---

⁶ Dz. U. Nr 179, poz. 1485 z późn. zm.

⁷ DZ. U. z 2003 r. Nr 24, poz. 198 z późn. zm.

- wprowadzenie do obrotu środków odurzających, substancji psychotropowych lub słomy makowej albo uczestniczenie w takim obrocie (art. 56 u.p.n.),
- udzielenie innej osobie środka odurzającego lub substancji psychotropowej, ułatwienie albo umożliwienie ich użycia albo nakłanianie do użycia takiego środka lub substancji (art. 58 u.p.n.),
- ułatwienie użycia albo nakłanianie do użycia w celu osiągnięcia korzyści majątkowej środka odurzającego lub substancji psychotropowej (art. 59 u.p.n.),
- niepowiadomienie, mając wiarygodne informacje i będąc właścicielem lub działającym w jego imieniu zarządcą albo kierownikiem zakładu gastronomicznego, lokalu rozrywkowego lub prowadząc inną działalność usługową, organów ścigania o popełnieniu przestępstwa z art. 56, 58, 59 u.p.n (art. 60 u.p.n.),
- posiadanie środków odurzających lub substancji psychotropowych (art. 62 u.p.n),
- uprawa maku, z wyjątkiem maku niskomorfinowego, konopi, z wyjątkiem konopi włóknistych lub krzewów koki (art. 63 u.p.n),
- zabór w celu przywłaszczenia środków odurzających, substancji psychotropowej, mleczka makowego lub słomy makowej (art. 64 u.p.n.),
- nielegalna uprawa maku niskomorfinowego lub konopi włóknistych (art. 65. u.p.n.),
- niedozwolone wyrabianie, przetwarzanie, przerabianie, stosowanie, przywóz z zagranicy wywóz za granicę, przewóz w tranzycie, nabywanie, posiadanie lub przechowywanie prekursorów (art. 66 u.p.n.),
- niedopełnienie obowiązku prowadzenia ewidencji wytwarzania, przetwarzania, przerobu środków odurzających, substancji psychotropowych, lub prekursorów i obrotu nimi (art. 67 u.p.n.),
- promocja i reklama środków odurzających i substancji psychotropowych (art. 68 u.p.n.).

Sankcje karne, które grożą za wyżej wymienione przestępstwa są zróżnicowane. W zależności od czynu ustawodawca przewidział różne dolegliwości karne. W myśl jak największej represyjności prawa karnego wobec „podaży” narkotyków, za wprowadzenie do obrotu środków odurzających, substancji psychotropowych w znacznej ilości grozi kara nawet do 12 lat pozbawienia wolności. Podobnie w przypadku handlu narkotykami, górna granica kary, wynosi 10 lat. Jeżeli handlarz sprzedaje środek odurzający lub substancję psychotropową małoletniemu, ułatwia użycie albo nakłania go do użycia takiego środka lub substancji, podlega karze pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3. Również surowa kara, bo do 8 lat pozbawienia wolności, grozi za uprawę mogącą dostarczyć znacznej ilości słomy makowej, liści koki, żywicy lub ziela konopi innych niż włókniste. Ze statystyk kryminalnych wynika, iż przestępstw stwierdzonych dotyczących podaży środków odurzających jest mniej, niż tych dotyczących posiadania.

Ustawa była wielokrotnie nowelizowana (ostatnio w kwietniu 2015 r.), najczęściej poprzez rozszerzenie wykazów substancji zakazanych, w szczególności mając na uwadze przede wszystkim regulacje dotyczące „dopalaczy”. Obecnie polska ustawa jest jedną z najsurowszych regulacji dotyczących narkotyków w państwach europejskich. Wyrazem pewnej liberalizacji była nowelizacja z 2011 roku, wprowadzająca art. 62a u.p.n. o posiadaniu środków odurzających lub substancji psychotropowych w ilości nieznacznej, przeznaczonych na własny użytek sprawcy. W takim przypadku postępowanie można umorzyć również przed wydaniem postanowienia o wszczęciu śledztwa lub dochodzenia, jeżeli orzeczenie wobec sprawcy kary byłoby niecelowe ze względu na okoliczności popełnienia czynu, a także stopień jego społecznej szkodliwości. Nie mniej jednak stosowanie tego artykułu nastrocza szereg trudności, ponieważ prokurator ma dowolność w interpretacji określenia „nieznaczna ilość”. Dla przykładu, odnotowywano sprawy, w których dochodziło do umorzenia postępowania w przypadku posiadania 5 gramów marihuany, podczas gdy w innej prokuraturze sprawy trafiały do sądu w przypadku posiadania 0,5 grama marihuany. Występuje więc sytuacja, w której w ustawie znajdują się elementy zasady oportunistycznego ścigania

przestępstw stojące w opozycji z dominującą w polskim systemie karnym zasadą legalizmu. Obie zasady można zdefiniować w następujący sposób: „legalizm ścigania oznacza nałożony na organ procesowy obowiązek wszczęcia i przeprowadzenia postępowania karnego w razie podejrzenia popełnienia przestępstwa, podczas gdy oportunistyczny ścigania akceptuje prawo (uprawnienie) organów do swobodnego decydowania w kwestii wszczęcia i kontynuowania procesu karnego”⁸.

Pod koniec 2014 roku Helsińska Fundacja Praw Człowieka opublikowała raport podsumowujący wprowadzone w 2011 zmiany, w szczególności art. 62a u.p.n. Główny wniosek płynący z opracowania brzmi: „liczba umorzeń spraw o posiadanie narkotyków, w tym umorzeń na podstawie art. 62a u.p.n. – najważniejszej zmiany nowelizacji – jest wciąż stosunkowo mała”⁹. Możliwość odstąpienia od ścigania posiadania narkotyków w przypadkach mniejszej wagi miała zasadniczo odciążyć wymiar sprawiedliwości od zajmowania się tego typu sprawami. Według szacunków Instytutu Spraw Publicznych w 2008 r. pracownicy organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, na pracę nad sprawami z art. 62 u.p.n., przeznaczali 1631377,2 godzin, a na jednego ukaranego za przestępstwo z art. 62 u.p.n. przypadał średnio koszt w wysokości co najmniej 687300 zł¹⁰. Ściganie zatem tego typu przestępców, posiadaczy niewielkiej ilości narkotyków na własny użytek, którzy stanowią zdecydowaną większość w przypadku przestępstw narkotykowych, poważnie godzi w ekonomiczne interesy państwa i stanowi duże obciążenie wymiaru sprawiedliwości. Można zakładać, iż zmiany przyjęte w 2011 nie ograniczyły w znaczący sposób ponoszonych kosztów, gdyż na podstawie art. 62a u.p.n. umorzono 2145 spraw w 2012 r. oraz 3132 w 2013 r., co przy ponad 11 000 spraw o posiadanie nar-

---

⁸ K. Sobczak, *Ściganie przestępstw według zasady legalizmu czy oportunistycznego?*, [http://www.lex.pl/czytaj/-/artykul/sciganie-przestepstw-wedlug-zasady-legalizmu-czy-oportunizmu, [27.02.2015].

⁹ P. Kubaszewski, *Nowelizacja ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii w trzy lata po jej wejściu w życie – raport z praktyki stosowania*, http://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2014/12/HFPC_nowelizacja_upn_09122014, [7.02.2015].

¹⁰ E. Kuźmicz, Z. Mielecka-Kubień, J. Stasiowski, D. Wiszejko-Wierzbicka, *Penalizacja posiadania narkotyków – działania instytucjonalne i koszty*, „Analizy i Opinie” 2009, nr 101, s. 8.

kotyków rocznie stanowi stosunkowo niewielki procent¹¹. Należy również odwołać się do ważnego argumentu, przytaczanego przez autorów nowelizacji z 2011 roku, iż restrykcyjny model karania posiadaczy narkotyków ma negatywny wpływ na działania o charakterze terapeutycznym oraz leczniczym podejmowanych wobec tak okazjonalnych, jak i nałogowych konsumentów narkotyków. Jak podaje raport Helsińskiej Fundacji Praw Człowieka: „represja, spychając użytkowników narkotyków do podziemia, utrudniła realizację efektywnej polityki socjalnej i zdrowotnej wobec tych osób, powodując trudności w dostępie do nich służb socjalnych i medycznych”¹². Należy mieć zatem nadzieję, iż kolejne zmiany ustawy pozwolą na efektywną pomoc osobom uzależnionym. Co więcej osoby odpowiedzialne za zmiany przepisów przestaną traktować konsumentów narkotyków jako przestępców w rozumieniu kodeksu karnego, a zaczną postrzegać je jako osoby chore, potrzebujące pomocy zarówno medycznej jak i społecznej.

Posiadanie narkotyków a prawo zagraniczne – na przykładzie Stanów Zjednoczonych Ameryki i Portugalii

Prohibicja, czyli częściowy lub pełny zakaz produkcji i dystrybucji napojów alkoholowych został wprowadzony ze względu na wydarzenia w USA w latach 1920-1933. Obecnie termin ten jest odnoszony do ogólnoświatowego podejścia do narkotyków.

Stany Zjednoczone, jako jedno z pierwszych państw na świecie wypowiedziały wojnę środkom odurzającym, co wskazuje K. Krajewski pisząc, „iż Stany Zjednoczone stały się inicjatorem i liderem globalnej polityki prohibicji wobec narkotyków i tę wiodącą rolę zachowują do dzisiaj. Podejmowane działania związane były nie tylko z przekonaniem o tym, że narkotyki są czymś szkodliwym i złym, z „moralizatorskimi” i „misjonarskimi” skłon-

---

¹¹ P. Kubaszewski, *Nowelizacja ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii w trzy lata po jej wejściu w życie – raport z praktyki stosowania*, http://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2014/12/HFPC_nowelizacja_upn_09122014, [27.02.2015].

¹² Ibidem.

nościami Amerykanów”¹³. Takie podejście na początku XX wieku wiązało się również z pewnymi uprzedzeniami etnicznymi występującymi w USA (m.in. w stosunku do mniejszości chińskiej palącej opium), a także skomplikowaną grą polityczną na arenie międzynarodowej, jaką na przełomie wieków toczyło rodzące się mocarstwo USA. Za początek prohibicji narkotykowej można uznać przyjęcie przez Kongres USA w 1912 roku tzw. Ustawy Harrisona, która początkowo miała charakter fiskalny, dopiero dalsza interpretacja Sądu Najwyższego nadała jej obecny kształt. Był to asumpt do późniejszych regulacji ONZ i w szczególności za sprawą USA, wojny przeciwko narkotykom. Stany Zjednoczone są przykładem jednego z najbardziej restrykcyjnych ustawodawstw w zakresie posiadania i handlu narkotykami. Zatem zmiany, które zachodzą w prawie narkotykowym poszczególnych stanów Ameryki Północnej skłaniają do pewnej refleksji.

Władze niektórych stanów USA zaczynają dostrzegać problem nieefektywności założeń prohibicyjnych, w szczególności wobec użytkowników miękkich narkotyków. Waszyngton i Kolorado są pierwszymi stanami USA, w których zalegalizowano posiadanie marihuany. Osoba, która ukończyła 21 lat, może tam posiadać 1 uncję (28,3 grama) marihuany bez obawy, że wejdzie w konflikt z prawem. W obu stanach uprawa konopi indyjskich, ich przetwarzanie i sprzedaż marihuany mają być uregulowane przepisami i obłożone podatkiem. Władze stanu Waszyngton spodziewają się z tego tytułu setek milionów dolarów rocznie i zamierzają przeznaczyć te środki m.in. na szkoły i ochronę zdrowia¹⁴. W Kolorado zezwolono też na legalną sprzedaż marihuany do celów rekreacyjnych i medycznych, dzięki czemu zebrano w pierwszym miesiącu po legalizacji ponad 3,5 mln dolarów z podatków i opłat¹⁵. Również Alaska w 2015 roku dołączy do stanów, w których posiadanie i hodowla marihuany, a następnie sprzedaż będą całkowicie legalne, obwarowane przepisa-

---

¹³ K. Krajewski, *Sens i bezsens prohibicji prawo karne wobec narkotyków i narkomanii*, Zakamycze 2001, s. 29-30.

¹⁴ <http://prawo.money.pl/aktualnosci/wiadomosci/arttykul/legalizacja;marihuany;w;usa;obama;nie;zamierza;interweniowac,240,0,1216240.html>, [26.06.2014].

¹⁵ http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114871,15608932,USA__Stan_Kolorado_zarabia_miliony_na_sprzedazy_marihuany.html, [26.06.2014].

mi stanowymi. Według Jeffreya Mirona, ekonomisty z Harvardu, gdyby legalizacja objęła całe Stany, dałoby to skarbowi państwa około 6,2 mld dol. rocznie z tytułu podatków i pozwoliłoby zaoszczędzić 7,7 mld, które pochłania egzekucja prawa antynarkotykowego¹⁶.

Jeszcze dalej idące zmiany nastąpiły w 2001 roku w Portugalii, która zdecydowała się na całkowitą dekryminalizację posiadania narkotyków zarówno miękkich jak i twardych. Początkowe obawy wobec tak odważnego posunięcia okazały się bezpodstawne. Wbrew początkowym obawom krytyków nowej strategii, badania pokazują, że liczba użytkowników narkotyków w Portugalii nie tylko dramatycznie nie wzrosła, lecz wręcz w niektórych grupach zmniejszyła się. Dodatkowo zasadniczo spadła liczba zakażeń HIV oraz zachorowań na żółtaczkę typu B i C, będących skutkiem zażywania narkotyków¹⁷. Portugalska filozofia dotycząca narkotyków opiera się na twierdzeniu, iż świat wolny od narkotyków jest iluzją. „Eksperci odpowiedzialni za portugalskie reformy założyli też na wstępie, że już samo traktowanie używania narkotyków jako przestępstwa kryminalnego jest dla wielu osób przeszkodą w wyjściu z nałogu. Kryminalizacja powodowała, że wielu użytkowników narkotyków nie zgłaszało się po pomoc lekarską, ze strachu przed karą lub z obawy, że zostanie to odnotowane w ich aktach i będąc dowodem na kryminalną przeszłość będzie miało dalsze konsekwencje, na przykład uniemożliwi znalezienie pracy”¹⁸. Portugalska ustawa z 2000 roku dokładnie określa ilości graniczne narkotyków, które można posiadać, aby nie otrzymać zarzutu handlu narkotykami, który nadal jest przestępstwem o charakterze kryminalnym. Przyjęto dawki narkotyków wystarczające na 10-dniową ich konsumpcję przez jedną osobę (ustawa określa szczegółowo dopuszczalne ilości – w gramach lub pastylkach każdego z narkotyków: marihuana – 25 gramów, haszysz – 5 gramów, kokaina – 2 gramy, heroina – 1 gram, LSD bądź ekstazy – 10 pastylek)¹⁹. W przypadku zatrzy-

---

¹⁶ <http://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/1588697,1,usa-stany-legalnej-marihuany.read>, [04.03.2015].

¹⁷ A. Domoślawski, *Polityka narkotykowa w Portugalii: Korzyści wynikające z dekryminalizacji używania narkotyków*, Warszawa 2011, s. 9.

¹⁸ Ibidem, s. 18.

¹⁹ Ibidem, s. 21.

mania osoby posiadającej dopuszczalne ilości środków odurzających nie popełnia ona przestępstwa a jedynie wykroczenie administracyjne. Osobę taką traktuje się jako konsumenta i otrzymuje ona szeroką ofertę pomocową. Może skorzystać z programu redukcji szkód, leczenia lub – w przypadku użytkowników opiatów – terapii substytucyjnej metadonem.

Pierwsza linia przeciwdziałania narkomanii polega na wielu działaniach prewencyjnych, które muszą mieć charakter ciągły, a nie jednorazowy. Za te działania są odpowiedzialne m.in. ministerstwo zdrowia i polityki społecznej. Drugi aspekt prewencji dotyczy działalności tzw. komisji odwodzenia. Tutaj model działania wygląda następująco: „Kiedy użytkownicy narkotyków zostają zatrzymani, policja spisuje ich dane i konfiskuje nielegalne narkotyki, po czym zostają zwolnieni z nakazem stawienia się przed komisją. Czasami istnieje konieczność sprawdzenia informacji i spisania dokumentów na komisariacie, ale nie jest to ani zatrzymanie ani areszt. Jeśli osoba wezwana przed komisję nie stawi się, można zastosować sankcje administracyjne, takie jak grzywna, utrata prawa jazdy, nakaz pracy społecznej lub zakaz przebywania w określonym miejscu. W czasie wywiadu komisja ustala powody, dla których uzależniona osoba zażywa narkotyki, od jak dawna to czyni, jakich narkotyków używa, w jakim żyje środowisku i czy ma pracę. Spotkanie jest rozmową, w czasie której komisja stara się uświadomić konsumentowi narkotyków ich szkodliwość, zaleca podjęcie leczenia i informuje o różnych metodach leczenia, ostrzegając też przed konsekwencjami kolejnych zatrzymań.”²⁰. W przypadku osób, które stają przed komisją po raz pierwszy, niemal zawsze postępowanie zostaje zawieszona i nie nakłada się żadnych kar. Przy ponownym zatrzymaniu okazjonalnego konsumenta, komisja zazwyczaj nakłada karę w wysokości od 30 do 40 euro, przy kolejnych, odpowiednio więcej. Pozostałe sankcje wykorzystywane w takich przypadkach to: nakaz prac społecznych, regularne zgłaszanie się przed komisję lub wstrzymanie wypłacania środków z pomocy społecznej, zobowiązanie uzależnionego do podjęcia sześciotygodniowej terapii

---

²⁰ Ibidem, s. 25.

grupowej w zamian za zawieszenie grzywny²¹. Ideą działalności komisji jest indywidualne podejście do każdego przypadku, odejście od karnej represji i próba wpłynięcia na konsumenta innymi środkami. Ponadto jest oferowana szeroka pomoc w zakresie reintegracji ze społeczeństwem, minimalizowania ryzyka uzależnienia i redukcji szkód (m.in. programy wymiany igieł).

Problem narkomanii w percepcji młodzieży licealnej

W 2014 roku przeprowadzono badania własne z wykorzystaniem ankiety środowiskowej, których przedmiotem były postawy licealistów z Białegostoku wobec narkotyków, dopalaczy i uregulowań prawnych związanych z narkotykową polityką prohibicyjną. Poszukiwano odpowiedzi na następujące pytania badawcze:

1. Jakie są wzorce korzystania z narkotyków i dopalaczy przez uczniów?
2. Jaka jest wiedza białostockich licealistów na temat działania i skutków zażywania narkotyków i dopalaczy?
3. Jak białostoccy licealiści oceniają narkotykową politykę prohibicyjną Państwa?

Specjalnie przygotowane narzędzie badawcze, którym był kwestionariusz ankiety, miało wstęp, w którym przedstawiono cel badań, podano instrukcję wypełniania i zapewniono o anonimowości. Część główną stanowiło 35 pytań/twierdzeń (w większości zamkniętych, przy nielicznych pytaniach półotwartych). Na końcu kwestionariusza znajdowała się metryczka respondenta. Ankietywanie odbywało się w trakcie zajęć lekcyjnych. Aby zapewnić młodzieży swobodę wypowiedzi i zagwarantować anonimowość, w trakcie ankietowania był obecny tylko badacz (bez obecności nauczyciela). Zgromadzony materiał empiryczny zakodowano, surowe wyniki wprowadzono do programu Excel, dokonując obliczeń, a następnie uzyskane dane poddano analizie ilościowej i jakościowej.

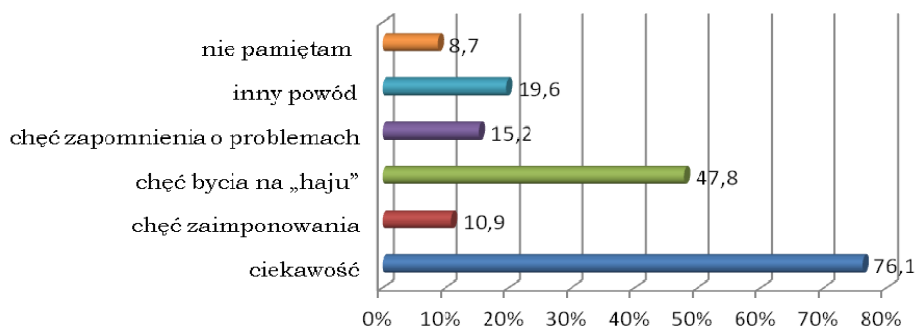
Z analizy wynika, iż większość respondentów nie miała nigdy kontaktu z narkotykami i dopalaczami. Największy odsetek –

---

²¹ Ibidem.

tych badanych, którzy zażywali środki odurzające – deklarował bardzo rzadką częstotliwość używania, co może wskazywać na konsumpcję okazjonalną i rekreacyjną. Problem stosowania dopalaczy w badanej grupie zaistniał w niewielkim stopniu, gdyż tylko trzy osoby zadeklarowały, iż przynajmniej raz w życiu miały kontakt z nowymi substancjami psychoaktywnymi. Główną substancją odurzającą, z której korzystała młodzież była marihuana (do zażywania pochodnych konopi indyjskich przyznała się prawie jedna trzecia ankietyowanych). Odpowiada to innym wynikom badań przeprowadzanych na reprezentatywnych grupach młodzieży, w których wskaźnik zażywania marihuany był na podobnym poziomie. Badani oceniają, że głównym powodem sięgnięcia po narkotyki przez młodzież jest ciekawość i chęć pocucia się na „haju” (wykres 1), a więc także dwie przyczyny najczęściej wymieniane w literaturze przedmiotu.

Wykres 1. Przyczyny sięgnięcia po środki odurzające. Opinia osob zażywających

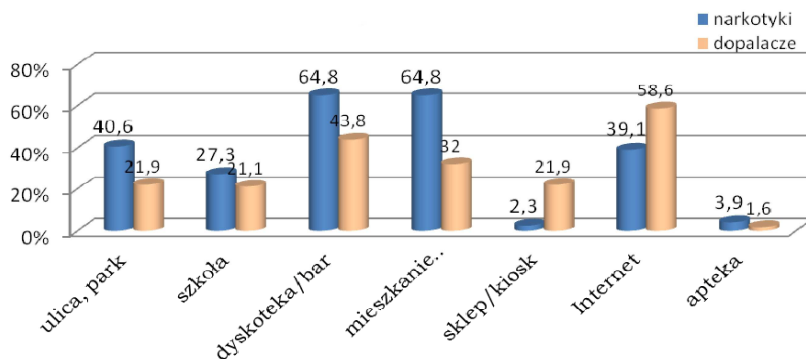

Źródło: badania własne.

Do najpopularniejszych miejsc zakupu narkotyków należą, według badanych, dyskoteka/bar oraz mieszkanie diler, coraz mniejsze możliwości zakupu są na ulicy i w parku. Może to wskazywać na dużą liczbę „drobnych” dilerów, którzy zaopatrują swoich klientów (najczęściej znajomych) we własnym mieszkaniu, nie obawiając się żadnych konsekwencji. Według uzyskanych wskazań dla większości odbiorców dostawcą środków

odurzających jest kolega. W przypadku dopalaczy głównym miejscem nabycia, po zamknięciu, w 2010 roku wielu sklepów stacjonarnych, stał się Internet (wykres 2), w którym nowe substancje psychoaktywne można kupić bez trudności.

Wykres 2. Miejsca, w których są dostępne narkotyki i dopalacze

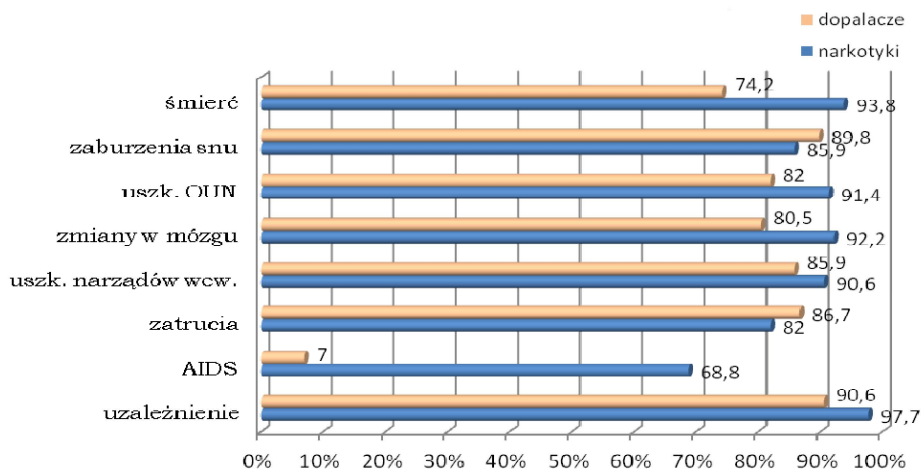

Źródło: badania własne.

Białostoccy licealiści mają dużą wiedzę na temat negatywnych konsekwencji stosowania środków odurzających. Generalnie jednak wskazania obejmujące skutki zażywania dopalaczy są niższe od wskazań dotyczących skutków przyjmowania narkotyków. Niższe wskazania przy zdrowotnych skutkach zażywania dopalaczy pokazują, że substancje te są traktowane przez respondentów jako „łagodniejsze” (wykres 3). Zatem dopalacze powszechnie są ciągle uważane za substancje mniej groźne niż tradycyjne narkotyki. Jest to wbrew alarmom lekarzy medycyny, tym bardziej, że są to substancje o ciągle zmieniającym się składzie i trudnych do przewidzenia skutkach.

Z kryminologicznego punktu widzenia istotne są wskazania dotyczące kryminogennych konsekwencji zażywania. Większość badanych wskazała istnienie zależności między popełnianiem przestępstw a stosowaniem środków odurzających (wykres 4).

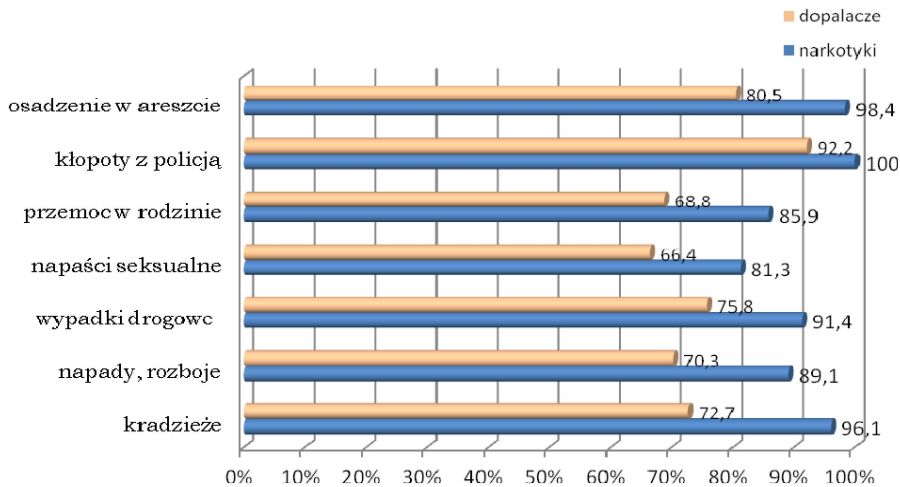
Wykres 3. Negatywne konsekwencje zdrowotne uzależnienia od narkotyków i dopalaczy w opinii badanych

Źródło: badania własne.

Mimo pewnych kontrowersji pojawiających się wokół tego zagadnienia respondenci nie mieli wątpliwości w kwestii powstawania niektórych zachowań przestępczych jako wyników stosowania środków odurzających. Również w tym przypadku wskaźniki we wszystkich rodzajach konsekwencji dla dopalaczy były niższe niż dla narkotyków. Wszyscy lub prawie wszyscy ankietowani uznali, iż kłopoty z policją (100%), kradzieże (96,1%), osadzenie w areszcie (98,4%) mogą być skutkiem uzależnienia od narkotyków. Blisko jedna czwarta badanych uznała, iż wypadki drogowe „nie” są negatywnym skutkiem zażywania dopalaczy, a w przypadku narkotyków wskaźnik ten wyniósł niecałe 9%. Ponieważ posiadanie dopalaczy nie jest kryminalizowane wysokie wyniki dotyczące zależności pomiędzy uzależnieniem od dopalaczy a osadzeniem w areszcie (80,5%) i kłopotami z policją (92,2%) mogą być spowodowane przekonaniem o czynach przestępczych dokonanych pod wpływem dopalaczy (wykres 4).

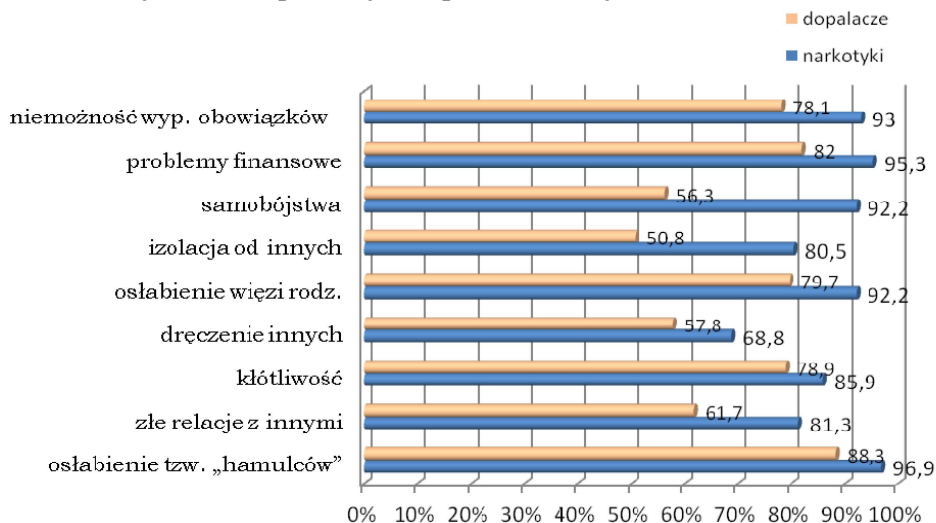
Wykres 4. Konsekwencje kryminogenne uzależnienia od narkotyków i dopalaczy w opinii badanych

Źródło: badania własne

Narkomania przez większość ankietowanych jest postrzegana jako duży problem społeczny (wykres 5). We wszystkich rodzajach skutków społecznych odsetek wskazań odnośnie dopalaczy jest niższy niż w przypadku narkotyków. Zatem dopalacze są traktowane jako bezpieczniejsza forma odurzania się, nie przynosząca tak negatywnych skutków w społecznym funkcjonowaniu jednostki. Znacząca różnica występuje przy wskazaniach dotyczących samobójstw. Dwa razy więcej badanych powiązało odbieranie sobie życia z narkotykami niż dopalaczami. Najczęściej jako negatywne konsekwencje społeczne uzależnienia od narkotyków ankietowani wskazywali: osłabienie tzw. „hamulców”, osłabienie więzi rodzinnych, samobójstwa, problemy finansowe i niemożność wypełniania obowiązków (wszystkie wskazania powyżej 90%). Z kolei zażywanie dopalaczy najczęściej może powodować takie negatywne skutki społeczne jak: osłabienie tzw. „hamulców” (najwięcej wskazań 88,3%), problemy finansowe, kłótniwość, osłabienie więzi w rodzinnych i niemożność wypełniania obowiązków (wszystkie wskazania blisko 80%).

Wykres 5. Negatywne konsekwencje społeczne uzależnienia od narkotyków i dopalaczy w opinii badanych

Źródło: badania własne.

Respondentów charakteryzuje dość punitywne stanowisko względem narkotyków. Większość jest zdania, iż zachowania konsumentów narkotyków powinny być regulowane przez rozwiązania prawna karnego. Ci respondenci nie zgadzają się więc z twierdzeniem, iż zakaz posiadania środków odurzających znacząco ogranicza wolności osobiste człowieka. Również większość badanych stwierdza, iż posiadanie dopalaczy powinno być zakazane prawnie. Mimo dość restrykcyjnych poglądów na temat związku prawa i środków odurzających, większość badanych twierdzi, iż obecne sankcje grożące konsumentom narkotyków są zbyt surowe i zwiększenia wymagają dolegliwości karne dla handlarzy i dilerów narkotyków.

Podsumowanie

Często w dzisiejszych czasach problem narkomanii jest utożsamiany z walką z samymi narkotykami i ich użytkownikami. Oczywiście jest, że jedno z proponowanych rozwiązań to ograniczenie popytu i podaży poprzez surowe sankcje karne. Działania

te można uznać za mało skuteczne i pochłaniające ogromne nakłady finansowe nieporównywalnie większe od tych, które są przeznaczane na pomoc medyczną i społeczną dla osób dotkniętych problemem narkomanii. W ten sposób *człowiek* pozostaje gdzieś na uboczu tego całego sporu, tej walki o jego życie i dbania przez państwo o jego dobro.

W imię walki z narkotykami chętnie też stygmatyzuje się młodych ludzi, którzy są rekreacyjnymi użytkownikami narkotyków. Zdarza się, że po prostu próbują ich po raz pierwszy, i natychmiast mogą spotkać się z poważnymi konsekwencjami ze strony wymiaru sprawiedliwości. Skoro brawurowa jazda samochodem, spożywanie alkoholu w miejscu publicznym może być wykroczeniem, to czy posiadanie narkotyków nie powinno też być wykroczeniem, za które grozi wysoka grzywna i dodatkowe obowiązki jak np. stawienie się do specjalistycznej placówki pomagającej w uzależnieniach? Nie ma doskonałej recepty na walkę z narkomanią. Jednak jak pokazuje zmieniające się podejście niektórych krajów europejskich m.in. Portugalii, Czech, Hiszpanii, a także Stanów Zjednoczonych do problemu narkotyków, należy stopniowo redukować politykę całkowitej represji na rzecz polityki redukcji szkód.

Problem narkotyków powinien być rozpatrywany nie tylko w aspekcie polityki karnej, ale głównie polityki społecznej, edukacyjnej oraz medycznej. Zmiany w uregulowaniach prawnych dotyczących narkotyków mogą być dobrą receptą na zapobieganie przestępczości z nimi związanej. Pewnego rodzaju wyjściem może być klasyfikowanie i rejestrowanie części czynów jako wykroczeń (przykład stanowi Portugalia, w której utworzono instytucję komisji zniechęcającej, która „zajmuje” się użytkownikiem narkotyków, nie mniej jednak nie jest jednostką prawa karnego). Zmiana prawa może być też korzystna dla organów ścigania, które wtedy będą miały większe środki i dodatkowe możliwości, aby uderzać w producentów i dilerów, odpowiedzialnych za podaż, ponieważ obecnie większość przestępstw narkotykowych dotyczy posiadania zabronionych substancji, a więc głównie obejmuje konsumentów okazjonalnych. Na tle uzyskanych wyników badania, jak również w opinii Autora, konsumentów okazjonalnych

należy oddać pod kontrolę innych instytucji, a wymiarowi sprawiedliwości pozostawić jedynie poważniejsze przypadki.

Bibliografia

1. Domosławski A., *Polityka narkotykowa w Portugalii: Korzyści wynikające z dekryminalizacji używania narkotyków*, Warszawa 2011.
2. Jędrzejko M., Cabalski M., *Próba diagnozy problemu narkotykowego w Polsce*, [w:] M. Jędrzejko (red.), *Narkomania, spojrzenie wielowymiarowe*, Pułtusk-Warszawa 2009.
3. Krajewski K., *Sens i bezsens prohibicji prawo karne wobec narkotyków i narkomanii*, Zakamycze 2001.
4. Kubaszewski P., *Nowelizacja ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii w trzy lata po jej wejściu w życie – raport z praktyki stosowania*, http://www.hfhr.pl/wp-content/uploads/2014/12/HFPC_nowelizacja_upn_09122014, [27.02.2015].
5. Kuźmich E., Mielecka-Kubień Z., Stasiowski J., Wiszejko-Wierzbicka D., *Penalizacja posiadania narkotyków – działania instytucjonalne i koszty*, „Analizy i Opinie” 2009, nr 101.
6. Sobczak K., *Ściganie przestępstw według zasady legalizmu czy oportunistu?*, <http://www.lex.pl/czytaj/-/artykul/sciganie-przestepstw-wedlug-zasady-legalizmu-czy-oportunizmu>, [27.02.2015].
7. Szukalski B., *Narkotyki. Kompendium wiedzy o środkach uzależniających*, Warszawa 2005.
8. <http://prawo.money.pl/aktualnosci/wiadomosci/artykul/legalizacja;marihuany;w;usa;obama;nie;zamierza;interweniowac,240,0,1216240.html> [26.06.2014].
9. http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114871,15608932,USA__Stan_Kolorado_zarabia_miliony_na_sprzedazy_marihuany.html [26.06.2014].
10. <http://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/swiat/1588697,1,usa-stany-legalnej-marihuany.read> [04.03.2015].
11. <http://www.pzks.pl/doc/pdf/sem4.pdf>, [26.02.2015].

Adam Siegień¹

Komenda Powiatowa Policji w Hajnówce

PRZESTĘPCZOŚĆ NARKOTYKOWA W POWIECIE HAJNOWSKIM W LATACH 2008-2013

Streszczenie

W Polsce przez wiele lat XX wieku, zjawisko narkomanii mimo, że ulegało rozwojowi to jednak nie było przedmiotem publicznej troski i różnych oddziaływań zapobiegawczych podejmowanych przez instytucje państwowe. Dzisiaj łatwość z jaką można zakupić środki odurzające, wyprodukować narkotyki bądź uprawiać rośliny o działaniu narkotycznym powoduje, że wiele osób tak indywidualnie, jak i w grupach podejmuje ryzyko dokonywania takich, niezgodnych z prawem, czynów. Narkomania jest zjawiskiem wyjątkowo źle tolerowanym przez społeczeństwo, a mimo to rozpowszechnia się i jest również problemem małych społeczności lokalnych. Powiat hajnowski leży w obszarze przygranicznym, jest słabo zaludniony, ma wiele terenów o gęstym zalesieniu, co sprzyja nielegalnej uprawie roślin o działaniu odurzającym oraz innym czynom zabronionym związanym z narkotykami.

Przedmiotem dociekań w artykule są rozmiary i dynamika przestępstw stwierdzonych z ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii przede wszystkim w hajnowskiej społeczności lokalnej. Autora interesuje także sytuacja w przestępczości narkotykowej powiatu hajnowskiego pod względem udziału procentowego narkotykowych przestępstw stwierdzonych oraz wykrywalności na tle województwa podlaskiego. Badania prowadzono na danych udostępnionych przez Komendę Wojewódzką Policji w Białymstoku.

Wyniki dokonanej analizy statystycznej, praktyka policyjna i doświadczenie zawodowe Autora wskazują, że mimo bardzo trafnych uregulowań praw-

---

¹ Adam Siegień – absolwent studiów pierwszego stopnia na kierunku bezpieczeństwo wewnętrzne w Niepaństwowej Wyższej Szkole Pedagogicznej w Białymstoku z roku 2014. Zainteresowania koncentruje wokół kwestii diagnozowania stanu i zwalczania różnych rodzajów przestępczości.

Kontakt z Autorem: za pośrednictwem Redakcji.

nych, dobrej wykrywalności przestępstw narkotykowych i ich sprawców zjawisko przestępczości narkotykowej w hajnowskiej społeczności rozszerza się.

Słowa kluczowe: narkomania, przestępczość narkotykowa.

DRUG-RELATED CRIME IN HAJNÓWKA DISTRICT IN THE YEARS 2008–2013

Abstract

In Poland, for many years in the 20th century, the phenomenon of drug abuse, even though it was developing, was not a subject of public concern or the various prevention activities undertaken by national authorities and institutions. Today the ease with which narcotic substances can be obtained, manufactured, or – in case of narcotic plants – grown leads many people, both individuals as well as groups, to undertake the risk of perpetrating these unlawful acts. While drug abuse is a phenomenon that is especially poorly tolerated by the society, it is continually spreading and has become a problem in small local communities. Hajnówka district is located in the national border region; it has a sparse population and areas covered with dense forests, which facilitates the illegal cultivation of narcotic plants as well as the perpetration of other unlawful acts related to drug abuse.

The subject of the investigations presented in the article are the scale and dynamics of crime as defined under the act on prevention of drug abuse, especially in the local community of Hajnówka. The author is also interested in the situation of drug-related crime in Hajnówka district in terms of the percentage of drug-related crimes detected and their detectability in Podlaskie province. The research was conducted using data made available by the Province Police HQ in Białystok.

The results of the statistical analysis, police practices, and the author's own occupational experience indicate that, despite quite accurate and suitable legal regulations, good levels of detectability of drug-related crime and their perpetrators, the phenomenon of drug-related crime is spreading in Hajnówka community.

Keywords: drug abuse, drug-related crime.

Wprowadzenie²

Zainteresowanie człowieka środkami odurzającymi trwa od wielu dziesięcioleci. Jednak w Polsce przez wiele lat XX wieku, zjawisko narkomanii, mimo że ulegało rozwojowi to jednak nie

---

² W artykule zainteresowania skoncentrowano na badaniach nad symptomatologią przestępczości narkotykowej w społeczności lokalnej powiatu hajnowskiego, pomijając szeroki opis teoretyczny zjawiska ze względu na bogatą i dostępną literaturę na ten temat.

było przedmiotem publicznej troski i różnych oddziaływań zapobiegawczych podejmowanych przez instytucje państwowe. Dzisiaj łatwość, z jaką można zakupić środki odurzające, wyprodukować narkotyki bądź uprawiać rośliny o działaniu narkotycznym powoduje, że wiele osób tak indywidualnie, jak i w grupach podejmuje ryzyko dokonywania takich, niezgodnych z prawem, czynów.

Od narkomanii nie jest wolna także społeczność lokalna powiatu hajnowskiego. Położenie geograficzne powiatu hajnowskiego w obszarze przygranicznym gęsto zalesionym, z dużą ilością pól uprawnych i nieużytków, stanowi sprzyjającą okoliczność dla przestępczości narkotykowej. Innym czynnikiem silnie związanym ze stanem przestępczości narkotykowej jest słaba sytuacja materialna ludności powiatu hajnowskiego. Chęć szybkiego i dużego zysku z upraw konopi oraz ze sprzedaży narkotyków, toruje drogę rozwiązaniom wiążącym się z naruszeniem norm prawnych. Ludzie młodzi, nastawieni na łatwy i szybki zarobek nie chcą powielać losu swoich rodziców żyjących na niskim lub średnim poziomie. Młodzi są przy tym nastawieni na zabawę i łatwą egzystencję, które pociągają za sobą wysokie koszty. Na wpływy świata przestępczego są narażone także osoby bezrobotne, jednak wcale nie poszukujące zatrudnienia, za to świetnie utrzymujące się jedynie z działalności przestępczej.

Badania

Przedmiotem dalszych dociekań są następujące zagadnienia skonkretyzowane w pytaniach badawczych:

1. Jakie były rozmiary³ i dynamika⁴ przestępstw stwierdzonych, z *ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii z dnia 29*

---

³ Wyjaśnianie i kontrolowanie przestępczości wymaga orientacji jakie są rozmiary, struktura i dynamika przestępczości. W tym celu dokonuje się opisu statystycznego przestępczości traktowanej jako zbiór zdarzeń określanych jako przestępstwa. Zbiór takich zdarzeń, o których informacje dotarły do organów ścigania, i które zostały uznane za przestępstwa i jako przestępstwa zarejestrowane nazywa się przestępczością ujawnioną. Jednak zjawisko przestępczości nigdy nie podlega bezpośredniej obserwacji co oznacza, że aby je badać należy posługiwać się pewnymi wskaźnikami, które są możliwe do zaobserwowania.

lipca 2005 r., na terenie powiatu hajnowskiego w latach 2008-2013?

2. Jaki był udział procentowy⁵ stwierdzonych przestępstw narkotykowych w powiecie hajnowskim w tego typu przestępczości, zarejestrowanej w całym województwie podlaskim?
3. Jaka była wykrywalność przestępstw z ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii z dnia 29 lipca 2005 r. w powiecie hajnowskim w latach 2008-2013 na tle wykrywalności przestępstw narkotykowych w całym województwie podlaskim?

Próbie odpowiedzi na pytania badawcze podjęto wykonując analizę statystyczną danych liczbowych uzyskanych z Komendy Wojewódzkiej Policji w Białymstoku.

Tabela 1. Rozmiary i dynamika przestępczości narkotykowej w województwie podlaskim w latach 2008-2013

Rok	Liczba przestępstw stwierdzonych	Dynamika roczna w %	Dynamika o podstawie stałej = rok 2008; w %
2013	1 187	-17,52	+30,44
2012	1 439	+4,35	+58,13
2011	1 379	+16,96	+51,54
2010	1 179	+2,87	+29,56
2009	1 146	+25,93	+25,93
2008	910	—	—
Razem	7 240		

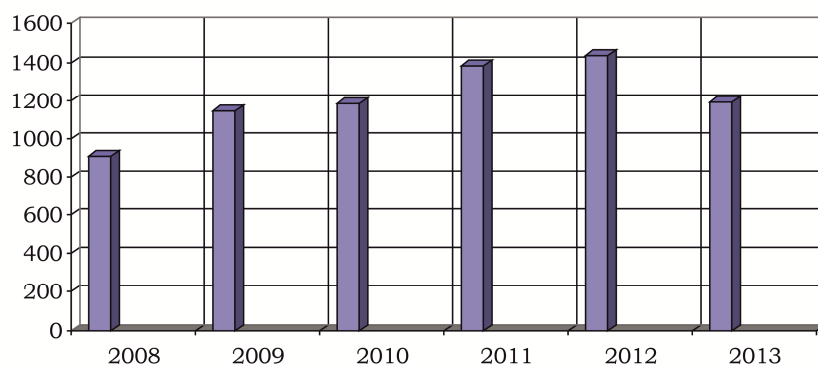
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych Komendy Wojewódzkiej Policji w Białymstoku

Zebrane informacje o tych wskaźnikach, np. liczba przestępstw stwierdzonych, liczba postępowań wszczętych, podlegają opisowi statystycznemu, w którym badacz posługuje się liczbami bezwzględными oraz różnymi miernikami jak: proporcje, odsetki, stosunki, wskaźniki, mierniki lub tendencje. J. Błachut, A. Gaberle, K. Krajewski, Kryminologia, Gdańsk 1999, s. 189 i nast.

⁴ Dynamika roczna, w % = (rok następny/popzedni x 100) - 100.

⁵ Udział % = (liczba przestępstw narkotykowych popełnionych na terenie całego województwa podlaskiego x 100) podzielona przez liczbę przestępstw narkotykowych popełnionych na terenie tylko powiatu hajnowskiego.

Wykres 1. Przestępstwa narkotykowe stwierdzone w województwie podlaskim w latach 2008-2013. Dane liczbowe Tabela 1

Na terenie województwa podlaskiego w latach 2008-2013 (Tabela 1, Wykres 1) ogółem stwierdzono 7240 przestępstw z ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii, przy czym najwięcej w roku 2012 (1439), a najmniej w roku 2008 – 910. W badanym przedziale czasu liczba stwierdzonych przestępstw narkotykowych od 2008 do 2012 roku systematycznie rosła. W 2013 r. zanotowano ich spadek do liczby 1187 (czyli o 17,52% mniej niż w roku 2012). Największy wzrost, w odniesieniu do poprzedniego roku, miał miejsce w roku 2009 (+25,93 %).

Dynamika o podstawie stałej, czyli w stosunku do roku wyjściowego 2008, pokazuje stały rozwój zjawiska w badanym czasie. Najmniejszy wzrost liczby przestępstw narkotykowych był w roku 2009 (+25,93%), a największy w roku 2012 (+58,13%). Przyrost stwierdzonych przestępstw narkotykowych w ciągu badanych lat wyniósł +30,44%.

Tabela 2. Przestępstwa narkotykowe i postępowania wszczęte w województwie podlaskim w latach 2008-2013

Rok	Liczba przestępstw stwierdzonych ogółem	Liczba postępowań wszczętych ogółem	Wskaźnik
2013	1 187	590	2,01
2012	1 439	505	2,84
2011	1 379	563	2,44
2010	1 179	472	2,49

Rok	Liczba przestępstw stwierdzonych ogółem	Liczba postępowań wszczętych ogółem	Wskaźnik
2009	1 146	434	2,64
2008	910	399	2,28
Razem	7 240	2 963	Średnio 2,45

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych Komendy Wojewódzkiej Policji w Białymstoku

Na terenie województwa podlaskiego w badanym okresie 2008-2013 wszczęto 2963 postępowania przygotowawcze ogółem o 7240 przestępstw narkotykowych (Tabela 2). W roku 2008 liczba wszczętych postępowań przygotowawczych wynosiła 399. W kolejnych latach liczba wszczęć stale rosła, a w 2011 wyniosła 563. W 2012 r. liczba postępowań wszczętych spadła do 505, ale w roku następnym odnotowano największą ich liczbę w badanym okresie – 590. Wskaźnik pokazuje liczbę przestępstw stwierdzonych przypadających na jedno postępowanie wszczęte. Utrzymuje się on przez cały badany okres na poziomie między 2,01 a 2,84, czyli powyżej dwóch przestępstw narkotykowych przypadających na jedno wszczęte postępowanie.

Tabela 3. Udział procentowy stwierdzonych przestępstw narkotykowych powiatu hajnowskiego w przestępczości narkotykowej województwa podlaskiego w latach 2008-2013

Rok	Liczba przestępstw stwierdzonych w województwie podlaskim	Przestępstwa stwierdzone w powiecie hajnowskim	
		Liczba	Udział %
2013	1 187	47	3,95
2012	1 439	43	2,98
2011	1 379	23	1,66
2010	1 179	69	5,00
2009	1 146	27	2,35
2008	910	22	2,41
Razem	7 240	231	Średnio 3,19

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych Komendy Wojewódzkiej Policji w Białymstoku

W badanych latach liczba przestępstw (Tabela 3) z *ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii* w powiecie hajnowskim wahała się od 22 do 69 zarejestrowanych zdarzeń. W roku 2008 w powiecie hajnowskim stwierdzono dokonanie 22 przestępstw narkotykowych, co stanowiło 2,41% takich przestępstw z całego województwa podlaskiego. Rok 2010 zamknięto najwyższą liczbą stwierdzonych przestępstw narkotykowych w powiecie hajnowskim – 69 i było to 5,00% w skali województwa podlaskiego. W roku 2013 udział procentowy przestępstw narkotykowych powiatu hajnowskiego w skali województwa podlaskiego wyniósł 3,95%. Rok 2013 był drugim rokiem wzrostu tych przestępstw w powiecie hajnowskim po silnym spadku obserwowanym w roku 2011.

Tabela 4. Dynamika przestępstw narkotykowych w powiecie hajnowskim w latach 2008-2013

Rok	Liczba przestępstw narkotykowych	Dynamika roczna w %	Dynamika o podstawie stałej = rok 2008; w %
2013	47	+9,30	+113,63
2012	43	+86,95	+95,45
2011	23	-66,67	+4,54
2010	69	+155,55	+213,63
2009	27	+22,72	+22,72
2008	22	—	—
Razem	231		

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych Komendy Wojewódzkiej Policji w Białymstoku

Na terenie powiatu hajnowskiego w latach 2008-2013 liczba narkotykowych przestępstw stwierdzonych ogółem była na poziomie od 20 do 70 zdarzeń rocznie (Tabela 4). Razem w tym czasie potwierdzono dokonanie 231 czynów zabronionych kwalifikowanych z *ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii*. Po roku 2008 obserwowano kolejno dwuletni wzrost przestępczości nar-

kotykowej (2009 i 2010), potem roczny spadek (2011) i znowu, w ostatnich dwu badanych latach wzrost liczby przestępstw narkotykowych.

Roczna dynamika wzrostu sięgnęła wysokiego poziomu nawet ponad sto pięćdziesiąt procent w 2010 roku. Następny rok przyniósł spadek o 66,67%. Jednak w roku 2012 wartość dynamiki rocznej znowu osiągnęła liczbę prawie 90%. Jedynie rok 2013 zaznaczył się niewielkim wzrostem, bo tylko o 9,3%. Z kolei dynamika o podstawie stałej liczonej do roku 2008 utrzymywała się w wartościach dodatnich przez cały badany okres. Ostatecznie rok 2013 przyniósł wzrost stwierdzonych przestępstw narkotykowych w stosunku do roku 2008 o ponad 110%.

Tabela 5. Przestępstwa narkotykowe stwierdzone i postępowania wszczęte w powiecie hajnowskim w latach 2008-2013

Rok	Liczba przestępstw stwierdzonych	Liczba postępowań wszczętych	Wskaźnik
2013	47	19	2,47
2012	43	19	2,26
2011	23	20	1,15
2010	69	23	3,00
2009	27	20	1,35
2008	22	21	1,04
Razem	231	122	Średnio 1,87

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych Komendy Wojewódzkiej Policji w Białymstoku

W latach 2008+2013 na 231 czynów zabronionych z *ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii* w powiecie hajnowskim (Tabela 5) wszczęto 122 postępowania przygotowawcze. Wskaźnik liczby przestępstw narkotykowych na jedno postępowanie wszczęte oscylował od 1,04 w 2008, przez 1,35 w 2009, dalej 3,00 w roku 2010 i 1,15 w 2011 do 2,26 (2012) i 2,47 w 2013 roku.

Tabela 6. Wykrywalność przestępstw narkotykowych w województwie podlaskim i w powiecie hajnowskim w latach 2008-2013

Rok	Województwo podlaskie	Powiat hajnowski
2013	97,1	100,0
2012	97,5	97,7
2011	97,5	100,0
2010	96,4	100,0
2009	97,3	88,9
2008	96,0	90,9
Średnio	96,96	96,25

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych Komendy Wojewódzkiej Policji w Białymstoku

Na terenie województwa podlaskiego w badanym okresie (Tabela 6) wykrywalność przestępstw z *ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii* była na poziomie od 96,0% (2008) do 97,5% (2011 i 2012). W tym samym czasie wykrywalność przestępstw z tej samej *ustawy* w powiecie hajnowskim była nieco bardziej zróżnicowana osiągając wartość tylko 88,9% w roku 2009, ale w latach 2010, 2011, 2013 aż 100,0%. Dwa pozostałe lata to w 2008 roku 90,9% i 97,7% w 2012.

Tabela 7. Podejrzani o dokonanie przestępstw narkotykowych w województwie podlaskim i powiecie hajnowskim w latach 2008-2013

Rok	Województwo podlaskie	Powiat hajnowski	
		Liczba	Udział %
2013	667	26	3,89
2012	683	13	1,90
2011	743	19	2,55
2010	690	20	2,89
2009	721	21	2,91
2008	688	23	3,34
Razem	4192	122	Średnio 2,91

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych statystycznych Komendy Wojewódzkiej Policji w Białymstoku

Na terenie województwa podlaskiego liczba podejrzanych o dokonywanie czynów zabronionych z *ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii* była w badanych latach na poziomie 650 do 750 (Tabela 7). Razem w tym okresie ustalono 4192 podejrzanych. W roku 2011 w województwie podlaskim było najwięcej podejrzanych o dokonanie przestępstw narkotykowych (743).

W tym samym okresie na terenie tylko powiatu hajnowskiego ustalono 122 podejrzanych. W powiecie hajnowskim najniższą liczbę podejrzanych o popełnienie przestępstw narkotykowych – 13 osób – zanotowano w 2012 roku. Ostatni badany rok 2013 przyniósł 26 podejrzanych, czyli najwięcej w analizowanym okresie.

Zakończenie

Badania własne nad przestępczością narkotykową w województwie podlaskim a w szczególności w powiecie hajnowskim wykazały, że:

1. w latach 2009-2012 dynamika roczna stwierdzonych przestępstw ściganych z *ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii* w województwie podlaskim wykazuje coroczny regularny wzrost tej przestępczości. Dopiero w roku 2013 zanotowano dynamikę roczną ujemną co oznacza spadek ujawnionych przestępstw narkotykowych. Jednak średnio rocznie w badanym okresie obserwuje się wzrost na poziomie ponad 6%. Dynamika o podstawie stałej odniesionej do roku 2008 jest stale dodatnia. W latach 2011 i 2012 przekracza nawet 50%. Ostatecznie rok 2013 zamyka się wzrostem liczby przestępstw narkotykowych **w województwie podlaskim przez badane sześć lat o ponad 30%**. W powiecie hajnowskim w ciągu badanych lat liczba przestępstw narkotykowych również wzrosła, co znalazło odzwierciedlenie w dodatniej dynamice rocznej. Dynamika o podstawie stałej pokazuje wzrost liczby przestępstw narkotykowych **w powiecie hajnowskim w okresie sześcioletnim o ponad 110%**,

2. w **województwie podlaskim** ogółem na jedno postępowanie przygotowawcze wszczęte w sprawach przestępstw narkotykowych przypadało w badanym okresie **średnio 2,45** przestępstwa stwierdzonego. W **powiecie hajnowskim średni** wskaźnik liczby przestępstw narkotykowych stwierdzonych przypadających na jedno postępowanie wszczęte wyniósł **1,87**, jednak przy znacznym wzroście w ostatnich dwóch latach,
3. **przestępstwa narkotykowe** z terenu powiatu hajnowskiego w badanym okresie stanowiły średnio **3,19%** przestępstw tego typu notowanych w całym województwie podlaskim. Z kolei podejrzani o przestępstwa narkotykowe w powiecie hajnowskim to średnio rocznie **2,91%** podejrzanych o czyny z *ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii* w skali całego województwa podlaskiego,
4. wykrywalność przestępstw w województwie podlaskim i powiecie hajnowskim kształtowała się na poziomie ponad 96%. Jednak w całym województwie sięgała 97%, a w powiecie hajnowskim przekraczała 96% o 0,25%, mimo, iż niektóre lata w badanym okresie odznaczały się bardzo dobrą pracą policjantów z Hajnówki.

Na podstawie wniosków uzyskanych z analizy statystycznej danych liczbowych można podjąć próbę udzielenia odpowiedzi na pytania badawcze sformułowane na wstępie.

1. Rozmiary przestępczości kwalifikowanej z *ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii z dnia 29 lipca 2005 r.* na terenie powiatu hajnowskiego w latach 2008-2013 regularnie rosły. Dynamika, o podstawie stałej, przestępczości narkotykowej – z różnym natężeniem – była stale dodatnia. Analiza rozmiarów i dynamiki przestępczości pozwala na rozpoznanie stopnia zakłócenia porządku prawnego przez przestępczość. W omawianym przypadku analiza ujawnionej przestępczości narkotykowej, zarówno w całym województwie podlaskim, jak i w powiecie hajnowskim wykazuje jej tendencję wzrostową, jednak w powiecie hajnowskim tendencja ta jest bardziej radykalna.
2. Udział procentowy przestępczości narkotykowej powiatu hajnowskiego w przestępczości tego typu stwierdzonej

w całym województwie podlaskim kształtuje się na poziomie średnio nieco ponad 3%. Jest on jednak dosyć niestabilny z tendencją do występowania maksimów i minimów w badanym okresie. Z kolei udział podejrzanych o popełnienie przestępstwa narkotykowego z terenu powiatu hajnowskiego stanowi niecałe 3% populacji podejrzanych o takie przestępstwa z całego województwa⁶. Warto zauważyć, że z różnym natężeniem ale we wszystkich badanych latach liczba stwierdzonych przestępstw narkotykowych jest wyższa niż liczba podejrzanych, a w niektórych latach – 2010, 2012 i 2013 – znacznie. Średnio w latach 2008-2013 liczba przestępstw narkotykowych była dwa razy większa niż liczba ustalonych podejrzanych.

3. Skuteczność działania Policji w ściganiu przestępstw narkotykowych, mierzona wykrywalnością przestępstw stwierdzonych w powiecie hajnowskim była duża. Pokazują to dane o wykrywalności oraz wskaźnik obejmowania postępowańi wszczętymi coraz większej liczby przestępstw stwierdzonych. Wskaźnik ten powinien być zawsze podawany z informacją o liczbie postępowańi wszczętych, jeżeli nie podaje się liczby przestępstw stwierdzonych. Liczba postępowańi wszczętych bowiem nie pokazuje pełnego obrazu przestępczości narkotykowej, ponieważ najczęściej jednym wszczętym postępowaniem zostaje objętych kilka czynów kwalifikowanych jako przestępstwa.

Popołnienie przestępstw z *ustawy o przeciwdziałaniu narkomanii z 29 lipca 2005 r.* stanowi specyficzny problem, związany z szeroko rozumianymi procesami socjalizacji. Podejmowanie zachowań ryzykownych jest szczególnie charakterystyczne dla dorastania. Wiąże się z realizacją zadań rozwojowych tego okresu życia: poszukiwaniem własnej tożsamości, autonomii, sprawdzeniem swoich możliwości i sposobów radzenia sobie z trudnościami, pełnieniem nowych ról społecznych. Ale duże zapotrzebowanie na środki odurzające wykazują też osoby w średnim

---

⁶ Województwo podlaskie jest podzielone na 14 powiatów i 3 miasta na prawach powiatu. Proste obliczenie pokazuje, że prawie 97% przestępstw narkotykowych oraz niecałe 97% podejrzanych w sprawach narkotykowych przypada na pozostałe 16 powiatów.

wieku. To wszystko powoduje wzrost liczby osób trudniących się handlem, produkcją lub uprawą substancji zabronionych.

Prezentowane badania, praktyka policyjna i doświadczenie zawodowe Autora pokazują, że mimo bardzo trafnych uregulowań prawnych, przestępczość narkotykowa rośnie. Narkotykowy diler nie działa sam, jest on na końcu łańcucha przestępczego i to on z reguły jest podejrzany. Niezwykła hermetyczność środowiska tej kategorii przestępczości znacznie utrudnia organom ścigania ustalanie jej sprawców.

Zjawisko narkomanii ma charakter procesu – postępuje, ewoluuje, odznacza się zróżnicowaną dynamiką i silnym powiązaniem – im więcej narkotyków na rynku, tym więcej konsumentów. Im więcej konsumentów, tym większa liczba narkomanów, przy czym oszacowanie jakichkolwiek danych rzeczywistych w tym obszarze jest niezwykle trudne. Zjawiska narkomanii nie da się całkowicie wyeliminować, można jedynie zaostrzyć przepisy prawa, zwiększyć ilość środków finansowych na jej przeciwdziałanie, doskonalić i wdrażać coraz to lepsze programy profilaktyczne i dokładniej monitorować jego skalę.

Przeciwdziałanie problemowi społecznemu jakim jest narkomania to zadanie bardzo trudne. Wymaga współpracy wielu instytucji w różnych obszarach i płaszczyznach. Żeby odnosić sukcesy w walce z narkomanią wszystkie strony powinny posiadać wiedzę na jej temat, znać sposoby rozpoznawania i oceniania. Dopóki w Polsce nie stworzy się przychylnego klimatu dla kompleksowego rozwiązania problemów związanych z uzależnieniami od narkotyków, dopóki mechanizmów penitencjarnych nie zastąpi się wszechstronną edukacją, dopóki narkotyki będą tematem „tabu”, dopóty trwać będzie stan podwyższonego zagrożenia a zjawisko to w zastraszającym tempie będzie zatruwać organizm polskiego społeczeństwa. Dopiero, gdy większość społeczeństwa zrozumie, że problem dotyczy wszystkich, kiedy przełamie się barierę milczenia i wstydu, będzie można naprawdę rozpocząć walkę z narkomanią.

Dr Penka Kozhuharowa¹

*Szumeński Uniwersytet im. Konstantego Presławskiego w Szumenie
(Bułgaria)*

STOSOWANIE SUBSTANCJI PSYCHOAKTYWNYCH PRZEZ UCZNIÓW KLAS SIÓDMYCH W KONTEKŚCIE REALIZACJI PROGRAMU PREWENCJI W SZKOLE

Streszczenie

Celem badania jest analiza wyników programu zapobiegania uzależnieniu od alkoholu i tytoniu wśród uczniów piątych, szóstych i siódmych klas, który został zrealizowany w trzech szkołach w mieście Warna (Bułgaria), w latach 2009-2012. Badanie zakończyło się w 2013 roku i obejmowało dwustu czternastu uczniów z siódmej klasy (grupa eksperymentalna). Wnioski na temat wyników programu są następujące: istnieje tendencja do zmniejszenia się odsetka badanych, którzy tytoń palą rzadko (raz w tygodniu); stwierdzono obniżenie się wieku osób inicjujących palenie tytoniu; zmniejszyła się liczba palących papierosy wśród przyjaciół; nie odnotowano statystycznie istotnych różnic pomiędzy grupami doświadczalnymi i kontrolnymi w częstotliwości użycia alkoholu; znacznie zmniejszyła się częstość propozycji zażywania alkoholu na imprezach i w klubach; stwierdzono duży odsetek osób w grupie eksperymentalnej, którzy twierdzą, że nie wiedzą o fakcie zażywania narkotyków przez swoich przyjaciół.

Słowa kluczowe: edukacja zdrowotna, substancje psychoaktywne, zapobieganie zażywaniu narkotyków w szkole, czynniki ryzyka, czynniki ochronne.

---

¹ Dr Penka Kozhuharowa – doktor nauk pedagogicznych, docent. Zainteresowania naukowe to dydaktyka, teoria wychowania, pedagogika społeczna. Ważniejsze publikacje: Кожухарова, П. Деца с асоциално поведение. Педагогически аспекти. Шумен, УИ „Еп. Константин Прславски”, 2008.; Кожухарова, П. Изоставашите ученици: причини за затрудненията, диагностика, образователни стратегии. Шумен, УИ „Еп. Константин Прславски”, 2008.

Kontakt z Autorką: za pośrednictwem Redakcji.

УПОТРЕБЛЕНИЕ ПСИХОАКТИВНЫХ ВЕЩЕСТВ СЕМИКЛАССНИКАМИ В КОНТЕКСТЕ РЕАЛИЗАЦИИ ПРОГРАММЫ ПРЕВЕНЦИИ В ШКОЛЕ

Аннотация

Целью исследования является анализ результатов реализации программы о предотвращении употребления алкоголя и табака учащимися пятых, sixth и седьмых классов в трех школах города Варна (Болгария) в период 2009-2012 гг. Исследование было завершено в 2013 году и охватывало 214 учащихся седьмых классов, которые составили экспериментальную группу. Выводы по результатам реализации программы следующие: наблюдается тенденция к снижению доли школьников, которые курят иногда (несколько раз в неделю); обозначилось снижение возраста первой пробы табакокурения; снизились показатели потребления табака в компании друзей; не выявлено статистически существенных различий между экспериментальной и контрольной группами в частоте употребления алкоголя; существенно снизилась частота предложений употребления алкоголя на вечеринках в клубах; констатируется большая доля учеников экспериментальной группы, утверждающих, что им не известны факты употребления наркотиков в среде их друзей.

Ключевые слова: здоровый образ жизни, психоактивные вещества (ПАВ), профилактика употребления наркотиков в школе, факторы риска, сдерживающие факторы.

SUBSTANCE USE BY SEVENTH-GRADERS IN THE CONTEXT OF IMPLEMENTATION OF A SCHOOL-BASED PREVENTION PROGRAM

Abstract

The aim of the study is to analyze the results of the implementation of a school-based program for prevention of the use of alcohol and tobacco use, among students from 5-th to 7-th grade. The program is implemented in three schools in the municipality of Varna, during the period 2009-2012 year. The study was conducted in 2013 year through direct, group interviews with 214 students from the 7th grade from the pilot group. Conclusions about the impact of the program are formulated: there is a tendency to reduce the proportion of students who smoke occasionally - a few times a week; notes are delaying the first cigarette; increased rates of tobacco use in gathering with friends; there are no significant statistical differences between the two groups in the frequency of alcohol use; substantially decreased frequency of proposals for the use of alcohol at a party in the house of peers; a higher proportion of students in the pilot group, indicating that no one among their friends never tried drugs.

Keywords: health education, psychoactive substances, school-based prevention of drug use, risk factors, protective factors.

Введение

В школах большинства образовательных систем Европы используются программы профилактики использования психоактивных веществ (ПАВ), которые обеспечивают адекватную информацию об опасности употребления наркотиков. В программе, реализуемой в каждой отдельной стране, находит отражение социально-культурная специфика этого региона. Содержание профилактической работы периодически обновляется с целью ее актуализации вследствие изменения местных особенностей использования дозволенных и недозволенных наркотиков.

Согласно ежегодным докладам Европейского мониторингового центра по наркотикам и наркомании (EMCDDA), в странах Евросоюза намечается тенденция сохранения уровня использования незаконных наркотиков и уменьшения использования легальных наркотиков, таких, как, например, табак. Это можно считать результатом применения стратегии ВОЗ по сокращению курения, внедрения программ профилактики и деятельности общественных организаций по борьбе с табакокурением². В Болгарии в последние годы наблюдается динамика основных показателей потребления наркотиков, которая соответствует общим тенденциям в Европейском союзе. Однако можно отметить и существование специфических особенностей.

Национальные и региональные исследования отмечают увеличение числа детей и подростков, которые употребляют алкоголь, табачные изделия и марихуану. Сообщается также о тенденции снижения возраста молодых людей, которые курят³. Среди населения в возрастном диапазоне 15-60 лет, которые хотя бы один раз в жизни использовали какой-либо

---

² EMCDDA, Summary of the 2013 ESPAD report, Substance use among students in 36 European countries, EMCDDA, ESPAD, Lisbon., 2014.; Bartholomew L. K, Parcel GS, Kok G, Gottlieb NH, Fernandez ME: Planning Health Promotion Programs: An Intervention Mapping Approach. San Francisco: Jossey-Bar; 2011.

³ Годишен доклад по проблемите, свързан с наркотиците и наркоманиите в България. // Национален фокусен център по наркотици и наркомании. Национален център по наркотични вещества, с., 2012.

лекарственный препарат, поколение в возрасте от 15 до 34 лет составляет около 88-90%. Статистические данные показывают, что 35,2% студентов и каждый третий болгарский гимназист с 9 по 12 класс по крайней мере один раз в своей жизни пробовали наркотики. Отмечается нарастающее использование марихуаны среди учащихся школ. По данным исследований, проведенных среди учащихся 5-7 классов в городе Варна, каждый десятый из пятиклассников "иногда курит". Курение в шестом классе имеет уже систематический характер. Две трети учеников в седьмом классе употребляют алкоголь, а треть семиклассников курят⁴.

При планировании школьных программ необходимо учитывать потенциальное воздействие факторов риска и возрастные особенности профилактики⁵. Чем раньше имеет место внедрение в жизнь стратегий профилактики, тем вероятнее, что они будут более эффективными.

Факторы риска и сдерживающие факторы воздействуют на людей всех групп, но результат действия этих факторов зависит от возраста человека, пола, этнической принадлежности, уровня культуры и социальной среды⁶.

Целевая ориентация профилактики на опыт и специфические особенности групп населения становится ключевым принципом в успешной реализации профилактических программ⁷.

Исследователи рекомендуют с целью повышения эффективности программ превенции рассматривать перечень всех лекарственных форм, отдельно или в комбинации, в том

---

⁴ Кожухарова, П. Състояние на употребата на психоактивни вещества при ученици от 5 до 7 клас и насоки за реализиране на училищно-базирана програма за превенция на употребата на ПАВ // Наркотици и наркомании, год. 7, бр. 3-4, В. 2011, с. 5-22.

⁵ Eisen, M.; Zellman, G.L.; and Murray, D.M. Evaluating the Lions-Quest "Skills for Adolescence" drug education program: Second-year behavior outcomes. // Addictive Behaviors 28(5):883-897, 2003.

⁶ Oetting, E.; Edwards, R.; Kelly, K.; and Beauvais, F. Risk and protective factors for drug use among rural American youth. In: Robertson, E.B at all. Rural Substance Abuse: State of Knowledge and Issues. NIDA Research Monograph No. 168. Washington, DC: U.S. Government Printing Office, pp. 90-130, 1997.

⁷ White, D., & Pitts, M. Educating young people about drugs. // A systematic review. Addiction, 3(10), 1475-1487. 1998.

числе использование несовершеннолетними легальных наркотиков (сигареты или алкоголь); использование незаконных наркотиков (например, марихуаны или героина), и нецелевого использования полученных на законных основаниях веществ (например, ингаляторы, лекарственные препараты, стероиды)⁸. Другая рекомендация: программы должны быть направлены на устранение проблемы, провоцирующей местное сообщество к употреблению наркотиков⁹.

Факторами риска злоупотребления ПАВ являются широкое распространение наркотиков и их раннее использование, что приводит впоследствии к психическим расстройствам, низкому образовательному уровню, раннему уходу из школы (до окончания курса обучения), семейным проблемам¹⁰.

Чем больше рисков, которым подвергается ребенок, тем выше вероятность, что его потянет к наркотикам. Некоторые факторы риска могут возрастать на определенных возрастных этапах. Например, влияние со стороны сверстников может оказаться сильнее в подростковом возрасте, несмотря на то, что семья и позитивные отношения между родителями и детьми является важным сдерживающим фактором в каждом возрастном периоде.

Одной из важных целей профилактики является изменение баланса между провоцирующими и сдерживающими факторами, за счет роста сдерживающих факторов¹¹.

Эффективность школьных профилактических программ, сочетающих в себе две или более программ, как, например, семейные и социальные, является более высокой¹². Повышению эффективности способствует также сочетание универсальных программ с селективными, целенаправленно созданными для

---

⁸ Botvin, G.; Griffin, K.W.; Paul, E.; and Macaulay, A.P. Preventing tobacco and alcohol use among elementary school students through Life Skills Training. // *Journal of Child and Adolescent Substance Abuse* 12(4):1-18, 2003.

⁹ Hawkins, J.D.; Catalano, R.F.; and Arthur, M. Promoting science-based prevention in communities. // *Addictive Behaviors* 90 (5):1-26, 2002.

¹⁰ Lynskey MT, Heath AC, Bucholz KK, Slutske WS. Escalation of drug use in early-onset cannabis users vs co-twin controls. // *JAMA* 2003; 289:427-33.

¹¹ Hawkins, J.D.; Catalano, R.F.; and Arthur, M. Promoting science-based prevention in communities. // *Addictive Behaviors* 90 (5):1-26, 2002.

¹² Spoth, R.L.; Redmond, D.; Trudeau, L.; and Shin, C. Longitudinal substance initiation outcomes for a universal preventive intervention combining family and school programs. // *Psychology of Addictive Behaviors* 16(2), 2002.

работы с конкретной семьей, находящейся в социально опасном положении¹³.

Основные принципы реализации школьных профилактических программ следующие:

- внедрение комплексного, системного подхода для всех школ,
- возможность участия всей школьной общественности в оценке потребностей, генерировании инициатив, принятии решений и в их оценке,
- сосредоточенность на образовательной составляющей в планировании и реализации программ по уменьшению провоцирующих и увеличению сдерживающих факторов,
- налаживание сотрудничества и партнерских связей с организациями за пределами школы,
- использование методологии, адекватной целям¹⁴.

Результаты применения универсальных школьных программ показывают, что в работе по снижению уровня употребления алкоголя среди подростков многокомпонентный подход является более эффективным¹⁵.

Содержание исследования

Целью исследования является оценка реализации программы по профилактике употребления психоактивных веществ в среде учащихся 5-7 классов в трех школах города Варна: Школа „Гео Милев”, школа „Антон Страшимиров”, школа „Черноризец Храбър” в рамках периодического мониторинга.

---

¹³ Conrod PJ, Castellanos-Ryan N, Strang J. Brief, personality-targeted coping skills interventions and survival as a non-drug user over a 2-year period during adolescence. // Arch Gen Psychiatry 2010; 67:85-93

¹⁴ Kröger, C., Winter, H., Shaw R., Guidelines for the evaluation the drug prevention intervention, IFT Institut für Therapieforschung, Munich, NIDA, 2012.

¹⁵ Koning I. M., Van den Eijnden R. J., Verdurmen J. E., Engels R. C., Vollebergh W. A. Long-term effects of a parent and student intervention alcohol use in adolescents: a cluster randomized controlled trial. // PrevMed, 2011;40: 541-47.

В период с 2006 по 2009 годы профилактические мероприятия реализовывались молодежными клубами в школах, на уроках классного руководителя и на внешкольных мероприятиях с учащимися и их родителями. Деятельность осуществлялась на добровольной основе с помощью партнерских отношений с общественными организациями¹⁶.

Исходя из выявленных проблем и потребностей, в соответствии с принятым на национальном и европейском уровне законодательством, в документе «Стратегия профилактики употребления психоактивных веществ в г. Варна» было запланировано введение «Всеобщей структурированной программы по профилактике употребления психоактивных веществ в школах (5 - 7 классы)».

В 2010 году в программы школ был включен модуль по обучению учителей: 33 учителя и педагогических советника (социальных педагога) из названных выше школ прошли обучение с целью развития профессиональной компетентности в работе по программе. Основная задача программы заключалась в использовании первичной профилактики с целью ограничения приема наркотиков учащимися пятых, sixth и седьмых классов.

Основные целевые группы: учащиеся V, VI и VII классов школы; учителя; педагогические советники; родители; общественные организации, участвующие в предотвращении использования психоактивных веществ среди учащихся.

Программа включала в себя следующие модули:

Модуль 1: Обучение учителей реализации программы

Основная цель: формирование профессиональной и социально-культурной компетентности педагогов. Цель достигается предоставлением информации, связанной с разъяснениями вреда и последствий использования ПАВ

---

¹⁶ См: Kozhuharova, P. Prevention of the Use of Psychoactive Substances among 5th to 7th graders // Practice and Theory in Systems of Education, Vol. 7, Nr 4, 2012, pp. 439-452.

учениками V, VI и VII класса с акцентом на употребление алкоголя и табачных изделий.

Тематический охват: подготовка учителей является существенным фактором успеха программы. Однако далеко не достаточно освоить стратегию по недопущению и ограничению употребления ПАВ. Необходимо рационализировать междисциплинарные связи, причем затронуть не только темы здорового образа жизни, но также обратить внимание на формирование социальных навыков, включив этот материал в учебный план каждого класса. Подготовка учителей является результатом усвоения восьми тем и мониторинга их обучения по программе.

Модуль 2:

Обучение учащихся по программе «Первичная профилактика употребления алкоголя и табачных изделий учениками V, VI и VII классов школы».

Основная цель: формирование знаний о риске курения, потребления алкоголя и приема наркотиков. Выработка позитивного и ответственного отношения к собственному здоровью на основе полученных знаний. Формирование здорового образа жизни, овладение социальными навыками, полезными в ситуациях, связанных с риском употребления наркотиков.

Тематический охват: В каждом классе были запланированы и проведены на школьных и внешкольных мероприятиях занятия по пяти темам. В пятом классе основное внимание уделялось социальным аспектам употребления алкоголя и табачных изделий, причинам их употребления, в том числе в среде детей и подростков. В практическом плане давались рекомендации, как избежать подобных рискованных ситуаций с наркотиками. В шестом классе внимание детей было сосредоточено на составе и свойствах табака и алкоголя, на краткосрочных эффектах их использования и вреде для здоровья, а также на последствиях совместного приема алкоголя и наркотиков. В ходе обучения затрагивались такие вопросы как: пассивное курение, роль

социальной среды, рекламы алкогольных напитков. Акцент ставился на факторах риска и сдерживании от употребления ПАВ, на роль круга друзей и личного выбора каждого.

В седьмом классе обсуждались темы, связанные с зависимостью от ПАВ, о мифах и фактах их использования, о вреде здоровью человека в результате их краткосрочного и долгосрочного воздействия; о молодежных субкультурах и наркотиках; об умении оценивать информацию и делать правильный выбор. Рассказывалось также о мерах по ограничению употребления ПАВ; о роли спорта и физическом здоровье.

При реализации программы использовались методы и формы, побуждающие учащихся к активной познавательной деятельности и общению: это беседы, дискуссии, работа в малых группах; решение проблемных ситуаций; ролевые игры; работы с электронными источниками информации; разработка плакатов, коллажей, комиксов, презентаций; анкетирование взрослых и ровесников, наблюдение и эксперименты, соревнования.

Осуществлялась интеграция между образовательными профилактическими программами и темами о здравоохранении и гражданском воспитании по предметам учебного плана в V, VI и VII классах, а именно: «Биология», «Здоровый образ жизни», «Искусство», «Информационные технологии» и «Спорт».

Модуль 3:

Подготовка учащихся к работе по принципу «ровесники обучают ровесников»

Основная цель: обучение учащихся предоставлению информации, связанной с предотвращением употребления психоактивных веществ.

Участие сверстников в реализации программы имеет существенное значение, поскольку они являются посредниками в процессе понимания проблемы с точки зрения особенностей возраста участников. Все виды деятельности планируются в соответствии с их конкретными

потребностями, обнаруженными в предварительных обследованиях в масштабе школы и части поселка (города).

Тематический охват: с использованием интерактивных методов участники проходят обучение по темам программы. В процессе работы у них вырабатываются общие социальные умения и умения по самоуправлению: эффективная коммуникация, умения работать в команде, умение принимать решения, управлять стрессом, формировать социальные контакты и устанавливать дружественные отношения. Участники приобретают умения идентификации различных типов манипулятивного воздействия, применения стратегий по противодействию, а также навыки отказа лицам, провоцирующим их к употреблению ПАВ.

Кроме того, формируются умения презентации программы в среде сверстников и навыки поиска информации по вопросам профилактики употребления ПАВ.

Модуль 4:

Работа с родителями по программе предотвращения использования ПАВ

Главная цель: повышение уровня знаний родителей на предмет ПАВ и формирование навыков общения с подростками по темам, связанным с употреблением наркотиков.

Тематический охват: презентация информации о типах наркотиков, о динамике употребления алкоголя и табачных изделий в детском и подростковом возрасте, о факторах риска и сдерживающих факторах.

Участие родителей в стадии планирования программы профилактики способствует ее успешному внедрению. Опора на поддержку родителей в борьбе со злоупотреблением ПАВ среди учащихся оказывает благотворный эффект на весь проект.

Взаимодействие с семьей принимают форму информационных сессий для родителей, участвующих наравне с учениками в разработке образовательных проектов или мероприятий, связанных с укреплением здоровья. При

рассмотрении взаимоотношений между родителями и детьми уделяется особое внимание контакту между ними.

Модуль 5: Сотрудничество с общественностью в первичной профилактике употребления ПАВ.

Основная цель: обеспечение благоприятной социальной среды в процессе профилактической деятельности употребления и злоупотребления алкоголем, табачных изделий и наркотиков.

Тематический охват: информирование общественности о целях и проблемах реализации школьной программы по профилактике употребления ПАВ. Участие экспертов из общественных организаций и структур при выявлении проблемных областей, связанных с профилактикой ПАВ на территории школ. Формирование благоприятной обстановки в целях предотвращения использования ПАВ учениками.

Учащиеся позитивно реагируют на толерантную школьную среду, отражающую культуру и характер социума. Все это содействует профилактике при условии, что руководство школы действует целенаправленно, то есть ясно очерчивается, что ученикам следует знать и делать, а также каким образом достичь планируемых результатов и как их оценивать.

Методика исследования

Исследование связано с периодическим мониторингом реализации программы по профилактике алкоголизма и табакокурения среди школьников 5-го, 6-го и 7-го классов, в процессе которого были измерены результаты и эффективность программ, а также предложены способы совершенствования профилактической работы. Важным представляется выявление существенных факторов результативности программы с помощью оценочных исследований. Это необходимо для правильной оценки

программы, а также для анализа теоретических моделей и практических стратегий¹⁷.

Ниже представлены данные, относящиеся к процессу и результатам реализации одной из частей экспериментальной профилактической программы, а именно модуля обучения школьников на уроках классного руководителя.

Исследование было проведено в период с 2013 по 2014 год в двух группах, экспериментальной и контрольной. В экспериментальную группу входило 214 учащихся седьмого класса школ: «Гео Милев», «Антон Страшимиров» и «Черноризец Храбър». Контрольная группа состояла также из 214 школьников седьмого класса 12 школ муниципалитета г. Варна.

В качестве показателей оценки состояния употребления табака и алкоголя приняты: частота использования, возраст, в котором впервые было опробовано ПАВ, модели их использования, а также гендерные особенности.

Педагогические аспекты реализации программы о превенции ПАВ прошли также оценку в следующих направлениях: уровень информированности и отношение школьников к использованию ПАВ, учебное содержание, использованные методы и формы превенции, интересы и потребности учащихся.

Анализ результатов

1.

Частота употребления психоактивных веществ, возраст начала принятия ПАВ

Частота употребления табака. Было установлено, что существует тенденция к сокращению доли школьников, обучающихся по программе, которые курят «иногда», т.е.

---

¹⁷ Fariel I. Nanne Karel de Vriesq and Kees van der Wolf. Test implementation of a school-oriented drug prevention program“Study without Drugs”: pre- and post-testing for effectiveness. // Public Health, Volume 14, issue 1, 2014.

несколько раз в неделю: это 4, 6% школьников экспериментальной группы (ЭГ), и 15, 4% школьников контрольной группы (КГ). Разница является статистически значимой – значение критерия Стьюдента $t=3,74$, $t_p = 3,31$ ($p < 0,001$).

Несколько иные результаты среди тех учащихся, которые заявляют, что курят ежедневно (ЭГ- 7,9%, КГ - 8,9%) либо курят очень редко, т.е. по несколько раз в году (ЭГ - 11, 2%, КГ - 11,7%).

Первые попытки курения. Средний возраст, в котором отмечены попытки курить в возрасте 8-12 лет - $AV = 10,27$; $SD = 2,30$, причем первая сигарета для значительной доли опрошенных становится фактом между 9 – 12 годами: $AV = 10,81$; $SD = 2,07$. Отмечается, что ученики экспериментальной группы несколько позже пробуют свою первую сигарету - $AV = 12,23$; $SD = 2,39$.

Модель употребления. Намечается сокращение доли потребления табака в компании друзей ($t = 2,72$, $t_p = 2,58$ ($p < 0, 01$)). В предыдущем исследовании 2011 года было обнаружено, что компания друзей – наиболее благоприятная среда для использования табака в этой возрастной группе. Употребление табака, когда ученик находится в одиночестве, или когда это происходит на дискотеке, для обеих групп, экспериментальной и контрольной, связано в основном с моделью устойчивого курения. Относительно высокий процент учеников, например, из тех, кто курит в одиночестве, может быть связан с формированием отношения в ближайшем кругу товарищей, которые склоняют подростка к курению.

В результате эксперимента увеличился процент учеников, которые скорее откажут другу на предложение закурить ЭГ – 11,2%, КГ – 4,7% ($t = 2,7$ при $t_p = 2,58$ ($p < 0,01$)).

В ходе исследования не обнаружена зависимость между полом и курением в исследованном возрасте.

Частота употребления алкоголя. Несмотря на то, что наблюдается тенденция к снижению употребления алкоголя среди школьников, обучающихся в программе, не существует никаких существенных различий между двумя группами в частоте употребления алкоголя. Несколько раз в неделю

употребляет алкоголь примерно одна десятая часть учеников, одна пятая - несколько раз в месяц, и столько же, т.е. 20%, несколько раз в год. Это может быть связано с более толерантным отношением к употреблению алкоголя в семье и с влиянием рекламы.

Начало употребления алкоголя. В ходе исследования обнаружено, что учащиеся, проходившие обучение по программе, выпивают свою первую рюмку алкоголя несколько позже остальных. Для контрольной группы средний возраст составил $AV = 10,07$, $SD = 2,35$; в экспериментальной группе $AV = 11,07$, $SD = 2,30$.

Модели употребления. Наблюдается тенденция к увеличению доли учеников, которые не употребляют алкоголь при встрече с друзьями ЭГ - 50,9%, КГ - 43,9%, но разница эта не является статистически значимой. Доля учеников, которые употребляют спиртное после предложения друзей: ЭГ - 17,7%, КГ - 26,6% ($t = 2,21$, при $tp = 1,96$ ($p < 0, 05$)).

В качестве места распивания спиртных напитков респонденты КГ чаще всего называют молодежные вечеринки, на которых предлагается алкоголь, 39,7% – 30,3% ($t = 2,03$ при $tp = 1,96$ ($p < 0, 05$)). Существенно уменьшается количество случаев предложения алкоголя, когда ученики собираются в квартире сверстника – ЭГ 16,3%, КГ – 25,7% ($t = 2,38$ при $tp = 1,96$ ($p < 0, 05$)).

Использование нездоровых наркотиков. Намного выше доля учащихся ЭГ, которые признаются, что никто из их друзей не пробовал наркотики: 46,7%, КГ – 34,3%. Значительно идет на убыль процент школьников, декларирующих, что они не знают о фактах употребления ПАВ их сверстниками и друзьями.

Примерно одна пятая часть респондентов в обеих группах имели в своей практике случаи, когда им предлагали попробовать наркотики. О готовности отказаться от предложения, сделанного другом, заявляют 95,7% из ЭГ и 88,7% испытуемых из КГ. При этом следует отметить, что разница здесь статистически значима ($t = 2,73$ при $tp = 2,58$ ($p < 0, 01$)).

2.

Педагогические аспекты реализации школьной программы по профилактике употребления ПАВ

В качестве предпочтительного источника информации о рисках, связанных с использованием ПАВ, респондентами как экспериментальной, так контрольной групп указывается семья и школа. Установлено, что на учащихся из КГ более сильное влияние оказывают СМИ – 54,2%, ЭГ – 42 %, ($t = 2,21$, при $tp = 1,96$ ($p < 0, 05$)).

В обеих группах было высказано предпочтение изучать проблемы употребления ПАВ на занятиях классного руководителя несколько лет подряд, а не в коротком сосредоточенном курсе обучения.

В период с пятого по седьмой класс было запланировано в общей сложности 15 тем по профилактике, по пять в каждом классе. Со слов учащихся, оптимальное число тем в «классных часах» находится в пределах от десяти до двенадцати: $AV = 11,25$, $SD = 1,29$. Респонденты также высказывают мнение, что необходимы по крайней мере десять сессий для достижения эффекта программы¹⁸.

Как очень полезную, оценили участники эксперимента информацию по следующим темам: причины использования психоактивных веществ ($AV = 3,18$, $SD = 1,45$), их влияние на организм человека ($AV = 3,60$, $SD = 1,49$), умение преодолевать риск использования ПАВ ($AV = 3,11$, $SD = 1,38$), употребление наркотиков подростками в разных молодежных обществах ($AV = 3,16$, $SD = 1,29$).

Если оценивать содержание программы, то можно заключить, что социальное влияние программ, охватывающих широкий спектр личных и социальных навыков и умений, в сочетании с нормативными требованиями, является наиболее эффективным¹⁹.

---

¹⁸ Dusenbury L., Falco M., Lake A. A review of the evaluation of 47 drug abuse prevention curricula available nationally. // *School Health*1997;67: 127–32.

¹⁹ Caria M. P., Faggiano F., Bellocco R., Galanti M. R., The EU-Dap study group. Effects of a school-based prevention program on European adolescents' patterns of alcohol use. // *Adolesc Health*. 2011; 48: 182–8; Lemstra M.,

Предпочтительные способы представления информации учащимся: дискуссии, тематические исследования, презентации, научные исследования и эксперименты. К этому можно добавить составление коллажей, рисование «граффити» и комиксов, организацию игр, реализацию тематических проектов в группах. Интерактивные методы являются более эффективными по сравнению с использованием исключительно фронтальных методов обучения. Активность учащихся, их взаимодействие со сверстниками и с социумом имеют особо важное значение²⁰.

Анализ ответов на вопросы, связанные с информированностью и отношением учащихся к употреблению психоактивных веществ показал, что 84,5% из экспериментальной группы ответили точно на поставленные вопросы, в то время как в контрольной группе этот показатель составляет 69,2%. Разница была статистически значимой, значение критерия Стьюдента $t = 3,83$ при $tp = 3,31$ ($p < 0,001$). Кроме этого, 81% респондентов из КГ утверждает, что знает о вредном воздействии наркотиков на их организм, но 67% затруднялись оценить, на какие системы и органы оказывают воздействие отдельные наркотики, и какие из них ведут к психической и физической зависимости.

Исследование показывает, что учащиеся, принявшие участие в программе, категорически заявляют о своем отказе в использовании ПАВ. Значительная часть из них выявила желание далее участвовать в качестве волонтеров в мероприятиях по борьбе с использованием ПАВ среди своих сверстников. Более того, 88,7% из них одобряют запрет на курение в общественных местах.

Bennett N., Nannapaneni U., Neudorf C., Warren L., Kershaw T. et al. A systematic review of schoolbased marijuana and alcohol prevention programs targeting adolescents aged 10–15. // *Addict Res Theory*, 2010;18: 84–96.; Porath-Waller A. J., Beasley E., Beirness D. J. A metaanalytic review of school-based prevention for cannabis use. // *Health Educ Behav*, 2010; 37: 709–23.

²⁰ Paulussen T. G. W. M. Midford R, Munro, Effective elements of school health promotion across behavioral domains: a systematic review of reviews. // *BMC Public Health*, 2009;9: 182.

Выводы

Необходим дополнительный мониторинг процесса реализации программы. Хотя ученые утверждают, что многокомпонентные программы более эффективны чем однокомпонентные, все же следует отметить, что многие школы не склонны тратить время и ресурсы на реализацию всех направлений программ. Факторы, которые препятствуют эффективности программ, связаны с провалами в систематическом осуществлении программ²¹.

На основе обобщения результатов мониторинга по итогам внедрения программы профилактики использования психоактивных веществ учащимися седьмых классов можно сделать следующие выводы:

- Констатируется убывание удельного веса учеников, которые курят иногда. Наблюдается откладывание во времени первичного употребления табака и алкоголя. В процессе эксперимента обнаружено снижение количества случаев курения и употребления спиртного при встречах со сверстниками. Отмечается уменьшение удельного веса учащихся, которые декларируют факты употребления ПАВ в школе и в кругу их друзей.
- Не выявлено существенных различий в группе школьников, которые курят постоянно. Оценка тенденции курить в одиночку приводит к выводу о том, что среда сверстников имеет регулирующий эффект. Учащиеся, которые курят в одиночку, как правило, имеют проблемы в семье и в отношениях с друзьями. В обеих группах не выявлены различия в частоте употребления алкоголя.
- Учащиеся положительно оценивают эффективность мероприятий, реализованных в рамках программы в школах. Школьники значительно расширили свои

---

²¹ Vogl L. E., Teesson M., Newton N. C., Andrews G. Developing a school-based drug prevention program to overcome barriers to effective program implementation: the CLIMATE schools: alcohol module. // *Open J Prev Med*, 2012.; Munro G, Midford R. 'Zero tolerance' and drug education in Australian schools. // *Drug Alcohol Rev* 2001;20:105–9.

знания о влиянии ПАВ, сформировали умение преодолевать ситуации, в которых возникает риск их использования. Большая часть обучаемых выказывает готовность участвовать в качестве волонтеров в деятельности общества по ограничению использования ПАВ.

- Работу по профилактике употребления ПАВ в молодежной среде необходимо продолжить. В дальнейшем использовании и совершенствовании программы необходимо обратить внимание на следующие аспекты:
- Реализация вторичной превенции, направленной на категорию подростков в ситуации риска, которая включает в себя информирование подростков и работу с семьей. В конечном итоге это должно предотвратить проблемы в поведении и затруднения в процессе обучения; сформировать жизненные умения; стимулировать социальную активность и академическую подготовку, развить интересы и потребность учащихся в занятиях спортом, искусством, наукой и техникой; научить продуктивному структурированию свободного времени. Необходимо также учитывать специфику отдельных школ.
- Развитие школьной среды и культуры, способствующих сохранению устойчивости результатов реализации программы. Выбор стратегий, которые должны обеспечить уверенность, что все члены школьного сообщества внесут свой вклад в поддержку и реализацию программы по борьбе с наркоманией.
- Укрепление сотрудничества школы с семьей, СМИ и общественностью. Совместное сотрудничество должно развиваться с целью решения конкретных вопросов. Учащиеся, педагоги, родители и широкая общественность должны сотрудничать в целях принятия решений как в борьбе с употреблением наркотиков, так и в сфере преодоления связанных с этим последствий.

Литература

1. Апостолов А., Тодоров И., Жекова С., Костова Д., Употреба на цигари и алкохол сред ученици IX – XII клас. Варна, 2009.
2. Годишен доклад по проблемите, свързан с наркотиците и наркоманиите в България, [w:] Национален фокусен център по наркотици и наркомани. Национален център по наркотични вещества, 2012.
3. Димитров Д., Оценка на разпространението на незаконни психоактивни вещества сред ученици от 9 и 10 клас, [w:] Наркотици и наркомани, 2011.
4. Bartholomew L. K, Parcel G.S, Kok G, Gottlieb N.H, Fernandez M.E: Planning Health Promotion Programs: An Intervention Mapping Approach. San Francisco: Jossey-Bar; 2011.
5. Botvin G. J., Griffin K. W. Life skills training: empirical findings and future directions. J Prim Prev. 2004.
6. Botvin, G.; Griffin, K.W.; Paul, E.; and Macaulay, A.P. Preventing tobacco and alcohol use among elementary school students through Life Skills Training, [w:] Journal of Child and Adolescent Substance Abuse 12(4):1-18, 2003.
7. Caria M. P., Faggiano F., Bellocco R., Galanti M. R., The EU-Dap study group. Effects of a school-based prevention program on European adolescents' patterns of alcohol use, [w:] Adolesc Health. 2011.
8. Conrod PJ, Castellanos-Ryan N, Strang J. Brief, personality-targeted coping skills interventions and survival as a non-drug user over a 2-year period during adolescence, [w:] Arch Gen Psychiatry 2010.
9. Dusenbury L., Falco M., Lake A. A review of the evaluation of 47 drug abuse prevention curricula available nationally, [w:] School Health 1997.
10. Eisen, M.; Zellman, G.L.; and Murray, D.M. Evaluating the Lions-Quest "Skills for Adolescence" drug education program: Second-year behavior outcomes, [w:] Addictive Behaviors 28(5), 2003.
11. EMCDDA, Summary of the 2013 ESPAD report, Substance use among students in 36 European countries, EMCDDA, ESPAD, Lisbon., 2014.
12. Fariel I. Nanne Karel de Vriesq and Kees van der Wolf. Test implementation of a school-oriented drug prevention program "Study without Drugs": pre- and post-testing for effectiveness, [w:] Public Health, Volume 14, issue 1, 2014.
13. Hawkins J.D., Catalano R.F. and Arthur M. Promoting science-based prevention in communities, [w:] Addictive Behaviors 90 (5):1-26, 2002.
14. Kandel D., & Yamaguichi K. From beer to crack: Developmental patterns of drug involvement, [w:] American Journal of Public Health, 1993.
15. Koning I. M., Van den Eijnden R. J., Verdurmen J. E., EngelsR. C., Vollebergh W. A. Long-term effects of a parent and student intervention alcohol use in adolescents: a cluster randomized controlled trial, [w:] PrevMed, 2011.
16. Kröger C., Winter H., Shaw R., Guidelines for the evaluation the drug prevention intervention, IFT Institut fur Therapieforschung, Munich, NIDA, 2012.

17. Lemstra M., Bennett N., Nannapaneni U., Neudorf C., Warren L., Kershaw T. et al. A systematic review of schoolbased marijuana and alcohol prevention programs targeting adolescents aged 10–15, [w:] *Addict Res Theory*, 2010.
18. Lynskey MT, Heath AC, Bucholz KK, Slutske WS. Escalation of drug use in early-onset cannabis users vs co-twin controls, [w:] *JAMA* 2003.
19. Munro G, Midford R. 'Zero tolerance' and drug education in Australian schools, [w:] *Drug Alcohol Rev* 2001.
20. Oetting E.; Edwards R.; Kelly K. and Beauvais F., Risk and protective factors for drug use among rural American youth, [w:] Robertson E.B.; Sloboda Z.; Boyd G.M.; Beatty L.; and Kozel N.J., eds. *Rural Substance Abuse: State of Knowledge and Issues*. NIDA Research Monograph No. 168. Washington, DC: U.S. Government Printing Office, pp. 90–130, 1997.
21. Paulussen T. G. W. M. Midford R, Munro, Effective elements of school health promotion across behavioral domains: a systematic review of reviews, [w:] *BMC Public Health*, 2009.
22. Porath-Waller A. J., Beasley E., Beirness D. J. A metaanalytic review of school-based prevention for cannabis use, [w:] *Health Educ Behav*, 2010.
23. Spoth R.L.; Redmond D.; Trudeau L.; and Shin C. Longitudinal substance initiation outcomes for a universal preventive intervention combining family and school programs, [w:] *Psychology of Addictive Behaviors* 16(2), 2002.
24. Vogl L. E., Teesson M., Newton N. C., Andrews G. Developing a school-based drug prevention program to overcome barriers to effective program implementation: the CLIMATE schools: alcohol module, [w:] *Open J Prev Med*, 2012.
25. White D., & Pitts M. Educating young people about drugs, [w:] A systematic review. *Addiction*, 3(10), 14751487. 1998.

Dr Zbigniew Siemak¹

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku

ORGANY BEZPIECZEŃSTWA I PORZĄDKU PUBLICZNEGO NA LUBELSZCZYŹNIE PRZED POWSTANIEM POLICJI PAŃSTWOWEJ (OD LISTOPADA 1918 DO LIPCA 1919 R.). CZĘŚĆ 1. STRAŻ BEZPIECZEŃSTWA PUBLICZNEGO

Streszczenie

Jedną z najważniejszych funkcji wewnętrznych odradzającej II Rzeczypospolitej było zapewnienie bezpieczeństwa wewnętrznego. Do czasu utworzenia Policji Państwowej na terenie całego kraju działało wiele różnych organizacji o charakterze porządkowym. Organizacje te wywodziły się z różnorodnych organizacji politycznych, społecznych i samorządowych. Podobna sytuacja miała miejsce także na Lubelszczyźnie. W okresie od listopada 1918 r. do powołania jednolitej służby policyjnej w lipcu 1919 r. funkcjonowały na terenie Lubelszczyzny następujące formacje parapolicyjne: Straż Bezpieczeństwa Publicznego, Lubelska

---

¹ Dr Zbigniew Siemak – absolwent historii Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Olsztynie, doktor nauk humanistycznych. Praca doktorska *Policja Państwowa w województwie lubelskim w latach 1919-1939* obroniona w 2001 r. Autor około 100 opracowań z zakresu historii policji, historii państwa i prawa oraz zarządzania kryzysowego w Policji. Jest także twórcą prawie 300 biogramów policjantów zamordowanych na Wschodzie przez NKWD i wielu inskrypcji nagrobnych na cmentarzu w Miednoje.

Kontakt z Autorem: za pośrednictwem Redakcji.

Żandarmeria Krajowa, Milicja Ludowa oraz Policja Komunalna. Ich działalność, nie wolna często od wzajemnych uprzedzeń i konfliktów, miała wpływ na stan bezpieczeństwa oraz na oblicze nowopowstającej jednolitej służby policyjnej jaką była Policja Państwowa. Ostatecznie w jej szeregach znaleźli się przedstawiciele wszystkich omawianych formacji.

Słowa kluczowe: Straż Bezpieczeństwa Publicznego, Lubelska Żandarmeria Krajowa, Milicja Ludowa, Policja Komunalna, Policja Państwowa, bezpieczeństwo wewnętrzne, bezpieczeństwo i porządek publiczny.

**PUBLIC ORDER AND SAFETY AUTHORITIES IN LUBELSZCZYNA REGION
BEFORE THE FORMATION OF NATIONAL POLICE FORCE
(FROM NOVEMBER TO JULY 1919).
PART 1. PUBLIC SAFETY GUARD**

Abstract

One of the most important internal functions of rising of the Second Republic was to provide internal security. Before State Police was created, throughout the country there were many various organizations acting in the field of order. The organizations derived from diverse political, social and self-government organizations. Similar situation occurred in the Lublin region. From November of 1918 to set up a uniform police service in July of 1919 the following parapolice formations acted in the Lublin region: Guard of Public Safety, Lublin National Military Police, People's Militia and Municipal Police. Their activity, often not free from mutual prejudices and conflicts, had an impact on safety and face of the newly formed uniform police service that was State Police. Finally, in its ranks were representatives of all concerned formations.

Key words: Guard of Public Safety, Lublin National Military Police, People's Militia, Municipal Police, State Police, internal security, security and public order.

Po 123 latach niewoli w listopadzie 1918 r. odrodziło się państwo polskie. Jednym z najważniejszych zadań odradzającej się II Rzeczypospolitej było zapewnienie bezpieczeństwa wewnętrznego. Do czasu powstania Policji Państwowej na terenie całego kraju działało wiele różnych organizacji o charakterze porządkowym. Wywodziły się one z różnorodnych organizacji politycznych, społecznych i samorządowych. Kwestie podjęte w niniejszym opracowaniu skupiają się przede wszystkim na ukazaniu procesów tworzenia struktur policyjnych proveniencji prawicowej na Lubelszczyźnie w początkach państwa polskiego i obejmują obszar

późniejszego województwa lubelskiego w okresie od listopada 1918 do lipca 1919 roku.

Podstawową bazę źródłową do poznania genezy, struktury i działalności tych formacji policyjnych na Lubelszczyźnie stanowią archiwalia zawarte w Archiwum Państwowym w Lublinie². Oprócz wspomnianych materiałów archiwalnych wykorzystano także liczne opracowania, w różnym stopniu związane z podjętą problematyką a przydatne w badaniach nad historią policji lubelskiej, przede wszystkim A. Misiuka, A. Leinwanda, L. Naglera, W. Strzeleckiego, J. Ławnika, J. Pajewskiego, J. Topolskiego i innych³.

Na przełomie października i listopada 1918 roku, kiedy zaczęła załamywać się władza okupanta w Królestwie, zaszły poważne zmiany w sytuacji politycznej ziem polskich, które stwarzały realne przesłanki odzyskania niepodległości przez Polskę. W Warszawie działała Rada Regencyjna, starająca się objąć swą władzą wszystkie ziemie polskie, poprzez próby tworzenia w porozumieniu ze stronnictwami politycznymi rządu narodowego. Jednakże na przeszkodzie tym zamierzeniom stawało pochodzenie władzy regencyjnej od władz okupacyjnych, co uniemożliwiało jej uzyskania szerszego poparcia społecznego. Na terenie zaboru austriackiego w Krakowie utworzono Polską Komisję Likwidacyjną skupiającą przede wszystkim posłów do sejmu wiedeńskiego. W Galicji Wschodniej, pomimo skomplikowanej sytuacji polsko-ukraińskiej, udało się Polakom utworzyć – 25.11.1918 r. – prowizoryczny organ władzy, w postaci trzyosobowego Tymczasowego Komitetu Rządzącego we Lwowie. Utworzono też dwa lokalne ośrodki władzy: w Cieszynie – Radę Narodową i Przemysłu – Polską Radę Narodową. Nie pozostawał w tyle także zabór pruski, gdzie 3.12.1918 rok w Poznaniu działała Naczelna Rada Lu-

---

² Najbardziej wartościowe materiały występują w zespole Komendy Wojewódzkiej PP w Lublinie, zawierającym ponad 1700 jednostek archiwalnych (sygnatur), 19 zespołach komend powiatowych, łącznie a aktami komisariatów i posterunków – 1683 j. inwentarzowe, zespole akt Okręgowego Urzędu Policji Politycznej w Lublinie (119 j. inw.), zespole Ekspozytury Policji Politycznej w Lublinie (50 j. inw.), zespołach Urzędu Wojewódzkiego Lubelskiego – Wydział Ogólny, Wydział Bezpieczeństwa Publicznego (od 1934 roku Wydział Społeczno-Polityczny) i Wydział Samorządowy oraz zespołach Starostw powiatowych w województwie lubelskim.

³ Zob. bibliografię zamieszczoną na końcu artykułu.

dowa z organem wykonawczym w postaci komisariatu złożonego z 3 osób. Ponadto w Paryżu działał endecki Narodowy Komitet Polski. Dla wszystkich jednak, listopad 1918 r., stał się miesiącem euforii narodowej, związanej z odzyskaniem niepodległości. Dostrzegły to główne siły polityczne dążące do przejęcia władzy: ugrupowania centroprawicowe i stronnictwa lewicy niepodległościowej.

Prawica podjęła szereg przedsięwzięć, zarówno na arenie krajowej jak i międzynarodowej, zmierzających do przejęcia władzy w odradzającym się państwie polskim. Dość wcześnie, bo już w styczniu 1918 r., Rada Regencyjna, opracowała koncepcje przejęcia władzy od okupantów. W myśl tej koncepcji, zakładano przejęcie administracji w ciągu 6 miesięcy i utworzenie własnej siły zbrojnej⁴.

W czerwcu Rada Regencyjna wydała tymczasowe przepisy dla urzędników państwowych a w październiku (20), na posiedzeniu Rady Ministrów, przedstawiono projekt zorganizowania Państwowej Straży Policijnej⁵. Projekt zakładał zorganizowanie „policji państwowej zarządzanej przez organ centralny”. Tworzyć ją miały dotychczasowe milicje miejskie z terenu całego kraju, podległe pod ministra spraw wewnętrznych, poprzez Naczelnego Inspektora Straży Policijnej przy MSW i kierowników policji w powiatach (komisarzy)⁶. Ponadto prawica jako strona polska w rokowaniach z Austriakami 27 października 1918 roku podjęła problem policji. Żądano w rokowaniach, „aby cała żandarmeria i inne oddzia-

⁴ Swoj program w tym względzie zawarła Rada Regencyjna „w orędziu z 7 października, w dekrete o nowej rocie przysięgi wojska polskiego z 12 października i wreszcie w dekrete o formowaniu armii regularnej z 27 października 1918 r.”. Zob. J. Pajewski, *Odbudowa państwa polskiego 1914-1918*, Warszawa 1985, s. 276. Uroczystości zaprzysiężenia sześćotysięcznej siły zbrojnej, pochodzącej głównie z I Korpusu gen. J. Dowbór-Muśnickiego, nastąpiły 2 listopada w Warszawie, zob. *Historia Polski*, t. IV 1918-1939, cz. I, L. Grosfeld, H. Zieliński (red.), Warszawa 1969, s. 84 oraz A. Albert (W. Roszkowski), *Najnowsza historia Polski 1914-1939*, Kielce 1994, s. 25.

⁵ S. Krzykała (zob. *Lublin w okresie walk rewolucyjnych 1918-1920*, [w:] *Dzieje Lublina*, S. Krzykała (red.), t. II, Lublin 1975, s. 8) błędnie podaje nazwę tej organizacji jako „Straż Policji Państwowej”. Podobnie błędnie nazwał projekt o PSP „uchwalonym dekretem”. Zob. AAN, zespół: Prezydium Rady Ministrów (dalej: PRM), cz. II, t. 15, k. 242 i n., za: J. Kochanowski, *O kształt polskiej policji – styczeń 1917 – listopad 1918*, „Przegląd Historyczny”, 1986, z. 3, s. 490.

⁶ Ibidem, s. 490-491. Przewidywano dla całego Królestwa etat 7800 osób, w tym dla m. Lublina i powiatu 935 policjantów. Zob. S. Krzykała, op. cit., s. 8.

ły okupacyjne złożone z funkcjonariuszy narodowości polskiej przeszły (...) pod polskie rozkazodawstwo. Zobowiązywano także władze austriackie do pozostawienia broni w ilości wystarczającej do wyekwipowania przyszłej policji⁷.

Podobnie jak centroprawica, szansę przejęcia władzy z rąk okupantów miał również obóz lewicy niepodległościowej⁸. Stronnictwa te grupowały się w Komisji Porozumiewawczej Stronnictw Demokratycznych. Kierowniczą rolę w tym zespole odgrywała Polska Partia Socjalistyczna a ściślej jej Centralny Komitet Robotniczy (m.in. Tomasz Arciszewski, Mieczysław Niedziałkowski, Feliks Perl, Zygmunt Zaremba, Norbert Barlicki, Marian Malinowski i Bronisław Ziemięcki), pozostający w żywym kontakcie z PPSD i I. Daszyńskim⁹. Obok PPS, dużą rolę w bloku stronnictw niepodległościowych, odgrywały czynniki kierownicze Polskiej Organizacji Wojskowej (POW). One to stanowiły szkielet tajnej Organizacji „A”¹⁰, podległej pod Konwent tj. najwyższy krąg wtajemniczenia na czele z Jędrzejem Moraczewskim i pułkownikiem Edwardem Rydzem ps. Śmigły. Zadaniem Organizacji „A”, było podporządkowanie sobie ugrupowań lewicy niepodległościowej w celu zdobycia władzy.

W przeciwieństwie do endecji, siłę polityczną lewicy niepodległościowej stanowił radykalny program społeczny oraz odpowiednia siła zbrojna i należycie przygotowane zaplecze społeczne¹¹. Chciała lewica tak pokierować masami aby przyciągnąć je

⁷ J. Lewandowski, *Królestwo Polskie pod okupacją austriacką*, Warszawa 1980, s. 136.

⁸ *Polska. Losy państwa i narodu*. H. Samsonowicz, J. Tazbir, T. Łepkowski, T. Nałęcz, Warszawa 1992, s. 471.

⁹ Na XIV Zjeździe PPS we wrześniu 1918 r., zapadła uchwała o wycofaniu się partii z Komisji Porozumiewawczej, jednak faktycznie nigdy to nie nastąpiło. Zob. *Historia Polski t. IV.....*, s. 78 oraz H. Jabłoński, *Narodziny drugiej Rzeczypospolitej 1918-1919*, Warszawa 1962, s. 111.

¹⁰ Organizacja „A” (i jej naczelną w władza Konwent) została założona w 1917 roku. Zob. H. Jabłoński, op. cit., s. 114.

¹¹ Program społeczny ugrupowań niepodległościowych zakładał m.in. przeprowadzenie szerokich reform demokratycznych, Polskę demokratyczną i przekazanie władzy w ręce wybranego na podstawie demokratycznego prawa wyborczego Sejmu Ustawodawczego. Zob. *Dzieje Polski*, J. Topolski (red.), Warszawa 1975, s. 617. Siłę zbrojną lewicy niepodległościowej tworzyły kadry POW, Pogotowia Bojowego PPS i rzesze legionistów. W końcu października 1918 r., jak podaje Nałęcz T. (zob. *Polska. Losy państwa i narodu*, H. Samsonowicz, J. Tazbir, T. Łepkowski, T. Nałęcz, Warszawa 1992, s. 471), niepodległościowcy

do idei tworzącego się państwa polskiego w założeniach będącego republiką parlamentarną. Neutralizowała w ten sposób agitację zwolenników „dyktatury proletariatu”¹² i włączenia Polski w Europejską Republikę Rad.

Brak zdecydowanych i skutecznych posunięć obozu prawicowego, wykorzystana lewica niepodległościowa i dzięki swojej dynamice tworzenia faktów dokonanych, konflikty społeczne z jesieni 1918 r. przeniosła w ramy niepodległego państwa. „Łącząc niepodległość z demokracją i reformami społeczno-gospodarczymi, nie dopuściła ona do zatopienia aspiracji niepodległościowych w morzu konfliktów społecznych, do czego zmierzała skrajna lewica wzorując się na rosyjskich bolszewikach”¹³.

W obliczu rewolucji w krajach ościennych oraz wzmagającego się ożywienia mas w kraju, zapotrzebowanie na silną władzę było ogromne. Wiedziały o tym podstawowe obozy polityczne przejmujące władzę i dlatego też w ich koncepcjach na pierwszym miejscu znalazły się dążenia do stworzenia nowej silnej armii i utworzenia organów odpowiedzialnych za utrzymanie porządku społecznego w kraju. Słusznie więc zauważył w swoim dzienniku J. Zdanowski pisząc „Władzę obejmować można tylko przy odpowiedniej sile fizycznej i pomocy karabinów. Porządek państwowy jest bądź co bądź związkiem przymusowym”¹⁴. Wspomniane ugrupowania spełniały warunek odnoszący się do posiadania własnej siły zbrojnej a gdy nadeszła wolność niejednokrotnie wy-

---

mogli liczyć na dwadzieścia kilka tysięcy członków POW i kilka tysięcy b. legionistów rozproszonych po kraju. Wspomniane PB PPS liczyło około 1500 osób. Zob. A. Leinwand, *Pogotowie Bojowe i Milicja Ludowa 1917-1919*, Warszawa 1972, s. 58. Zaplecze społeczne partii niepodległościowych zapewniali przede wszystkim członkowie PPS i PSL „Wyzwolenie”. Zob. *Polska. Losy...*, s. 471.

¹² Zwolennikami „dyktatury proletariatu” były PPS-lewica i SDKPiL. Partie te na plan pierwszy wysuwały dążenie do zrealizowania powszechnej rewolucji socjalistycznej i domagały się przejścia władzy przez rady delegatów robotniczych. W okresie powstawania państwa polskiego nie formułowały one hasła o polską republikę gdyż nie przywiązywały dostatecznej wagi do problemu tworzenia odrębnego państwa narodowego. Zob. *Dzieje Polski*, J. Topolski (red.), Warszawa 1975, s. 617.

¹³ *Polska. Losy...*, s. 474.

¹⁴ J. Zdanowski, *W Lublinie (dziennik urzędowego komisarza)*, „Twórczość”, R. XXXIV, 1978, nr 11 (400), s. 31. Dziennik Zdanowskiego J. w oryginale znajduje się w Ossolineum we Wrocławiu (rkp. Oss. 14023), natomiast fragmenty dziennika odnoszące się do listopada 1918 r. zostały zamieszczone na www.pamiecniejsca.tnn.pl, s. 4, [31.08.2013].

korzystywali do przejęcia władzy również partyjne organizacje paramilitarne. „Aparat przymusu” prawicy opierał się na samorządowych formacjach porządkowych, jeszcze z czasów okupacji, samorzutnie powstających straży (Straż Narodowa, Obywatelska czy Ziemska) i żandarmeriach krajowych oraz powoływanych przez Radę Regencyjną w Królestwie Strażach Bezpieczeństwa Publicznego. Często też, do doraźnych potrzeb, „używano” tworzące się wojsko polskie. Z kolei lewica niepodległościowa, przy budowie „aparatu przymusu” bazowała na posiadanych już partyjnych organizacjach paramilitarnych (Pogotowie Bojowe PPS, ML PPS), strukturach powojskowych, b. legionistach i wojskowej sile zbrojnej, którą zdołano sobie podporządkować.

Na Lubelszczyźnie, dążenie do przejęcia władzy najwcześniej przejawiała Rada Regencyjna. Mianowała ona 29 października 1918 roku komisarzem generalnym rządu polskiego w Lublinie Juliusza Zdanowskiego¹⁵. Po rokovaniach Rady Regencyjnej z władzami austriackimi co do terminu przejmowania administracji, przejął 3 listopada J. Zdanowski administrację cywilną, pocztę i koleje. Zaczęto też tworzyć polskie wojsko. 2 listopada 1918 roku wydzielono z armii austriackiej Polaków – starszych rezerwistów w liczbie 300 osób oraz 100 oficerów – i utworzono z nich batalion. Po złożeniu przez żołnierzy 3.11 uroczystej przysięgi na wierność Radzie Regencyjnej, część z nich skierowano do koszar a częścią obsadzono dworzec kolejowy. Rozpoczęto także zdejmowanie z urzędów emblematów monarchii austrowęgierskiej i zawieszanie polskich symboli – orłów i sztandarów¹⁶.

---

¹⁵ Juliusz Zdanowski (1874-1937) ziemianin, społecznik, działacz endecji. Studiował prawo oraz nauki państwowe we Fryburgu, Lwowie i Monachium. Od 1899 roku gospodarował w odziedziczonym po ojcu gospodarstwie. W lecie 1918 r. przyjął przedstawicielstwo rządu polskiego przy Generalnym Gubernatorstwie Lubelskim, a w październiku został komisarzem generalnym rządu polskiego w Lublinie. Funkcję tę pełnił do 6.11.1918 r. Od marca 1919 r. był komisarzem w Głównym Urzędzie Likwidacyjnym. Później pracował społecznie, był także senatorem II RP, (za J. Zdanowski, op. cit., s. 26).

¹⁶ 3 listopada został całkowicie rozbrojony lubelski garnizon okupacyjny. Ludność cywilna, oddziały POW lub milicji rozbrajały (także – Z.S.) garnizony okupacyjne w terenie m.in. w Lubartowie, Janowie, Biłgoraju, Zamościu, Krasnymstawie, Puławach, na terenie osiedli i gmin. Władzę przejmowali przedstawiciele Rady Regencyjnej, komendanci POW, miejscowi pełnomocnicy. Nieco później, w podobny sposób kończyła się okupacja niemiecka na terenach północnej Lubelszczyzny, chociaż tutaj dochodziło niejednokrotnie przy próbach rozbrajania Niemców do wysyłania przeciwko rozbrajającym ekspedycji karnych

Wkrótce też, bo już 4 listopada, ściągnięto z Warszawy do Lublina oddział b. Polnische Wehrmacht w sile 800 ludzi, który utworzył tymczasową załogę miasta. Początkowo dowódcą garnizonu lubelskiego mianowano ppłk. S. Pasławskiego. Utworzono także, z polecenia gen. T. Rozwadowskiego – szefa sztabu WP – Inspektorat Wojsk Polskich w Lublinie na czele z gen. K. Olszewskim oraz Dowództwo Okręg Korpusu z jego dowódcą płk. J. Dobrowolskim¹⁷.

Zgodnie z zarządzeniem J. Zdanowskiego z 4.11.1918 r. określającym zasady przejmowania władzy, utworzono w miejsce zwiniętych c. i k. komend powiatowych, polskie starostwa powiatowe z dotychczasowym Komisarzem Cywilnym jako starostą na czele¹⁸. Także z upoważnienia J. Zdanowskiego, naczelnik MM m. Lublina przejął w dniu 3.11.1918 r. c. i k. komisariat policji w Lublinie wraz z biurem meldunkowym, biurem przepustek (kart tożsamości) i policję obyczajową. Komendę nad samorzutnie powstającą żandarmerią objął rotmistrz dr F. Stoch. Dodatkowo by wzmocnić poczucie bezpieczeństwa, zaczęto tworzyć w Lublinie, oprócz już działających służb porządkowych (przede wszystkim MM), endecką Straż Bezpieczeństwa Publicznego¹⁹.

Kiedy zdawało się, że kwestia przejścia władzy na Lubelszczyźnie przez prawicę jest już przesądzona, na arenę polityczną wkroczyła lewica niepodległościowa, od dawna przygotowująca się do opanowania Lublina. Oparciem dla niej były koła POW, byli legioniści oraz sieć komórek PSL „Wyzwolenie” i PPS-u. W pierwszych dniach listopada 1918 r., podjęła lewica niepodległościowa (2.11.1918 r.), decyzję o utworzeniu w Lublinie rządu centralnego. Nieudane próby – ostatnie 5 lub 6 listopada – porozumienia się z Radą Regencyjną, co do powołania rządu zadecydowały o tym, że w nocy z 6/7 listopada powołano w Lublinie Tymczasowy Rząd Ludowy Republiki Polskiej. Również w nocy

---

wycofujących się oddziałów okupacyjnych ze wschodu; zob. *Z przeszłości dalekiej i bliskiej: szkice z dziejów Lubelszczyzny*, A. Kuprukowniak, W. Śladkowski, Lublin 1980, s. 270 oraz *Historia Polski...*, t. IV, s. 113.

¹⁷ S. Krzykała, *Lublin...*, s. 11.

¹⁸ Archiwum Państwowe w Lublinie, Komenda Powiatowa Policji Państwowej w Lublinie (dalej: APL, KPPP), sygn. 90, (za W. Zysko, *Struktura władz policyjnych województwa lubelskiego w latach 1918-1939 i ich pozostałość aktowa w WAP w Lublinie*, „Archeion”, 1967, nr 46, s. 140-141).

¹⁹ W. Zysko, op. cit., s. 141.

oddziały POW i oficerowie Polskiej Siły Zbrojnej złożyli przysięgę na wierność Rządowi Ludowemu i stały się jego oparciem zbrojnym²⁰. Jednocześnie zaaresztowano kilku oficerów z komendantem miasta płk. S. Pasławskim na czele oraz komendanta endeckiej SBP – Tytusa Makowskiego. Zajęto też pocztę i kolej. W wydanym 7.11.1918 roku manifeście „Do ludu polskiego” rząd ogłaszał „Polską Republikę Ludową” i objęcie władzy „całkowicie i niepodzielnie”, aż do zwołania Sejmu Ustawodawczego. Następnie na odbywającej się manifestacji pod hotelem „Victoria”, po przemówieniach członków rządu przybyłych z Warszawy, nastąpiło zaprzysiężenie formacji zbrojnych. W uroczystościach tych uczestniczyły organizacje wojskowe POW, żołnierze z korpusu Dowbora-Muśnickiego, Milicja Miejska i Straż Bezpieczeństwa Publicznego oraz szerokie rzesze społeczeństwa lubelskiego²¹.

W sprawie zasadniczej – bezpieczeństwa wewnętrznego – oparł się ten rząd przede wszystkim na partyjnej Milicji Ludowej i mianowanych przez siebie tzw. komisarzach ludowych w poszczególnych powiatach i miejscowościach okupacji austriackiej. Także podporządkował się mu bez zastrzeżeń stary aparat policji i żandarmerii z czasów austriackich i Rady Regencyjnej wraz z dowództwem w Lublinie²². Jak widać rząd ludowy do utrzymania bezpieczeństwa w państwie miał wiele różnorodnych formacji. Taki stan trwał prawie cały rok. Historycy nazywają ten okres „okresem anarchii policyjnej”. Jak pisał Józef Ławnik, „prawie każde ugrupowanie polityczne, zaangażowane w walkę o zdobycie władzy, starało się stworzyć podporządkowane sobie organy bezpieczeństwa, bowiem w zależności od tego, kto będzie dysponował wojskiem i aparatem bezpieczeństwa, ten zdobędzie władzę”²³. Nie ulega wątpliwości, że sytuacja ta nie wpływała pozy-

---

²⁰ Faktycznie jednak ugrupowania niepodległościowe, mając za sobą poparcie szerokich grup społecznych, nie były do końca zainteresowane głęboką współpracą z prawicą. Zob. *Z przeszłości*, s. 270-271.

²¹ Ibidem, s. 271.

²² Ibidem oraz *Historia Polski*, t. IV..., s. 106.

²³ J. Ławnik, *Represje policyjne wobec ruchu robotniczego w Polsce*, Warszawa 1979, s. 11. Na terenie kraju obok licznych oddziałów ML PPS i milicji miejskich i wiejskich działały tuż po odzyskaniu niepodległości następujące organizacje bezpieczeństwa – żandarmerie krajowe (lubelska, na terenie b. zaboru austriackiego i w poznańskim), Straż Kolejowa, Straż Rzeczna, Wojskowa Żandarmeria Polowa. Dekretem z 5 grudnia 1918 roku tworząc państwową ML po-

tywnie na stan bezpieczeństwa w kraju, niemniej jednak zdobyte w tym czasie doświadczenia w utrzymaniu porządku przyczyniły się walcie do sprawnego funkcjonowania powstałej w lipcu 1919 roku Policji Państwowej. „Okres anarchii policyjnej” na Lubelszczyźnie zapisał się działalnością następujących formacji policyjnych: Straży Bezpieczeństwa Publicznego (SBP), Lubelskiej Żandarmerii Krajowej (LŻK), Milicji Miejskiej, Milicji Ludowej (PPS, Rad Delegatów Robotniczych, Rządu Ludowego) i Policji Komunalnej. W niniejszym szkicu przedstawione zostaną dwie z pierwszych formacji parapolicyjnych – SBP i LŻK, które związane były z prawą stroną sceny politycznej.

Straż Bezpieczeństwa Publicznego

Przygotowująca się do przejęcia władzy Rada Regencyjna w połowie października 1918 roku powołała w Lublinie Wydział Wykonawczy Straży Bezpieczeństwa Publicznego obok istniejącej już Milicji Miejskiej. Jego skład tworzyli Stefan Plewiński, Tytus Makowski i Kazimierz Mastalerz. Do SBP powoływano głównie członków endeckiego Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, skautów i bogatych rzemieślników. Wydana wkrótce odezwa, podpisana przez Tytusa Makowskiego – naczelnika MM w Lublinie – zawierała stwierdzenie, iż „bezpieczeństwo, spokój i mienie publiczne jest zagrożone”²⁴.

Na czele SBP stało dowództwo straży z jej komendantem. Początkowo był nim Tytus Makowski²⁵, później F. Moskalewski.²⁶ Komendant SBP miał dwóch zastępców, od 2 grudnia byli nimi: Jan Kowerski i Stanisław Łada-Łobarzewski. Sprawy kancelaryjne prowadził inspektor M. Rajewski. Pod dowództwo SBP podlegały bezpośrednio oddziały straży. Oddział straży tworzyli: ko-

---

rządkowano częściowo scenę „policyjną” kraju, gdyż wszystkie milicje i straże, z wyjątkiem podległych samorządom, zostały zniesione bądź wchłonięte przez ML. Kolejny dekret – z 9 stycznia 1919 r. przewidywał włączenie wszystkich organizacji komunalnych do utworzonej policji komunalnej. Zob. ibidem oraz W. Strzelecki, *Bezpieczeństwo na ziemiach polskich. Od kmiecia do granatowej armii*, Warszawa 1934, s. 174.

²⁴ Głos Lubelski, 1918, nr 286, za S. Krzykała, op. cit., s. 10.

²⁵ Ibidem, s. 13.

²⁶ APL, KPPP Lublin, sygn. 91, k. 5a, 6, 7.

mendant, dwóch zastępców, ośmiu przodowników i czterdziestu „obywateli członków”²⁷. Skład osobowy SBP, w pierwszych dniach jej istnienia, był – poza kierownictwem – często przypadkowy. Wspomina o tym Juliusz Zdanowski, pisząc w swoim dzienniku, iż „świeżo zorganizowana straż bezpieczeństwa publicznego (była – Z.S.) złożona naprędce z nie wiadomo kogo”²⁸. Powyższe, potwierdza również fakt „sprawdzania deklaracji na członków SBP” w późniejszym czasie przez Oddział Żandarmerii SBP²⁹. Oddział Żandarmerii SBP pełnił wśród straży rolę szczególną. Jego struktura była identyczna jak pozostałych oddziałów, jednak zadania postawione przed nim wyraźnie odbiegały od tych stawianych pozostałym oddziałom. Poza już wspomnianym sprawdzaniem deklaracji kandydatów na członków SBP, żandarmeria opiniowała wnioski przyjęcia w szeregi straży, sprawdzała legitymacje wszystkich członków SBP i w przypadku stwierdzenia „członków nie nadających się (do służby, przedstawiała ich – Z.S.) do wykreślenia”³⁰. Ponadto żandarmeria SBP śledziła zachowywanie i sprawowanie się członków straży. W razie wystąpienia nadużyć, przedstawiała winnych do raportu. W ramach uprawnień żandarmerii SBP spotykamy się z jej funkcjami kontrolnymi. Regulamin służbowy żandarmerii SBP powiadał, iż żandarmeria ma prawo „sprawdzania posterunków rozstawianych przez SBP” a także „sprawdzać dyżury obywateli”. W tym ostatnim przypadku, należy sądzić, iż chodziło o sprawowanie nadzoru nad osobami pełniącym służbę w nowo powstałej administracji polskiej. Do żandarmerii SBP należało także utrzymywanie stałych dyżurów w gmachu Trybunału Lubelskiego³¹. Bezpośredni nadzór nad działalnością żandarmerii SBP sprawowało dowództwo straży. Można zatem powiedzieć, że żandarmeria straży w Lublinie spełniała rolę czynnika infiltrującego działalność SBP i była swoistą policją do wykonywania specjalnych zadań w jej szeregach. Jej istnienie świadczy o tym, iż czynniki rządzące przywiązywały olbrzymie znaczenie do czystości szeregów straży. Straż Bezpieczeństwa Publicznego w Lublinie, jak wynika z archiwaliów składała się z dziesięć-

---

²⁷ Ibidem, k. 6.

²⁸ J. Zdanowski, op. cit., s. 30.

²⁹ APL, KPPP Lublin, sygn. 91, k. 6.

³⁰ Ibidem.

³¹ Ibidem.

ciu oddziałów a od 2 grudnia 1918 roku dziewięciu, gdyż oddział drugi został detaszowany. Część członków tego oddziału przydzielono do żandarmerii a resztę do oddziału nr 10. Członkowie straży byli skoszarowani. W pierwszym okresie swojego istnienia, tj. za rządów Rady Regencyjnej, a ściślej rządów generalnego komisarza rządu polskiego w Lublinie – Juliusz Zdanowskiego, SBP, wspólnie z milicją miejską, starała się utrzymać porządek publiczny w Lublinie. Jej rola sprowadzała się głównie do wystawiania wart i posterunków w miejscach strategicznych – przy składach, magazynach, ważnych obiektach użyteczności publicznej (poczcie, telegrafii, kolei, biurach, administracji) – oraz patrolowania miasta. Służba wartownicza na posterunku zapobiegała rabunkowi składów i magazynów zaś patrolowa pomagała utrzymywać bezpieczeństwo w mieście. Ani jedno ani drugie nie było łatwe, gdyż wystąpienia żołnierzy b. armii austriackiej jak i ludności cywilnej poważnie zakłócały spokój publiczny. „Już 2 listopada – pisze S. Krzykała – żołnierze różnych narodowości rozpoczęli rabunek magazynów wojskowych, a następnego dnia ludność przedmieść zabrała z koszar pozostawioną broń i przystąpiła do rabowania magazynów wojskowych. Grupa uzbrojonych osób cywilnych zajęła Zamek Lubelski, rozbroiła straż więzienną i wypuściła z cel więźniów. Patrol endeckiej Straży Bezpieczeństwa (SBP – Z.S.) i Milicji Miejskiej napotykały uzbrojone grupy ludności, które nie pozwalały się legitymować. W mieście dochodziło do wymiany strzałów. Aparat policyjny podporządkowany Zdanowskiemu okazał się zbyt słaby”³². Wspominając te gorące dni J. Zdanowski pisze „Bezgłowie zupełnie (...) rozpoczyna się rabunek składów i nigdzie ani jednego żołnierza do użycia na posterunek lub wartę. POW nie stanęła do pomocy (...), zaprzysiężeni żołnierze znikali jak kamfora, a jedynym oparciem świeżo zorganizowana straż bezpieczeństwa publicznego (...), z dobraniem do pomocy młodzieży szkolnej od lat piętnastu”³³. Przejmowanie władzy przez Zdanowskiego trwało przez następne dni a SBP wespół z młodzieżą obejmowała wartę, wystawiała posterunki, starała się utrzymać porządek. Jednak nie było to łatwe gdyż zbyt skąpa ilość ludzi poważnie ograniczała możliwości

³² S. Krzykała, op. cit., s. 10.

³³ J. Zdanowski, op. cit., s. 30.

straży. Często „warty odbywały się (...) przez 36 godzin bez jedzenia” a wśród osób zajmujących się tą problematyką, szczególną rolę odegrali trzej niżsi oficerowie: Sasorski, Sosabowski i Szurlej. Podobnie oni, tak jak ich podwładni „od 48 godzin (...) nie spały (-li – Z.S.)”³⁴. Zamęt organizacyjny związany z powstawaniem polskiej władzy, był w owym czasie nie tylko „w głównej kwaterze, (ale – Z.S.) panować musiał (także – Z.S.) i na prowincji”³⁵. Można zatem powiedzieć, że SBP działała nie tylko w Lublinie ale także w innych regionach Lubelszczyzny. Z jej działalnością spotykamy się w wielu powiatach z tym że działa ona pod innymi nazwami: Polskiej Policji Państwowej powiatu siedleckiego, Łukowskiej Milicji Powiatowej, Straży Obywatelskiej, Straży Narodowej itp.³⁶. SBP istniała do stycznia 1919 roku. Wtedy to na podstawie dekretu rządu „Przepisy o organizacji Milicji Ludowej” z dnia 5.12.1918 r. i rozporządzenia ministra spraw wewnętrznych z dnia 16.12.1918 roku, Komisarz Ludowy m. Lublina, wydał 3 stycznia 1919 roku zarządzenie, na mocy którego SBP ulegała rozwiązaniu i wcieleniu w szeregi milicji ludowej.

Podsumowanie

Sytuacja polityczno-społeczna na Lubelszczyźnie na jesieni 1918 r. była bardzo złożona. Na scenie politycznej funkcjonowały obozy polityczne proweniencji prawicowej i lewicowej. I jedni i drudzy zdawali sobie sprawę, iż przejęcie i utrzymanie władzy politycznej będzie zależało w dużej mierze m.in. od stworzenia nowej silnej armii i utworzenia organów odpowiedzialnych za utrzymanie porządku społecznego w kraju. Potwierdził to w swoim dzienniku J. Zdanowski pisząc „Władzę obejmować można tylko przy odpowiedniej sile fizycznej i pomocy karabinów. Porządek państwowy jest bądź co bądź związkiem przymusowym”³⁷. „Aparat przymusu” prawicy opierał się na samorządowych for-

---

³⁴ Ibidem, s. 31.

³⁵ Ibidem.

³⁶ W. Zyśko, op. cit., s. 141.

³⁷ J. Zdanowski, W Lublinie (dziennik urzędowego komisarza), „Twórczość”, R. XXXIV, 1978, nr 11 (400), s. 31. Dziennik J. Zdanowskiego w oryginale znajduje się w Ossolineum we Wrocławiu (rkp. Oss. 14023).

macjach porządkowych, jeszcze z czasów okupacji, samorzutnie powstających straży (Straż Narodowa, Obywatelska czy Ziemska) i żandarmeriach krajowych oraz powoływanych przez Radę Regencyjną w Królestwie Strażach Bezpieczeństwa Publicznego. Na Lubelszczyźnie komisarzem generalnym rządu polskiego w Lublinie został Juliusz Zdanowski, z którego upoważnienia naczelnik MM m. Lublina przejął w dniu 3.11.1918 r. c. i k. komisariat policji w Lublinie wraz z biurem meldunkowym, biurem przepustek (kart tożsamości) i policję obyczajową. Natomiast nad samorzutnie powstającą żandarmerią objął komendę rotmistrz dr F. Stoch. Dodatkowo by wzmocnić poczucie bezpieczeństwa, zaczęto tworzyć w Lublinie, oprócz już działających służb porządkowych (przede wszystkim MM), endecką Straż Bezpieczeństwa Publicznego, która w pierwszym okresie istnienia II RP, była podstawową instytucją na Lubelszczyźnie, wypełniającą zadania z zakresu szeroko rozumianego bezpieczeństwa i porządku publicznego.

Bibliografia

1. Albert A. (Roszkowski W.), *Najnowsza historia Polski 1914-1939*, Kielce 1994.
2. Archiwum Akt Nowych, zespół: Prezydium Rady Ministrów (dalej: PRM), cz. II, t. 15, k. 242 i n.
3. Archiwum Państwowe w Lublinie, zespół: Komenda Wojewódzka Policji Państwowej w Lublinie: sygn. 14, zespół: Komenda Powiatowa Policji Państwowej w Lublinie, sygn.: 90, 91, 93; zespół: Komenda Powiatowa Policji Państwowej w Krasnymstawie, zespół: sygn. 3.
4. *Dzieje Polski*, red. Topolski J., Warszawa 1975.
5. *Historia Polski*, t. IV 1918-1939, cz. I, Grosfeld L., Zieliński H. (red.), Warszawa 1969.
6. Jabłoński H., *Narodziny drugiej Rzeczypospolitej 1918-1919*, Warszawa 1962.
7. Kochanowski J., *O kształt polskiej policji, – styczeń 1917 – listopad 1918*, „Przegląd Historyczny”, 1986, z. 3.
8. Krzykała S., *Lublin w okresie walk rewolucyjnych 1918-1920*, [w:] *Dzieje Lublina*, Krzykała S. (red.), t. II, Lublin 1975.
9. Leinwand A., *Pogotowie Bojowe i Milicja Ludowa 1917-1919*, Warszawa 1972.
10. Lewandowski J., *Królestwo Polskie pod okupacją austriacką*, Warszawa 1980.

11. Ławnik J., *Represje policyjne wobec ruchu robotniczego w Polsce*, Warszawa 1979.
12. Pajewski J., *Odbudowa państwa polskiego 1914-1918*, Warszawa 1985.
13. Samsonowicz H., Tazbir J., Łepkowski T., Nałęcz T., *Polska. Losy państwa i narodu*. Warszawa 1992.
14. Strzelecki W., *Bezpieczeństwo na ziemiach polskich. Od kmiecia do granatowej armii*, Warszawa 1934.
15. *Z przeszłości dalekiej i bliskiej: szkice z dziejów Lubelszczyzny*, Kuprukowniak A., Śladkowski W. (red.), Lublin 1980.
16. Zdanowski J., *W Lublinie (dziennik urzędowego komisarza)*, „Twórczość”, R. XXXIV, 1978, nr 11 (400).
17. Zyśko W., *Struktura władz policyjnych województwa lubelskiego w latach 1918-1939 i ich pozostałość aktowa w WAP w Lublinie*, „Archeion”, 1967, nr 46.

Dr Zbigniew Siemak

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku

**ORGANY BEZPIECZEŃSTWA I PORZĄDKU
PUBLICZNEGO NA LUBELSZCZYŹNIE
PRZED POWSTANIEM
POLICJI PAŃSTWOWEJ
(OD LISTOPADA 1918 DO LIPCA 1919 R.).
CZEŚĆ 2.
LUBELSKA ŻANDARMERIA KRAJOWA**

Streszczenie

Jedną z najważniejszych funkcji wewnętrznych odradzającej II Rzeczypospolitej było zapewnienie bezpieczeństwa wewnętrznego. Do czasu utworzenia Policji Państwowej na terenie całego kraju działało wiele różnych organizacji o charakterze porządkowym. Organizacje te wywodziły się z różnorodnych organizacji politycznych, społecznych i samorządowych. Podobna sytuacja miała miejsce także na Lubelszczyźnie. W okresie od listopada 1918 r. do powołania jednolitej służby policyjnej w lipcu 1919 r. funkcjonowały na terenie Lubelszczyzny następujące formacje parapolicyjne: Straż Bezpieczeństwa Publicznego, Lubelska Żandarmeria Krajowa, Milicja Ludowa oraz Policja Komunalna. Ich działalność, nie wolna często od wzajemnych uprzedzeń i konfliktów, miała wpływ na stan bezpieczeństwa oraz na oblicze nowopowstającej jednolitej służby policyjnej jaką była Policja Państwowa. Ostatecznie w jej szeregach znaleźli się przedstawiciele wszystkich omawianych formacji.

Słowa kluczowe: Straż Bezpieczeństwa Publicznego, Lubelska Żandarmeria Krajowa, Milicja Ludowa, Policja Komunalna, Policja Państwowa, bezpieczeństwo wewnętrzne, bezpieczeństwo i porządek publiczny

**PUBLIC ORDER AND SAFETY AUTHORITIES IN LUBELSZCZYŻNA REGION
BEFORE THE FORMATION OF NATIONAL POLICE FORCE
(FROM NOVEMBER TO JULY 1919).
PART 2. LUBLIN MILITARY POLICE**

Abstract

One of the most important internal functions of rising of the Second Republic was to provide internal security. Before State Police was created, throughout the country there were many various organizations acting in the field of order. The organizations derived from diverse political, social and self-government organizations. Similar situation occurred in the Lublin region. From November of 1918 to set up a uniform police service in July of 1919 the following parapolice formations acted in the Lublin region: Guard of Public Safety, Lublin National Military Police, People's Militia and Municipal Police. Their activity, often not free from mutual prejudices and conflicts, had an impact on safety and face of the newly formed uniform police service that was State Police. Finally, in its ranks were representatives of all concerned formations.

Key words: Guard of Public Safety, Lublin National Military Police, People's Militia, Municipal Police, State Police, internal security, security and public order.

Lubelska Żandarmeria Krajowa

Aparat policyjny w początkowym okresie istnienia państwa polskiego, wspierała także żandarmeria, która wspólnie z innymi formacjami porządkowymi, pełniła ogólną służbę policyjną w kraju.

Na Lubelszczyźnie żandarmeria nosiła nazwę – Lubelskiej Żandarmerii Krajowej (LŻK). LŻK powstała bezpośrednio z żandarmerii austriackiej¹. Jak podaje L. Nagler „Na Lubelszczyźnie,

---

¹ Żandarmeria austriacka powstała w lipcu 1849 roku. Jej organizatorem był feldmarszałek Jan Kemper. Była ona uważana – przed I wojną św. – za najlepiej w Europie zorganizowany i działający organ bezpieczeństwa publicznego. Po zajęciu przez Austriaków w 1915 roku części Królestwa Polskiego i ustanowienia GGL, w jego strukturze wewnętrznej – w Sekcji Wojskowej, jako drugi funkcjonował Oddział Żandarmerii (Gendarmerieabteilung), który na szczeblu powiatu – przy każdej komendzie powiatowej – posiadał organ wykonawczy d/s bezpieczeństwa w postaci kontyngentu żandarmerii. Składał się on z 1-2 oficerów, 20-30 żandarmów zawodowych i 60-80 żandarmów polowych. Żandarmeria utrzymywać miała porządek, spokój i bezpieczeństwo, miała także współpracować z administracją. Żandarmeria powiatowa dzieliła się na powiatową komendę żandarii i 2-3 plutonów żandarmerii z 10-15 posterunkami żandarme-

gdzie utworzył się pierwszy Rząd polski w listopadzie 1918 r., zaczyna działać Milicja Ludowa, niezależnie od Żandarmerii Krajowej, która z austriackiej staje się polską². I chociaż wcześniej była ona ultralojalną wobec władz austriackich, to „kiedy jednak nadszedł krytyczny czas rozpadu monarchii, wielu pełniących tam służbę Polaków umiało zadbać o interes powstającego państwa; ludzie ci przekształcili się w Lubelską Żandarmerię Krajoową, będącą oczywiście formacją polską³.”

Nie jest znana dokładna data powołania LZK, jednak nie będzie wielkim błędem, jeżeli za początek jej istnienia przyjmie się upadek monarchii austriackiej i moment przekazywania władzy Polakom przez Austriaków. Samorzutnie powstała żandarmeria, już w pierwszych dniach listopada 1918 roku, jako główne zadanie dostała opanowanie i zduszenie w zarodku gwałtów i nadużyć, jakich zaczęły dopuszczać się zorganizowane bandy i zdemobilizowani żołnierze b. armii austriackiej⁴.

W początkowym okresie LZK podlegała pod przedstawicieli Rady Regencyjnej. W swojej działalności, często spotykała się z innymi formacjami porządkowymi reprezentującymi odmienne opcje polityczne. Dochodziło między nimi niejednokrotnie do drażnień a nawet starć. W działalności LZK wyodrębnić można dwa okresy. Pierwszy okres to tzw. okres samorzutnej działalno-

---

rii. Na czele żandarmerii powiatowej stali jej powiatowi komendanci, plutonów – komendanci szwadronów oraz posterunków – komendanci posterunków żandarmerii. Stan personelu posterunku wynosił 4-8 żandarmów. Inspekcji żandarmerii na Lubelszczyźnie dokonywali jej inspektorowie, których siedziby mieściły się w Lublinie i Zamościu. Ponadto, przy komendzie żandarmerii utworzono centralę śledczą z kartoteką daktyloskopijną i oddziałem fotograficznym, kurs tresowania psów i ich przewodników. Stan osobowy uzupełniano spośród rezerwistów, zwykle urzędników sądowych i adwokatów, przeszkolonych w specjalnym ośrodku w Bielsku oraz w Lublinie (podoficerów) i Radomiu (żandarmów). W GGL, na Lubelszczyźnie, było 10 komend powiatowych: w Biłgoraju, Janowie, Krasnymstawie, Lubartowie, Lublinie, Puławach, Zamościu oraz Chełmie, Hrubieszowie i Tomaszowie. Zob. Strzelecki W., *Bezpieczeństwo na...*, op. cit., s. 118-132; Abramski A., Konieczny J., *Justycjariusze, hutmani, policjanci...*, op. cit., s. 158-159; Nagler L., *Policja Państwowa*, [w:] *Dziesięciolecie Polski Odrodzonej. Księga Pamiątkowa 1918-1928*, s. 8b; *Dziesięciolecie służby bezpieczeństwa w Polsce Odrodzonej*, pod. red. Grabowieckiego E., Warszawa 1928, s. IV; Kozolubski J., *Dwudziestolecie Policji Państwowej w Polsce*, „Przeгляд Policyjny”, 1938, nr 6(18), s. 403).

² Nagler L., op. cit., s. 8a.

³ Abramski A., Konieczny J., op. cit., s. 159; Strzelecki W., op. cit., s. 132.

⁴ Krzykała S., *Lublin...*, op. cit., s. 10-11.

ści. Trwał on bardzo krótko i mieścił się od czasu upadku monarchii austriackiej do powstania rządu warszawskiego tj. podporządkowania się Rady Regencyjnej Piłsudskiemu. Okres drugi, obejmuje czas od powstania rządu Moraczewskiego do ścisłego podporządkowania LŻK władzom wojskowym i w dalszym okresie do powstania Policji Państwowej. Okres tzw. samorządnego powstania i działalności LŻK polegał na samoistnym powstawaniu jej struktur na bazie żandarmerii austriackiej. Należy zatem przyjąć, iż struktury LŻK na Lubelszczyźnie (związanej z GGL) istniały tam, gdzie wcześniej występowała żandarmeria austriacka⁵. Okres ten, aczkolwiek bardzo krótki, jest jednak ważny w dziejach żandarmerii lubelskiej. Pozwolił on bowiem na stworzenie podwalin pod jej przyszłe struktury a jednocześnie w momencie przejmowania władzy, zapewniał bezpieczeństwo i porządek. Należy zgodzić się z Janem Sulińskim, iż okres ten „w historii żandarmerii (był – Z.S.) czasem jej najintensywniejszej działalności, (gdyż – Z.S.) wówczas położyła ona dla kraju największe zasługi. Wytepiła szalejący bandytyzm, jako skutek rozwydrzenia wojennego, zdusiła lub unieszkodliwiła szerzący się komunizm i udaremniła agitację bolszewicką. Tysiącom obywateli wyszukała i zwróciła mienie zrabowane przez okupantów, bandytów i zrewolucjonizowanych chłopów. Żandarmeria była rzecznikiem ładu i porządku, stróżem praw i rozporządzeń, przypominała swą ciężką ręką opornym, że jest władza, która sprawuje pieczę nad krajem”⁶. Drugi okres w dziejach LŻK rozpoczął się po powrocie z Magdeburga do Warszawy Józefa Piłsudskiego. Przejęcie przez niego pełni władzy państwowej z rąk Rady Regencyjnej (14.11.1918 rok) i podporządkowanie się jemu rządu lubelskiego dawało możliwość podjęcia działań konsolidacyjnych, wśród wszystkich opcji politycznych, na rzecz budowy jednej państwowości polskiej. W przypadku żandarmerii, działania konsolidacyjne, podjęto już na początku listopada. Znajdująca się wówczas w Warszawie, wspomniana już grupa żandarmerii PSZ, pod kierownictwem por.

---

⁵ Struktury austriackiej żandarmerii w GGL występowały: w Lublinie oddział żandarmerii oraz powiatowe komendy żandarmerii w: Biłgoraju, Chełmie, Hrubieszowie, Janowie, Krasnymstawie, Lubartowie, Lublinie, Puławach, Tomaszowie i Zamościu. Pod każdą powiatową komendą żandarmerii podlegało kilka posterunków. Zob. Strzelecki W., op. cit., s 118-132.

⁶ Suliński J., *Żandarmeria (I)*, „Wojsko i wychowanie”, 1996, nr 1, s. 42.

Norberta Okołowicza, przystąpiła niezwłocznie – po ewakuacji Niemców – do powiększania stanu osobowego żandarmerii i rozszerzania swojego zakresu działania⁷. W pierwszym rządzie – 13 listopada – zmieniono nazwę formacji z „Dowództwa Żandarmerii Polowej” na „Dowództwo Żandarmerii WP”. Następnie zaczęto tworzyć oddziały żandarmerii w okręgach będących pod kontrolą rządu J. Moraczewskiego. W ten sposób powstały oddziały żandarmerii w okręgach: warszawskim, łódzkim, kieleckim i lubelskim⁸. Na czele oddziału żandarmerii w Lublinie stanął jej szef rotmistrz dr Franciszek Stoch. W Lublinie stacjonowała Komenda Placu Żandarmerii, która odpowiadała wspólnie z „milicją (miejską – Z.S.), strażą bezpieczeństwa publicznego i milicją ludową” za utrzymanie porządku publicznego w mieście⁹. Z zachowanego z odprawy, z szefem żandarmerii, rozkazu nr 7 komendy placu w Lublinie – nr 11 z 27 listopada 1918 r. – wynika, że żandarmeria zajmowała się zapewnieniem bezpieczeństwa osobom wojskowym, zarządzaniem i uczestniczeniem w pościgach w razie zaistnienia nadzwyczajnych wypadków, grzebaniem (pogrzebami) oficerów i żołnierzy, których przynależności do oddziałów nie można było określić, zabezpieczeniem kwater przed dewastacją opuszczonych przez austriackich urzędników i oficerów¹⁰. Kolejnym etapem w dążeniu do jednolitej struktury żandarmerii na terenie Królestwa, w tym i Lubelszczyzny, był rozkaz Sztabu Generalnego WP nr 45 z 7 grudnia 1918 roku. Rozkaz ten, opierając się na punkcie 89 rozkazu Ministerstwa Spraw Wojskowych nr 6/18, dostosowywał tymczasową organizację żandarmerii, do podziału kraju na wojskowe okręgi generalne. Przy każdym istniejącym generalnym powołano Dowództwo Żandarmerii. W Lublinie, na czele Dowództwa Żandarmerii przy G.O.L., stanął wspomniany już rotmistrz dr F. Stoch¹¹. Był on odkomenderowany do tej

---

⁷ Szeregi żandarmerii powiększono poprzez przyjmowanie ochotników, zwłaszcza byłych legionistów i członków POW; zob. Suliński J., op. cit., s. 42.

⁸ Ibidem, Böhm T., *Żandarmeria w II Rzeczypospolitej*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy”, 1990, nr 1, s. 25.

⁹ APL, KPPP Lublin, sygn. 93, k. 2.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Rtm dr Franciszek Stoch, za czasów Rady Regencyjnej, z chwilą powołania Polskiej Siły Zbrojnej i ustanowienia w jej strukturach Dowództwa Żandarmerii Polowej stanął na czele żandarmerii. Jej skład tworzyło wówczas 12 oficerów, 2 podchorążych, 57 podoficerów i 15 szeregowców. Zob. Woszczyński B.,

służby przez Sztab Generalny. Posiadał uprawnienia dyscyplinarne sięgające rangi pułkownika oraz prawo mianowania podoficerów do stopnia sierżanta – wachmistrza powiatowego włącznie. Do jego obowiązków należało kierowanie „całą służbą bezpieczeństwa”, zaś w podległości służbowej oddany był „w sprawach pełnienia służby bezpieczeństwa i administracyjnych odnośnemu dowódcy okręgu generalnego i komisarzowi rządowemu, w sprawach zaś organizacyjnych, zasadniczych i personalnych Sztabowi Generalnemu”¹².

Na szczeblu powiatu, pracami żandarmerii kierował oficer żandarmerii i zajmował stanowisko Komendanta Żandarmerii Powiatowej. Podlegał on wprost pod dowódcę Oddziału Żandarmerii G.O.L. w Lublinie. W sprawach dyscyplinarnych posiadał uprawnienia dowódcy kompanii. Zgodnie z przyjętymi rozwiązaniami, istniały wówczas na terenie Generalnego Okręgu Lubelskiego WP, następujące struktury żandarmerii: Dowództwo Żandarmerii G.O.L. na czele z dowódcą żandarmerii oraz Komendy Żandarmerii Powiatowej z dowódcami żandarmerii powiatowej. W interesującym nasz czasie Komendy Żandarmerii istniały m.in. w: Parczewie, Janowie Podlaskim, Tomaszowie Lub. i Biłgoraju. Ponadto, w Lublinie istniała początkowo Komenda Placu Żandarmerii, później Stacja Zborna i oddział żandarmerii, a w powiecie plutony i kancelarie umiejscowione w siedzibach dowództwa. Pod komendy żandarmerii w powiecie podlegały posterunki¹³. Posterunki żandarmerii w powiecie liczyły od 4-5 osób. Reorganizacja grudniowa z 1918 roku żandarmerii, poza ujednoczeniem jej struktury, sytuowała ją jednocześnie w strukturach wojskowych. Od tego momentu stawała się ona jednostką wojskowa, zależną od władz wojskowych, pełniąca jednak dalej ogólną służbę bezpieczeństwa, z kompetencjami tak wobec żołnierzy jak i wobec osób cywilnych¹⁴. Służba żandarmerii, głównie patrolowa, opierała się o instrukcję legionową z 1917 r. Z po-

---

Ministerstwo Spraw Wojskowych. Zarys organizacji i działalności, Warszawa 1972, s. 40-41.

¹² Ibidem oraz Zyśko W., op. cit., s.142.

¹³ APL, KPPP Lublin, sygn. 93, k. 3 - 3a.

¹⁴ J. Suliński, op. cit., s. 43.

czątkiem 1919 roku Wydział Żandarmerii¹⁵ wydał następane przepisy, określające działalność żandarmerii. Były to:

- Tymczasowa Instrukcja Kancelaryjna,
- Tymczasowe postanowienia organiczne i Instrukcja służbowa żandarmerii,
- Instrukcja specjalna dla żandarmerii pełniącej służbę w głębi kraju.

Zasadniczym mankamentem tych instrukcji, było to, iż ich treść była bezpośrednim tłumaczeniem instrukcji austriackich, przez co ich praktyczne znaczenie zostało poważnie osłabione, gdyż znajdujące się tam rozwiązania nie zawsze odpowiadały sytuacji społeczno-politycznej w kraju¹⁶. Te braki i niedokładności regulowano rozkazami oraz tymczasowymi przepisami. Na szczeblu G.O.L., ukazywały się rozkazy dowódcy oddziału żandarmerii G.O.L. Regulował w nich dowódca sprawy organizacyjno-kadrowe, sprawy porządkowe, informacyjne oraz przypominał najistotniejsze treści z rozkazów władz wyższych tj. Wydziału Żandarmerii Sztabu Generalnego WP, np. w rozkazie nr 9 z 12 marca 1919 roku, rotmistrz F. Stoch przypominał podwładnym – za rozkazem Szt. Gen. Wydz. Żand. nr 55 p. 7 – przepisy odnoszące się do oddawania honorów wojskowym w różnych okolicznościach. Znajdujemy tam m.in. szczegółowo omówione zasady oddawania honorów w wagonie, restauracji, teatrze, w wąskich przejściach, z bronią i bez broni itd.,¹⁷ czy też informacje o mianowaniach na wyższe stopnie, przydziałach i przeniesieniach, objęciach stanowisk a także przepisy porządkowe dotyczące np. drogi służbowej. Istotną rolę w określeniu kompetencji żandarmerii oraz jej miejsca w powstającym systemie bezpieczeństwa kraju odegrały tymczasowe przepisy wydane przez Wydział Żandarmerii na początku 1919 roku¹⁸. Przepisy te powstały na bazie dekretu o ML

¹⁵ Wydział Żandarmerii powstał z przekształcenia Dowództwa Żandarmerii WP, po podporządkowaniu go sztabowi generalnemu okręgów WP. Ibidem.

¹⁶ Ibidem, s. 43.

¹⁷ APL, KPPP Lublin, sygn. 93, k. 3. Zob. rozkaz nr 9 Dowódcy Żandarmerii G.O.L. z 12 marca 1919 r. punkt 1 i następne.

¹⁸ APL, KPPP Krasnystaw, sygn. 3, k. 511-511a. Wymienione przepisy sygnowane były przez: naczelnika państwa J. Piłsudskiego, wiceministra spraw wewnętrznych N. Barlickiego, kpt. M. Borzęckiego – szefa policji komunalnej, J. Gorzechowskiego, rtm. Norberta Okołowicza – dowódcę żandarmerii i kpt. Ignacego Boernerę – komendanta głównego milicji ludowej.

z 5 grudnia 1918 roku i rozkazu Sztabu Generalnego nr 45 z 7 grudnia 1918 roku. Odnosiły się one generalnie, do współpracy między podstawowymi podmiotami odpowiedzialnymi za utrzymanie bezpieczeństwa i porządku w Polsce, tj. milicji ludowej, policji komunalnej i żandarmerii. Część pierwsza, wspomnianych przepisów mówiła, iż „do czasów całkowitego zorganizowania (ML i PK – Z.S.) żandarmeria wspólnie (z nimi – Z.S.) pełni wspólnie służbę bezpieczeństwa i porządku publicznego”. Była ona w sprawach pełnienia służby bezpieczeństwa podporządkowana Komisarzom Rządowym, a pod względem organizacyjnym i personalnym pod sztab generalny poprzez dowódców żandarmerii D.O.G. Użycie żandarmerii do pełnienia służby bezpieczeństwa i porządku publicznego mogło nastąpić tylko „jedynie na żądanie komisarza rządu (...) w okręgach nie objętych stanem wojennym”. Na obszarze, na którym ogłoszono stan wojenny, służbom bezpieczeństwa, kierowały wyłącznie władze wojskowe. W tym celu podporządkowane im były także wszystkie niewojskowe organy bezpieczeństwa. Wytoczne co do pełnienia służby bezpieczeństwa ustalali dla żandarmerii komisarze wojskowi. Z tego też tytułu korzystała ona ze wszystkich przysługujących jej w tej mierze, uprawnień urzędowych. Poza ingerencją w stosunku do wojska i wojskowych, posiadała żandarmeria także prawo ingerencji w stosunku do osób cywilnych. Mogła ona np. „w nagłych wypadkach wkraczać (występować – Z.S.) przeciw osobom cywilnym, o ile zajdzie tego konieczna potrzeba”. Jednak w przypadku aresztowania osoby cywilnej, musiała żandarmeria przekazać tą osobę bezzwłocznie władzom cywilnym. Zatem, uprawnienia te, odnosiły się raczej do wstępnych czynności procesowych nie cierpiących zwłoki ale były jednak ważnymi kompetencjami w utrzymaniu bezpieczeństwa i porządku publicznego na obszarze „cywilnym”. Przepisy te mówiły także, iż masowe wkraczanie żandarmerii w stosunku do osób cywilnych nastąpić mogło za porozumieniem się ministerstwa spraw wojskowych z ministerstwem spraw wewnętrznych. Również, z uregulowań tych wynikało, że „dowódcy żandarmerii, milicji ludowej i policji komunalnej są obowiązani pozostawać między sobą w ciągłym kontakcie służbowym, wspólnie kierować służbą bezpieczeństwa w kraju (...) i określać rozdział kompetencji milicji i policji aż do

zasadniczego (ustawowego – Z.S.) uregulowania”¹⁹.

Kolejną reorganizację przeszła żandarmeria w kwietniu 1919 roku. Rozkazem ministerstwa spraw wojskowych (MSWojsk.), wyłączono żandarmerię z naczelnego dowództwa WP i jako wydział żandarmerii podporządkowano ją bezpośrednio II wiceministrowi spraw wojskowych. Wydany 17 kwietnia 1919 r. „Regulamin i Organizacja Żandarmerii Wojskowej” zapoczątkował w rozwoju tej formacji nową fazę, która polegała – według T. Böhma – „przekazaniu spraw bezpieczeństwa kraju, ochrony dóbr narodowych i prywatnych, powołanej do życia policji państwowej, ograniczając jednocześnie jej kompetencje wyłącznie do spraw i osób wojskowych”²⁰. J. Suliński, uważa, iż „generalnie w kwietniu 1919 roku skończył się okres istnienia na terenie kongresówki żandarmerii krajowej, jako ogólnej władzy bezpieczeństwa”²¹. Faktycznie jednak stanowiska T. Böhma i J. Sulińskiego są nieścisłe gdyż, po pierwsze w kwietniu 1919 roku nie było jeszcze jednolitej formacji policyjnej zdolnej przejąć obowiązki zapewnienia bezpieczeństwa w państwie. Mówiono wówczas dopiero co i opracowywano koncepcje takiej instytucji. Po drugie Policja Państwowa powstała formalnie 24 lipca 1919 roku, zaś w czerwcu tegoż roku jej poprzedniczka Straż Bezpieczeństwa starała się przejąć te kompetencje od żandarmerii. W rzeczywistości, w nowo utworzonej Straży Bezpieczeństwa, podejmowali służbę dotychczasowi żandarmi z LŻK, np. z komendy żandarmerii powiatowej w Chełmie pracę w SB podjęło 28 żandarmów.

Zarysowane powyżej formalne sprawy kompetencyjno-organizacyjne żandarmerii miały swoje odbicie w praktyce, której obraz już nie był tak klarowny jak to sobie zakładano. Żandarmeria na Lubelszczyźnie, początkowo jako Lubelska Żandarmeria Krajowa a później wojskowa, od początku powstania związana była z siłami reprezentującymi charakter propaństwowy. Początkowo była to Rada Regencyjna, następnie władze państwowo-wojskowe odradzającej się Rzeczypospolitej. Siłą rzeczy w swojej codziennej działalności spotykała się ona z działalnością innych formacji po-

---

¹⁹ Ibidem.

²⁰ Centralne Archiwum Wojskowe (dalej: CAW), Dziennik Rozkazów MS Wojsk, nr 65 z 12 czerwca 1919 r., poz. 2067. (za Böhm T., op. cit., s. 25-26).

²¹ Suliński J., op. cit., s. 43.

rządkowych związanych z różnymi ugrupowaniami politycznymi. Poza współdziałaniem z wojskiem, najczęściej żandarmeria współpracowała z ML (różnych odmian) oraz wszelkiego rodzaju strażami bezpieczeństwa. Współpraca z ML prócz nielicznych przykładów pozytywnych,²² była na ogół zła. Wynikało to głównie z tego, iż obie służby wywodziły się z różnych sił politycznych. ML związana z ruchem lewicowym ze swej istoty przeciwstawiała się działaniom żandarmerii skierowanym na tłumienie ruchów rewolucyjnych. Spotykamy się z tymi faktami dość często, np. „na wiecu robotniczym w Lublinie, który odbył się 11 stycznia 1919 roku doszło do starcia z demonstrującymi członkami Narodowej Demokracji. W obronie tych ostatnich wystąpiły oddziały wojskowe i żandarmeria, natomiast po stronie robotników – ML”²³. Innym razem, w Grodzisławicach, pow. tomaszowski, ML rozbroiła posterunek żandarmerii, gdyż ta ostatnia chciała ograniczyć wystąpienia chłopskie²⁴. Uznawanie ML, jako realnego niebezpieczeństwa dla interesów sfer obszarniczych, było z kolei powodem, iż „oddział egzekucyjny żandarmerii, złożony z byłych żołnierzy armii austriackiej, aresztował Hipolita Parolińskiego”²⁵ – komendanta posterunku ML w Wysokiem, powiat krasnostawski wraz z piętnastoma milicjantami.

Przygotowywano też żandarmerię – po utworzeniu rządu I. Paderewskiego – do rozbrajania milicji ludowej. Donosił o tym na swoich łamach „Robotnik”²⁶ pod koniec lutego w 1919 roku. W artykule „Okólnik o żandarmerii” mówiono, że „żandarmeria na prowincji otrzymała okólnik rtm. Okołowicza (dowódcy żandarmerii – Z.S.) z rozkazem przygotowań do rozbrojenia ML jeszcze w tym miesiącu”. Osobnym rozdziałem w działalności LZK była tajna instrukcja wywiadowcza dowódcy żandarmerii lubelskiej rtm. Stocha, do powiatowych oddziałów żandarmerii. Okre-

²² Po zamachu stanu w nocy z 4/5 stycznia 1919 r. przez J. Zdziechowskiego, płk. M. Januszajtisa, ks E. Sapięhy, żandarmeria wspólnie z ML i wojskiem dokonała rewizji w lokalach robotniczych i związków zawodowych w Warszawie. Zob. Leinwand A., op. cit., s. 106.

²³ Krzykała S., *Rady delegatów...*, op. cit., s. 60.

²⁴ Głos Lubelski, nr 35 z 26.XI.1918 r. (za Horoch E., op. cit., s.31).

²⁵ Żurek F., *Powiat Krasnostawski w walce o wolność, „Niepodległość”*, T. XIV, 1936, s. 414 (za Horoch E., op. cit., s.31).

²⁶ Robotnik, nr 89, z 25.2.1919 r., okólnik o żandarmerii (za Leinwand A., op. cit., s. 125).

ślił on w niej, iż z wszelkich ruchów i agitacji wrogich idei państwowej zaleca się do szczególnej inwigilacji: antymilitaryzm, anarchizm, bolszewizm i propagandę ukraińską²⁷. Również krwawo i brutalnie zaznaczyła się działalność oddziałów żandarmerii we wsiach Lubelszczyzny przy ściąganiu podatków i kontrybucji²⁸.

Reasumując, problematykę żandarmerii na Lubelszczyźnie w okresie listopad 1918 – lipiec 1919 r., należy stwierdzić, że odegrała ona w owym czasie bardzo ważną rolę w utrzymaniu spokoju na omawianym terenie. Początkowo, jako LŻK, a później już jako żandarmeria wojskowa, stanowiła ważne ogniwo w systemie bezpieczeństwa państwa.

Podsumowanie

Sytuacja polityczno-społeczna na Lubelszczyźnie na jesieni 1918 r. była bardzo złożona. Na scenie politycznej funkcjonowały obozy polityczne proweniencji prawicowej i lewicowej. I jedni i drudzy zdawali sobie sprawę, iż przejęcie i utrzymanie władzy politycznej będzie zależało w dużej mierze m.in. od stworzenia nowej silnej armii i utworzenia organów odpowiedzialnych za utrzymanie porządku społecznego w kraju. Potwierdził to w swoim dzienniku J. Zdanowski pisząc „Władzę obejmować można tylko przy odpowiedniej sile fizycznej i pomocy karabinów. Porządek państwowy jest bądź co bądź związkiem przymusowym”²⁹. „Aparat przymusu” prawicy opierał się na samorządowych formacjach porządkowych, jeszcze z czasów okupacji, samorzutnie powstających straży (Straż Narodowa, Obywatelska czy Ziemska) i żandarmeriach krajowych oraz powoływanych przez Radę Regencyjną w Królestwie Strażach Bezpieczeństwa Publicznego. Na Lubelszczyźnie komisarzem generalnym rządu polskiego w Lublinie został Juliusz Zdanowski, z którego upoważnienia naczeln-

---

²⁷ APL, KWPP, sygn. 14 (za Zysko W., op. cit., s. 142).

²⁸ APL, KPPP Janów Lubelski, sygn. 2, za: ibidem.

²⁹ J. Zdanowski, W Lublinie (dziennik urzędowego komisarza), „Twórczość”, R. XXXIV, 1978, nr 11 (400), s.31. Dziennik J. Zdanowskiego w oryginale znajduje się w Ossolineum we Wrocławiu (rkp. Oss. 14023),

nik MM m. Lublina przejął w dniu 3.11.1918 r. c. i k. komisariat policji w Lublinie wraz z biurem meldunkowym, biurem przepustek (kart tożsamości) i policję obyczajową. Natomiast nad samorzutnie powstającą żandarmerią objął komendę rotmistrz dr F. Stoch. Dodatkowo by wzmocnić poczucie bezpieczeństwa, zaczęto tworzyć w Lublinie, oprócz już działających służb porządkowych (przede wszystkim MM), endecką Straż Bezpieczeństwa Publicznego. Obie formacje wypełniały zadania z zakresu szeroko rozumianego bezpieczeństwa i porządku publicznego, z tym, że działalność LZK wydłużyła się aż do powstania Policji Państwowej w lipcu 1919 roku.

Bibliografia

1. Archiwum Akt Nowych, zespół: Prezydium Rady Ministrów (dalej: PRM), cz. II, t. 15, k. 242 i n.
2. Archiwum Państwowe w Lublinie, zespół: Komenda Wojewódzka Policji Państwowej w Lublinie: sygn. 14, zespół: Komenda Powiatowa Policji Państwowej w Lublinie, sygn.: 90, 91, 93; zespół: Komenda Powiatowa Policji Państwowej w Krasnymstawie, zespół: sygn. 3.
3. Centralne Archiwum Wojskowe (dalej: CAW), Dziennik Rozkazów MSWojsk, nr 65 z 12 czerwca 1919 r., poz. 2067.
4. Albert A. (Roszkowski W.), *Najnowsza historia Polski 1914-1939*, Kielce 1994.
5. Böhm T., *Żandarmeria w II Rzeczypospolitej*, „Wojskowy Przegląd Prawniczy”, 1990, nr 1.
6. *Dzieje Polski*, pod red. Topolskiego J., Warszawa 1975.
7. Głos Lubelski, nr 35 z 26.XI.1918 r.
8. *Historia Polski*, t. IV 1918-1939, cz. I, pod red. Grosfelda L. i Zielińskiego H., Warszawa 1969.
9. Jabłoński H., *Narodziny drugiej Rzeczypospolitej 1918-1919*, Warszawa 1962.
10. Kochanowski J., *O kształt polskiej policji, – styczeń 1917 – listopad 1918*, „Przegląd Historyczny”, 1986, z. 3.
11. Kozolubski J., *Dwudziestolecie Policji Państwowej w Polsce*, „Przegląd Policyjny”, 1938, nr 6(18).
12. Krzykała S., *Lublin w okresie walk rewolucyjnych 1918-1920*, [w:] S. Krzykała (red.), *Dzieje Lublina*, t. II, Lublin 1975.
13. Leinwand A., *Pogotowie Bojowe i Milicja Ludowa 1917-1919*, Warszawa 1972.
14. Lewandowski J., *Królestwo Polskie pod okupacją austriacką*, Warszawa 1980.

15. Ławnik J., *Represje policyjne wobec ruchu robotniczego w Polsce*, Warszawa 1979.
16. Misiuk, A. *Policja Państwowa 1919-1939*, Warszawa 1996.
17. Nagler L., *Policja Państwowa*, [w:] E. Grabowiecki (red.), *Dziesięciolecie Polski Odrodzonej. Księga Pamiątkowa 1918-1928. Dziesięciolecie służby bezpieczeństwa w Polsce Odrodzonej*, Warszawa 1928.
18. Pajewski J., *Odbudowa państwa polskiego 1914-1918*, Warszawa 1985.
19. *Polska. Losy państwa i narodu*. Samsonowicz H., Tazbir J., Lępkowski T., Nałęcz T., Warszawa 1992.
20. Suliński J., *Żandarmeria (I)*, „Wojsko i wychowanie”, 1996, nr 1.
21. Strzelecki W., *Bezpieczeństwo na ziemiach polskich. Od kmiecia do granatowej armii*, Warszawa 1934.
22. Woszczyński B., *Ministerstwo Spraw Wojskowych. Zarys organizacji i działalności*, Warszawa 1972.
23. Zdanowski J., *W Lublinie (dziennik urzędowego komisarza)*, „Twórczość”, R. XXXIV, 1978, nr 11 (400).
24. *Z przeszłości dalekiej i bliskiej: szkice z dziejów Lubelszczyzny*, Kuprukowniak A, Śladkowski W., Lublin 1980.
25. Zyśko W., *Struktura władz policyjnych województwa lubelskiego w latach 1918-1939 i ich pozostałość aktowa w WAP w Lublinie*, „Archeion”, 1967, nr 46.
26. Żurek F., *Powiat Krasnostawski w walce o wolność*, „Niepodległość”, T.XIV, 1936, s.414.

Dr Stanisław Kozdrowski¹

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku

SZKOŁA POLICYJNA W ŻYRARDOWIE (1928-1931)

Streszczenie

W artykule przedstawiono analizę uwarunkowań prawnych i organizacyjnych związanych z tworzeniem modelu szkolenia Korpusu Policji Państwowej w latach 1919-1928, który stał się podstawą do utworzenia Szkoły Policyjnej w Żyrardowie. Autor przybliżył także zagadnienia dotyczące organizacji, działalności dydaktyczno-wychowawczej oraz programów kształcenia w powyższej instytucji w latach 1928-1931.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo, policja, szkoła policyjna, szkolenie policyjne, programy szkolenia.

THE POLICE SCHOOL IN ŻYRARDÓW (1928-1931)

Abstract

This paper presents an analysis of the legal and organizational issues related to the creation of the training model for the State Police Corps in the years 1919-1928, which became the basis for the creation of the Police School in Żyrardow. Author also discussed issues related to the organization of the school, educational activities and training programs in this institution in the years 1928-1931.

Keywords: security, the police, the police school, police training, training programs of the police.

---

¹ Dr Stanisław Kozdrowski – absolwent Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Gdańskiego w Gdańsku, rozprawa doktorska *Wyszkolenie policyjne w Drugiej Rzeczypospolitej* (Wydział Filologiczno-Historyczny Akademii Pomorskiej w Słupsku 2006). Prowadzi zajęcia dydaktyczne z zakresu nauk o bezpieczeństwie. Autor licznych publikacji na temat historii policji, kryminalistyki, bezpieczeństwa i prawa, sekretarz Towarzystwa „European Association for Security” z siedzibą w Krakowie. Zainteresowania naukowe: historia, prawo, securitologia, prakseologia.

Kontakt z Autorem: za pośrednictwem Redakcji.

Wstęp

W dniu 24 lipca 1919 roku została uchwalona, przez Sejm II RP, ustawa o Policji Państwowej², otwierająca przed polskimi służbami bezpieczeństwa nowy rozdział. Zamknięty został okres tymczasowości, a rozpoczął się czas bardzo intensywnej pracy organizacyjnej na bazie stałych podstaw prawnych, zawartych w tej ustawie³.

Zgodnie z przepisami ustawy, rolę centralnego organu pełniła Komenda Główna Policji Państwowej. Cała Polska została podzielona na okręgi policyjne, które stanowiły drugą instancję władz policyjnych. Podstawową jednostką organizacyjną był powiat. W związku z tym okręgi policyjne dzieliły się na rejony z kolumnami powiatowymi. Natomiast na terenie gmin funkcjonowały posterunki i komisariaty.

Wraz z powstaniem Policji Państwowej przed władzami administracyjnymi (politycznymi) i policyjnymi, stanął ważny problem wykształcenia zawodowego – jak największej liczby funkcjonariuszy do obsady jednostek wykonawczych. W tej sytuacji, przystąpiono do tworzenia modelu szkolnictwa policyjnego. Ustawa o PP wymagała, aby szkoły policyjne były prowadzone metodą wojskową (art. 32). Organizację i programy szkół miały ustalić przepisy wydane przez ministra spraw wewnętrznych w porozumieniu z ministrem sprawiedliwości i spraw wojskowych (art. 34).

Organizacja zdecentralizowanego modelu wykształcenia Policji Państwowej

Wśród wielu trudności obiektywnych, o znacznym wpływie na tworzenie optymalnego systemu wykształcenia PP, należy wymienić przede wszystkim presję czasu. Po ponad stuletniej nie-

---

² „Dziennik Praw Państwa Polskiego”, Nr 61, poz. 363 z r. 1919 (ze zm.). Ustawa o PP została zastąpiona: *Rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 6 marca 1928 r. o Policji Państwowej*, („Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej” z 1928 r., Nr 28, poz. 257 ze zm.).

³ *Dziesięciolecie służby bezpieczeństwa w Polsce Odrodzonej*, wyd. „Gazety Administracji i Policji Państwowej” (dalej: „GAPP”) w Warszawie, pod red. E. Grabowieckiego, Warszawa 1925, s. 8.

woli aparat policyjny był organizowany od nowa. W tej sytuacji powstała pilna konieczność przygotowania w krótkim czasie licznych kadr szczebla kierowniczego i wykonawczego do tworzenia struktur policyjnych. W byłych zaborach obowiązywały różne systemy prawne i policyjne, co w istotny sposób utrudniało proces wykształcenia i unifikacji służb policyjnych. Regulacja i porządkowanie wszystkich obszarów życia kraju, nie mogło pominąć tak ważnej kwestii, jaką była ochrona ludności oraz bezpieczeństwa i porządku publicznego. Policja Państwowa została utworzona po licznych przekształceniach dotychczasowych służb policyjnych. Dodatkowo, lawinowo wzrosła przestępczość, zwłaszcza bandytyzm – na skutek demoralizacji wojną oraz licznych niepokojów społecznych⁴.

Młode państwo przeszło wiele wstrząsów organizacyjnych. Głównie na skutek wojny polsko-sowieckiej z 1920 roku, braku stabilności politycznej i pogarszającej się sytuacji gospodarczej.

To wszystko złożyło się na decyzje o zastosowaniu doraźnych rozwiązań organizacyjnych w zakresie wykształcenia policyjnego. Kandydatów do służby w policji szkolono w ekspresowym tempie na kilkudniowych kursach zgodnie z zasadą: *jak najwięcej przeszkolić, w jak najkrótszym czasie*. Wierzono, że policjant w jednostce wykonawczej sam się udoskonali fachowo, pod okiem bezpośrednich przełożonych.

Do ogólnych determinantów wyboru optymalnej koncepcji policyjnego wykształcenia, na tym etapie polskiej państwowości, można jeszcze dodać: przedłużającą się unifikację służb policyjnych (w latach 1919-1922), mobilizację Policji Państwowej podczas wojny w 1920 r., lokalne problemy związane z organizacją jednostek wykonawczych, wreszcie – więcej niż skromny budżet ustalony dla Policji Państwowej.

Ustawa z dnia 24 lipca 1919 r. o PP, zapowiedziała uruchomienie systemu szkół dla wyższych (oficerów) i niższych funkcjonariuszy policji, zgodnie z brzmieniem art. 32 tego aktu: *Przy każdej okręgowej komendzie istnieją szkoły dla posterunkowych i przodowników (...)*. Szkoły miały być prowadzone metodą woj-

---

⁴ A. Peplowski, *Policja Państwowa w systemie organów bezpieczeństwa Drugiej Rzeczypospolitej*, [w:] *Szkolnictwo policyjne w latach 1918-1954*. Materiały Symposium Naukowego Szkoły Policji, Słupsk 1996, s. 46.

skową, zaś ich komendanci winni posiadać wojskowe wykształcenie.

Szkoły okręgowe podlegały bezpośrednio okręgowym komendantom Policji Państwowej. Nadto okręgowe komendy były obowiązane do organizowania kursów szkoleniowych dla wywiadowców policji śledczej (art. 32 zd. 4. ustawy o PP). Kolejny przepis tego aktu prawnego zobowiązywał władzę wykonawczą do utworzenia Szkoły dla wyższych funkcjonariuszy policji. Szef resortu SW otrzymał upoważnienie do organizacji sieci szkół policyjnych i opracowania programów kształcenia (art. 34 ustawy).

W strukturze Komendy Głównej PP funkcjonował, Wydział III, który zajmował się wykształceniem policyjnym. Wydział ten utworzono wyłącznie do organizowania wykształcenia zawodowego różnego szczebla, kontroli szkół policyjnych oraz komend i posterunków w zakresie oceny postępów w dotychczasowej nauce i ustalenia potrzeb dotyczących dalszego szkolenia⁵. Na czele Wydziału III stał naczelnik, podległy służbowo bezpośrednio komendantowi głównemu PP. Zadania tego Wydziału wykonywały trzy referaty: 1) korespondencyjny, 2) szkolny i 3) gospodarczy. Ponadto Wydział miał zająć się organizacją *Szkoły teoretyczno-praktycznej dla wyższych funkcjonariuszy policji*. Szkołą miał kierować jej komendant w randze podinspektora, który jednocześnie był zastępcą naczelnika Wydziału III⁶.

Zadaniem referatu korespondencyjnego było: opracowywanie regulaminów dotyczących wykształcenia i ogólna korespondencja. W gestii działu szkoleniowego, leżały sprawy dotyczące inspekcji i kontroli raportów szkolnych, kolekcjonowanie biblioteki oraz przygotowywanie materiałów naukowych w szkołach policyjnych. Referat gospodarczy miał sprawować ogólny zarząd zasobami materiałowymi, czuwał także nad zaprowiantowaniem szkół, kontrolował wydatki na edukację oraz prowadził rachunkowość i kasę.

---

⁵ Komendę Główną Policji powołano do życia 14 lipca 1919 r. z przekształcenia Naczelnej Inspekcji Policji Komunalnej (Zbiory Muzeum Policji w Warszawie, Szkolenie, sygn. 1493; Rozp. MSW z 14 lipca 1919 r., Dz. Urzędowy MSW, r. 1919, nr 40, poz. 549; Rozkaz Nr 1 Komendanta Głównego Policji Komunalnej i Milicji Ludowej (Muzeum Policji...).

⁶ Szczegółowe przepisy o organizacji KGPP z dnia 11 września 1919 r. (Dz.Urz. MSW, 1919, nr 46, poz. 671).

Komendant Szkoły teoretyczno-praktycznej kierował ogólnie tą placówką, koordynował działania referatów Wydziału III (był zarazem zastępcą naczelnika Wydziału), nadzorował pracę nauczycieli, uczniów i administracji szkolnej⁷. Pierwszym naczelnikiem Wydziału III KGPP został rotmistrz Żandarmerii Wojsk Polskich Franciszek Stoch⁸, a po jego rezygnacji obowiązki szefa tego Wydziału pełnił insp. Bolesław Wróblewski⁹. Ostatnim szefem Wydziału III był insp. Kazimierz Danielkiewicz¹⁰.

Ze względu na trzy ośrodki decyzyjne, opracowanie zgodnego programu kształcenia dla szkół policyjnych napotykało na wiele trudności. Działano przy tym pod silną presją czasu, bez dysponowania konkretnymi wzorcami szkolenia oraz przy szczupłych środkach finansowych. Mimo tego, pracownicy Wydziału III, podjęli udaną próbę zorganizowania wyszkolenia policyjnego i opracowania programów kształcenia dla wszystkich szkół policyjnych. Po licznych konsultacjach z odpowiednimi komórkami wojskowymi i z ministerstwem sprawiedliwości, pod koniec 1919 roku, wypracowano zdecentralizowany model wyszkolenia policyjnego i sformułowano pierwszy program dla szkół policyjnych i jednostek wykonawczych¹¹. O modelu szkolnictwa policyjnego dyskutowano także na łamach prasy policyjnej. Na przykład Jan Szumiel w artykule *Cel i zadania szkolnictwa policyjnego w Polsce*, postulował by wpajać policjantom prawa i obowiązki. Jego zdaniem, korpusowi policyjnemu należało nadać wojskową sprzężystość i sprawność, a także przekazać mu odpowiedni zasób

⁷ „Gazeta Policji Państwowej” (dalej: „GPP”), 1920, nr 1, s.7.

⁸ Pełnił funkcję w okresie od 17 VI 1919 r. do 1 VII 1919 r., zob.: R. Li-twiński, *Korpus Policji w II Rzeczypospolitej. Służba i życie prywatne*, Lublin 2007, s. 538.

⁹ Pracował na tym stanowisku w okresie od 10 VII 1919 r. do 1920 r., *ibidem*.

¹⁰ Sprawował tę funkcję w okresie od 30 XII 1935 r. do września 1939 r., *ibidem*.

¹¹ *Organizacja i programy dla szkół policyjnych. Przepisy o organizacji szkół w Policji Państwowej, wydane na podstawie art. 34 Ustawy o policji państwowej*, „Monitor Polski”, nr 233-234, 239-240, [w:] W. Długocki i J. Adelstein, *Zbiór przepisów administracyjnych dotyczących organizacji Policji Państwowej*, Warszawa 1925, s. 77-111.

wiedzy fachowej¹². Zachęcał także do wykorzystania wzorów szkolenia policji z innych krajów (np. ze Szwajcarii).

W całym procesie kształtowania się modelu wyszkolenia zawodowego korpusu PP w latach 1919-1939 wyodrębni się dwa, zasadnicze etapy¹³:

1) etap zdecentralizowanego systemu wyszkolenia PP, obejmujący lata 1919-1928 i

2) etap funkcjonowania scentralizowanego systemu wyszkolenia PP, w latach 1928-1939.

Główne elementy pierwszego etapu to:

- szkoła teoretyczno-praktyczna dla wyższych funkcjonariuszy, zlokalizowana w Warszawie,
- sieć szkół okręgowych,
- sieć szkół powiatowych,
- podsystem szkolenia policjantów w jednostkach wykonawczych,
- kursy specjalistyczne, które obejmowały wyszkolenia służby politycznej i służby śledczej,
- inne formy kształcenia specjalistycznego fachowców policyjnych, np. kursy z zakresu wychowania fizycznego, radiowe, narciarskie, jazdy konnej, itd.

Model ten ulegał wielokrotnie modyfikacjom i gdy wydawało się, że został ustabilizowany, zapadła decyzja centralnych władz bezpieczeństwa o potrzebie przeprowadzenia zasadniczej reformy szkolnictwa resortowego. Zgodnie z nową koncepcją, planowano uruchomienie centralnych szkół policyjnych dla szeregowych PP na terenie województw: warszawskiego, kieleckiego i lwowskiego – w Żyrardowie, Piaskach koło Sosnowca i Mostach Wielkich. Wszystkie szkoły centralne miały wyszkolić łącznie około 2000 szeregowych i 100 oficerów PP¹⁴. Główną Szkołę Policyjną w Warszawie, przemianowano na Szkołę Oficerską PP.

¹² J. Szumiel, *Cel i zadania szkolnictwa policyjnego w Polsce*, „GPP” 1920, nr 1, s. 14.

¹³ Szeroko na ten temat, zob.: S. Kozdrowski, *Wyszkolenie policyjne w II Rzeczypospolitej*, Kraków 2006.

¹⁴ L. Nagler, *Policja Państwowa*, [w:] P. Lot (red.), *Dwudziestolecie Polski Odrodzonej. Księga Pamiątkowa 1918-1928*, Kraków 1929, s. 322.

Założenia organizacyjne szkoły żyrardowskiej

Szkołę utworzono w 1928 roku na bazie wcześniejszej Szkoły Przodowników. Podlegała ona bezpośrednio pod Komendę Główną Policji Państwowej, a pod względem budżetowo-gospodarczym pod Komendę Wojewódzką PP w Warszawie.

Organizację i działalność tej Szkoły regulowały odnośne przepisy szkolne. Fundamentem organizacyjno-prawnym nowego systemu szkolenia były dwa akty prawne: Rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 6 marca 1928 roku o Policji Państwowej¹⁵ oraz Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 25 maja 1928 roku o organizacji szkół Policji Państwowej¹⁶. Na mocy tego ostatniego rozporządzenia zorganizowano Szkołę Oficerską PP w Warszawie oraz Szkoły dla szeregowych PP w Mostach Wielkich, Sosnowcu – Piaskach i Żyrardowie.

W szkole żyrardowskiej zajęcia odbywały się w systemie klasowo-lekcyjnym i skoszarowanym. Program edukacyjny dla uczniów został określony rozporządzeniem resortu SW z dnia 3 czerwca 1928 roku¹⁷. Był on taki sam, jak w pozostałych szkołach policyjnych, uczących słuchaczy na poziomie podstawowym. Obejmował przedmioty fachowe, wojskowe i ogólnokształcące¹⁸.

Budżet państwa przeznaczył na wyszkolenie Policji Państwowej środki pieniężne, które pokrywały¹⁹: 1) diety dla szeregowych delegowanych do szkół i na kursy; 2) wynagrodzenie wykładowców; 3) wydatki na pomoce naukowe i podręczniki, 4) uzupełnianie inwentarza w szkołach policyjnych; 5) zakup i utrzymanie mechanicznych środków lokomocji; 6) wydatki na wychowanie fizyczne; 7) wydatki na kulturę i oświatę, np. biblioteki, świetlice, ogniska, wycieczki krajoznawcze; 8) wydatki związane z nauką strzelania; 9) zakup przyrządów strzeleckich i diety dla oficerów;

¹⁵ Dz.U RP R.1928, Nr 28, poz.257.

¹⁶Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej: AAN) Zespół Komendy Głównej Policji Państwowej (dalej: KGPP), sygn. 98. RKG PP, Nr 402, k.4.

¹⁷ *Rozporządzenie MSW z 3 czerwca 1928 r. w sprawie programów dla szkół policyjnych*, „Monitor Polski”, r. 1928, nr 183 z dnia 10 VIII, poz. 389 i nr 182 z dnia 9 sierpnia 1928, poz. 395.

¹⁸ AAN, KGPP, sygn.. 98, Rozporządzenie ministra spraw wojskowych w sprawie programów przedmiotów wojskowych dla szkół policyjnych, RKG, nr 409, k.20.

¹⁹AAN, KG PP, sygn.98. RKG, Nr 434, k.66.

10) koszty szeregowych PP delegowanych do miejscowości w których były strzelnice; 11) Koszty przeprowadzenia badań rentgenowskich delegowanych na szkolenie²⁰.

Etat szkoły żyradowskiej obejmował 250 uczniów i 17 członków kadry dydaktyczno-wychowawczej (Tabela 1).

Tabela 1. Etat Szkoły żyradowskiej

Funkcja	Stopień	Liczba etatów
Komendant Szkoły	Nadkomisarz	1
Zastępca komendanta Szkoły	Komisarz	1
Dowódcy kompanii	Komisarz	1
Wykładowcy	Podkomisarz	1
	Aspiranci	10
Kierownik sportu	Aspirant	1
Kancelaria	St. Przodownicy	2

Źródło: AAN, KGPP, sygn. 98, RKG, nr 402, k.5.

Kadra Szkoły nie była zbyt liczna. Przywiązywano dużą wagę do wychowania fizycznego, skoro wydzielono stanowisko kierownika sportu.

Istotnym elementem działalności organizacyjnej każdej szkoły jest właściwy dobór kandydatów do szkolenia. Od stosowania właściwych kryteriów kwalifikacyjnych, zależą efekty kształcenia. Aby dostać się do jakiegokolwiek instytucji państwowej, kandydat musi spełnić warunki rekrutacyjne.

Kryteria przyjęcia w szeregi PP określało, wspomniane, Rozporządzenie Prezydenta PP z 6 marca 1928r. o PP (które zastąpiło ustawę o PP z 24 VII 1919 r.)²¹. Zgodnie z treścią art. 35 kandydaci na szeregowych Policji Państwowej musieli spełniać łącznie warunki następujące: 1) obywatelstwo polskie, 2) nieskazitelna przeszłość, 3) wiek 21-35 lat, 4) odpowiednie uzdolnienia fizyczne i umysłowe, 5) zdolność do działań prawnych, 6) biegła znajomość języka polskiego w słowie i piśmie, 7) wykształcenie ogólne, w zakresie co najmniej 4 klas szkoły podstawowej.

Nieco inaczej sformułowano kryteria naboru kandydatów do szkół policyjnych. Tutaj każdy kandydat do szkoły, musiał speł-

²⁰ Ibidem. RKG, Nr 527, k. 248.

²¹ „Na Posterunku” 1928, nr 15, s. 237-238.

niać łącznie następujące warunki: 1) nie ukończony 35 rok życia, 2) znajomość języka ojczystego w piśmie i słowie, 3) odbyta służba wojskowa, 4) stan kawalerski lub mała rodzina, 5) wykształcenie odpowiadające poziomowi 4 klas szkoły powszechnej²². Oprócz tego, obowiązywały go także warunki określone dla kandydatów do PP. O tym czy powyższe kryteria naboru do szkoły zostały spełnione, decydowała komisja kwalifikacyjna, utworzona przy komendach wojewódzkich PP i Komendzie PP m.st. Warszawy.

Szkoła dla szeregowych PP w Żyrardowie istniała w latach 1928-1931. Etap organizacyjny Szkoły dobiegł końca na początku czerwca 1928 roku, a oficjalne otwarcie nastąpiło bardzo uroczyście dnia 8 czerwca 1928 roku z udziałem komendanta głównego PP płk J. Jagrym-Maleszewskiego, komendanta wojewódzkiego PP insp. T. Tomanowskiego²³. Komendant główny PP, w dniu 26 maja 1928 r., imiennym rozkazem, powołał Kadre dydaktyczno-wychowawczą (Tabela 2) w żyrardowskiej szkole²⁴. Ostatecznie kadra szkoły żyrardowskiej była o dwie osoby mniejsza niż zakładany etat.

Tabela 2. Kadra Szkoły żyrardowskiej

Komendant Szkoły	kom. Eugeniusz Madejczyk
Z-ca Komendanta Szkoły	podkom. Witold Jackiewicz
Komendanci Kompanii	asp. Waclaw Okoński asp. Ludwik Mankiewicz asp. Bolesław Grabowski asp. Franciszek Orłowski
Wykładowcy:	podkom. Bolesław Buyko asp. Kazimierz Grabowski asp. Jan Mazanek asp. Stanisław Salecki st. przod. Włodzimierz Mazurek st. przod. Roman Aftowicz st. przod. Gustaw Rudzki st. przod. Kazimierz Cywiński
Kancelaria Szkolna:	st. przod. Jan Walesiński

Źródło: „Na Posterunku” 1928, nr 25, s.397.

²² AAN, KG PP, sygn.98, RKG, Nr 514, k.225.

²³ AAN, KGPP, sygn. 86. K. 4-5.

²⁴ AAN, KGPP, sygn. 98, RKG, Nr 404, k.8.

Szkoła policyjna w Żyrardowie funkcjonowała w systemie policyjnej oświaty tylko przez trzy lata. Formalnym zakończeniem jej działalności była decyzja, zawarta w rozporządzeniu szefa resortu SW z 16 października 1931 r., w sprawie zmiany niektórych postanowień rozporządzenia MSW z 24 października 1931 r. o organizacji szkół PP²⁵.

Żyrardowska szkoła spełniła dobrze wyznaczoną jej rolę edukacyjno-wychowawczą w systemie szkół policyjnych. Dla KGPP była też rodzajem poligonu doświadczalnego, ponieważ wszystkie modyfikacje systemu wykształcenia PP, wprowadzone po 1928 roku, testowano właśnie w tej Szkole. Szkoła miała istotne znaczenie dla resortu SW nawet po jej zamknięciu. Jej mury i wyposażenie, od 1932 roku, służyły innej formacji policyjnej – Rezerwie PP²⁶.

Działalność dydaktyczno-wychowawcza

Na pierwszy zreformowany kurs szeregowych powołano imiennie 240 szeregowych. Podzielono ich na 4 kompanie, z czego dwie były skoszarowane w starej szkole, a dwie w budynku, ofiarowanym przez Towarzystwo Zakładów Żyrardowskich, przy ul. Sokulskiej²⁷.

Warunki lokalowe Szkoły były dość dobre. W skład obszaru szkolnego wchodziły budynki z salami wykładowymi, jadalnia, świetlica, biblioteka oraz plac apelowy i boisko na którym przeprowadzano imprezy sportowe i ćwiczenia gimnastyczne. Ponadto Zarząd Towarzystwa Zakładów Żyrardowskich, przekazał do dyspozycji Szkoły, zupełnie bezinteresownie, budynek tzw. gołębnik. Nowy ośrodek szkolenia zaopatrzono w odpowiednie szyldy²⁸.

Formalne zakończenie I zreformowanego kursu szeregowych nastąpiło 12 listopada 1928 roku, ale faktycznie ukończono go

---

²⁵ AAN, KGPP, sygn. 98, k. 308.

²⁶ Ibidem. RKG, Nr 571, k.380.

²⁷ „Na Posterunku” 1928, nr 25, s.397.

²⁸ Na pieczętce szkolnej i szyldach widniał napis: „Komenda Główna Policji Państwowej, Szkoła Szeregowych w Żyrardowie”. (AAN, KGPP, sygn. 98, RKG, Nr 402, k.5.)

trzy dni później.²⁹ W godzinach rannych zarządzono zbiórkę na placu apelowym Szkoły, gdzie zastępca komendanta Szkoły podkom. Witold Jackiewicz zdał raport szkolny komendantowi Szkoły kom. Eugeniuszowi Madejczykowi. Po czym kadra Szkoły wraz z absolwentami, przemarszowała krokiem defiladowym przez miasto do kościoła Farnego na nabożeństwo, odprawiane przez ks. Milewskiego. Po mszy, również krokiem defiladowym, powrócono do Szkoły. Na placu apelowym odbyła się ponowna zbiórka pododdziałów i kadry w obecności komendanta głównego PP i szefa sekretariatu Komendanta Głównego PP insp. Leona Naglera. Komendant szkoły złożył raport komendantowi głównemu PP informując go o wynikach I kursu zwykłego. Na powołanych 240 uczniów, kurs ukończyło 233. Z czego: 33 uzyskało ocenę bdb, 142 – ocenę dobrą i 58 – dostateczną³⁰. Następnie komendant wygłosił krótkie przemówienie, a później rozdał absolwentom świadectwa szkolne oraz nagrody rzeczowe w postaci wiecznych piór, przyborów do golenia, kostiumów i pantofli gimnastycznych. Nagradzani byli ci frekwentanci, którzy wyróżnili się znakomitymi wynikami w nauce oraz ci którzy zwyciężali w imprezach sportowych. Na koniec apelu wiwatowano na cześć Prezydenta i Marszałka Piłsudskiego³¹.

Kurs I trwał 5 miesięcy. System scentralizowanych szkół wypadł pomyślnie. Taka ocena w praktyce uutorowała drogę kolejnym kursom, aż do roku 1931. Organizacja pozostałych kursów, ich przebieg i zakończenie było podobne (Tabela 3).

W tabeli zamieszczono różne wartości liczbowe, dotyczące liczby uczniów kursów I, II, III i IV, Liczby zawarte w nawiasach są zgodne z treścią odnośnych rozkazów komendanta głównego PP o powołaniu na dany kurs. Na przykład na kursie I, liczba 240 oznacza, że na ten kurs zostało imiennie powołanych tylu szeregowych, zaś – 233 ukończyło ten kurs z wynikiem pozytywnym, przy czym – nikt nie otrzymał oceny niedostatecznej. Źródła nic nie mówią o losie 7 słuchaczy kursu. Można przyjąć tezę, że delegowani nie stawili się do Szkoły z nieokreślonych powodów, bądź wyniki badań lekarskich ich zdyskwalifikowały. Takie ba-

²⁹ „GA i PP” 1928, nr 12, s. 1112.

³⁰ Ibidem.

³¹ „Na Posterunku” 1928, nr 49, s. 789-790.

dania zarządzano na 4-5 dni przed otwarciem kursu, o czym informuje pismo z KGPP do KW PP z 25 maja 1928 roku, określające: skład osobowy słuchaczy i datę przeprowadzenia badań lekarskich kandydatów do szkolenia, a także, co należy zabrać ze sobą do Szkoły³².

Tabela 3. Wykaz kursów szkoleniowych w Szkole dla szeregowych w Żyrardowie (1928-1931)

Nr kursu	Czas trwania kursów	Liczba uczniów na kursie	Oceny egzaminacyjne			
			b.dobry	dobry	dostateczny	niedost.
I	8 VI – 12 XI 1928 r.	(240), 233	33	142	58	0
II	(30 XI) 1 XII 1928 – 18 V 1929 r.	(225) 222	19	79	104	0
III	(4 VII) 5 VII – XII 1929 r.	(225), 222	b. danych	b. danych	b. danych	b. danych
IV	20 V – 18 X 1930	(231), 225	17	90	117	1
V	8 XI 1930 – 31 III 1931 r.	230	b. danych	b. danych	b. danych	b. danych
VI	28 IV – IX lub X 1931 r.	230	b. danych	b. danych	b. danych	b. danych
Kurs instruktorów powiatowych	10 III – 10 V 1930 r.	250	b. danych	b. danych	b. danych	b. danych

Źródło: Zestawienie własne na podstawie: AAN, KG PP, sygn. 98, k. 4, RKG, Nr 402; Ibidem. k. 46, RKG Nr 423; Ibidem. k. 97, RKG Nr 443; Ibidem. k. 159, RKG, Nr 473; Ibidem. k. 172, RKG, Nr 481; Ibidem. k. 176, RKG, Nr 483; Ibidem. sygn. 320, k. 145-146; Ibidem. sygn. 98, k. 223, RKG, Nr 513; Ibidem. k. 244, RKG, Nr 526; Ibidem. k. 270-271, RKG, Nr 522, „GA i PP” 1928, nr 12, s. 1112; Ibidem. R. 1929, Nr 15, s. 549; „Na Posterunku” 1928, nr 48, s. 672; „GA i PP” 1930, nr 11, s. 407-408; Ibidem. R. 1930, nr 7, s. 260; Ibidem. R. 1930, nr 12, s. 447; Ibidem. R. 1930, nr 22, s. 817; Ibidem. R. 1930, nr 21, s. 780; Ibidem. R. 1930, Nr 21, s. 23; Ibidem. R. 1931, nr 10, s. 381-382; Ibidem. R. 1931, nr 6, s. 222.

³² AAN, KGPP, sygn. 98.

W badanych dokumentach archiwalnych występowały pewne braki. I tak przy kursach II i III zamieszczono w Tabeli 3 dwie daty rozpoczęcia kursu, ponieważ takie rozbieżne daty znaleziono. Jako termin zakończenia kursów III i IV wskazano jedynie miesiąc. Brak było również informacji o ocenach końcowych absolwentów kursów III, V, VI i kursów dla instruktorów powiatowych.

Dane liczbowe, zawarte w Tabeli 3, wskazują, że w żyrardowskiej szkole kursy szkoleniowe realizowano cyklicznie. W ciągu trzech lat przeprowadzono w niej sześć kursów zwykłych, które ukończyło łącznie 1282 szeregowych PP. Ponadto, na odrębnym kursie wyszkolono 250 instruktorów powiatowych, którzy stanowili istotną pomoc komendantom powiatowym PP w organizacji i kontroli szkoleń na posterunkach. Najmniej liczny był ostatni (VI) kurs zwykły, który przeprowadzono w 1931 roku³³.

Ten ostatni VI kurs zwykły, rozpoczął się w Szkole dla szeregowych w Żyrardowie 28 kwietnia 1931 roku. Na kurs zostało powołanych imiennie 170 szeregowych, którzy wstąpili do służby w roku 1928 i 1929. Podstawą ich powołania było rozporządzenie MSW o wyszkoleniu zawodowym oficerów PP oraz zasadach doszkalania szeregowych PP³⁴. Kurs ten przeprowadzono na podstawie nowego rozporządzenia MSW z dnia 24 kwietnia 1931 roku o organizacji szkół PP³⁵, które weszło w życie z datą wcześniejszą od rozpoczęcia VI kursu w tej szkole³⁶.

Zwiększono etat personelu naukowo-administracyjnego w Szkole dla szeregowych na: 1-podinspektora, 6-nadkomisarzy, 20-komisarzy, 4-podkomisarzy, 33-aspirantów, 10-st. przodowników³⁷. Szkoła kolejny raz zmieniła szyld³⁸. Kurs ten trwał

³³AAN, KG PP, sygn.320 – Wykaz słuchaczy VI kursu, rozpoczętego 28 1931r., k.364-365.

³⁴ „Na Posterunku” 1931, nr 17, s. 16 i 17.

³⁵ Zbiory Muzeum Policji w Warszawie, Wyszkolenie, sygn. 1493, k.19.

³⁶ Nowe rozporządzenie ustaliło 3 typy szkół policyjnych o charakterze stałym: a) „Szkoła dla Oficerów w Warszawie”, b) „Śledcza Szkoła Fachowa dla Szeregowych” i c) „Normalna Szkoła Fachowa dla Szeregowych” (w Sosnowcu-Piaskach i w Żyrardowie).

³⁷ *Ibidem*, §11. Stan ten zmieniono kolejny raz 3 XII 1931 r. Odtąd fachowe szkoły dla szeregowych posiadały etaty: 1-podisp., 5-nadkom., 16-kom., 25-aspirantów i 8-st. przodowników (*Ibidem*, RKG, Nr 550).

³⁸ Odtąd Szkoła policyjna w Żyrardowie nosiła nazwę: „Komenda Główna Policji Państwowej” „Normalna Szkoła Fachowa dla Szeregowych w Żyrardowie.”

5 miesięcy, ale mimo nowego rozporządzenia nie zmieniono na nim programu kształcenia. Nowy program nauczania obowiązywał dopiero od 27 listopada 1931 roku, po wejściu w życie rozporządzenia MSW w sprawie programów dla szkół policyjnych³⁹.

Uczniowie byli ubrani w mundury policyjne na wykładach, w czasie defilad, a także gdy maszerowali na nabożeństwo do kościoła Farnego. Kierownictwo Szkoły na imprezy, organizowane przez władze miasta, również przywdziewało mundury. Zasadniczym uniformem był mundur szyty z sukna granatowego z odznakami i dystynkcjami policyjnymi, wykonanymi z sukna koloru niebieskiego (odcień raczej chabrowy). Nakrycia, galony i guziki w mundurze były białe, metalowe, ewentualnie srebrne, Uczniowie odróżniali się od zwykłych policjantów czerwonymi wypustkami, wystającymi zza kołnierzy kurtek lub płaszcza⁴⁰.

Porządek dnia w Szkole w Żyrardowie był prawdopodobnie zbieżny z organizacją czasu w innych szkołach policyjnych. Np. w Szkole w Mostach Wielkich dzień szkolny rozpoczynał się pobudką o godz. 5⁰⁰. Następnie w godzinach 5³⁰-6⁰⁰ spożywano śniadanie, a zajęcia lekcyjne zaczynały się już od godziny 6³⁰ i trwały do 13⁰⁰. Podczas zajęć programowych na jednej z przerw uczniowie posilali się drugim śniadaniem. Apel poranny miał miejsce między godziną 6⁰⁰-6¹⁵. Zajęcia szkolne realizowano przez sześć dni w tygodniu, tj. od poniedziałku do soboty włącznie. W niedzielę na godzinę 7⁰⁰, udawano się w zwartym szyku na mszę świętą. Argumentem przemawiającym za przyjęciem tezy o zbliżonym porządku dnia w życiu wszystkich szkół policyjnych był fakt, że Komenda Główna PP, stwarzając nowy system szkolnictwa i podporządkowując placówki szkolne bezpośrednio sobie, zmierzała do tego, aby wszystkie szkoły dla szeregowych PP miały tożsame przepisy organizacyjne. Takim przepisem był Tymczasowy regulamin szkół policyjnych z 1931 roku (w źródłach nie znaleziono zapisów o odrębnym porządku dnia w szkole żyrdowskiej).

Nauka w szkole dla szeregowych PP trwała 5 miesięcy, a jej program przewidywał łącznie 784 godziny na nauczanie poszczególnych przedmiotów (Tabela 4).

³⁹ AAN, KGPP, sygn. 98, RKG, nr 550 z 3 XII 1931 r., k. 308.

⁴⁰ AAN, KGPP, sygn. 89, RKG, Nr 390, k. 201.

Tabela 4. Ramowy program kształcenia szeregowych w szkołach – z 1928 r.

Lp	Nazwa przedmiotu	Liczba godzin lekcyjnych
A. PRZEDMIOTY POLICYJNE		
1	Prawo karne i procedura karna	120
2	Prawo państwowe i administracyjne	120
3	Instrukcja służbowa	40
4	Służba śledcza	60
5	Biurowość	20
6	Higiena, medycyna sądowa i ratownictwo	40
7	Stowarzyszenia	40
8	Nauka o broni i wyszkolenie strzeleckie	40
9	Terenoznawstwo	40
10	Stosunek do ludności i zasady zachowania się w służbie i poza służbą	20
11	Musztra i ćwiczenia sprawności fizycznej	40
12	Nauka o Polsce	40
B. PRZEDMIOTY WOJSKOWE		
1	Organizacja armii polskiej	3
2	Mobilizacja	3
3	Służba żandarmerii	4
4	Walka przeciwgazowa	3
5	Lotnictwo	2
6	Walka przeciwlotnicza	4
7	Walki uliczne	4
8	Służba etapowa	8
9	Umocnienia polowe	4
10	Łączność	5
11	Służba wywiadowcza	3
12	Transport i zaopatrzenie	1

Źródło: Rozporządzenie MSW 3 VI 1928 r. w sprawie programów szkół policyjnych „Monitor Polski”, nr 183 z 10 VIII 1928 r., poz. 398) i rozporządzenie z 3 VI 1928 r. dot. przedmiotów wojskowych dla szkół policyjnych („Monitor Polski”, nr 182 z 9 VIII 1928, poz. 395), a także RKG, Nr 409 (Zbiory Muzeum Policji w Warszawie ...).

Kadra szkoły żyrardowskiej ambitnie realizowała program nauczania na każdym kursie. Nawiązując do tego programu (jednolitego dla wszystkich szkół podoficerskich PP), warto podkreślić, że w jego części praktycznej każdy uczeń w ciągu kursu wykonywał m.in.: profil terenoznawstwa w rzucie pionowym, po-

większenie mapy, wykreślenie grzbietu z map kreskowych, szkice w terenie, tablicę schematyczną stronnictw politycznych w Polsce. Z zakresu służby śledczej były to prace następujące: plan w rzucie krzyżowym, szkic sytuacyjny, szkic śladów krwi systemem siatkowym, zabezpieczenie śladów stóp (odlew), śladów rąk na karcie daktyloskopijnej, zabezpieczenie śladów linii papilarnych na folii, opis portretu pamięciowego oraz cały dział praktyczny z: instrukcji służbowej, postępowania karne go i przedmiotów wojskowych⁴¹. Obok tych przedmiotów, powodzeniem cieszyły się zajęcia z wychowania fizycznego.

Wykładowcy wzbogacali bazę dydaktyczną, wydając skrypty, np.: Stowarzyszenia polityczne napisany przez podkom. Bolesława Boyko, *Obrona przeciwgazowa* – autorstwa asp. Gustawa Rudzkiego, *Przepisy administracyjne* – współautorów: asp. Jana Mazanka i asp. Kazimierza Grabowskiego⁴².

Kierownictwo szkolne dbało o swoich uczniów i starało się wypełnić im w sposób atrakcyjny czas wolny, proponując zajęcia alternatywne jak zawody sportowe, wyjazdy krajoznawcze, a szeregowym umożliwiano uzyskanie prawa jazdy na samochód. Wszystkie te formy spędzenia czasu miały walor edukacyjny a zarazem wychowawczy⁴³.

Duży wpływ na podniesienie poziomu wiedzy ogólnej i fachowej dawała możliwość korzystania przez słuchaczy z księgozbioru szkolnej biblioteki, która mieściła się na terenie Szkoły. Została uruchomiona w 1929 roku i była jedną z pięciu bibliotek w ponad 20 tysięcznym mieście. Jej zasoby zawierały około 1114 woluminów. Z usług tej placówki, jak podają źródła, korzystali głównie funkcjonariusze, którzy mogli zapoznać się z literaturą w czytelnicy, bądź wypożyczyć odpłatnie daną pozycję. Biblioteka była czynna przez sześć dni w tygodniu po 12 godzin. Roczna liczba wypożyczeń sięgała 2875, przy 273 czytelnikach. Budżet biblioteki, w 1929 roku, wynosił 650 złotych i 90 groszy⁴⁴.

Nie tylko samą nauką żyli uczniowie żyrardowskiej szkoły. Niezwykłym powodzeniem wśród nich cieszyły się zajęcia z wy-

⁴¹ „Na Posterunku” 1929, nr 29, s. 356-357.

⁴² Ibidem, s. 357.

⁴³ „GAIPP” 1930, nr 19, s. 712.

⁴⁴ M.B. Godecki, *Biblioteka oświatowa w Polsce. Spis na dzień 1.1.1930*, Warszawa 1932, s. 8.

chowania fizycznego, które często przenosiły się na czas pozalekcyjny, m.in. jako zawody międzykompanijne. Uprawiano różne dyscypliny lekkoatletyczne, m.in.: bieg na 100 i 800 m. skok w dal, skok wzwyż, rzut dyskiem, pchnięcie kulą. Personel Szkoły kierował się zasadą, że każdy policjant powinien odznaczać się dobrą sprawnością fizyczną. Stąd ogromna rola sportu w historii tej Szkoły, jak i samego miasta Żyrardowa⁴⁵.

Po codziennych siedmiu a nawet ośmiu godzinach wykładów, uczniowie mieli być przygotowani do repetycji z 14 przedmiotów. Aby ich zachęcić do treningów lekkoatletycznych, gier sportowych, marszów, wykładowcy używali argumentu: *odpoczynek w pracy fizycznej – po wysiłku w pracy umysłowej, wyczerpującej*⁴⁶.

W szkole żyrardowskiej były także inne formy rekreacji. Istotną rolę odgrywały święta, np. w dniu 19 marca uroczystie obchodzono imieniny Marszałka Józefa Piłsudskiego. Święta były połączone z defiladą i śpiewem w Domu Ludowym. Występowała orkiestra policyjna, która specjalnie przyjeżdżała z Warszawy⁴⁷.

Zakończenie

Szkoła policyjna w Żyrardowie, działając w nowych warunkach organizacyjnych, dobrze wpisała się swymi dokonaniem w scentralizowany system wyszkolenia Policji Państwowej. Wyszkolono 1282 policjantów i 250 instruktorów powiatowych. Cały scentralizowany system wyszkolenia policyjnego PP do roku 1931 zdołał przeszkolić łącznie 3340 szeregowych⁴⁸. Liczba absolwentów szkoły żyrardowskiej, stanowiła 38,38% ogólnej liczby absolwentów kursów podstawowych ze wszystkich szkół centralnych. Ten wynik dobrze świadczy o sprawności organizacyjnej Szkoły i zaangażowaniu jej kadry wykładowo-dowódczej.

---

⁴⁵ „Na Posterunku” 1930, nr 36, s. 712-713.

⁴⁶ Ibidem.

⁴⁷ „Na Posterunku” 1931, nr 14, s. 277.

⁴⁸ „Na Posterunku” 1931, nr 20, s. 382.

Uczniowie tej Szkoły osiągnęli znaczące sukcesy sportowe w rywalizacji wewnątrzszkolnej i międzyszkolnej. Krzewili zainteresowanie sportem wśród mieszkańców Żyrardowa.

Początki szkolnictwa policyjnego były bardzo trudne z powodu licznych przyczyn natury obiektywnej. Zdołano jednak wypracować i wdrożyć do praktyki zdecentralizowany model wyszkolenia policyjnego (lata 1919-1928) i na tej bazie stworzyć nowoczesny, scentralizowany model tego wyszkolenia (1928-1939), który ciągle doskonalono. W efekcie podniesiono na wysoki poziom edukację policyjną w szkołach i jednostkach wykonawczych PP.

Na podstawie analizy materiałów źródłowych, należy przyznać, że zwierzchnie władze policyjne, w ciągu całego okresu istnienia II Rzeczypospolitej, krytycznie oceniały efekty kształcenia i wychowania policyjnego. Dawano temu wyraz na licznych odprawach, zjazdach i naradach służbowych, organizowanych na szczeblu centralnym, wojewódzkim i powiatowym. Jednak z perspektywy minionego czasu, wyraźnie widać, że nie zawsze taka totalna krytyka była uzasadniona. Wydaje się, że w ten sposób przełożeni starali się skłonić podwładnych do jeszcze większego wysiłku intelektualnego. Wielka szkoda, że dalsze prace nad osiągnięciem optymalnego kształtu policyjnego modelu szkolnictwa zostały przerwane przez wybuch II wojny światowej.

Bibliografia

1. Godecki M.B., *Biblioteka oświatowa w Polsce. Spis na dzień 1.1.1930*, Warszawa 1932.
2. Długocki W., Adelstein J., *Zbiór przepisów administracyjnych dotyczących organizacji Policji Państwowej*, Warszawa 1925.
3. *Dziesięciolecie służby bezpieczeństwa w Polsce Odrodzonej*, wyd. „Gazety Administracji i Policji Państwowej” w Warszawie, E. Grabowiecki (red.), Warszawa 1925.
4. „Gazeta Policji Państwowej”, 1920, nr 1, 1930, nr 19.
5. Kozdrowski S., *Wyszkolenie policyjne w II Rzeczypospolitej*, Kraków 2006.
6. Litwiński R., *Korpus Policji w II Rzeczypospolitej. Służba i życie prywatne*, Lublin 2007.
7. „Na Posterunku” 1928, nr 15, 25, 48, 1929, nr 29, 1930, nr 36, 1931, nr 20.
8. Nagler L., *Policja Państwowa*, [w:] P. Lot (red.), *Dwudziestolecie Polski Odrodzonej. Księga Pamiątkowa 1918-1928*, Kraków 1929.

9. Pepłoński A., *Policja Państwowa w systemie organów bezpieczeństwa Druhej Rzeczypospolitej*, [w:] *Szkolnictwo policyjne w latach 1918-1954. Materiały Sympozjum Naukowego Szkoły Policji*, Słupsk 1996.
10. *Rozporządzenie MSW z 3 czerwca 1928 r. w sprawie programów dla szkół policyjnych*, „Monitor Polski”, r. 1928, nr 183 z dnia 10 VIII, poz. 389 i nr 182 z dnia 9 sierpnia 1928, poz. 395.
11. *Rozporządzenie Wojewody Śląskiego z dnia 17 marca 1922 r. w przedmiocie organizacji Policji Województwa Śląskiego* („Dziennik Ustaw Sejmu Śląskiego”, Nr 1, poz. 4).

Т.С. Онискевич

Брестский государственный университет имени А.С. Пушкина

**ДЕВИАНТНОЕ ПОВЕДЕНИЕ
НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ.
ПРОФИЛАКТИКА И КОРРЕКЦИЯ**

**Под редакцией М.П. Осиповой,
материалы педагогических чтений, Брест,
15 апреля 2014 г., Брестский государственный
университет имени А.С. Пушкина, Брест 2014, 78 с.
ISBN 978-985-555-198-1**

Вопросы социализации детей и молодежи в современных условиях составляют проблематику, актуальную во всех странах мира, независимо от общественно-политического устройства и географического положения. В Республике Беларусь уделяется большое внимание работе с молодежью, взаимодействию школы с семьей, педагогическому сопровождению детско-родительских отношений в неблагополучных семьях, профилактике девиантного поведения несовершеннолетних.

Рецензируемая книга представляет собой сборник, являющийся результатом работы ученых-теоретиков и практических работников по изучению и анализу причин, факторов и условий проявления девиаций в поведении

подростков, а также практической работы по реализации профилактической и коррекционной деятельности.

В системе профилактической работы с семьей проблема раннего выявления семейного неблагополучия является актуальной и значимой для защиты прав и интересов несовершеннолетних. Чем раньше начинается профилактика и социальная поддержка конкретной проблемной семьи, тем больше шансов у ребенка жить в своей семье, избежать санкций в отношении родителей. Выявление неблагополучных семей на ранней стадии и проведение профилактической работы семейного неблагополучия – главная задача в работе педагогов, по мнению Е.М. Бешановой, которая останавливается на вопросах и механизмах раннего выявления и коррекции семейного неблагополучия.

Как отмечает автор, скрытое семейное неблагополучие не менее вредно для формирования личности ребенка, чем явные формы его проявления. Проблема заключается в том, что внутреннее неблагополучие в семьях не заметно, а, значит, на этих семьях не концентрируется внимание общественности, что не способствует разрешению напряженной внутрисемейной ситуации и не снижает опасности личностной деформации воспитывающихся в них детей. Однако увидеть границу между семейным благополучием и неблагополучием бывает сложно. Зачастую благополучная семья становится либо явно, либо скрыто неблагополучной. И то хрупкое равновесие, которое пока еще существует в ней, в любой момент может превратиться в открытую форму неблагополучия семьи, с чем уже труднее справляться. Это подчеркивает значимость профилактической работы по преодолению семейного неблагополучия, раннего его выявления.

Следующий автор, И.П. Зданкевич концентрирует внимание на психологическом просвещении педагогов по проблеме девиантного поведения учащихся. Справедливо замечая, что важно начинать работу по профилактике отклонений уже в начальной школе, автор обосновывает это несколькими причинами. Во-первых, данный вид поведения

детей носит эпизодический характер, не отличается устойчивостью, находится в стадии «становления». Во-вторых, в этом возрасте проявляется, как правило, только один вид девиаций, что значительно облегчает работу по их преодолению. В-третьих, младший школьник всегда «на виду» у учителя, который первым видит проблему ребенка. В четвертых, педагог – это, как правило, авторитетное лицо и для учащегося, и для родителя. Кроме этого, педагог имеет «рычаги» поднятия социального статуса ребенка в классном коллективе, устранения неблагоприятных условий, конфликтной обстановки в классе и др. И, наконец, педагог знает семью ребенка, ее окружение, позитивные ресурсы.

За последнее десятилетие во всем мире отмечается рост насильственных действий, совершаемых подростками с особой жестокостью по отношению к другим людям. Такие социально опасные проявления, связанные с понятиями агрессии и агрессивности, вызывают серьезное беспокойство в обществе. Социальными факторами, влияющими на формирование личностных качеств и моделей поведения подрастающего поколения, являются изменение социальных условий жизни, разрушение традиционного уклада семейных отношений, увеличение количества неблагополучных семей. Н.А. Рубец, Л.И. Андреев в своих материалах раскрывают вопросы диагностики и практической работы по профилактике агрессивного поведения подростков.

Т.В. Ничишина поднимает проблему моббинга в школьной среде и формах упреждения этого явления. В последние годы получила распространение новая форма моббинга – кибермоббинг. Как справедливо замечает автор, профилактика моббинга в школьном социуме должна быть последовательной и поэтапной, и излагает основные направления профилактической работы.

Тема поведения подростков в виртуальном пространстве продолжена следующим автором, Т.А. Гриневич. Современная ситуация выдвигает перед педагогами новые задачи. Это просвещение родителей по проблеме риска возникновения разных видов интернет-зависимости и обучение подростков нормам сетевого этикета. Для

предупреждения зависимости подростков следует включать их в активные и интересные дела в реальном мире, и на основе этого строить с ними добрые, искренние и заинтересованные отношения.

Продолжая тему интернет-зависимости, Е.И. Медведская замечает, что, безусловно, компьютер и компьютерные игры являются атрибутом современной жизни. В то же время она утверждает, что обращение с ними требует особой осторожности. Подчеркивая, что в компьютерных играх нет абсолютно никаких развивающих и расслабляющих эффектов, которых невозможно было бы достигнуть в реальном пространстве и времени, автор материала, психолог с многолетним стажем, развенчивает мифы о позитивном влиянии компьютера на детское развитие.

Одними из проявлений социальной дезадаптации подростков являются деструктивные граффити и подростковый вандализм. А.М. Ткачук и Н.Г. Чубинашвили в своих публикациях акцентируют внимание на мотивах этих проявлений. Это протест, игра, борьба, гнев, самозащита, привычка к негативному поведению, обида, месть, поиск новых впечатлений, соперничество, мода, привлечение внимания, поиск собеседника. Такая мотивация сформирована депризацией потребности в любви, безопасности, авторитете, общении, нарушением процесса социализации в семье, школе, среди сверстников, невозможностью позитивной самореализации подростков.

Н.И.Осипук знакомит с опытом работы с учащимися школ по предупреждению торговли людьми. Это одна из наиболее острых проблем современности, с которой сталкивается большинство стран мира. Как замечает автор, воспитательная деятельность в области предотвращения торговли людьми не означает проведение лекций в обычном смысле этого слова. Для повышения эффективности работы с детьми в сфере предупреждения торговли людьми необходима ориентация на интерактивные формы и методы обучения.

Важность использования интерактивных методов для профилактики девиантного поведения несовершеннолетних

обозначает в своей публикации и Т.А. Коденская. Она знакомит читателей с методикой проведения групповых занятий со сверстниками, осуществляемой волонтерами-инструкторами. В результате их работы целевые группы сверстников получают знания по здоровому образу жизни, нравственным ценностям, приобретают навыки ответственного поведения и т.п. Подростки положительно отзываются о предоставляемой информации, о методах работы, о стиле взаимодействия тренеров с группой, а главное – у них формируются умения адекватного поведения в социуме.

Резюмируя, можно признать рецензируемый сборник ценным предложением, которое может послужить как практическим работникам, занимающимся проблемами педагогики, так и тем, кто только готовится стать педагогом или специалистом в области социальной работы – студентам, а также родителям, заинтересованным вопросами воспитания детей и молодежи.

Doc. Tatiana W. Nicziszyna, kand. ped. nauk,

Brzeski Państwowy Uniwersytet im. A. S. Puszkina w Brześciu (Białoruś)

Dr Tatiana S. Aniskevich,

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku

**KONFERENCJA NAUKOWA:
SZKOŁA PODSTAWOWA:
PROBLEMY, PRIORYTETY
I PERSPEKTYWY ROZWOJU,
BRZESKI PAŃSTWOWY UNIWERSYTET
IM. A. S. PUSZKINA**

Brześć 12 listopada 2014

Pytania o doskonalenie jakości edukacji znajdują się w centrum uwagi uczonych, pedagogów-praktyków, pracowników edukacji. Przyczyną ogromnego zainteresowania i szczególnej uwagi jest rozumienie tego, że najważniejszą wartością, podstawowym kapitałem współczesnego społeczeństwa jest człowiek wykształcony, zdolny do poszukiwania i opanowania nowej wiedzy oraz podejmowania niestandardowych decyzji.

Ważnym ogniwem w systemie ogólnego wykształcenia jest szkoła podstawowa. Właśnie ten okres charakteryzuje się intensywnym rozwojem umysłowym, kształtowaniem się sposobów działalności intelektualnej i zdolności do samodzielnego nabycia wiedzy, rozwojem umiejętności komunikacyjnych dzieci. W tym

okresie odbywa się kształtowanie osobowości uczniów klas młodszych, rozwój ich zdolności, a także nabywanie nowych umiejętności i powstawanie motywów uczenia się. Znaczenie tego szczebla w systemie ogólnego wykształcenia „pobudza” naukę i praktykę pedagogiczną do poszukiwania nowych rozwiązań w nauczaniu i wychowaniu młodszych uczniów, doskonalenia zabezpieczenia naukowo-metodycznego procesu oświaty i co istotne przygotowania kadry pedagogicznej.

Aktualności dotyczące pedagogiki i psychologii oraz metodyki nauczania poszczególnych dyscyplin w szkole podstawowej zostały przedyskutowane przez uczestników IV Naukowo-Praktycznej Konferencji „Szkola podstawowa: problemy, priorytety i perspektywy rozwoju”. Konferencja została zorganizowana przez Katedrę Pedagogiki Wczesnoszkolnej Brzeskiego Państwowego Uniwersytetu im. A. S. Puszkina (Białoruś) w listopadzie 2014 roku. Na plenarnych obradach i w sekcyjnych dyskusjach zostało postawionych wiele ważnych pytań związanych z doskonaleniem procesu edukacji w szkole podstawowej.

Profesor M. P. Osipowa w swoim referacie zwróciła uwagę uczestników Konferencji na konieczność stworzenia białoruskiego pedagogicznego modelu współdziałania z rodziną, scharakteryzowała niektóre części składowe (punkty orientacyjne) wspólnej działalności rodziny i instytucji edukacji. To współdziałanie ma się opierać na partnerskich stosunkach pomiędzy szkołą a rodziną i powinno polegać na:

- systemowym psychologiczno-pedagogicznym kształceniu i nauczaniu rodziców (lub osób ich zastępujących),
- włączeniu rodziców do pedagogicznego samokształcenia,
- przeprowadzeniu treningów z rodzicami, którzy nie potrafią pozytywnie funkcjonować z dziećmi, nie mogą poradzić sobie z problemami wychowawczymi, co doprowadza do konfliktów w rodzinie, narusza jej dobry psychologiczny mikroklimat,
- organizowaniu systematycznych konsultacji (bezpośrednich, telefonicznych) w konkretnych dniach po umówieniu się z rodzicami,

- włączeniu rodziców i uczniów do wspólnej działalności w celu zbudowania pewności siebie jednych i drugich co jest korzystne i zwiększa poczucie szczęścia,
- dołączeniu dziadków, bliskich krewnych do wychowania uczniów w tym momencie, gdy u rodziców zaczyna się proces „wypalania się” w sprawie wychowania dzieci albo gdy potrzebują oni już systemowej pomocy i rehabilitacji (alkoholizm, choroby, bezcelowe spędzanie czasu),
- wprowadzeniu *stricte* reglamentowanego porządku w zakresie pedagogicznego współdziałania z rodziną oraz w dokumentacji, odzwierciedlającej ten proces.

O współczesnym podejściu w profilaktyce dewiacji małoletnich opowiedziała kierownik Katedry Pedagogiki Początkowego Nauczania doc. T. W. Niczyszyna. Szczególna uwaga została zwrócona na analizę problemów, które w dniu dzisiejszym nie pozwalają efektywnie realizować systemu pedagogicznej profilaktyki dewiacyjnego zachowania małoletnich. Do takich problemów należą: niedostateczne przygotowanie podmiotów, czyli kadry wychowawczej, do wykonywania profilaktycznych zadań (niewiedza o psychofizjologicznych cechach dzieci, jednostajność wykorzystywanych form pracy), usterki w planowaniu pracy profilaktycznej, które zwykle realizują się na zasadzie „tu i teraz”, masowość i jednostajność profilaktyki dewiacji, nieobecność indywidualnego tak zwanego podmiotowego podejścia (zadania przeprowadza się jednocześnie ze wszystkimi dziećmi z klasy, bez uwzględniania odchyłeń w zachowaniu dzieci od normy (dziecko z odchyleniami znajduje się na tzw. „granicy ryzyka”) itp.

E. W. Gawriłuca komunikowała o problemie przemocy wobec dzieci ze strony bliskich ludzi, o przyczynach wielu psychologicznych problemów, z którymi dziecko może się zetknąć w przyszłości. Według słów Referentki, w rodzinie, w której mają miejsce różne formy okrutnego zachowania, u dzieci nie rozwija się w dostatecznej mierze zdolność do socjalnego przewidywania, do kształtowania się konstruktywnych kontaktów z otoczeniem, pogarszają się związki z dorosłymi. Takim dzieciom trudno opanować nawyki efektywnej komunikacji w grupie. Dziecko nie potrafi samodzielnie poradzić sobie z tymi trudnościami. Jednak przy poprawnym i zorganizowanym wsparciu ze strony fachowców

z instytucji edukacyjnych (nauczyciel, pedagog-psycholog, socjalny pedagog) można obniżyć negatywny wpływ zewnętrznych patologicznych czynników. Właśnie dlatego pedagodzy powinni stwarzać warunki do wychowania dzieci bez przemocy i przymusu, umieć okazywać pomoc i wsparcie w przezwyciężeniu „syndromu dziecka maltretowanego”.

O konieczności profilaktyki przemocy w cyberprzestrzeni przekonywała obecnych doc. W. I. Kozieł. W ostatnim czasie na skutek rozpowszechnienia się telefonów komórkowych z wbudowanymi aparatami fotograficznymi i kamerami zaczynają się rozprzestrzeniać takie zjawiska jak „cyberbulling” i „cyberprzemoc”. Są one uważane za internetowe lub mobilne chuligaństwo w celu: szantażu przez pokazywanie w Internecie zdjęć o negatywnej treści; wstawianie do sieci zdjęć o charakterze osobistym i intymnym, scen przemocy nad człowiekiem. Cyberbulling ma bardzo poważne skutki, ponieważ wpływa na ofiarę nieprzerwanie przez siedem dni w tygodniu, nie pozostawiając obszaru i czasu, w którym człowiek mógłby się poczuć bezpiecznie. Przemoc może doprowadzić do rozwoju chronicznych psychologicznych i fizycznych problemów oraz negatywnie wpłynąć na różne aspekty życia dziecka. Pani Docent podzieliła się doświadczeniem z realizacji – w instytucjach oświatowych – opracowanego przez nią programu profilaktyki przemocy w cyberprzestrzeni wśród małoletnich i wynikami przeprowadzonych badań.

W trakcie obrad w sekcjach omówiono wiele problemów, związanych z doskonaleniem procesu oświaty w szkole podstawowej. Kolejno były to: wykorzystywanie historycznego materiału na lekcjach matematyki (O. Kapuza), praca z tekstem na lekcjach czytania literatury z wykorzystywaniem technologii rozwoju krytycznego myślenia (doc. G. M. Koncewaja), użycie przestarzałej i nowej leksyki na lekcjach białoruskiej mowy i czytania tekstu literackiego (doc. N. G. Harbaczyk), aktywne techniki gry w trakcie pracy nad normami mowy w klasach młodszych (doc. S. S. Kocewicz), aspekty wykorzystywania gier dydaktycznych na lekcjach muzyki (starszy wykładowca S. G. Kozieł), metody aktywizacji działalności umysłowej uczniów w trakcie projektowania (E. W. Mirankowa), rozwój poznawczych zdolności uczniów (doc. I. A. Mielniczuk).

W wielu wystąpieniach przedstawiano wyniki własnej pracy badawczo-eksperymentalnej. Właściwości samooceny uczniów w wieku 6-10 lat z niedorozwojem psychicznym prezentowała starszy wykładowca G. A. Gubarewa, a przyczyny niepowodzeń szkolnych młodszych uczniów pedagog O. N. Łybko. Z kolei ujawnienie zależności między statusem ucznia w grupie a wykorzystywanymi w sytuacji konfliktu strategiami psychologicznego przezwyciężenia barier omówił doc. S. L. Jaszczuk. Doc. T. W. Nicziszyna zajęła się wyznaczeniem przyczyn i sposobów zachowania uczniów klas młodszych w sytuacji szkolnego mobbingu. Tematem referatu doc. L. A. Siluk było badanie poziomu lęku i poziomu komunikacyjnych umiejętności uczniów w młodszym wieku szkolnym.

O doniosłości rozwoju inkluzywnej kultury nauczycieli instytucji kształcenia ogólnego, w tym szkoły podstawowej, opowiedziała w swoim referacie doc. E. F. Siwaszynskaja. Kluczową postacią inkluzywnego oświatowego obszaru jest nauczyciel, który oprócz zadań dydaktycznych i wychowawczych rozwiązuje zadania związane z zabezpieczeniem komfortu psychologicznego w procesie oświatowym dla wszystkich dzieci, w tym dla dzieci z odchyleniami od normy w rozwoju psychofizycznym. Sukces pracy nauczyciela w dużej mierze zależy od profesjonalnego współdziałania z grupą medyczno-psychologiczno-pedagogicznego wsparcia „osobliwych” uczniów i z ich rodzicami. Zdaniem Pani Docent, rozwój inkluzywnej kultury nauczycieli instytucji kształcenia ogólnego przewiduje opanowanie przez nich profesjonalnych kompetencji: emocjonalnych, komunikatywnych psychologiczno-pedagogicznych, prakseologicznych, ochrony zdrowia. Wymienione kompetencje składają się na grupę profesjonalnych kompetencji nauczyciela klas młodszych, niezbędnych do realizacji idei inkluzywnej edukacji, stworzenia w klasie szkolnej i instytucji edukacyjnej inkluzywnej przestrzeni oświatowej, uwzględniającej indywidualne oświatowe potrzeby i zasoby uczniów.

W ramach pracy sekcji „Przygotowanie kadry pedagogicznej” doc. G. N. Kazaruczyk zwróciła uwagę kolegów na problem rozwoju umiejętności refleksji u studentów pedagogiki jako przyszłych pedagogów. Jego zdaniem, stosowanie refleksji jest korzystne dla samorozwoju studenta oraz wykładowcy. Poprawnie

i systemowo używana refleksja może stać się dla pedagoga potężnym narzędziem psychologiczno-pedagogicznego badania, a także środkiem aktualizującym osobowy rozwój i efektywną „immunizację” od wypalenia zawodowego. Zaktualizowana refleksyjność nauczyciela pozwala mu przewycięzać pedagogiczny egocentryzm. Znaleziony na nowo osobowy sens daje perspektywę dla wewnętrznych przemian, łamania zawodowych stereotypów, odkrywa drogę przyszłej profesjonalnej kariery. Podobna aktualizacja pozwala nauczycielom uniknąć „wchłaniania” przez zawód. Refleksja pomaga popatrzeć na swój zawód z pozycji innego człowieka, wypracować odpowiedni stosunek do niej, i na końcu, zająć pozycję poza nią, nad nią, dla sądu o niej. Poza tym, stosowanie technologii organizacji refleksyjnej działalności w praktyce pedagogicznej pozwala nauczycielom prowadzić: analizę i ocenę pracy studentów z różnych pozycji; własnej pracy z punktu widzenia studentów; wyznaczać nowe kierunki w organizacji efektywnego współdziałania na zajęciach w celu włączenia studentów w aktywną działalność.

O aktualności problemu rozwoju metodologicznej kultury pedagoga, która jest związana z koniecznością zabezpieczenia związku procesu edukacyjnego z naukowymi badaniami i innowacyjną pedagogiczną praktyką, przewyciężeniem rozpiętości pomiędzy naukowym myśleniem i zastosowaniem wiedzy naukowej, wprowadzenia do sfery oświatowej technologicznie urzeczywistnionych stosowanych wyników działalności naukowo-badawczej, innowacyjnej i projektowej w systemie ciągłej edukacji, opowiedziała docent E.I. Snopkova. Podwyższenie poziomu metodologicznej kultury pedagoga jest zasobem zdolnym aktualizować możliwości edukacji, nauki i praktyki pedagogicznej dla przesunięcia systemu edukacji na jakościowo nowy poziom rozwoju.

Podsumowując Konferencję, jej uczestnicy uznali znaczenie i aktualność omawianych problemów, wyrazili przekonanie o konieczności współpracy wszystkich zainteresowanych rozwiązywaniem problemów uczniów klas młodszych. Dzięki temu szkoła stanie się zdecydowanie lepszym środowiskiem dla wychowania uczniów w kręgu idei humanitaryzmu.

Dr hab. Agata Popławska

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku

Dr Agata Jacewicz

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku

**II SEMINARIUM PEDAGOGICZNE:
EDUKACJA – NAUCZYCIEL –
UCZEŃ/DZIECKO
W ZMIENIAJĄCEJ SIĘ PRZESTRZENI
SPOŁECZNEJ**

Białystok 29 maja 2015

Drugie już Seminarium Pedagogiczne pod hasłem *Edukacja – nauczyciel – uczeń/dziecko w zmieniającej się przestrzeni społecznej* odbyło się w dniu 29 maja 2015 r. w Niepaństwowej Wyższej Szkole Pedagogicznej w Białymstoku. Celem seminarium było podjęcie refleksji dotyczącej wyzwań edukacyjnych wynikających z przemian społecznych, zwłaszcza określenie wymiarów profesjonalizmu nauczyciela/wychowawcy oraz charakterystyka sytuacji dziecka/ucznia w zmieniającej się przestrzeni edukacyjnej i rzeczywistości społecznej. Zaproszenie Katedry Pedagogiki Wydziału Nauk Społecznych NWSP – organizatora Seminarium – przyjęło 31 osób (10 profesorów – tytułarnych i nadzwyczajnych), 4 doktorów habilitowanych, 15 doktorów i 2 magistrów) z uczelni z Polski i za granicą (Słowacji, Czech, Białorusi).

Uroczystego otwarcia spotkania dokonał Jego Magnificencja Rektor Prof. NWSP, dr Marek Jasiński, a witając serdecznie międzynarodowe i interdyscyplinarne grono gości życzył uczestnikom Seminarium owocnych obrad. Wprowadzenia w problematykę dokonała – dr hab. Agata Popławska – Kierownik Naukowy

Seminarium prezentując referat *Edukacja w zmieniającej się przestrzeni społecznej*. Po krótkiej charakterystyce wybranych cech i wyzwań współczesności zwróciła uwagę na paradygmatyczną zmianę dokonującą się w edukacji określaną mianem „*from teaching to learning czyli od nauczania do uczenia się*”, która wymaga zarówno od nauczycieli, jak i uczniów wcielania się w nowe role i realizacji innych niż dotychczas zadań.

W programie seminarium zaproponowano trzy sesje plenarne, jak również wystąpienia i dyskusje w trzech sekcjach tematycznych.

Pierwsza sesja plenarna – *Przemiany przestrzeni społecznej i ich implikacje pedagogiczne* – przebiegała pod przewodnictwem dr hab. Agaty Cudowskiej i dra hab. Wojciecha Sroczyńskiego. Obrady tej sesji otworzyło wystąpienie prof. zw. dr hab. Jadwigi Izdebskiej, która zastanawiała się nad funkcjami edukacji dzieci i młodzieży w kontekście dokonujących się przemian cywilizacyjnych.

Następnie prof. zw. dr hab. Jerzy Niemiec wskazał niebezpieczeństwa oraz szanse uczelni wyższych i studiujących związane z niżem demograficznym. Niepokojący jest – zdaniem Pana Profesora – obecny, a także prognozowany spadek liczby studentów, tzw. „zamykanie kierunków” a nawet likwidacja niektórych uczelni. Zróżnicowanie oferty edukacyjnej, czynienie jej bardziej atrakcyjną, dostosowanie do wymagań nie tylko współczesności, ale też przyszłości, przyjmowanie większej liczby studentów – obcokrajowców, dynamizowanie rozwoju naukowego młodej kadry i współpraca międzynarodowa to, proponowane przez Prelegenta, sposoby na poprawę sytuacji wyższych uczelni.

W kolejnym wystąpieniu próbę odczytania nowych znaczeń kategorii przestrzeni edukacyjna i jej przemiany od ortodoksji do pluralizmu postmodernistycznego podjął dr hab. Michał Balicki. Natomiast mało znane w Polsce, a jednocześnie interesujące spojrzenie na kształt przestrzeni społecznej w ujęciu biopolityki i biopedagogiki zaproponował doc. ThLic. MUDr. Marián Mráz SJ PhD. z Uniwersytetu w Trnawie (Słowacja). Problematykę przeobrażeń zachodzących w przestrzeni społecznej kontynuowała dr hab. Małgorzata Dajnowicz, która pokazała jak zmieniały się wzorce ról społecznych kobiety w okresie transformacji ustrojowej.

wej w Polsce na podstawie analizy treści popularnych czasopism kobiecych.

W drugiej sesji plenarnej, której przewodniczyły dr hab. Beata Pitula i dr hab. Agata Popławska przedmiotem rozważań były instytucje edukacyjne i nauczyciele w zmieniającej się przestrzeni społecznej. Dr hab. Wojciech Sroczyński w wystąpieniu *Nauczyciel wobec problemu integracji w kontekście zmiany społecznej – zarys problemu* podjął się charakterystyki społeczeństwa ponowoczesnego (postmodernistycznego). Zwrócił uwagę, że „w miejsce stabilnego dotąd porządku społecznego, ugruntowanych wartości, planowanych kierunków rozwoju wchodzą zjawiska niedające się przewidzieć. Z subiektywnego (osobistego) punktu widzenia świat staje się rzeczywistością niepewną, niestabilną, co oczywiście negatywnie rzutuje na poczucie bezpieczeństwa i kształtowanie się osobowości indywidualnych osób.” Pan Profesor postawił tezę, że jedynym istotnym zadaniem pedagogicznym w *czasach chaosu* wywołanych szybkimi zmianami jest integrowanie osobowości ucznia, wprowadzanie ładu w jego sposób postrzegania świata.

Kolejnym prelegentem była doc. Paed. Radmila Burkovičová, Ph.D. z Uniwersytetu w Ostrawie (Czechy), która mówiła o poczuciu trudności w realizacji zadań zawodowych u nauczycieli wychowania przedszkolnego. Przedstawiła interesujące wyniki badań nad indywidualnym poczuciem trudności podczas wykonywania różnych czynności przez nauczycielki. W badaniach główną zmienną był staż pracy pedagogicznej. Następny gość zagraniczny doc. Swetlana Kocewicz z Brzeskiego Państwowego Uniwersytetu im. A. S. Puszkina (Białoruś) w interesujący sposób opisała 70-letnią historię Uczelni, jej powstanie i rozwój. Obecnie Uniwersytet stanowi istotne centrum naukowe Białorusi. Pani Docent wspomniała o naukowo-badawczej współpracy międzynarodowej z licznymi ośrodkami państw Unii Europejskiej, w tym z NWSP w Białymstoku. Druga część referatu dotyczyła problematyki edukacji lingwistycznej w szkole podstawowej i problemów z nią związanych.

Trzeciej sesji plenarnej *Rozwój edukacji ucznia/dziecka wobec permanentnej zmiany* przewodniczyły prof. zw. dr hab. Jądwiga Izdebska i dr Joanna Szymanowska. Obrady rozpoczęło

wystąpienie dr hab. Agaty Cudowskiej na temat *Kultury twórczości w szkole*. Prelegentka zwróciła uwagę na istotną rolę jaką mają do spełnienia nauczyciele, od których w znacznym stopniu zależy tworzenie kultury szkoły, wprowadzenie w kulturę (w szerokim tego słowa znaczeniu) oraz rozwijanie postaw twórczych uczniów. Kontynuację rozważań nad profesjonalizmem pracy nauczyciela podjęła dr hab. Beata Pitula. W swoim wystąpieniu skoncentrowała się przede wszystkim na respektowaniu zasady podmiotowości ucznia. Z kolei dr hab. Jolanta Andrzejewska przedstawiła referat na temat *Doświadczeń dzieci w przestrzeni rówieśniczej*. Nawiązując do praktyki edukacyjnej usytuowała nauczyciela jako obserwatora/osobę wspomagającą poczynania dziecka, a szczególne znaczenie w poznawaniu otaczającego świata i gromadzeniu doświadczeń przypisała grupie rówieśniczej.

Dr hab. Katarzyna Klimkowska zaprezentowała propozycję akademickiego wsparcia studentów w tranzycji na rynek pracy. Prelegentka wyjaśniła istotę *coachingu kariery*, którego celem jest pomoc ludziom w osiągnięciu satysfakcji z pracy i z kariery. Odwołując się do własnych doświadczeń pracy ze studentami podkreśliła, że dzięki *coachingowi* student m.in. odkrywa swoje pasje i wartościowe cele, wzmacnia rozwój indywidualnych zdolności do zarządzania własną karierą zawodową. *Coaching* przynosi szereg korzyści np. gwarantuje długoterminowy rozwój, sprzyja efektywnym relacjom *coachingowym*, eliminuje blokady w rozwoju kariery, umożliwia doskonalenie marketingowych umiejętności w poruszaniu się po rynku pracy, zwiększa potencjał rozwoju kariery i zadowolenie z pracy, pomaga w uzyskaniu równowagi pomiędzy życiem a pracą zawodową.

Po obradach sesji plenarnych odbyła się wymiana doświadczeń i poglądów w trzech sekcjach. Obradom Sekcji I – *Szkoła i jej współczesne przemiany* – przewodniczyli doc. ThLic.MUDr. Marián Mráz SJ PhD. i dr Ewa Romanowska.

Dr Monika Zińczuk zaprezentowała neurodydaktykę jako nauczanie i uczenie się bazujące na wiedzy o mózgu i przyjazne mózgowi. W swoim wystąpieniu na temat *Neurodydaktycznych możliwości dyferencjacji kształcenia* podkreśliła, że nauczyciele dzięki znajomości zasad funkcjonowania poszczególnych części

mózgu mogą tworzyć warunki sprzyjające bardziej efektywnemu nauczaniu-uczeniu się. Pani Doktor przekonywała, że w procesie kształcenia warto w większym stopniu wykorzystywać potencjał prawej i lewej półkuli mózgowej, dostosować nauczanie do potrzeb, możliwości i indywidualnych stylów uczenia się, wzmacniać wiarę we własne możliwości, pozytywnie motywować do nauki, walczyć z nudą i zaspakajać ciekawość poznawczą uczących się. Dr Marek Jastrzębski uzasadniał potrzebę nauczania filozofii w szkole. Swoje rozważania prezentował w kontekście zagadnień współczesnych przemian społecznych. Z kolei dr Ewa Romanowska omówiła wyniki badań własnych na temat *Nauka języka angielskiego poprzez konwersacje online w doświadczeniu uczniów wiejskich szkół podstawowych z województwa podlaskiego*. Badania dotyczące regionu Podlasia były też tematem dra Zbigniewa Siemaka. Wyniki i wnioski jego wystąpienia odnosiły się do *Bezpieczeństwa na terenie szkoły w opinii uczniów szkół ponadgimnazjalnych*.

Równoległe przebiegały obrady w *Sekcji II – Nauczyciel i jego kształcenie*, której przewodniczyły dr hab. Katarzyna Klimkowska i dr Agata Jacewicz. Tutaj z przyjemnością wysłuchano dr Małgorzaty Centner-Guz, która informowała o wynikach własnych badań na temat: *Ilustracje we współczesnych książkach dla dzieci w świetle wartościowania leksykalnego studentów pedagogiki*. Referująca w trosce o świadomego pośrednika między dzieckiem a książką odnosiła się do analizy ilustracji autorstwa Pocovskiej, Ignerskiej i Stefaniaków. Następnie dr Agata Jacewicz dokonała przeglądu literatury dotyczącej *Kompetencji nauczyciela wczesnej edukacji*. Wyjaśniła znaczenie terminu „kompetencja”, dokonała opisu rodzajów i grup kompetencji. Szczególna uwaga w tym wystąpieniu została zwrócona na kluczowe kompetencje nauczyciela. Dalej dr Iwona Zwierzchowska wyeksponowała różnice między funkcjonowaniem szkoły tradycyjnej a szkoły prowadzonej według koncepcji M. Montessori w kontekście wyników badań własnych nad *Teorią i praktyką pedagogiki Marii Montessori w ocenie przyszłych nauczycieli wczesnej edukacji*. Dr Joanna Szymanowska scharakteryzowała wady i zalety *Superwizji w edukacji jako formy wspomagania nauczycieli* w świetle własnych eksploracji nad pracą 412 nauczycieli. Także badania wła-

sne na temat kosztów sukcesu zawodowego doktorantów studiów III stopnia w zakresie pedagogiki poświęcone było wystąpienie mgr Izabeli Kaczyńskiej. Prace sekcji II zakończył dr Andrzej Pułiński, który w zajmująco i obrazowo opisał *Konspirację uczniowską w Polsce jako reakcję na zmiany społeczno-polityczne w okresie tzw. ofensywy ideologicznej w oświacie po 1948 roku*.

W tym samym czasie obradom Sekcji III – *Dziecko/uczeń – wspieranie jego rozwoju i zapobieganie zagrożeniom* przewodniczyli dr hab. Jolanta Andrzejewska i dr Zbigniew Siemak.

Tutaj wymiana poglądów była skoncentrowana wokół kilku zagadnień. Pierwsze to *Dziecko jako partner nauczyciela w elementarnej edukacji przyrodniczej – interpretowanie wybranych pojęć przyrodniczych przez dzieci w wieku przedszkolnym*. Ten temat prezentował Mgr. Ondřej Šimik, PhD. z Uniwersytetu w Ostrawie. Autor ten pokazał wyobrażenia dzieci (3-6-letnich) o zjawisku elektryczności. Za pomocą wywiadów i analizy dziecięcych rysunków starał się określić, jak dzieci rozumieją elektryczność. Na podstawie wyników stwierdził, że dzieci mają bogate, oryginalne wyobrażenia. Energię elektryczną najczęściej łączą z urządzeniami elektrycznymi, przedstawiają kable, kontakty oraz wskazują elektryczność jako źródło światła. Interesujące były również wypowiedzi badanych o podstawowych pojęciach specjalistycznych z obszaru elektryczności. Mgr. O. Šimik, PhD. przekonywał, że zidentyfikowanie rozumienia terminów przez przedszkolaki umożliwia nauczycielowi zaplanowanie dalszej pracy, a nade wszystko wspieranie rozwoju dzieci. Dr Tatiana S. Aniskevich wyczerpująco i interesująco scharakteryzowała współczesne kierunki profilaktyki nieprzystosowania społecznego. Ważne zagadnienie związane z zagrożeniami społecznymi podjęła mgr Diana Dajnowicz, która rozwinęła kwestie stanu badań i potrzeb badawczych w dziedzinie porwań rodzicielskich. Pani Magister przedstawiła argumenty wskazujące, że zjawisko to jest zagrożeniem społecznym godzącym, przede wszystkim w niezwykle delikatną sferę rodzinną. W referacie podjęto próbę szczegółowego określenia problemów badawczych stanowiących białe plamy w domenie tego zagadnienia.

W czwartej sesji plenarnej, po podsumowaniu obrad Seminarium przez przewodniczących sekcji i sesji oraz dr hab. Agatę Po-

pławska, uczestnicy zostali zaproszeni do kontynuowania dyskusji o edukacji – nauczycielu – uczniu/dziecku w zmieniającej się przestrzeni społecznej na kolejnym III Seminarium Pedagogicznym w Białymstoku.

Dr Hanna Hamer

Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku

KONFERENCJA W RAMACH OGÓLNOPOLSKIEGO DNIA WALKI Z DEPRESJĄ: O DEPRESJI WŚRÓD DOBRYCH SŁÓW

Warszawa 23 lutego 2015

Konferencję (tłumaczoną w całości na język migowy) otworzyła dr hab. Irena Lipowicz, Rzecznik Praw Obywatelskich podkreślając, że misją tego urzędu jest dbanie o prawa tych, którzy sami nie potrafią się obronić, także osób starszych, u których często nie leczy się depresji przyjmując niesłusznie *a priori*, że jest to atrybut starości. Audytorium poparło oklaskami stwierdzenie, że **mamy prawo nie tylko chorować na depresję** i nie jest to żaden powód do wstydu i wykluczenia, **ale także powrócić do społeczeństwa na w pełni satysfakcjonujących zasadach**. Pani Rzecznik postulowała zmiany w prawie, jak wprowadzenie urlopów „depresyjnych” na wzór tych macierzyńsko-tacierzyńskich.

Moderator, socjolog, dr hab. Hubert Kaszyński z Uniwersytetu Jagiellońskiego, twórca Instytutu Terapii i Edukacji Społecznej podkreślił, że w Europie choruje psychicznie 38,2 % populacji, czyli około 164 mln ludzi i czas najwyższy poważnie podejść do tego problemu, a – jak przypomniała prof. dr hab. Irena Namysłowska (Klinika Psychiatrii Dzieci i Młodzieży Instytutu Psychiatrii i Neurologii w Warszawie) – świetny Narodowy Program Zdrowia Psychicznego (2010–2015) – wciąż nie jest realizowany! Przedstawiciele Ministerstwa Zdrowia nie skomentowali tego faktu.

Prof. dr hab. I. Namysłowska zwróciła uwagę, że depresja to jedno słowo, ale ma wiele znaczeń. Smutek i żaloba to stany naturalne, wymagające wsparcia bliskich, ale nie leków – które są niezbędne w depresji endogennej, a także depresjach towarzyszących różnym chorobom, nawet grypie. Depresja nawracająca, zwłaszcza w chorobie dwubiegunowej wymaga dodatkowo złożonej systemowej terapii psychiatryczno-rodzinno-psychoterapeutycznej. Pani Profesor przytoczyła też słowa prof. dra hab. Jacka Bomby z Krakowa, że „około 30% dzieci i młodzieży w Polsce wykazuje objawy depresji z podejmowaniem prób samobójczych włącznie, którą – wbrew temu co sądzono do niedawna – koniecznie trzeba leczyć”. Depresja to ważny czynnik powodujący stosowanie przez młodzież narkotyków i alkoholu.

Następnie słuchaczy zaczarował pisarz i poeta Tomasz Jastrun, walczący z depresją od wielu lat i tym większe wzbudzał wzruszenie, im bardziej rwał mu się głos i wątek (przeprosił, że tak działają silne leki przeciwdepresyjne, które bierze także obecnie). Z pasją mówił, że „to przeklęte TABU w Polsce na depresję utrudnia wyrażanie bólu i szukanie pomocy głównie mężczyznom”, że depresja to tortura, zamknięcie w „obozie zagłady”, doświadczenie ostateczne, w którym zazdrości się ofiarom wypadków, że przestali się męczyć i „patrzac z rozpaczą na własne radosne dzieci szuka się sznura do powieszenia się, choć nawet na to brak siły”. Mówił, że rozumie mężczyzn odstawiających antydepresanty, które obniżają potencję seksualną, bo boją się utraty partnerek życiowych. I wiedzą, że mogą za to zapłacić życiem. Podkreślił, że wciąż egzystuje dzięki świetnym lekom i wsparciu lekarzy, ale też „to, że wciąż mogę twórczo pisać uratowało mi życie”. Jego postulat stworzenia grupy Anonimowych Depresyjnych i telefonu do osoby lub instytucji, która udzieliłaby szczegółowych wskazówek gdzie, kiedy i do kogo **natychmiast** można się zgłosić z depresją (która wyklucza energiczne zajmowanie się sobą) – spotkał się z szerokim odzewem słuchaczy. Pani Rzecznik obiecała zająć się koordynacją tego przedsięwzięcia w różnych miastach. Wyrażono zdziwienie, że Polskie Towarzystwo Psychologiczne (a także Psychiatryczne) nie zajęło się dotąd tą kwestią, a szkoda. Doradcy telefoniczni (już nie tylko na zasadzie wolontariatu!), z własnym wcześniejszym epizodem depre-

syjnym, potrafią doskonale zrozumieć proszącego o pomoc depresyjnego chorego i skierować go do odpowiedniej placówki. Ustalono, że doradcy telefoniczni powinni zacząć pracować od razu, bo jest to sprawa pilna! Podkreślono, że jednak w każdym przypadku dalszą terapią powinien prowadzić zespół psychiatryczno-psychologiczny.

Po przerwie kawowej głos zabrała dr Katarzyna Walewska, m.in. założycielka Fundacji Poliklinika Korczakowska, oferująca bezpłatną profesjonalną psychoterapię dla najuboższych¹. Zajmują się tam nie tylko depresją, ale też walką z lękiem, nerwicą, żalobą i innymi kryzysami życiowymi. Pani Doktor omówiła działalność w zakresie ochrony zdrowia XIII Dzielnicy w Paryżu – wzór pracy z chorymi i ich rodzinami dla Europy i USA.

Następnie przedstawiciel Akademii Pedagogiki Specjalnej z Warszawy dr hab. Paweł Bronowski, twórca m.in. Bródnowskiego Stowarzyszenia Przyjaciół i Rodzin Osób z Zaburzeniami Psychicznymi niezwykle interesująco mówił – o wycofywaniu się osób depresyjnych z więzi z ludźmi, z pracy zawodowej, o wstydzie, dojmującym lęku, osamotnieniu i obniżeniu samooceny, o życiu w szczelnej klatce z „czarnym psem” w duszy. Obecnie prelegenta głównie interesują dwa zagadnienia: Jak wzmacniać psychicznie i społecznie ludzi po epizodzie depresyjnym? Jak destygmatyzować depresję w społeczeństwie? Z uznaniem podkreślał też inicjatywę Grupy TROP, która prowadzi w polskich szkołach taką właśnie działalność. Natomiast instytucje powołane do takiej aktywności – włącznie z ministerstwem – nic nie robią w tej dziedzinie.

Dr Hanna Hamer z NWSP w Białymstoku, pracująca także z lekarzami w Naczelnej Izbie Lekarskiej, zwróciła uwagę na nieporuszany dotychczas wątek sposobu skłonienia depresyjnego pacjenta do podjęcia leczenia u psychiatry. Zdarza się, że lekarz innej specjalności nie może skutecznie leczyć takiego pacjenta właśnie z powodu depresji. Dr H. Hamer – na prośbę szkolonych lekarzy – stworzyła barometr obniżonego nastroju w postaci testu do samodzielnego wypełniania przez depresyjnego pacjenta w gabinecie lekarza innej specjalności (kardiologa, ortopedy,

---

¹ www.poliklinikakorczakowska.pl

stomatologa itp.). Okazało się, że wypełnienie testu uświadamia pacjentowi chorobę i skutecznie skłania do zgłoszenia się po antydepresanty lub na psychoterapię. Sala zareagowała entuzjazmem, na tak łatwy sposób przezwyciężenia motywacyjnej trudności w leczeniu depresji, czyli oporu typu „nie jestem wariatem!”, przy „zalecaniu” wizyty u psychiatry przez lekarza innej specjalności. Dr Hamer – na prośbę dr hab. Ireny Lipowicz – zgodziła się na udostępnienie tego testu Biuru Rzecznika Praw Obywatelskich.

Socjoterapeutka i biblioterapeutka, Roksana Kociołek z Instytutu Terapii i Edukacji Społecznej, autorka wielu poruszających tematykę zdrowia psychicznego scenariuszy zajęć dla uczniów, podkreśliła potrzebę proponowania ludziom zagrożonym chorobami psychicznymi lektur takich jak *Esej o depresji*, Styrona, *Demon w środku dnia*, Salomona, *Byłam po drugiej stronie lustra*, Lauren, *Na huśtawce emocji*, Chezey, *Anioły jedzą trzy razy dziennie*, Jagielskiej, *Radość odzyskana*, Kożuszek i in.

Nikt z obecnych na konferencji nie protestował, gdy czas jej trwania nieco przedłużono, bowiem rzadko się zdarza, aby temat był zarówno fascynujący, niezwykle potrzebny społecznie, jak i wypełniony konkretnymi faktami. Spotkanie zakończyła dr hab. I. Lipowicz obietnicą podjęcia działań w kierunku ustalenia współpracy różnych instytucji odpowiedzialnych za zdrowie psychiczne w Polsce, w tym Ministerstwa Zdrowia. Wyraziła też zadowolenie z owocnej dyskusji i nawiązania wzajemnie pożytecznych kontaktów podczas Konferencji z wieloma jej uczestnikami.

NIEPAŃSTWOWA WYŻSZA SZKOŁA PEDAGOGICZNA W BIAŁYMSTOKU W LATACH 2006-2007

2006 Decyzją Minister Edukacji i Nauki z dnia 28 kwietnia 2006 roku Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku otrzymała uprawnienia do prowadzenia studiów II stopnia (magisterskich) na kierunku Pedagogika. Utworzenie studiów magisterskich otworzyło wielką szansę na pogłębienie wiedzy teoretycznej z podstawowych dyscyplin humanistycznych, zdobycie profesjonalnego przygotowania pedagogicznego, psychologicznego i merytorycznego. Uczelnia prowadząc studia II stopnia umożliwi studentom rzetelne przygotowanie teoretyczne o charakterze interdyscyplinarnym zorientowanym na konkretną specjalność pedagogiczną.

W TVP Białystok rozpoczęto emitowanie autorskich programów Niepaństwowej Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Białymstoku z uwzględnieniem zagadnień typu: Młodzi ludzie poszukują odpowiedzi na pytanie: Jaka jest szkoła?, Szkoła i co dalej – czym jest kariera, jak ją osiągnąć i w jakiej dziedzinie?, Moda i uroda, Czym jest sport?, Narkomania i uzależnienia, Bezpieczne wakacje.

11 października 2006 roku Niepaństwowa Wyższa Szkoła Pedagogiczna w Białymstoku zorganizowała, przy współpracy z Towarzystwem Wiedzy Obronnej i Stowarzyszeniem „Ruch Wspólnot Obronnych”, Ogólnopolską Konferencję Naukową *Edukacja obronna społeczeństwa*. Założeniem konferencji było zidentyfikowanie współczesnych i perspektywicznych wyzwań dla edukacji obronnej, określenie właściwości edukacji obronnej i obszarów

współpracy elementów systemu obronnego państwa w zakresie edukacji obronnej. Ponadto w problematyce konferencji znalazły się zagadnienia poruszające kwestie z zakresu potrzeb edukacyjnych społeczeństwa wobec współczesnych zagrożeń oraz prawne regulacje w zakresie edukacji obronnej w RP i współpraca w dziedzinie edukacji obronnej. Udział w konferencji wzięli pracownicy nauki prowadzący badania w zakresie edukacji obronnej, nauczyciele przysposobienia obronnego, członkowie organizacji pozarządowych, działających w sferze bezpieczeństwa i obronności państwa, żołnierze WP oraz funkcjonariusze Policji, Straży Granicznej, Państwowej Straży Pożarnej, a także przedstawiciele organów administracji rządowej i samorządowej odpowiedzialni za realizację zadań obronnych w swoich urzędach. Uczestnicy konferencji wysłuchali w panelach dyskusyjnych referatów prof. Jacka Pawłowskiego – *Współczesne zagrożenia bezpieczeństwa*, prof. Waldemara Kitlera – *Istota bezpieczeństwa narodowego*, prof. Janusza Świniarskiego – *O przemianie filozoficznych podstaw wychowania obronnego. Od koncepcji szkolenia wojskowego do edukacji dla bezpieczeństwa*, dr. hab. Harmoszeko – *Ku pedagogii bezpieczeństwa w mikroskali*, dr. Sławomira Zalewskiego, *Edukacja obronna wobec współczesnych wyzwań bezpieczeństwa narodowego*, dr Grażyny Kędzierskiej i mgr Olgi Łachacz – *Zagrożenie przestępczością w Polsce a edukacja obronna*, dr. inż. Eugeniusza Nikulina – *Edukacja proobronna młodzieży współczesnym wyzwaniem*, dr. Włodzimierza Fehlera – *Czasopisma specjalistyczne jako element wsparcia procesu edukacji obronnej w Polsce* oraz prof. dr. hab. inż. Romana Kulczyckiego – *Bezpieczeństwo dziedziną nauki i dydaktyki*. Owocem tej ogólnopolskiej konferencji zostało opracowanie zwarte, wydane w formie książkowej w 2006 przez Niepaństwową Wyższą Szkołę Pedagogiczną w Białymstoku *Edukacja obronna społeczeństwa* pod redakcją B. Wiśniewskiego i W. Fehlera.

W ramach obchodów 10-lecia Niepaństwowej Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Białymstoku, w dniach 25-26 października 2006 roku odbyła się Ogólnopolska Konferencja Naukowa *Współczesne kierunki pedagogiczne a postęp w edukacji*. Pierwszego dnia konferencji w czasie dwóch sesji plenarnych wygłoszono dziewięć referatów tematycznych. Były to wystąpienia:

prof. zw. dr hab. Mirosława Szymańskiego, *Pedagogika emancypacyjna – szanse i bariery*, prof. dr hab. Urszuli Ostrowskiej, *Aksjologiczne podstawy edukacji*, prof. dr hab. Marzeny Zaorskiej, *Aktualne problemy pedagogiki specjalnej*, prof. zw. dr hab. Jerzego Niemca, *Pluralizm w edukacji – realia i prognoza*. W drugiej sesji plenarnej, której przewodniczyli prof. zw. dr hab. Jerzy Niemiec i prof. dr hab. Urszula Ostrowska głos zabrało pięciu uczestników konferencji. Poruszono następujące zagadnienia: prof. zw. dr hab. Wenancjusz Panek – *Wiedza generatywna – nowy paradygmat rozwoju człowieka*, prof. dr hab. Alicja Kicowska – *Wpływ nowego wychowania na edukację w Polsce międzywojennej (historyczne inspiracje dla współczesności)*, prof. dr hab. inż. Walery Jezierski – *Formowanie twórczej osoby pedagoga poprzez samorozwój i samokształcenie*, prof. zw. dr hab. Tadeusz Wieczorek – *Kształtowanie świadomości metodologicznej słuchaczy studiów pedagogicznych*, prof. zw. dr hab. Jan Kida – *Aspekty komunikacji językowej i artystycznej w świetle programów, teorii praktyki pedagogicznej*.

Dalsza część konferencji odbyła się w dwóch sekcjach tematycznych. Pierwszej sekcji *Miejsce i rola nauczyciela wobec wyzwań współczesności* przewodniczył prof. zw. dr hab. Eugeniusz Rogalski. W czasie obrad tej sekcji ogłoszono pięć referatów. Na spotkaniu w drugiej sekcji *Innowacyjne sposoby realizacji zadań edukacyjnych* przewodniczyli prof. zw. dr hab. Jan Kida, i dr Agata Popławska sześciu uczestników konferencji zaprezentowało swoje przemyślenia. Konferencję zakończono podsumowaniem, podczas którego przedstawiono sprawozdania z przebiegu obrad w sekcjach.

27 listopada 2006 roku w Niepaństwowej Wyższej Szkole Pedagogicznej w Białymstoku powstał Akademicki Związek Sportowy, w którym utworzono Sekcję Piłki Siatkowej, Sekcję Sportów Walk i Sekcję Koszykówki. Drużyna Sekcji Koszykówki uczestniczy w rozgrywkach III Ligi Podlaskiego Związku Koszykówki.

2007 W dniach 11-13 maja 2007 roku Sekcja Karate z Akademickiego Związku Sportowego Niepaństwowej Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Białymstoku brała udział w Międzynarodowym Seminarium Karate Tradycyjnego.

W dniach 21-24 czerwca 2007 roku, odbyła się w Rzymie Konferencja Międzynarodowa *Nowy humanizm dla Europy – rola uniwersytetów*. Konferencja została zorganizowana z okazji pięćdziesiątej rocznicy Traktatu Rzymskiego. Konferencja była jednocześnie miejscem Europejskich Spotkań Nauczycieli Akademickich, w którym uczestniczyli także przedstawiciele Niepaństwowej Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Białymstoku.

24 października 2007 roku Uczelnia zorganizowała Ogólnopolską Konferencję Naukową *Postawy współczesnej młodzieży wobec kultury*. Celem konferencji było określenie form i zakresów współczesnych działań kulturotwórczych oraz ich efektywności i miejsca w życiu młodzieży a także zdefiniowanie standardów kompetencji nauczyciela (animatora kultury) w realizacji zadań w zakresie upowszechniania kultury wśród dzieci i młodzieży. Konferencję rozpoczęły obrady plenarne, którym przewodniczyli prof. zw. dr hab. Eugeniusz Rogalski i prof. zw. dr hab. Urszula Ostrowska. W trakcie obrad plenarnych uczestnicy konferencji mieli przyjemność wysłuchać dziewięć wystąpień na temat:

- prof. zw. dr hab. Urszula Ostrowska – *Kultura jako wartość i przedmiot refleksji pedagogicznej*,
- prof. zw. dr hab. Jan Kida – *Językowy obraz kultury współczesnej młodzieży*,
- prof. zw. dr hab. Tadeusz Wieczorek – *Podejście metodologiczne w badaniach zjawisk edukacji międzykulturowej*,
- ks. mgr Leszek Mariusz Jakoniuk – *Specyfika międzykulturowa Europejskich Spotkań Młodych Animowanych przez wspólnotę braci z Traize*,
- mgr Joanna Cieślik-Klauza – *Wychowanie przez sztukę*,
- ks. prof. dr hab. Kazimierz Misiaszek – *Kulturowy wymiar formacji katechetycznej*,
- dr hab. Jan Franciszek Nosowicz – *Słownictwo religijne w kulturze języka i nauczaniu*,
- dr Roman Gawrych – *Kultura a edukacja – szanse i zagrożenia*,
- dr Katarzyna Klimkowska – *Wolnoczasowa aktywność kulturalna młodzieży akademickiej*.

Dalszy ciąg konferencji odbywał się w dwóch w sekcjach tematycznych. W sekcji pierwszej zajmowano się *Rolą i miejscem*

kultury w kształtowaniu osobowości, a przewodniczyli jej prof. zw. dr hab. Urszula Ostrowska i dr Agata Popławska. Podczas obrad sekcyjnych ogłoszono dziesięć referatów:

- dr Marek Dolata, *Kultura jako przekraczanie granic*,
- ks. dr Andrzej Proniewski, *Kultura duszy – duszą kultury*,
- dr Halina Laskowska, *Rola mediów w rozwijaniu zainteresowania muzyką młodzieży*,
- dr Tatiana S. Aniskevich, *Resocjalizacyjna rola twórczości i sztuki*,
- dr Mirosława Dobek, *Rola pieśni historycznych w kształtowaniu obrazu ojczyzny*,
- dr Beata Goworko-Składanek, *Wychowanie w dobie e-kultury. Profilaktyka zagrożeń czyhających w sieci*,
- dr Emilia Dolata, *Perspektywa temporalna jako wyraz postawy młodzieży wobec świata*,
- dr Halina Drewniak, *Zagrożenia rozwoju osobowości przez środki masowego przekazu*,
- dr Beata Romanek, *Media jako inspiracja zachowań językowych dzieci i młodzieży*,
- dr Agata Popławska, *Jakość kontaktów młodzieży z kulturą audiowizualną*.

Drugiej sekcji tematycznej przewodniczyli prof. zw. dr hab. Tadeusz Wieczorek i prof. zw. dr hab. Eugeniusz Rogalski. Obrady tej sekcji objęły zagadnienia *Form i sposobów kształtowania postaw wobec kultur*, na które złożyły się wystąpienia następujących osób:

- dr Jolanty Andrzejewskiej, *Aranżacja przestrzeni edukacyjnej przedszkola a edukacji estetycznej dzieci*,
- dr Marii Bulera, *Kontakty ze sztuką w przedszkolu – doświadczenia w kontekście wychowawczych i rozwojowych funkcji sztuki*,
- dr Alicji Barbary Walendy, *Innowacja w kształceniu wczesnoszkolnym zintegrowanym dotyczącym edukacji kulturalnej*,
- dr Ewy Partity, *Sylwetka współczesnego odbiorcy muzyki w praktyce edukacyjnej*,
- prof. dr hab. Marzenny Zaorskiej, *Rola twórczości artystycznej w życiu osoby głuchoniemej*,

- dr Agaty Jacewicz, *Wpływ aktywności plastycznej dzieci na ich rozwój i poszukiwanie własnych dróg twórczych,*
- mgr Haliny Murymas-Rzasa, *Różne formy edukacji kulturalnej w szkole podstawowej na przykładzie SP nr 4 im. H. Sienkiewicza w Grajewie,*
- mgr Małgorzaty Drabarz, *Znaczenie edukacji muzycznej w kształceniu młodzieży szkolnej,*
- mgr Agnieszki Kamyk-Wawryszuk, *Rola przedszkola w przygotowaniu dzieci niepełnosprawnych do odbioru dóbr kultury,*
- dr Leszka Michalika, *Postawy wobec kultury fizycznej młodzieży z wybranych ośrodków wychowawczych na terenie powiatu krakowskiego.*

Konferencję uświetniła wystawa obrazów dr hab. Adolfa Gwozdka oraz koncert muzyczny prof. zw. dr. hab. Artura Miliana. W podsumowaniu konferencji podkreślano, iż miała ona charakter wielowątkowy i że podejmowała różnorodne w swej treści problemy kultury, jej współczesną kondycję i siłę oddziaływania, a także niekwestionowaną rolę w kształtowaniu osobowości młodego człowieka. W konferencji uczestniczyli przedstawiciele nauk z różnych ośrodków akademickich z całej Polski, a także twórcy i animatorzy kultury oraz nauczyciele praktycy i młodzież akademicka.

Dr Zbigniew Siemak

WYMOGI EDYTORSKIE CZASOPISMA „ZAGADNIENIA SPOŁECZNE”

- Edytor tekstu Word (format doc. lub docx.).
- Styl czcionki: Bookman Old Style.
- Wielkość czcionki tekstu głównego – 11 pkt.
- Wielkość czcionki przypisów – 10 pkt.
- Interlinia (światło) tekstu głównego – 1,5 wiersza.
- Interlinia (światło) przypisów – 1 wiersz.
- Tekst wyjustowany.
- Marginesy standardowe – wszystkie po 2,5 cm.
- Wcięcie akapitowe powinno być wykonane pojedynczą tabulacją tj. 1,25 cm.
- W funkcji „Akapit” odstęp przed i po należy ustawić na 0 pkt.
- Jako sposób wyróżnienia tekstu stosuje się dla zwrotów w językach obcych (np. angielski, niemiecki, łaciński) wyłącznie *kursywę*, a dla zwrotów w języku polskim **wytluszczenie**.
- Nie należy stosować podkreśleń i druku rozstrzelonego.
- Tytuły książek podaje się *kursywą*, tytuły czasopism w „cudzysłowie”.
- Wypunktowania należy dokonywać znakiem –.
- Imię i nazwisko pojawiające się pierwszy raz należy zapisać w pełnym brzmieniu, przy ponownym pojawieniu się podaje się jedynie nazwisko.
- Odsyłacz cyfrowy przypisu należy umieścić bezpośrednio po fragmencie, do którego odnosi się przypis (przed kropką kończącą zdanie).
- Tytuł powinien być napisany czcionką 14 pkt. Bookman Old Style z **wytluszczeniem** oraz wyśrodkowany.
- Śródtytuły powinny być napisane czcionką Bookman Old Style, 12 pkt. z **wytluszczeniem**.
- Śródtytuły nie powinny być numerowane.
- Śródtytuły należy oddzielić od tekstu głównego od góry i od dołu pojedynczą interlinią.
- Nie należy stosować tzw. twardych spacji i automatycznego dzielenia wyrazów.
- Nie należy przenosić tzw. bękartów i wdów.
- Objętość artykułu musi powinna mieć przynajmniej 20.000 znaków lecz sugerowane jest nieprzekraczanie 30.000 znaków. Liczba ta

obejmuje znaki ze spacjami, pola tekstowe, przypisy dolne i końcowe.

- Informacje o autorze umieszczone w lewym górnym rogu strony tytułowej artykułu powinny zawierać: stopień (lub tytuł) naukowy, tytuł zawodowy, imię, nazwisko, afiliację (uczelnia, wydział, katedra lub inna instytucja) pisane *kursywą*.
- Do artykułu należy dołączyć biogram autora obejmujący: nazwę ukończonej uczelni, kierunek i rok, przebieg kariery zawodowej, zainteresowania naukowe, krótki opis dorobku naukowego ewentualnie działalność dodatkową (np. członkostwo w towarzystwach naukowych, współpraca z innymi placówkami oświatowymi) oraz rodzaj kontaktu z czytelnikiem (osobiście lub za pośrednictwem redakcji).
- Do artykułu powinno być dołączone streszczenie w języku polskim oraz angielskim (minimum 200 wyrazów), słowa kluczowe w języku polskim oraz angielskim (5-10) oraz tłumaczenie tytułu artykułu w języku angielskim. Umieszcza się je po tytule głównym na początku artykułu.
- Wymagane jest sporządzenie bibliografii załącznikowej. Umieszcza się ją na końcu artykułu.

Tabele i rysunki

- Opisy tabel i rysunków (zdjęć, schematów, map, itp.) powinny być zlokalizowane bezpośrednio nad i pod nimi (bez światła).
- Tabele (tab.) i rysunki (rys.) powinny być ponumerowane oddzielnie.
- Nagłówki tabel oraz rysunków powinny być wyrównane do lewej i pisane czcionką: Bookman Old Style, 11 pkt.
- Źródło powinno być również wyrównane do lewej, pisane czcionką: Bookman Old Style, 11 pkt. *kursywą*.
- Tekst w tabelach powinien być pisany czcionką: Bookman Old Style, 10 pkt.

Przypisy

- W przypisach nie podaje się nazw wydawnictw.
- W kolejnych przypisach odnoszących się do pozycji już cytowanych stosuje się odpowiednio zapis w języku łacińskim: *ibidem*, *op. cit.* lub *passim*.
- Każdy przypis powinien kończyć się kropką.
- Przypisy powinny być zamieszczone u dołu stron (przypisy dolne).

UWAGA!

**Wydawca zastrzega sobie prawo odrzucenia artykułów
niedostosowanych do wymogów edytorskich
oraz skracania artykułów zbyt obszernych**

PROCEDURA RECENZOWANIA ZGŁOSZONYCH TEKSTÓW

§ 1. Do oceny tekstu powołuje się dwóch recenzentów.

§ 2. Recenzentów wskazuje Redaktor Naczelny uwzględniając zalecenia Rady Naukowej.

§ 3. W przypadku tekstów powstałych w języku obcym, co najmniej jeden z recenzentów jest afiliowany w instytucji zagranicznej innej niż narodowość autora pracy.

§ 4. Recenzenci nie uzyskują informacji o autorze(rach) tekstu. Autor(rzy) nie uzyskują informacji o recenzentach tekstu.

§ 5. Recenzja jest w formie pisemnej i kończy się jednoznacznym wnioskiem co do dopuszczenia artykułu do publikacji lub jego odrzucenia.

§ 6. Procedura recenzowania publikacji i formularz recenzencki są podane do publicznej wiadomości na stronie internetowej *Czasopisma*.